COLECȚIA
Pastorală Misionară
Misiologie Pastorală

Preot Prof. Dr. Ion Bria

Al Doilea Botez

Itinerarele unei credințe și teologii de deschidere
(Autobiografie)

Editura Reîntregirea
ALBA IULIA, 2005

Profesorul de teologie ortodoxă este provocat să păstreze un echilibru perfect între autoritate şi libertate. Aşa cum se vede din această carte, el stăpâneşte o mărturie istorică şi pretinde o experienţă didactică şi ecumenică în ţară şi în străinătate pe care le asumă, le încurajează, cărora le dă un nume. El nu judecă, dar revendică autoritatea pentru ceea ce a scris şi libertatea de a rescrie ceea ce a scris. Dezbaterea şi reflecţia teologică constituie un domeniu sensibil care evoluează mereu, uneori pe căi imprevizibile.

Volumul *„Al doilea botez. Itinerarele unei teologii şi credinţe de deschidere"* nu conţine judecăţi normative, ci e o poartă deschisă spre alte spaţii de întâlnire dintre divin şi uman. Misiunea teologului este aceea de a aminti creştinilor şi Bisericii că, deşi au rădăcini apostolice, istorice, ei peregrinează pe căile Împărăţiei lui Dumnezeu, vestind tot timpul că Cuvântul lui Dumnezeu nu Şi-a spus ultimul Său cuvânt.

Pr. prof. univ. dr. Ion Bria,
Geneva, 2002

Părintele prof. univ. dr. Ion Bria, teolog sensibil şi ancorat în prezent, deşi a trăit ani mulţi în străinătate, sufleteşte a rămas legat cu nenumărate fibre de plaiurile natale. Cât timp a lucrat la Consiliul Ecumenic al Bisericilor a reprezentat cu cinste teologia românească. Întâlnindu-l, am aflat un amănunt de o duioşie aparte: îşi scrisese memoriile şi în taină i le încredinţase Părintelui Teofil Tia. Dorinţa era ca să i le publice după moarte. Regretăm că moartea a survenit atât de repede... neaşteptat de repede. Dar, conform dorinţei testamentare, iată că Părintele Teofil se îngrijeşte de tipărirea amintirilor Părintelui Profesor Ion Bria. Cititorul va găsi în ele multe lucruri interesante şi zbuciumul unei vieţi de om care a trăit pentru Biserica lui Hristos, vibrând la zbaterea acesteia de a-şi regăsi unitatea.

Arhiepiscop prof. univ. dr. Andrei Andreicuţ,
Decanul Facultăţii de Teologie din Alba Iulia

ISBN 97

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BRIA, ION
Al doilea botez: itinerarele unei credințe și teologii de deschidere/pr. Prof. dr. Ion Bria – Alba Iulia: Reîntregirea, 2005
Bibliogr.
ISBN 973-7879-28-7

28

Preot prof. dr. Ion Bria

AL DOILEA Bbotez

- Itinerarele unei ***credințe și teologii de deschidere*** -

Alba Iulia, 2005

În memoria părinților mei,
Ion Gheorghe Bria (1897-1980),
Maria Bria, născută Ristea (1908-1992)

„Te voi învăța și te voi îndrepta
pe calea pe care trebuie să mergi;
voi ține ochii mei ațintiți spre tine"
(Psalmul 32,9)

Cuvânt înainte

Memoriile unui teolog sensibil și ancorat în prezent

L-am întâlnit o singură dată, în anul 2001, când a venit la Sibiu, făcând parte din Comisia de doctorat a Părintelui Arhimandrit Teofil Tia. După susținerea doctoratului am avut bucuria de a fi vizitat de dânsul la Alba Iulia.

Auzisem câte ceva despre activitatea Părintelui Profesor Ion Bria pe când preda la Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna" din Sibiu. Citisem din scrierile lui. De data aceasta însă am luat contact direct cu omul sensibil, capabil de nuanțe fine în domeniul Teologiei Sistematice și deschis înspre celelalte confesiuni creștine.

Trăia în străinătate, dar sufletește era legat cu multe fire de plaiurile natale. Cât a lucrat la Consiliul Ecumenic al Bisericilor a reprezentat cu cinste teologia românească.

Am aflat și un alt amănunt de o duioșie aparte: își scrisese memoriile și în taină i le încredințase Părintelui Teofil Tia. Era ucenicul lui preferat. Dorința era ca să i le publice după moarte.

Regretăm că moartea a survenit foarte repede. Neașteptat de repede. Dar, conform dorinței testamentare, iată că Părintele Teofil se îngrijește de tipărirea amintirilor Părintelui Ion Bria. Cititorul va găsi în ele multe lucruri interesante și zbuciumul unei vieți de om care a trăit pentru Biserica lui Hristos și pentru zbaterea acesteia de a-și regăsi unitatea.

†ANDREI
† Andrei
Arhiepiscop al Alba Iuliei

Prefață

Ideea de a scrie un „sumar" recapitulând date biografice şi evenimente personale a apărut în contextul Anului Jubiliar 2000, cu intenția de a arăta că „lupta pe care am purtat-o" a fost o continuă separare de ape şi „călcare de sabat", care m-au condus spre „al doilea botez", o ieşire treptată dintre paranteze închise spre orizonturi inedite. Acest adevăr personal trebuia să fie spus.

Intrarea mea timidă şi emoțională pe itinerarul preoției şi al teologiei în anii 1950, care atunci însemna „a intra cu capul în zid", a fost cauzată de „o „datorie de memorie", aceea de a recunoaşte pe Dumnezeu în istoria precedentă, a părinților, a familiei şi a comunității din care proveneam, singura realitate fondatoare ce merita o misiune apologică. Toți mărturisitorii creştini şi personalitățile teologice cunoscute în acel moment erau, de fapt, mari apologeți: la Telega, preoții Ioan Zinculescu şi Aurel Popescu, profesorii Vlad şi Samoilă; la Ploieşti, istoricul Nicolae Simache; la Bucureşti, profesorii Ioan Coman, Teodor Popescu şi Dumitru Stăniloae.

Intrarea mea pe ruta Mişcării Ecumenice în anul 1970 (din 1973 la Consiliul Ecumenic al Bisericilor din Geneva), are la origine pasiunea mea pentru dimensiunea doxologică şi irenică a Ortodoxiei, dimensiune uitată în consiliile panortodoxe şi în disputele ecumenice, inclusiv cele ținute pe teritoriul diasporei europene. Dar „dialogul iubirii-agapé", cum amintea Patriarhul Athenagoras, ține de natura Bisericii Orientale. Pe această cale, pionierii şi pelerinii erau numeroşi: Justin Moisescu, Nicolae

Corneanu, Milan Şesan, Mgr. Emilianos Timiadis, Sava Agouridis, Nikos Nissiotis, John Meyendorff, Mar Gregorios, Cyril Argenti, Pierre Duprey, Max Thurian, W.A. Visser't Hooft, Philip Potter, Emilio Castro. Parcursul meu ecumenic, uneori inospitalier, solitar, fără escală, trebuia să fie recunoscut şi marcat.

Angajarea mea spre poarta deschisă a „curentelor teologice" din anii 1980-1990 a fost provocată de surparea zidului despărţitor din inima Europei, de terminarea „războiului rece", de topirea colosului sovietic. Tratarea retrospectivă a Tradiţiei, exegeza *grosso modo* a confesiunilor, indiferenţa ecumenică, toate acestea erau zdruncinate şi întoarse pe dos de noua generaţie de teologi. Istoria politică a Bisericii şi a teologiei contemporane (1944-1989) avea un capitol nou, *Ambigua*, în care teologul trebuia să recunoască, aşa cum cere Evanghelia, „semnele timpului".

La Sibiu, în 1995, sub „acoperământul" Consiliului Ecumenic, o poartă s-a deschis înaintea mea. *„Dogmatica ortodoxă"* din învăţământul teologic din România era sufocată în scheme dualiste şi în comparaţii inter-confesionale scrupuloase, un adevărat handicap metodologic. Aceasta trebuia să fie revizuită şi în mod serios corijată. *Hermeneutica Tradiţiei* (titlul cursului predat la Sibiu în anii 1995-2000) s-a produs tocmai în aria metodologiei, teren privilegiat pentru a lega şi dezlega discursul teologic. Într-adevăr, dacă teologia mea a fost contestată sau respinsă, receptată sau descrisă ca fiind liberală, excesiv ecumenică, atipică, motivul a fost acelaşi: prea multă generozitate pentru dispute şi scholii critice, prea mult spaţiu pentru *„regards croisés sur l'Orthodoxie"*, pentru curente polifonice prin deschiderea parantezelor.

Un profesor de teologie ortodoxă, adică ecumenică, nu poate să păstreze un echilibru perfect între autoritate şi libertate. Aşa cum se va vedea din această carte, el stăpâneşte o mărturie istorică şi pretinde o experienţă didactică şi ecumenică în ţară şi în străinătate pe care le asumă, le dă un nume şi le încurajează. El nu judecă, dar revendică autoritatea pentru ceea ce a scris şi libertatea de a rescrie ceea ce a scris. Dezbaterea şi reflecţia teologică constituie un domeniu personal şi sensibil care evoluează mereu, uneori pe căi imprevizibile.

Subiectul cărţii nu este nerăbdarea teologului de a răspunde imediat la provocarea modernităţii, de a „sări treptele" cum se murmură în anumite coridoare. Orice teolog român este neliniştit şi revoltat faţă de „nepăsarea de ţară" şi de conformismul moralist al celor care, întâlnind un răstignit pe cruce, „fug pe ocolite mai departe". *Al doilea botez* nu conţine memorii instructive şi judecăţi normative, ci e o poartă deschisă spre alte spaţii de întâlnire dintre divin şi uman. Misiunea teologului este aceea de a aminti creştinilor şi Bisericii că, deşi au rădăcini apostolice, istorice, ei pelegrinează pe căile Împărăţiei lui Dumnezeu, vestind tot timpul că Cuvântul lui Dumnezeu nu a spus ultimul Său cuvânt.

1. De ce a întârziat Dumnezeu?

Mărturia redată în această carte a fost provocată de o ocazie inedită. Sosisem la Bucureşti într-un *week-end* monoton şi mă gândeam cum o să traversez capitala adormită, a doua zi, de la Ozana la Gara de Nord, de unde urma să iau trenul pentru Sibiu. La Sibiu trebuia să predau ultimele cursuri pe semestrul de vară, inclusiv să particip la examenele de licenţă. La un moment dat, spre surprinderea mea, la telefon se afla însuşi părintele patriarh Teoctist, făcându-mi invitaţia să particip la ceremonia de sfinţire a unei noi biserici construită în comuna mea natală, Telega, ceremonie prevăzută pentru a doua zi, Duminica Rusaliilor sau Cincizecimea. „Acolo, spunea patriarhul, vei întâlni un fost student de-al meu şi un fost coleg de-al tău, din perioada anilor 1950-1954: e vorba de Părintele Mihai Vişa, parohul bisericii". Fără prea multe ezitări, am răspuns că voi fi prezent, mai ales că patriarhul a precizat: „Fratele frăţiei tale, părintele Vasile Bria de la Parohia Crângaşi din Bucureşti, face parte din soborul de preoţi care vor concelebra la Telega."

Am încercat apoi să identific, cu ajutorul părintelui Vasile, locul, evenimentul, istoria la care deveneam participant. În general, evoluţia acestei parohii mi-a fost făcută cunoscută chiar de părintele Mihai pe care-l vizitam ori de câte ori mă întorceam la Telega să-mi revăd părinţii. Comuna Telega are cinci biserici corespunzătoare celor cinci sate-parohii ale acesteia. Biserica nouă era opera „parohiei de la

mijloc", care dispunea de încă un locaş de cult, „biserica veche" înconjurată de cimitir.

Locaţia ei era centrală, vizavi de primăria comunei. Construcţia ei începuse în anii 1935-1939, dar n-a fost terminată din cauza unei dispute politico-financiare între preotul paroh de atunci şi ctitorul principal. În timpul războiului (1940-1945) lucrările au fost oprite. După război, odată cu naţionalizarea industriei de petrol, parohia şi-a pierdut sursele de venit (parohia avea în proprietate terenuri pe care erau amplasate sonde de petrol active, pentru care încasa „puncte de redevenţă"). În anul 1951 administraţia comunală a transformat biserica, o construcţie neterminată şi nefinisată, într-un depozit de fân şi paie, ceea ce a provocat deplasarea urgentă la faţa locului a patriarhului Justinian pentru a protesta. Împreună cu Părintele Rică Georgescu, parohul bisericii „din centru", am fost martori la evacuarea furajelor din biserică.

În anul 1955 parohia a fost declarată vacantă, prin pensionarea preotului Costică Popescu, cu clauza ca viitorul preot să termine construcţia bisericii începute cu 20 de ani în urmă. Între timp, biserica veche, aşezată la poalele unui deal, se deplasase din cauza alunecărilor de teren (în subsolul acestor dealuri telegene se află un munte de sare şi o pungă de petrol). Eu însumi am „ţesut" o legătură între terminarea studiilor de teologie (1950-1954) şi numirea la această parohie. Dar a fost privilegiul prietenului şi colegiului meu Mihai Vişa, originar din parohia vecină, corespunzătoare cu satul Telega-Vale, să fie numit direct aici cu sprijinul personal al patriarhului Justinian, în toamna anului 1955. Biserica a fost terminată, pictată şi sfinţită abia după patru decenii (1955-1995), adică la 60 de ani de la punerea pietrei de

temelie. Este un record de speranţă şi de răbdare ce merită să fie atribuit părintelui Mihai.

Participarea la slujba de sfinţire s-a transformat, cum se spune, în eveniment, deoarece am întâlnit aici numeroşi preoţi din regiune, foşti colegi, foşti studenţi şi chiar elevi. O mare parte din familia mea era adunată aici din toate părţile: Telega, Câmpina şi Ploieşti. Apoi, prieteni şi colegi de şcoală din comună, din familiile Grecu, Ciocoi, Ristea. Am revăzut, de pildă, pe părintele Rică Georgescu, care celebrase cu ani în urmă slujba de înmormântare a părinţilor mei şi elogiase viaţa lor; pe bătrânul ostaş Ciocănescu, „avocatul" *Oastei Domnului* în anii de interdicţie, pe care o transformase într-un fel de inel de legătură între toate parohiile comunei. Am revăzut-o de doamna Smaranda Moldoveanu din comitetul parohial, colegă şi prietenă apropiată din anii liceului, care m-a încurajat să ies din mediul rural pentru studii universitare în capitala ţării, în anii '50.

Patriarhul, păstrând un vechi obicei, către sfârşitul Liturghiei, mi-a poruncit să predic „deoarece am venit la leagăn". Debarcat în comună după decenii de absenţă, asociat la o ceremonie în centrul căreia se afla preotul paroh local şi ctitorii bisericii noi, n-am ştiut ce temă să aleg pentru predică. Înclinam să fac elogiul primilor ctitori, din anii 1935-1940, printre care se aflau şi părinţii mei, dar mi s-a spus că majoritatea lor a dispărut. De altfel, „memoria" comunei era bine păstrată de alţii. Cum în parohia respectivă se află şi cartierul Doftana (la 10 noiembrie 1940, la câteva ore după cutremur, văzusem ruinele închisorii de aici), m-am gândit la subiectul: "Biserică în loc de închisori: revoluţia a început". De fapt, nu eram pregătit să fac portretul satului respectiv şi nici să descriu tranziţia de care se vorbea atât de mult în acel moment. Eram

totuşi convins că anumite valori creştine durează în comună şi că toate virtuţile ei reziduale sunt semne ale credinţei autentice. Altfel, cum se explică religiozitatea aşa de expresivă a celor prezenţi, poate peste 600 de persoane? Prezenţa inedită a patriarhului? Aşteptarea prea lungă a sfinţirii bisericii, care era un semn al înnoirii?

În cele din urmă am predicat despre sensul termenului *Biserică – trupul Domnului*. Pe de o parte, Biserica în totalitatea ei se afla acolo: patriarh, preoţi, diaconi şi mireni. Pe de altă parte, comunitatea eclezială care celebrează – şi care precede construcţia bisericii – devine inseparabilă de templul sau locul de cult şi de mediul în care trăiesc şi muncesc creştinii. Preoţii şi mirenii, comunitatea şi locaşul de cult formează un tot, aşa cum se vede în ritualul intrării mirenilor, bărbaţi şi femei, în altarul bisericii noi care se sfinţeşte şi se pecetluieşte cu Sfântul Mir.

Biserica devine trupul lui Hristos strâns în jurul altarului, unde se frânge Trupul şi se varsă Sângele lui Hristos. Intrând în altar, locul destinat episcopilor şi preoţilor în calitate de celebranţi ai Liturghiei euharistice, fiecare credincios are o ocazie unică, aici şi acum, de a spune: „Am fost şi eu în împărăţia lui Dumnezeu", căci aceasta simbolizează altarul. Într-o asemenea ceremonie, cu patriarhul ţării prezent, acest ritual nu putea să fie ocolit. Dintr-o dată, mulţimea de credincioşi adunată în piaţa comunală (liturghia s-a celebrat pe treptele bisericii), s-a îndreptat spre altar.

De altfel, cea mai mare surpriză după Decembrie 1989 a fost fluxul mirenilor spre iconostas, mişcarea impulsivă spre altar. Preotul Mihai Vişa, mişcat de prezenţa patriarhului şi a colegilor săi de preoţie din protoieria Câmpina şi din comună, a prezentat istoria lungă şi întortocheată a construcţiei

bisericii. De fapt, istoria acesteia se identifică cu istoria preoţiei şi pastoraţiei sale. În cuvântul său de încheiere, patriarhul a remarcat această fidelitate excepţională a preotului Mihai.

În timpul de împărtăşire a preoţilor, patriarhul îmi spuse că Biserica Ortodoxă era solicitată de Parlamentul român să susţină modificarea unor articole din Codul penal, privind penalizarea unor acte care contravin eticii creştine. Folosind argumentul *Drepturilor Omului*, Uniunea Europeană dictează astfel condiţiile integrării, impunând abandonarea unor postulate morale stabilite prin tradiţie, venerate de corpul Bisericii.

Patriarhul, în cuvântul său, a încurajat pe cei prezenţi să păstreze valorile morale tradiţionale şi să nu le schimbe cu cele sosite recent din Occident, impuse de cei din afară: „Schimbare de politică nu înseamnă schimbare de etică. Noi nu vom plăti acest preţ inacceptabil". Deoarece printre ctitorii recenţi ai bisericii se aflau şi „sponsori americani", deoarece alţi cetăţeni străini şi turişti erau de faţă, patriarhul a renunţat să facă un discurs antieuropean, aşa cum prevăzuse. I-am spus că acesta nu m-ar privi, deoarece Elveţia nu este membru în O.N.U., iar adeziunea ţării la Uniunea Europeană a fost respinsă prin vot federal.

La fel a procedat şi la agapa oferită de parohia în sărbătoare, după sfinţirea bisericii şi întâlnirea cu consiliul parohial, la un restaurant din Câmpina. Primarul oraşului, invitat la agapă, îl anunţase pe patriarh că urma să primească vizita unei delegaţii din Germania.

În anii războiului (1939-1944) a existat o mare colonie germană la Câmpina, unde se ridicase şi o biserică romano-catolică pentru comunitatea de limbă germană. În schimb, patriarhul a avut o mare

satisfacție: la agapă au fost invitați toți preoții din protoierie în frunte cu protoiereul lor, părintele Dumitru, împreună cu preotesele lor. Prezența preoteselor, remarcabilă din toate punctele de vedere, a transformat stilul agapei, iar patriarhul a fost obligat să schimbe din nou tema discursului său.

De altfel, „evenimentul" de la Telega dezmințea o analiză sociologică minimalistă a religiozității românilor, în perioada postcomunistă. Esențialul acestui eveniment era acesta: oamenii de aici au trăit și au murit cu credința lor. Nu e vorba de un mit, căci nimeni nu moare pentru un mit. Preoți, credincioși, ostași, cetățeni au o istorie personală, o memorie despre care vor să vorbească, dincolo de evenimente, ca niște martori.

La plecarea din Telega, după terminarea slujbei de sfințire a bisericii cu hramul „Sfânta Treime", în 1995, veteranul *Oastei Domnului*, fratele Ciocănescu, m-a întrebat: *„De ce a întârziat Dumnezeu așa de mult până ce a vizitat și comuna noastră, de ce a ezitat să ne ajute la ridicarea acestei biserici?"* Am răspuns că *„Dumnezeu intervine în istorie cu mare prudență, pentru ca cei ce-L așteaptă să fie pregătiți pentru schimbare; ca să pună la încercare răbdarea și speranța ostașilor de aici"*. Aceștia, în închipuirea lor, au crezut că Dumnezeu îi acceptă așa cum sunt, după măsura lor, fără obligația de a aparține unei comunități. Ostașii nu trebuie să se accepte niciodată așa cum sunt. Adică, *„Dumnezeu a voit să dea o lecție celor care se grăbesc să ridice biserici înainte de a exista o comunitate de credincioși adunată în numele Lui. Dumnezeu înalță un altar numai în mijlocul unui popor ce-i aparține și care e mândru că aparține lui Dumnezeu."*

Explicația mea nu era convingătoare; părea mai degrabă o mustrare, o imputație. Bătrânul *ostaș* a aflat și a adăugat: *„Dumnezeu vizitează mai des alte țări, dar pe noi ne-a uitat."* N-am vrut să plec după experiența de la Telega cu această constatare fatalistă, căci văzusem că Dumnezeu a deschis acestui popor nu numai porțile bisericii, ci și ușile altarului. Trebuia, oare, să amintesc acestor creștini lunga răbdare a poporului elvețian, căruia i-au trebuit 700 de ani (din 1291) să ajungă la democrație, prosperitate și libertate? Între timp, mulți și-au terminat firul răbdării și și-au pierdut credința.

Scriind această cronică îmi dau seama că reconstituirea trecutului, *anamneza*, este aproape imposibilă, anacronică, este un fel de *du-te–vino* cu memoria și cu mărturiile altora. Este scrisă în prelungirile de existență, acceptând și neacceptând starea de tranziție actuală, în căutare continuă, cu înțelegerea că *„celui ce vrea mai mult, i se va da mai mult, iar celui ce are puțin, i se va lua și ceea ce are"* (Marcu 4, 25).

2. De unde ești originar?

Comuna în care m-am născut, TELEGA (județul Prahova), în ziua de 19 iunie 1929, este „o vale între două închisori", așa cum spunea învățătorul meu Ion Vlad, profesor de geografie, locotenent în armată, celibatar, neîncadrat în partide politice, cetățean insolit care practica sistematic „nesupunerea civilă" față de toate instituțiile superioare, școlare și civile. Locuțiunea „între două închisori", se referea la Doftana și Mislea. Telega este o așezare între dealuri, lungă de 10 km. – ce flanchează spre apus valea Doftanei – care pornește din Melicești, locul unde se

află Crucea Domnitorului (loc desemnat să fie construit palatul regal), trece pe lângă lacurile formate în puțurile de intrare în fostele ocne de sare (de aici Nicolae Bălcescu a recrutat ocnași pentru armata sa revoluționară din 1848) și continuă spre sud cu satul Mislea, unde se afla o închisoare de femei.

În centrul comunei, această cale nord-sud este tăiată cruciș de un drum est-vest, care face legătura între Buștenari, în subsolul căruia zace țiței brut de primă calitate, și orașul Câmpina, traversând râul și cartierul Doftana, unde se afla o închisoare de bărbați. Telega este cunoscută și prin faptul că se află la începutul „drumului sării" pe care se făcea transportul sării extrase din ocnele de aici spre Dunăre și Marea Neagră.

Casa părintească este așezată în partea de sud a comunei numită Telega-Vale, mai aproape de comuna vecină Mislea decât de orașul Câmpina. În copilărie am văzut pușcăriași în haine vărgate, escortați de jandarmi înarmați, mărșăluind pe marginea prăfuită a drumului comunal, transferați probabil de la un penitenciar la altul. În dimineața zilei de 10 octombrie 1940, la câteva ore după cutremur, am văzut închisoarea în ruină, bolovan de râu peste bolovan: o scenă apocaliptică. Era prima oară când m-am apropiat de soldații germani motorizați, veniți din Câmpina pentru ajutor.

În închisoarea de femei de la Mislea am intrat de mai multe ori, deoarece tatăl meu avea biroul principal în această comună. De altfel, parohia „Sfântul Nicolae" din Telega-Vale organiza în fiecare an, a doua zi de Paști, o vizită la penitenciar, unde oferea o agapă pascală (ouă roșii, cozonac, brânză și vin) femeilor adunate în careu în fața bisericii. La început și la sfârșit toți cântam *„Hristos a înviat"*. Ultima vizită

am făcut-o probabil în 1946-1947. Închisoarea a fost activă până în anii 1975-1980, după care s-a transformat în cămin de bătrâni.

Genealogia familiei Bria nu-mi este cunoscută mai departe de străbunici: din partea tatălui, Ion, fiul lui Gheorghe, fiul lui Filip Bria; din partea mamei, Maria, fiica lui Constantin Alecu Ristea. Se crede că familia Bria era venită în Telega din altă regiune, probabil din Transilvania. Profesorul de română Dogaru, deriva numele din cuvântul „brâu", de origine dacă, pe care romanii l-au tradus cu centura, adică brâul de zid care înconjoară cetatea.

Ca nume de familie, „Bria" se găsește numai în această comună. De altfel, una din caracteristicile comunei care mi-a atras atenția de mic era tocmai onomastica unică a cetățenilor ei: Andone, Mincu, Pascu, Apostolache, Ristea, Cazan, Anghel, Filip, Cristian. Ca nume de tulpine de familie, acestea nu se găseau în satele vecine. De asemenea, exista aici o combustie de nume din toate provinciile: Ungureanu, Moldoveanu, Olteanu, fiecare cu „ulița" sa. Într-adevăr, familia Bria era grupată într-o uliță, pe suprafața căreia se aflau nu numai locuințele, ci și gospodăriile și dependințele agricole.

Tatăl meu, Ion Bria, născut la 4 iulie 1897, provenea dintr-o familie de proprietari agricoli autohtoni, Gheorghe și Paraschiva, împroprietăriți după războiul de independență și după primul război mondial. Tata a fost declarat susținătorul familiei, fiind obligat să protejeze, ca feciorul cel mare, pe maica sa Paraschiva, văduvă la tinerețe care pierduse apoi un fiu în războiul din 1916. De altfel, mama și tata păstrau memoria intactă a acestui război, vorbind adesea de „înfrângerea nemților".

N-am ştiut multă vreme de ce prezenţa trupelor germane era insuportabilă, chiar în timpul când românii erau aliaţi cu germanii, în „războiul sfânt" contra Rusiei bolşevice (1940-1944). Dar motivul principal era acela că în 1919, ca răsplată pentru victoria în război şi constituirea României Mari, statul a dispus împroprietărirea ţăranilor şi veteranilor. Ţara revenea celor care au apărat-o. Aproape toate terenurile agricole aflate în afară de vatra satului (unde se găseau livezile, păşunile şi pădurile moştenite de la strămoşi), proveneau din distribuirea lor prin reforma agricolă din 1921 celor care s-au sacrificat în război. De aceea, ocuparea unei părţi din Ardeal de către unguri, la 6 septembrie 1940, a fost simţită ca o umilire naţională şi o dezîmproprietărire. În 1952, în momentul colectivizării, ţăranii au invocat acelaşi argument: noi am fost împroprietăriţi pentru merite naţionale, nu vrem să fim excluşi din memoria neamului.

În anii '20, tata urmează cursurile *Şcolii de Arte şi Meserii* din Ploieşti, devenind unul din cei mai calificaţi tineri ai satului. Este angajat în calitate de maistru-sondor pentru schela Mislea de către Societatea petroliferă „Steaua Română", cu sediul central la Câmpina. Aici a lucrat peste 45 de ani, până la pensie, în 1965. Graţie acestei stabilităţi profesionale şi salariale, graţie unei ferme agricole prospere, a fost invitat să participe la treburile publice ale comunei: parohie, bancă populară, consiliu comunal.

N-a activat în nici un partid politic, dar avea un mare respect pentru Miron Cristea, Take Ionescu şi Nicolae Iorga (despre acesta din urmă spunea mereu: *„Ce păcat că s-a aşezat în fruntea unui partid politic"*). Consolidarea familiei a fost scopul vieţii lui, dar n-a neglijat bunăstarea şi progresul muncitorilor şi nici instituţiile statului. A fost un „drept", competent în

profesiunea sa şi solidar cu lucrătorii, având o inimă curată fără vicleşug, simplitate în privire şi căldură în vorbire, adevărat sfetnic şi mediator în conflictele din sat „inter-familii" şi „inter-grupuri" ("uliţe").

La înmormântarea lui în cimitirul parohiei Telega-Vale la care a luat parte o mulţime impresionantă de concetăţeni şi salariaţi în industria de petrol, preotul paroh Aurelian Arjoca a spus: *„Vom pune în mormânt nu un coşciug, ci racla unui sfânt"*. Un fost sondor (Ciocănescu) a amintit în faţa mormântului deviza lui: *„În cele şase zile ale săptămânii se manifestă muncitorii, dar în a şaptea zi, duminica, se arată lor Dumnezeu"*.

Mama provenea din familia Ristea. Tatăl ei, Constantin Alecu, a fost administrator de terenuri petrolifere, murind cu o lună de zile înaintea naşterii mele, la 21 mai 1929. După vorba soţiei sale, Sita, bunica mea (născută Cristian), bunicul dorise mult să aibă un nepot, dar eu nu m-am grăbit să respir aer cu o lună mai devreme. „Ce păcat, căci bătrânul ar fi trăit şi azi".

În clasele primare urmate la şcoala satului, Maria, singura fată din cinci copii, a fost o elevă premiantă. O fiinţă plină de voinţă, cu o mare capacitate de a organiza familia, dar mai ales cu o deosebită ambiţie de a educa şi cultiva copiii, aproape ca o învăţătoare. Cuvântul „carte" era sacru pentru ea, căci vedea în educaţia copiilor propria lor evoluţie. Harnică, de aceea necruţătoare faţă de cei delăsători, credincioasă în sens religios, de aceea plină de milă faţă de orfani, văduve şi săraci.

Într-una din fotografiile de familie din anii 1935-1937 care se păstrează până acum în casa de origine, mama este aşezată în mijloc împreună cu tata, ţinând pe genunchi pe cel mai mic dintre copii. În

aceeaşi cameră se află icoana Maicii Domnului în poziţie aşezată, ţinând pe genunchii săi pe Iisus, fiul ei. Într-adevăr, mama a fost tronul familiei, care a dat fiecăruia din cei zece copii ai ei destinul său.

Istoria familiei noastre, istoria unui mănunchi de vieţi şi de credinţe personale, este, de fapt, istoria unei construcţii, niciodată statică, mereu în mişcare, mobilizată pe mai multe cercuri concentrice. Mai întâi, „construcţie" în sens de creştere a familiei. Eu sunt al doilea din zece copii: Maria, Ion, Zenobia, Mihai, Magdalena, Vasile, Liliana, Gabriel, Venera, Iulia.

Pentru această familie numeroasă părinţii au construit o casă nouă, alături de cea veche. Am asistat la construcţia ei în anii 1935-1936. La începutul anilor '30 are loc o schimbare de eră, de aceea Telega se afla la începutul unei tranziţii sociale şi morale: de la agrar, casnic, pădure, se trece la arte şi meserii, la exploatarea ţiţeiului şi a lemnului. Noi nume şi cuvinte profesionale, noi instituţii îşi fac apariţia: societate, bancă, antrepriză, cooperativă, consiliu, buget, faliment (*crackul* din toamna anului 1929).

Mecanismul acestei triple construcţii era rodat: odată cu plecarea lui tata la serviciu (la Mislea, Buştenari, Câmpina), porţile curţii şi ale casei se deschideau şi se închideau continuu, nu numai pentru membrii familiei, ci şi pentru rudele apropiate şi pentru vecini, cerând sfat, ajutor, gesturi de iubire şi de umanitate. De-abia acum îmi dau seama că construcţia casei noi a avut în vedere nu doar adăpostul familiei, ci şi adunarea familiei mai largi. Ea a devenit de fapt o platformă de întâlnire cu bunicile noastre, Paraschiva şi Sita, cu unchii noştri din partea tatălui (Nicolae şi Dode) şi ai mamei (Ion, Gheorghe, Nicolae, Dumitru), cu vecinii şi cu cei ce lucrau în gospodăria noastră.

În anii războiului (1940-1944), la insistenţa preotului, salonul principal din noua casă a fost transformat într-o capelă domestică cu un mic iconostas, unde acesta se întâlnea cu credincioşii din partea extremă a parohiei, care locuiau la 6 km distanţă de biserică şi de cimitir. Tot aici, din cauza controlului pe care ofiţerii germani îl exercitau asupra producţiei de petrol din regiunea Telega-Buştenari, petrol care era pompat spre Rafinăria din Câmpina, societatea „Steaua Română" a instalat un post de telefon în biroul lui tata pentru „rapoarte urgente".

Într-adevăr, cea dintâi formă de comunitate creştină de care îmi amintesc este grupul de credincioşi care se adunau în casa noastră, mai ales în ajunul sărbătorilor Crăciunului şi Paştilor, pentru spovedit şi împărtăşit (copii). Împărtăşirea copiilor, mici şi mari, cu scopul de a evita aglomeraţia la marile sărbători, presupunea un aranjament special. În salon se aflau două icoane mari, ca cele din iconostasul bisericii, o candelă aprinsă permanent, un candelabru, o biblie, o cruce.

În anii din urmă, camera a devenit bibliotecă de carte teologică, dar s-a păstrat şi un epitrahil şi cărţi de slujbă pentru eventuale servicii. În anii războiului, capela domestică a fost folosită ocazional şi de ostaşii din *Oastea Domnului* pentru adunările care aveau loc duminica după-amiază, cu consimţământul preotului. Aici am cunoscut pe Marin Ţăranu, unul din marii predicatori ai *Oastei* în regiunea Ploieşti, Cocorăşti, Bordeni, Telega, Cornu, Azuga. Grupul de fraţi şi surori din Telega era condus de Ghiţă Stoian, meseriaş-tâmplar din comună, care m-a vizitat la Bucureşti în perioada studiilor (1950-1954) şi care m-a invitat să predic în adunările *Oastei.*

La terminarea războiului, ceea ce făcuseră germanii în anii 1939-1944, au copiat autoritățile sovietice sub umbrela societății „Sovrompetrol", în anii 1945-1958, adică controlau producția de țiței de la sondele conectate cu rafinăria Câmpina (furnizorul principal de *kerosen* pentru avioanele germane folosite pe frontul de est). Tata era obligat să raporteze, în fiecare dimineață la orele 6.00, cantitatea extrasă de țiței, către un centru regional din Ploiești. Altfel, îl aștepta Curtea Marțială.

Mai trebuie spus că în perioada camuflajului, dar mai ales în cursul bombardamentelor din 1941 și 1944, de zi și de noapte, familia și rudele din jur se refugiau în subsolul (privința) casei vechi. Prin telefonul de serviciu, operatoarea de la schela Mislea ne informa despre „trecerea grației" a avioanelor americane (spre Câmpina și Ploiești) și despre „gradul de alarmă". Acțiunea „foc din cer" a fost cea mai îngrozitoare: parașute iluminante au fost lansate în miez de noapte și desfăcute deasupra zonei cu sonde și rezervoare cu petrol, pentru a fi bombardate apoi chirurgical.

O serie de bombe căzute într-un teren argilos, chiar pe ulița noastră, la punctul „Andone", n-au explodat. Au fost aduși deținuți de la închisoarea Doftana, probabil condamnați la închisoare pe viață, să le dezamorseze. Am asistat cu copiii din sat la scene dramatice, deoarece fiecare deținut era obligat să-și sape „groapa" lui în jurul unei bombe. Din fericire, nici una n-a explodat. Deținuții au fost fotografiați lângă bombele (250 kg. fiecare, cu inscripția „Câmpina") și gropile lor (5 m. adâncime) „salvatoare", fiindcă li se dăduse garanția că vor fi grațiați dacă anihilează bombele. Nu știu unde se găsește această fotografie, luată de un coleg pe nume Gică Rotaru. Nu știu nici

dacă deținuții au fost eliberați vii sau au fost striviți de ruinele închisorii. Oricum, iluzia cu privire la „venirea americanilor" s-a risipit după aceste bombardamente.

Sub presiunea acestor evenimente externe, s-a introdus practica citirilor din *Psaltire* și a rugăciunilor de la miezul nopții, în adăpostul improvizat, la care participau toți vecinii. Era o formă eroică de misiune și rezistență creștină. Tot acum s-a constituit o mică bibliotecă de carte religioasă, printre care: *Cartea de rugăciuni,* publicată de Editura „Albina", *Psaltirea în versuri* de Vasile Militaru, *Noul Testament* tradus de Gala Galaction, *Viețile Sfinților,* publicate de Oastea Domnului, *Cartea de cântări,* tipărită de *Oastea Domnului.* Această literatură era legată mai mult de noțiunea de „carte" (sau „bibliotecă") decât de noțiunea de „religie". De fapt, în acest mediu, cartea, cultura, educația, familia, biserica erau noțiuni reciproce.

Școala primară am urmat-o în satul natal, unde toți frații și surorile mele au învățat. Cărțile și caietele, ghiozdanele și tocurile treceau de la unul la altul. La fel și îmbrăcămintea și ghetele. În acești ani am beneficiat de exemplul Mariei, sora cea mare, care a fost „steaua călăuzitoare", a doua mamă a unui lanț lung de frați și surori. Ea a devenit mai târziu învățătoare la școala din sat, având printre elevi pe frații ei mai mici.

Doi învățători au strălucit. Ion Vlad, străin de sat, geograf, inteligent, cercetaș, cinic față de autorități, în același timp riguros, exigent, moralist și sever la note. El ne-a orientat spre „compunere" la limba română, dar mai ales spre istorie și geografie, organizând excursii cu elevii în fiecare vară. Lozinca lui era: *„Tinere, cunoaște-ți țara".* Cu el am cutreierat, cu harta militară în mână (fusese colonel în armată)

toate cărările Bucegilor: Sinaia, Buşteni, Azuga, Predeal, Omul, Caraiman, Ialomicioara, ori dincolo de Bucegi: Piatra Craiului, Bran, Făgăraş, Sâmbăta. Din cauza „neascultării civice", autoritățile şcolare comuniste l-au izolat mai târziu, prin transfer disciplinat la un sat de pe Valea Doftanei, unde a dispărut în indiferență totală.

Doamna Popescu, soția preotului paroh Costache Popescu, a inspirat copiilor respect religios pentru sărbătorile naționale şi instituțiile publice. Ea ne-a învățat, cu vocea ei cristalină, cum se rosteşte *„Tatăl nostru"*. Grija ei pentru igiena copiilor, la şcoală şi acasă, era o mare pasiune. 10 Mai, Ziua Eroilor, Sărbătoarea Unirii, toate erau aniversate sub diverse forme: coruri, dansuri, excursii, competiții sportive, întâlniri populare la care luau parte şi părinții, expoziții de broderii şi covoare.

Dânsa era responsabilă de disciplina străjerilor, printre care înălțarea steagului tricolor şi intonarea imnului „Trei culori cunosc pe lume". În anii războiului, doamna Popescu a urmărit participarea cetățenilor, părinților şi elevilor, la colectele pentru soldații trimişi pe front dincolo de Prut şi Nistru. Şcoala şi parohia au colaborat la ajutorarea celor care şi-au pierdut (soții şi mame) bărbații sau feciorii pe front.

Cu un ochi la economie, cu altul la educație, aceasta a fost misiunea îndoită a părinților mei. Cum numărul de copii creştea (zece într-un sfert de secol: 1927 – Maria, 1929 – Ion, 1931 – Zenobia, 1933 – Mihai, 1935 – Magdalena, apoi Vasile, Liliana, Gabriel, Venera şi 1950 – Iulia), exigențele economiei şi cele ale educației erau din ce în ce mai mari. Economia de familie se baza pe doi poli: cum părinții dispuneau de teren agricol (provenit din

împroprietărirea bunicilor, dar şi din achiziții recente) gospodăria s-a dezvoltat devenind sursă autonomă de produse.

Din ea n-au lipsit niciodată nici animale de tracțiune şi de consum, nici furaje şi legume. Era pusă sub supravegherea generală a unui econom, unchiul Dode, care îi obliga pe toți, în timpul vacanțelor, să iasă pe câmp şi în livezi, ca să învețe şi să practice tot ceea ce ține de geneza organică completă a unui produs: arat, semănat, treierat, măcinat, panificat. Toți băieții au învățat să dreseze caii şi să manipuleze ustensilele agricole, plugul, coasa. În vacanța de iarnă, între Crăciun şi Bobotează, am învățat tehnica alambicului, devenind distilator de țuică dublu rafinată.

Tata n-a părăsit niciodată poziția pe care o avea de chirovnic în schelele din regiune (Telega, Mislea, Buştenari, Câmpina), iar din 1948, pe aceea de director al Întreprinderii Petrolifere „Muntenia" din Câmpina. Salariul său lunar confortabil a fost salvator pentru familie şi numai aşa părinții au învins pe ambele fronturi, economic (masa şi cazarea copiilor, spălarea unui munte de rufe, aprovizionarea magaziilor, pivnițelor şi hambarelor) şi educativ (cărți, rechizite, taxe şcolare, examene, internate, cantine, meditații, excursii).

Cutremurul din 1940 a avariat serios casa veche fără însă să-i schimbe stilul. A urmat o dublă „rechiziționare" forțată în timpul războiului, care ne-a lipsit de două perechi de cai şi de mijloacele de transport. Mai apoi, exodul copiilor spre licee şi şcoli profesionale din regiune, dotarea pentru internat, au pus părinții pe drumuri, spre Câmpina şi Ploieşti, toate acestea dislocând coerența şi iconomia de origine a familiei.

Educația creștină în acest mediu familial și comunitar era tacită și implicită, fiind bazată pe respectarea ritualurilor și a calendarului de posturi, sărbători și comemorări. Nu toți sătenii erau înclinați să urmeze cultul personal, atașat de biserică și în biserică (liturghie, spovedanie, împărtășanie, hram), dar toți respectau cultul și slujbele care solicitau o participare socială, de la distanță: înmormântarea, nunta, pomenile, sărbătorile.

Bunicile noastre, Sița și Paraschiva, au avut un rol capital în ritmarea vieții noastre religioase. În primul rând, bunica se deplasa la casa noastră, în ajunul sărbătorilor și sâmbăta, să anunțe „ziua de odihnă". De altfel, mama și unchiul Dode impuneau tuturor care ne ajutau în gospodărie să înceteze lucrul odată cu tragerea clopotelor pentru vecernie. Apoi, bunica începea ritualul de pregătire pentru duminică, care consta în toaleta personală: baie, coafură (frizerul Năstase Cojocaru își fixa scaunul în mijlocul curții) aranjarea schimburilor curate pentru a doua zi. În timp ce bunica se ocupa de copii, mama avea grija lucrătorilor de peste săptămână: fie retribuție în bani, fie în produse. Cât au fost mici, până în anii '45, ne-am deplasat la biserică în șaretă, condusă de tata sau de Dode.

Contactul dintre sat și oraș era stabilit pe mai multe căi. Tata obținuse conturi deschise la anumiți comercianți din Câmpina și Ploiești. O sâmbătă pe lună era rezervată pentru cumpărături, fie la Câmpina (având ca loc de întâlnire restaurantul Radu), fie la Ploiești. Cursa Telega-Ploiești și retur trecea prin fața casei noastre, unde avea stație. La Ploiești, locul de întâlnire era „Hanul călugărilor". Bucureștiul era prea departe, dar nu inaccesibil.

Îmi aduc aminte de prima mea vizită la București, în 1936, când după ce părinții mi-au cumpărat pantofi și servietă m-am rătăcit, dar am fost găsit pe trotuarul din fața Poștei (vizavi de C.E.C.). Transportul pe șoseaua Telega-Ploiești era socotit nesigur, riscant, de aceea nu era frecventat. Tot aici să amintesc vacanțele noastre „la mare", la Techirghiol, pe care le făceam împreună cu familia preotului Popescu, pentru a beneficia de cazare în căminele ce aparțineau Bisericii.

3. De la sat la oraș. „Dacă podul este rupt, treci prin râu"

După terminarea cursurilor la școala primară din sat, la îndemnul unui prieten din Slănic, de fapt fiul unui maistru în construcția (din lemn) eșafodajului sondelor de petrol, pe care l-am cunoscut prin tata la Mislea, m-am înscris la *Gimnaziul comercial* din Vălenii de Munte. Radu era deja în anul trei la același gimnaziu și mi-a făcut o bună impresie.

De la Telega la Văleni se ajunge mai direct pe ruta Mislea, Bordeni, Cocorăști, Plopeni, Măgurele, Văleni. Pe această rută exista însă un obstacol serios, adică traversarea râului Teleajen, pe pod sau prin apă, la un punct foarte aproape de Mănăstirea Zamfira. Am recurs la șareta (cu roți de cauciuc) cu cal condusă de unchiul Dode, un agricultor de primă speță, un cunoscător versat al Bibliei. Podul fiind rupt de ape, am fost obligați să traversăm râul, cu ape învolburate, reci și repezi. Era luna septembrie. Calul s-a oprit în mijlocul râului, a întins gâtul spre ape care i-au străfulgerat ochii și a ametit, lăsându-se dus la vale. Dode a lăsat șareta să vireze puțin spre dreapta de-a lungul râului, iar când calul s-a redresat, l-a forțat să se

îndrepte spre malul de ieşire unde erau urme de căruţe. Dode a fost convins că el, mama şi eu, ne-am aflat în pericol de a fi înghiţiţi de ape. Am fost salvaţi din ape prin minune. Ne-am revenit din ameţeală, calul şi noi, şi am pornit mai departe spre Văleni. Ca Moise „ieşit din ape", trecusem al doilea botez!

La Văleni, Radu ne-a aşteptat şi ne-a introdus la secretariat. Am prestat examenul de admitere, la limba română şi matematică, după care, a doua zi, mi s-a comunicat că sunt admis. Admis, dar fără loc în internat. La recomandarea lui Radu am fost plasat în gazdă într-o casă nu departe de gimnaziu, care era de fapt Universitatea de Vară „Nicolae Iorga". Casa era proprietatea unui comerciant care avea şi un depozit de cherestea. Soţia lui, o creatură uriaşă şi spătoasă, era o vrăjitoare celebră în regiune. Când am vizitat-o pentru a reglementa condiţiile cazării, am găsit-o declamând cu vocea lui Mefisto un descântec ocult, cu secera în mână, deasupra unor cărbuni aprinşi pe o tavă de aramă. După minunea lui Dumnezeu la traversarea Teleajenului, aici asistam la invocarea dracului!

La întoarcerea de la Văleni ne-am oprit la Mănăstirea Zamfira, fiind găzduiţi de maicile din Telega, cunoscute de mama cu mult mai înainte. Toţi trei aveam nevoie de repaus şi de rugăciune. Ameţit de cele două examene grele şi de traversarea râului, am adormit în braţele calde ale mamei care a stat de veghe toată noaptea.

La Vălenii de Munte cursurile se ţineau în localul Universităţii de Vară „Nicolae Iorga", ce purta numele savantului ce fusese asasinat de legionari cu un an în urmă. Gimnaziul era sub acest „şoc naţional". În ultimul an din cei trei petrecuţi aici (1941-1943), gimnaziul a fost transferat la Măneciu-Ungureni, în localul unei şcoli primare. Profesorul cu o mare

influenţă asupra mea era cel de religie, aristocrat, cult, cu alură de profesor universitar, mai mult filosof decât teolog.

Pasiunea mea pentru limba franceză s-a născut acum, graţie unui profesor boem care propunea ca probă de examen copierea pe teză a unui text din manualul de franceză. Nimeni n-a obţinut nota zece. A fost o binecuvântare să-l am profesor de muzică pe bătrânul Comişel, care ne obliga să luăm tonul după vioară. El ne-a învăţat să cântăm Liturghia (pe glas opt), pe care o executam în grup, în fiecare duminică, în biserica veche din oraş, monument istoric.

În afară de Radu Borcea care îmi era un fel de pedagog, pe care, de altfel, l-am vizitat de mai multe ori la el acasă, la Slănic, cel mai bun coleg şi prieten de gimnaziu a fost Aurel Oprea din Ţintea, cu care plănuiam plecările şi venirile noastre pe ruta Văleni-Lipăneşti cu trenul, iar de acolo cu maşina condusă de tatăl său, la Ţintea şi apoi la Telega. Minte sclipitoare şi inimă pură, Aurel a fost secerat de meningită în anul patru.

În timpul studiilor la Văleni (1940-1943), contactul meu cu familia era reluat în cursul vacanţelor. Una din sarcinile triste care le aveam era aceea de a citi zilnic, în gura uliţei, lista soldaţilor, români, răniţi, dispăruţi sau morţi pe front, pe care o publicau ziarele. Multe din familiile care constituiau cătunul nostru aveau soldaţi tineri şi militari gradaţi concentraţi pe frontul de est. Familia noastră era un punct de sprijin pentru tot ceea ce şcoala şi parohia pregătea pentru soldaţii trimişi pe front, inclusiv colecta de şosete şi mănuşi.

În anul 1943, odată cu bombardarea zonelor petrolifere Câmpina şi Ploieşti, apărarea antiaeriană fixată la Urleta şi Băicoi (tunarii) căutau, prin

încrucişarea reflectoarelor, avioanele care traversau cerul noaptea spre a lansa bombe incendiare. Acestea produceau o panică generală în regiune. La fel, ziarele, radioul şi comunicaţiile speciale deţinute de „Steaua Română".

Înfricoşaţi, cetăţenii n-aveau altă soluţie decât rezistenţa pasivă. „Privegherile" (lecturi, rugăciuni, cântări) nocturne din capela noastră domestică făceau parte din această rezistenţă. La Liturghia din Biserica „Sfântul Nicolae" auzeam ectenii pentru biruinţa ostaşilor creştini români angajaţi în „războiul sfânt". Această rezistenţă nu era în nici un fel politizată. Mişcarea legionară n-a avut nici o autoritate nici în parohie, nici în etica populaţiei rurale care se maturiza prin aceste încercări. Morala de bază era contra violenţei, brutalităţii şi xenofobiei. Ostaşii combăteau alcoolismul şi prostituţia ce apăruseră la sate odată cu venirea trupelor străine. Glasuri profetice din rândul predicatorilor populari s-au ridicat atât împotriva fascismului (pe motiv de antisemitism), cât şi a bolşevismului (pe motiv de ateism). Deviza lor era: *„Au strigat către Domnul în necazurile lor şi în nevoile lor, iar Domnul i-a eliberat pe ei"* (Ps. 107, 6).

După cei patru ani de gimnaziu urma examenul de capacitate. În acest scop am cerut, încă din anul trei, să fiu transferat la Liceul „Spiru Haret" din Ploieşti. Am fost acceptat, dar întrucât internatul liceului fusese transformat în spital pentru răniţii şi prizonierii de război de toate naţiunile, am fost obligat să fiu extern. Liceul se afla în imobilul masiv de pe Calea Oilor, o arteră principală care făcea legătura între bariera spre Câmpina-Braşov (în nordul oraşului) şi ieşirea spre Buzău (în sud). Mai precis, liceul se afla între Hală şi Obor, o porţiune comercială cenuşie pe care staţionau

căruţe şi birje, în faţa cârciumilor şi frizeriilor insalubre.

După examenul de capacitate m-am instalat la Mănăstirea Zamfira unde maicile îmi ofereau masă şi cazare. Trebuie să spun că această soluţie n-a fost o întâmplare, căci între timp, una din surorile mele, Zenobia, s-a ataşat de această mănăstire la numai 14 ani, urmând sfatul unei mătuşe din comună şi devenind „ucenica" unei maici arhitecte. Tata n-a admis această retragere la mănăstire decât cu condiţia ca Zenobia să aibă posibilitatea să-şi termine studiile gimnaziale la Şcoala din Lipăneşti şi să înveţe o „meserie". Ceea ce a şi făcut în anii următori.

Timp de trei ani am făcut acest traseu pe jos, de la mănăstire la Gara Lipăneşti (4 km), ziua sau noaptea, pe ploaie, soare sau ninsoare, de la Lipăneşti la Ploieşti-Nord cu trenul (15 km). Acest tren regional pornea din Măneciu Ungureni, trecea prin Vălenii de Munte şi se oprea în Gara de Nord. Era un tren pentru muncitorii originari de pe Valea Teleajenului care lucrau în mari întreprinderi din Scăieni (fabrică de sticlă), Boldeşti şi Ploieşti, la rafinăriile Vega, Astra şi Depoul C.F.R., uzinele de maşini şi instalaţii petrolifere „1 Mai". Probabil că un sfert din pasageri erau elevi, aşa-zişi „navetişti" la liceele din Ploieşti, unde se înfiinţaseră şi numeroase şcoli profesionale pentru industria petrolului.

Trecerea în partea superioară a liceului, şederea la mănăstire, au schimbat şi atitudinea mea faţă de studii. În anul IV pierdusem un bun prieten şi coleg, Aurel Oprea. A fost o mare pierdere pentru liceu şi o tragedie pentru familie. Singura legătură cu familia acestuia rămăsese sora lui, elevă la Şcoala normală din Ploieşti, pe care am cunoscut-o apoi ca învăţătoare la Şcoala primară din comuna de origine, Ţintea.

Dar schimbarea radicală a fost de ordin politic, economic, cultural. La 24 august 1944 eram acasă la Telega. În dimineața zilei, paznicul primăriei (N. Postolache) a traversat valea satului strigând: *„Eliberare, eliberare!"*. Imediat am plecat cu fratele meu Mihai la Urleta, o comună așezată peste dealurile din fața casei, unde am asistat la deruta ofițerilor germani, care părăseau în grabă cazarma și armele. După ce au distrus (prin mine și grenade) tunurile îndreptate spre Răsărit, s-au îmbarcat pe motociclete și în mașini, pornind „spre Berlin". Cetățenii satului au demontat imediat barăcile și le-au ascuns în ograda lor, iar noi copiii, ne-am ales cu câte o bicicletă (neagră) militară, un rucsac cu dos de blană și câteva cătușe pierdute pe câmp.

În toamna lui 1944 am fost chemat de stareța Mănăstirii Zamfira, ca „protector" al maicilor, deoarece se anunțase invazia convoaielor rusești care rătăceau drumul „spre Berlin". Am pregătit cu Maica Xenia o inscripție în ruseşte pe care am prins-o la poarta mare de intrare în mănăstire: *„Mănăstirea Zamfira e monument istoric. Intrarea interzisă"*. Totuși, ostașii sovietici au intrat în mănăstire, s-au aprovizionat de la magazie, fără însă să forțeze ușile bisericii în care se refugiaseră maicile pentru rugăciune continuă, cu geamurile camuflate.

Părintele duhovnic se retrăsese în această perioadă (1943-1946) în subsolul chiliei sale, unde săpase o grotă cu mai multe spații: unul pentru murături și bureți la oțet, iar altul „pentru fumat", părintele fiind un mare amator de pipă (cu tutun furnizat de mine de la un traficant din Ploiești, din același club cu părintele). De altfel, în această toamnă se putea observa pe șoseaua Ploiești-Câmpina-Brașov,

șir de camioane și de căruțe cu soldați sovietici, cerând hrană, băutură, animale, petrol.

În anul 1947, liceul s-a mutat din Calea Oilor în clădirea fostului Liceu „Petru și Pavel", așezată pe bulevardul care leagă centrul orașului de Gara Ploiești-Sud. Astfel am părăsit mănăstirea și m-am instalat în internatul liceului care fusese eliberat de prizonieri prin intermediul Crucii Roșii Internaționale. Se apropia reforma învățământului. Profesorii ne-au prevenit de schimbările radicale ce se vor produce în învățământ. Am căutat să mă atașez de un profesor care să-mi devină „pedagog" în ultimul an al liceului.

L-am rugat pe părintele Costache Popescu, care s-a transferat la parohia „Sfântul Spiridon" din Ploiești – și a cărei fiică, Păpușa, era elevă la Liceul „Sfântul Petru și Pavel" – să mă recomande profesorului de istorie Nicolae Simache, directorul internatului. Simache a devenit mentorul meu. De la el am primit cele mai bune manuale de istorie a României. Am cumpărat tot ceea ce publicase Constantin Giurescu în acest domeniu. Am înțeles curând de la profesorul Simache că țara se pregătea pentru ceva grav. Era nervos, autoritar, izolat. Am îndrăznit să-i spun că practic postul și împărtășania frecventă și i-am cerut anumite facilități (regim vegetarian și permisiunea de a fi absent din internat duminica). Era el însuși un ascet, probabil un isihast, căci avea silueta lui Simion Stilitul.

Datorită unor mari profesori, m-am orientat către disciplinele umaniste: literatură, istorie, limbi străine. Profesorilor Râpeanu și Ienciu le-am solicitat o bibliografie completă pentru literatura română. Grație unui coleg de liceu care avea un acord de colportaj (pentru Colecția „Biblioteca pentru Toți") cu Librăria Herjenescu, am cumpărat cu preț redus cele mai importante cărți tipărite: colecții de poezii (Eminescu,

Coşbuc, Goga, Alecsandri, Pilat), romane (Sadoveanu, Rebreanu, Zamfirescu), monografii (Călinescu, Iorga), *Trilogia culturii* de Lucian Blaga.

În acest domeniu, cel mai bun consilier mi-a fost colegul Vasile Nicolescu, viitorul scriitor şi critic, care după o vizită la mănăstirea Zamfira a scris primul său volum de poezie *Liturghii negre,* publicat la Ploieşti. Elevii erau foarte apropiaţi de profesori şi invers, în ambianţa politică a anului 1948. Am luat apărarea profesorului de germană Ştefan Cernăuţeanu, ameninţat cu pensionarea. Ca să evităm destituirea profesoarei de engleză, toţi elevii din clasa mea am optat pentru engleză, chiar la examenul final.

În iunie 1948 are loc reforma învăţământului, liceal şi universitar. M-am prezentat la examenul de bacalaureat pe care l-am reuşit cu note bune. Acest examen a fost tulburat de mai multe evenimente. Chiar în timpul examenului din clasa a VIII-a, la proba de română, colegul de bancă, prietenul meu din Măgurele, Teodor Câmpeanu, a fost arestat de Poliţia de Securitate din Ploieşti. Teodor avea o maturitate morală şi intelectuală excepţională. Nimeni nu credea că ar fi fost implicat în vreo organizaţie politică.

Tema convorbirilor noastre în tren, ca navetişti (unde colegii mai mari distribuiau cu curaj ultimele numere din *Dreptatea,* şi în care părintele distribuia *Glasul Monahilor*) era absolvirea liceului. Înţelegerea noastră tacită era să devenim învăţători, pedagogi, profesori. Toţi elevii din clasa a VIII-a ne-am dus după examen în faţa prefecturii să protestăm, dar în zadar. Arestarea lui Teodor anunţa o politică durabilă de violenţă. Toţi, profesori şi elevi, eram avertizaţi.

Cu două zile înainte de serbarea finală la care urma să participe părinţii mei şi familia părintelui Popescu, am fost „derobat" în timpul nopţii de toată

garderoba modestă a unui licean. Profesorul Simache a fost revoltat, deoarece autorii furtului erau doi refugiaţi pe care liceul îi primise cu mare generozitate. Am telefonat la Telega să mi se cumpere haine pentru ceremonia de premiere. A doua zi am primit un costum nou, cafeniu, din garderoba lui tata, pe care-l îmbrăcase o singură dată, cu ani în urmă.

În iunie 1948 are loc naţionalizarea subsolului, act care a modificat situaţia tatălui meu în societatea „Steaua Română". În ajunul sărbătorii „Sfinţilor Petru şi Pavel", aşteptând să-mi vină rândul la frizer, am observat că în ziarul local era publicată „Legea de reorganizare a industriei petrolifere". Tata era numit director al Întreprinderii „Muntenia" din Câmpina!

Mama şi tata – mămica şi tăticu – au asistat la serbarea finală ca la o liturghie, cu o bucurie certă, dar nedeplină. Eu, absolvent de liceu, în straie noi potrivite pentru un student, i-am strâns în braţe. Trecusem „al doilea botez". Agapa a fost oferită de părintele şi doamna Popescu (în vila lor din Calea Găgeni), deoarece în aceeaşi zi, dar în altă secţie şi clasă, domnişoara lor, Păpuşa, primise premiul de onoare la bacalaureat.

A doua zi l-am revăzut pe profesorul Simache căruia i-am mulţumit pentru „protectorat". Fără acest protectorat eram în derută. Cum să rezistăm şi să ieşim de sub „politicul" agresiv, ameninţător? Mulţi credeau că e posibilă o coabitare între democraţie şi monarhie (regele Mihai rămăsese în ţară după 23 August), alţii aşteptau venirea americanilor. Timpul „pedagogilor" era terminat, căci nimeni nu era sigur de viitor.

Cu diploma de bacalaureat în mână începeam un nou ciclu, un ciclu personal, în care trebuia găsit totuşi un ritm de ansamblu. Ce înseamnă itinerarul credinţei personale? Experienţa de mănăstire poate,

oare, constitui o sursă de energie pe acest itinerar? Profesorul Simache era el însuşi derutat, dar nu renunţa la *stilul* său, la pasul şi discernământul său drept!

Într-adevăr, ceea ce m-a impresionat cel mai mult aici a fost stilul de viaţă şi ritmul de rugăciune personală al maicilor. În fiecare dimineaţă, între orele 4.00 şi 6.00, maica Evghenia îşi citea pravila, sub formă de psalmi, rugăciuni, acatiste, paraclise, în semiauzul meu („Mă scol la miezul nopţii să te laud pentru judecăţile tale cele drepte" – Psalmul 118), deoarece conviețuiam cu maicile în acelaşi living-room. Am frecventat slujbele comune în biserică în duminici şi sărbători, ajungând să cunosc cântările liturghiei.

În chilia maicii Xenia, unde am locuit după ce maica a fost chemată la patriarhie, în cadrul *Serviciului tehnic*, am găsit o mică bibliotecă teologică şi religioasă: manuale de apologetică (Ioan Mihălcescu şi Emilian Vasilescu), de *Istoria Bisericii Ortodoxe* (Ioan Lupaş şi Nicolae Iorga), câteva volume din *Filocalie,* tradusă de părintele Stăniloae.

În această perioadă nu luasem nici o decizie privind studiile mele superioare. Curios, părintele căruia îi furnizam tabac englez pentru pipă pe bază de troc cu săpun de rufe de la ţară (cerut de furnizor), n-a făcut nici o aluzie la studiile de teologie. În anii aceia, numai seminariştii se înscriau la teologie. Din 1948, facultatea a avut dreptul să primească şi liceişti (fără examen de diferenţă), şi numai aşa am putut să candidez la admitere în 1950.

4. Probele universitare

După bacalaureat m-am întors la Telega pentru vacanţa de vară. Starea economică a familiei şi a satului era dezastruoasă. După seceta din anii 1946-47,

după devalorizarea leului din 1948, după plecarea din ţară a regelui Mihai, cetăţenii erau bulversaţi. În urma alegerilor improvizate în care partidele politice istorice au pierdut, marile familii de proprietari şi intelectuali din comună au intrat în eclipsă (Mărăcine, Lăcătuş, Lamba, Grecu; Nicu Grecu a fost arestat ca lider al Partidului Ţărănist). Au apărut la conducerea comunei persoane străine de sat şi de etosul acestuia.

Într-una din zile am asistat la o scenă unică, care m-a impresionat. Într-un spaţiu public din faţa celor două case ale noastre, una veche – reprezentând „viaţa la ţară", alta modernă, reprezentând oraşul – s-au adunat un mare număr de bărbaţi, tineri şi mai în vârstă, printre care mici meseriaşi şi soldaţi întorşi de pe front, care înţelegând mersul istoriei, voiau să părăsească meseriile artizanale şi agricultura, în căutarea unui „serviciu" cu salariu garantat, permanent. Tata i-a îndemnat să se prezinte la Întreprinderea „Muntenia", unde se angajau lucrători de diverse meserii, inclusiv necalificaţi.

O duzină de muncitori au fost angajaţi imediat pe post de „sondor". Răspunderea sondorului era aceea de a supraveghea funcţionarea sondelor cu pompe de extracţie acţionate de un motor central. Cum schela de sonde nu era departe de sat, sondorii puteau să combine noua funcţie (schimb de zi şi de noapte) cu activitatea agricolă domestică. Tata fusese transferat la Câmpina, dar avea în răspundere şi schelele de la Buştenari. Primise o maşină de serviciu (cu şofer), un *Dodge,* cu care se deplasa în toate direcţiile. Având acest mijloc de transport, am vizitat împreună cu el toată regiunea.

La Buştenari am văzut o sondă din care se extrăgea ţiţeiul (numai de la 200 metri adâncime) după sistemul *hecnă*. Ceva unic! Puţul era construit din

lemn, hecna fiind pusă în mişcare de o tracţiune de cal. Sonda însăşi era un monument de artă a lemnului, adică schela sau eşafodajul de extracţie plus instalaţiile de foraj (tijele şi foveza) şi de împuşcare a coloanei, motoarele primitive cu motorină care acţionau „licăritul". Sonda se sprijină pe o talpă masivă de buşteni fixată într-o ramă de beton. Are mai multe etaje, iar pentru ca să se înalţe se strâmtează. Fascinant!

Dar cea mai mare fascinaţie a copilăriei a fost rafinăria de petrol, cu mirosul ei particular de ţiţei. Probabil din cauză că cuprindea un ciclu întreg, cu ritm de ansamblu (era acelaşi ritm al alambicului de prelucrare a prunelor de ţuică, al panificaţiei, al cuptorului de pâine, de prelucrare a grâului în făină şi apoi în pâine).

Cea dintâi rafinărie pe care am vizitat-o, de mai multe ori, a fost cea din Câmpina. În 1944 am vizitat rafinăriile Vega şi Astra din Ploieşti, minate de bombardamentele americanelor (la 5 aprilie 1944). „Răcitorul" rafinăriei din Câmpina era un alt monument al industriei lemnului. E fascinant să fii dulgher, dar mai ales rafinor!

O şansă nouă pentru elevi şi tineri era înfiinţarea unor şcoli profesionale la Câmpina, Băicoi, Sinaia, Ploieşti, unde, de fapt, s-au înscris foarte mulţi absolvenţi ai şcolii primare din sat. Accesul elevilor din sat la şcolile profesionale fusese întotdeauna sprijinit de parohiile din Telega. Fratele meu Mihai împreună cu verii săi, copiii unchilor Niculae, Dode, Ion, a fost acceptat la şcoala de mecanică din Câmpina. Reforma instituţiilor de învăţământ a creat alte posibilităţi. Sora mea Maria, care terminase gimnaziul industrial de fete din Breaza, a fost numită învăţătoare la şcoala nr. 2 („Telega-Vale").

Cântăreţul parohiei, Gică Ristea, a fost invitat ca profesor de muzică la aceeaşi şcoală. Nu ştiu cum se explică faptul că între 1945-1948 acesta a format un cor mixt (din care făceam parte), care se manifesta la liturghie în Biserica cu hramul „Sfântul Nicolae". Parohia a dezvoltat astfel o intensă activitate misionară, mereu inspirată de părintele Arjoca, el însuşi bun slujitor, orator şi scriitor. Pe mormântul lui din cimitirul ce înconjoară Biserica „Sfântul Nicolae" e scris un verset ce-i aparţine.

În toate vacanţele din anii 1948-1952 am cântat în acest cor, prin intermediul căruia am păstrat contactul cu colegii şi tinerii di sat, de diverse generaţii şi condiţii.

Părinţii credeau că sunt suficiente studiile liceale pentru un tânăr de la ţară, provenit dintr-o familie care nu avea mari ambiţii sociale şi politice. În vacanţele de vară (1945-1948) am obţinut un post de muncă provizoriu, retribuit, la Mislea, într-o secţie care ţinea evidenţa gazelor captate de la sonde (din care se producea gazolina), secţie condusă de unchiul meu, Nicolae Ristea. Aici am întâlnit mai mulţi ingineri în petrol, printre care inginerul Ghemuleţ, de care depindea tata, inclusiv copiii lor, studenţi la petrol, care locuiau cu familiile lor în „colonia" construită de societatea „Steaua Română". Aşa s-a ivit ideea de a candida la examenul de admitere la facultatea de petrol.

Părinţii, familia, au fost plini de emoţie când au aflat că am luat această decizie. Facultatea avea mai multe secţii, de aceea materiile pentru examen erau diferite. Am plecat în capitală să găsesc Facultatea de „Petrol şi Gaze" din Bucureşti, care se afla în clădirea de lângă Sala Dales. Eu doream să mă înscriu la secţia „Extracţia ţiţeiului", dar tata, influenţat de inginerii din

Câmpina, m-a îndreptat spre secția „Prelucrarea țițeiului".

Într-adevăr, rafinăria era un simbol atrăgător: distilerie organică, orientată de un inginer chimist. Am întrerupt stagiul la Mislea şi micile prestații de vară (tot timpul liceului am făcut meditații cu elevi-candidați la examenul de admitere la liceu şi şcoli profesionale) şi am revăzut, sistematic, disciplinele pentru admitere, printre care cea mai importantă era chimia organică. Am aflat atunci că numeroşi elevi din comună, care absolviseră liceele din Câmpina, Sinaia sau Ploieşti, candidau la aceeaşi facultate. Am făcut cu ei schimb de rezumate la chimie şi ne-am coordonat pregătirea.

M-am prezentat la examen. Am fost admis, cu o teză excelentă la literatura română, foarte bună la chimie, slabă la matematică. Admis cu bursă, m-am instalat, provizoriu, în căminul de studenți de la Institutul de Agronomie, unde am întâlnit colegi şi prieteni concetățeni, sau foşti colegi de liceu din Ploieşti. În primele săptămâni după admitere am căutat să aflu unde se află foştii colegi de la Ploieşti: Vasile Niculescu era student la facultatea de litere, Mihai Neagu la facultatea de teatru, ambii în Bucureşti, Păpuşa Popescu la „medicină" la Iaşi. Teodor Câmpeanu se afla într-o închisoare necunoscută. Am urmat cursurile cu mare asiduitate.

Întors la Telega pentru vacanța de Crăciun, mi-am dat seama că, deşi tata avea o situație acceptabilă, părinții se simțeau curbați de servitute şi de nedreptăți ostile, sufocați de evoluția climatului politic. Mama aştepta al zecelea copil! Am revăzut colegi şi prieteni din generația mea, născută între anii 1928-1930, dintre care unii reuşiseră să fie admişi în instituții de tip universitar. Către sfârşitul vacanței

(Crăciun 1949) primesc de la facultate o scrisoare oficială prin care sunt anunțat că mi s-a „retras" bursa de studii şi că sunt transferat „din oficiu" la noua secție înființată a institutului: „Economie petroliferă", care funcționa la... Petroşani.

Niciodată n-am aflat motivul acestui dictat: nepromovarea colocviilor (se țineau mai târziu, în februarie) penalizarea, accident politic? O explicație ar fi aceasta: modificarea „stării materiale" a părinților, deoarece tata devenise titularul unui rol agricol supraîncărcat prin faptul că frații lui şi unchii din partea mamei s-au debarasat de bunuri incriminate (alambicuri) trecându-le pe seama lui tata. Primăria căuta mereu nume noi pe lista de „chiaburi", dar tata conducea o întreprindere petroliferă de stat, „Muntenia" (integrată, de altfel, în Sovrompetrol) şi n-a crezut că numele lui să fie înscris pe vreo listă politică neagră.

Un alt motiv posibil: Exploatarea petroliferă „Magdalena" proprietatea lui Ion Bria din Telega, apăruse pe lista întreprinderilor naționalizate în 1948. Dar în portofoliul acestei exploatări era înscrisă o singură sondă de petrol, neproductivă, care se afla pe un teren din comună, în spatele casei parohiale, care era exploatată din când în când de vecinul nostru, Gheorghiță Bria, văr primar cu tata. Întreprinderea nu avea venit!

Câteva voci din comună puneau această decizie pe contul activității religioase a familiei noastre: tata era membru în consiliul parohial, mama susținătoare a *Oastei Domnului*, mişcare de propovăduire evanghelică şi de trezire morală a mirenilor, care deşi formal desființată în 1948, se manifesta liber în comună. Dar noi n-am crezut în această justificare, căci nici parohia (care primise un al doilea preot,

refugiat, pe nume Covalciuc, ce locuia nu departe de casa noastră, pe care o folosea ca centru pastoral pentru „filiala" sa), nici *Oastea Domnului* nu puteau să fie asimilate cu Mişcarea legionară, foarte activă în regiune în anii 1935-1945).

Mai mult, profeţii ei anunţau public prăbuşirea bolşevismului şi terminarea erei naziste. Tata i-a protejat pe salariaţii săi de la Mislea contra dictaturii partidului legionar. El avea o mare admiraţie pentru trei figuri politice: patriarhul Miron Cristea, care obţinuse autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, Take Ionescu, ploieştean de origine, mare orator politic, şi Nicolae Iorga, asasinat de legionari în 1940. Familia întreagă avea o compasiune profundă pentru orfanii şi văduvele de război, pentru părinţii care pierduseră în Rusia ca „dispăruţi" fii (doi fraţi din familia Albu) pentru soldaţii întorşi acasă după ani de război (la Odessa, la Stalingrad, în munţii Tatra) găsindu-şi familiile destrămate moral şi în ruină materială.

Retragerea bursei şi transferul la Petroşani echivalau cu întreruperea facultăţii, cu exmatricularea. Bucuria de la începutul toamnei s-a convertit în amărăciune şi revoltă. Ce speranţe existau pentru a reface drumul întrerupt? Pentru un absolvent de liceu existau mai multe posibilităţi de lucru, imediate, chiar în comună: şcoala primară angaja învăţători, titulari şi provizorii, poşta avea nevoie de director, „Muntenia" angaja funcţionari.

Noul notar al comunei, din familia vecină, Pascu, coleg şi prieten cu sora mea, căuta un tânăr cu studii liceale care să preia, pentru o perioadă scurtă, administraţia unui grup de ateliere şi întreprinderi naţionalizate (băile minerale, fabrica de tricotaje, brutăria) care trecuseră în proprietatea comunei. Am acceptat acest serviciu, mai ales că am fost antrenat în

aceasta de doi colegi şi prieteni foarte apropiaţi: Smaranda Moldoveanu, „fata morarului" (numită şi „Frumoasa Zaraza" – titlul unei melodii) deja angajată în administraţia comunală, şi Mihai Visa, „latinistul", absolvent al liceului din Câmpina, care căuta şi el o poziţie retribuită în sat. Smaranda şi Mihai sunt de acum încolo două nume care contează pentru mine.

Transportul de acasă la biroul din centrul comunei (primarul Anastasescu, fost democrat ilegalist, avea multe proiecte comunale) era purtat fie cu maşina *Dodge,* fie cu şareta de serviciu care îl serveau pe tata, mai ales că programul şi itinerarul nostru coincideau. Niciodată nu m-am simţit atât de aproape de tata cum am fost în aceste dimineţi şi seri (ianuarie – august 1950) când ne aflam alături unul de altul traversând comuna, în sens invers decât cel obişnuit, adică de la vale la centru.

Captivat de prietenia cu Smaranda şi Mihai, atras de salariul unui funcţionar la vârsta de 21 de ani, deci cu posibilitatea de a contribui la bugetul familiei, începusem să cred că satul ar putea să fie „spaţiul mioritic" în care fraternitatea şi solidaritatea se menţin. Este foarte probabil că în inima părinţilor mei se ivise gândul să mă fixez în comună cu serviciul şi familia, devenind la rândul meu sprijin al lor. Altfel nu văd de ce ei au insistat să cumpăr, din propriul meu salariu, o mică vilă, nelocuită, în plină zonă centrală a comunei. Vila aparţinea familiei Predescu (în casa căreia se instalase primăria), care n-a cedat-o decât la insistenţa nepoatei lor, Smaranda, în schimbul unei mari sume de bani. Primăria ne-a facilitat cumpărarea, deoarece casa se afla într-o zonă rezervată instituţiilor publice. Şi astfel am devenit proprietarul unei case care, restaurată şi modernizată, putea să devină reşedinţa confortabilă a unei tinere familii.

Pauza ianuarie-august 1950 a fost eliberatoare, deoarece reuşisem să mă integrez în ambianţa comunei, mai ales prin intermediul învăţătorilor şi profesorilor de la şcolile din comună, graţie şi fraţilor şi surorilor mele care erau înscrişi la aceste şcoli. Şi totuşi, eram decis să mă „dezleg" încă o dată din captivitatea mioritică a satului şi a familiei. Am convenit cu Mihai Visa să candidăm la facultatea de agronomie, căreia i se promisese un strălucit viitor, având şi secţii noi: „Maşini agricole". Aveam de partea mea un atu: cunoşteam foarte bine biologia, o disciplină nouă la concurs.

Am împrumutat cursuri şi manuale şi ne-am aşezat la masa de lucru în grădina de la marginea pădurii, unde eram aprovizionaţi din timp în timp. Ni s-au alăturat două absolvente de liceu, cu aceeaşi intenţie. În august, ne-am prezentat la examenul la facultatea de agronomie, unde am reuşit. La începutul cursurilor, n-am obţinut loc în căminul facultăţii, ceea ce însemna un mare obstacol. În plus, atmosfera de la cursuri, profesorii, administraţia, ne-a făcut o impresie deplorabilă. Totul ni se părea supra-politizat. După prima lecţie de economie marxistă şi ideologie comunistă, totul ni s-a părut de o ostilitate implacabilă. Dialogul cu colegii era imposibil. Era un moment de ruptură de societate: nu înţelegeam mecanismul aşa-zisei „civilizaţii social-democrate".

Pe de o parte, aveam toate drepturile să rămân în facultate. Pentru părinţii mei titlul de „inginer agricol" nu era de aruncat, mai ales că se prevedea colectivizarea agriculturii şi formarea întreprinderilor agricole de stat. Pe de altă parte, în amestecul de civilizaţie din acel timp (mai mulţi proprietari de vază din sat fuseseră arestaţi, în comună încheindu-se alianţe între tineri de condiţii şi poziţii contradictorii),

nici o profesiune nu constituia o garanţie. Întoarcerea la civilizaţia rurală-semiindustrială, după ce reuşisem să fiu admis la două facultăţi din Bucureşti, era insuportabilă. În plus, cum să ieşi şi să te dezlegi de farmecele unei prietenii sacre şi ale unei convieţuiri ritualizate oferite de acest mediu? Am trăit în direct această „ciocnire de civilizaţii".

Ne-am întors la Telega pentru o mică vacanţă, la sfârşitul lui august 1950. Maica Xenia, protectoarea surorii mele de la Mănăstirea Zamfira, transferată la *Serviciul tehnic* al Arhiepiscopiei Bucureştilor, mi-a trimis un mesaj în care spunea că Facultatea de Teologie din Bucureşti, desprinsă din universitatea publică, îşi reia cursurile. Examenul de admitere era prevăzut pentru decembrie. Maica Xenia mă încuraja să candidez, adăugând că „vocaţia" mea este incontestabilă şi că cunoştinţele mele „religioase" sunt suficiente pentru admitere. Aceeaşi veste era cunoscută şi de Mihai Visa, de la preotul comunei.

Ce se întâmplase? Patriarhia Română făcuse un apel către toate parohiile din arhiepiscopie să recruteze candidaţi pentru noul Institut Teologic, care se redeschidea după o întrerupere de un an de zile. Apelul preciza că la admitere sunt acceptaţi şi absolvenţi de liceu, cu prestarea unui examen preliminar de noţiuni de limbă greacă şi latină.

Fără o strategie prealabilă, am decis să „încercăm" la teologie, deşi eram studenţi la agronomie. Mai târziu, facultatea aceasta ne-a exmatriculat: lipsă de frecvenţă la cursuri, la practică şi la colocvii. A fost o adevărată „cotitură". Cererea de înscriere la examenul de admitere la Teologie trebuia să fie însoţită de o recomandare din partea preotului paroh. Părintele Aurelian Arjoca fusese transferat aici de la mănăstirea Ţigăneşti în anii turbulenţi ai

conflictului dintre mareşalul Ion Antonescu şi „Mişcarea Legionară" condusă de Horia Sima. Arjoca era un mare predicator şi liturgist, eseist şi scriitor, compensând „degradarea" sa într-o parohie rurală printr-o morală liberală, tolerată de parohie, dar distrugătoare pentru familia sa. Arjoca mi-a eliberat adeverinţa cerută, cu titlu de curiozitate, deoarece nu credea în iniţiativa patriarhului Justinian, instalat ca patriarh în iunie 1948, cunoscut ca om politic, pe motiv că făcuse parte din Liga antifascistă din România şi că acordase refugiu în biserica sa lui Gheorghiu-Dej.

Proba de muzică (psaltică) era eliminatorie. L-am rugat pe profesorul Ristea, absolvent al Academiei de „Muzică Bisericească" din Bucureşti, să ne introducă în acest domeniu. Am învăţat să executăm cântările prevăzute în tematica pentru examen. La mănăstire repetam cu maicile axioanele sărbătorilor pe care le murmuram din anii petrecuţi acolo (1944-1947). Dar proba cea mai dificilă era la limba latină, pe care o studiasem în liceu, dar nu la nivelul absolvenţilor de seminar, care constituiau majoritatea candidaţilor.

Vicarul arhiepiscopiei, preotul Alexandru Ionescu care ne-a aprobat cererea de înscriere la examen, ne-a prevenit că patriarhul Justinian Marina favorizează admiterea fiilor de preoţi, dată fiind hărţuirea politică la care erau supuşi preoţii şi familiile lor de către autorităţilor politice. În acest scop a deschis facultatea şi pentru liceişti, decizie de care am beneficiat şi noi. Mihai Vişa era un excelent cunoscător al limbii latine, dar pentru descifrarea textelor recomandate pentru examen am urmat o serie de lecţii (meditaţii) cu profesorul de latină Samoilă, care locuia în cartierul „Băi", pe colina care înconjoară lacul cu apă sărată, format în gura fostei ocne de sare.

Exerciţiile cu profesorul Samoilă se transformau în cursuri universitare despre filosofia, religia şi etica romanilor. Nu îmi venea să cred că această comună are un asemenea savant de o mare competenţă lingvistică! O figură morală discretă, prestigioasă, un înţelept care trăia ca un anahoret, pe care l-am venerat fără ezitare.

În ceea ce priveşte materia principală de examen, Teologia Dogmatică, am fost obligat să adun un minimum de cărţi fundamentale. Duhovnicul părinţilor mei, în perioada războiului (1938-1955), a fost părintele Ioan Zinculescu de la Parohia „Sfinţii Voievozi" din centrul comunei. Am cerut să-l văd cu intenţia de a-i expune cazul meu. M-a primit în biblioteca sa particulară, transformată într-o capelă domestică, rezervată celor ce veneau pentru spovedanie. Doamne, ce figură! Avea o configuraţie de pantocrator aşezat pe tron, un profet din ochii căruia iradiau energie şi lumină. Vorbea *ex cathedra,* dar fără urme de paternalism. Vorbea de viitorul Bisericii Ortodoxe, de preoţi demni, cu răspundere nu numai pentru familie, ci şi pentru parohie şi comunitatea socială în general.

Această figură m-a impresionat, i-am ascultat îndemnul. Am aflat apoi că renumele lui provenea şi din faptul că recruta tineri din sat pentru şcolile profesionale (de ucenici) din Câmpina şi Ploieşti. Tatăl meu îl cunoştea bine de la întâlnirile membrilor Băncii Populare din comună. Părintele Zinculescu mi-a pus la dispoziţie propria sa bibliotecă, inclusiv un birou pentru lectură.

În casă aveam multe cărţi, dar nu o bibliotecă organizată, mai ales cărţi necesare învăţământului primar, gimnazial şi liceal, folosite de fraţii şi surorile mele, dar şi cărţi de literatură procurate de la Librăria Herjenescu din Ploieşti. Stocul de „cărţi religioase" era

redus, dar esențial, grație filialei *Oastei Domnului* care populariza cărți și publicații creștine: Biblia, Catehismul (de Mihălcescu), broșuri despre Sfintele Taine. Preoții Costică Popescu și Rică Georgescu mi-au împrumutat cărți de apologetică.

Mai rămăseseră două chestiuni fundamentale: una se referea la preliminariile examenului de admitere. Cât de adecvate erau? Citisem *Apologetica* profesorului Ioan Mihălcescu, *Restaurarea omului* de părintele Stăniloae, ambele găsite în chilia maicii Xenia, dar cultura mea „religioasă" era dependentă în mare măsură de *Trilogia culturii* de Lucian Blaga, de cărțile lui Mehedinți, Giurescu, Cartojan, Rădulescu-Motru, Nicolae Iorga, Lascarov-Moldoveanu. Aceasta a fost lectura mea filosofică în ultimii ani de liceu.

Apoi, existau semne că deșirarea culturii tradiționale mioritice devine iminentă. La liceu, în ultimul semestru, am scris un articol pentru gazeta de perete cu titlul „Școală și religie" (copiat după un manual de apologetică tradus din ruseşte...), care a fost deșirat pe loc. În sate apăruseră noi instituții politice, printre care și *căminul cultural* și noi programe culturale, printre care distribuirea obligatorie a presei comuniste și racordarea la radiodifuziunea locală și națională. Cu domnul Vlad am asistat la conferința unui activist de partid despre originea vieții: o trivializare a științelor biologice.

Ostașii se agitau ca vițuitoarele înainte de eclipsă. Ce cauză justifica angajarea mea pe calea teologiei și a preoției, în acest climat nesigur? Cauza creștinilor frustrați de noul regim? Când un comerciant celibatar din sat, vecin și cunoscut, State Pascu (ce ținea o băcănie în gura uliței în care intrau toți copiii care se întorceau de la școală ca să primească biscuiți), s-a refugiat la Mănăstirea Ghighiu, toți au strigat

„nebunie". Teologia nu era mănăstire, dar mă așteptam la același reproș.

„Semnele timpului" nu erau favorabile acestei opțiuni. Eram conștient că o șuviță din „funia" Tradiției se rupe, că ostașii, credincioșii, sătenii vor fi lăsați să dispară cu credința lor cu tot, fără apărare și recunoștință. Înainte de plecare la București, pentru examen, l-am văzut pe părintele Zinculescu care, probabil ca să mă încurajeze, mi-a vorbit pentru prima oară de un „post de preot vacant" în Telega. Am pornit la gară cu speranța în făgăduința psalmistului: „*Te voi învăța și te voi îndrepta pe calea pe care trebuie să mergi. Voi aținti ochii mei spre tine*" (Psalmul 31,9).

5. Institutul Teologic de Grad Universitar din București

M-am prezentat la examenul de admitere în aula Institutului Teologic din strada „Sfânta Ecaterina" nr. 2. Am reușit la toate probele, inclusiv cele preliminare (latina și muzica), fiind declarat admis ca bursier al Arhiepiscopiei Bucureștilor. Ne-am prezentat la Vicar, care ne-a asigurat că bursa este acordată pe toată durata studiilor (patru ani), cu condiția promovării examenelor.

Vicarul, pornit să recruteze cât mai mulți candidați, anunța: după obținerea licenței, o listă de parohii vacante va fi la dispoziția absolvenților. Totul părea pecetluit. Aleluia, aleluia! O primă selecție între cei admiși s-a făcut după apartenența pe eparhii, astfel că mi-am cunoscut colegii din regiune, din regiunea Prahova, din protoieria Câmpina.

Admiterea la facultatea de teologie înseamnă o fractură radicală provocată de ieșirea mea din mediul familial rural și din mediul liceal, la care părinții

avuseseră partea lor de contribuție. Noțiunile de „facultate" şi de „universitate" nu erau cunoscute bine în acest mediu. Fractura era şi de alt ordin: intrarea într-o creştinătate academică (1950-1957) care se deosebea de cea tipică, domestică, directă, existențială, cunoscută în mediul parohial unde accentul era pus pe solidaritate – fraternitate.

Acesta era mediul propriu grupului care urmărea proximitate maximă umană. Facultatea de teologie oferea privilegii inedite, dar avea şi exigențe maximaliste, ce păreau insuportabile pentru „liceişti", în timp ce seminariştii le găseau confortabile, ca de pildă practica liturgică. Într-adevăr, ca fost „liceist", înclinarea mea era spre studiu şi bibliotecă, în timp ce majoritatea preferau ritualul, frecventarea slujbelor în Paraclisul „Sfânta Ecaterina" ce se afla pe aceeaşi stradă, vizavi de institut.

Părintele profesor Coman, pe care l-am cunoscut foarte bine mai târziu, ca doctorand, spunea că pe drumul marilor Părinți ai Bisericii (Ioan Hrisostom, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul) existau doi poli: altarul şi biblioteca, rugăciunea şi studiul, evlavia şi cultura. Pentru a recentra pregătirea mea în domeniul muzicii şi liturgicii, la orele de practică liturgică, la slujbele comune din duminici şi sărbători, m-am apropiat de „strană", condusă cu măiestrie de colegii D. Lospă şi N. Vătămanu. Aceasta şi din cauză că unul din modelele de preoție alese de studenți era cel al profesorului de liturgică, părintele Ene Branişte.

O altă recentrare a fost în domeniul studiilor biblice. Ca orice student în teologie, eram obligat să „studiez" Biblia. Profesorul Nicolae Nicolescu n-a spus niciodată că lectura Bibliei ar fi unica pasiune a studenților teologi. În schimb, foarte mulți profesori şi duhovnici (de pildă părintele Grigore, directorul

internatului, pe care l-am ascultat şi în biserica sa, „Sfântul Ilie" – Gorgani) subliniau această necesitate exegetică.

Profesorul Justin Moisescu avea întotdeauna pe pupitru textul grec şi latin al Noului Testament, precum şi textul român în versiunea Gala Galaction. Acesta ne obliga să citim şi să înțelegem originalul în greacă, deoarece traducerea – spunea el – este „o interpretare". De amintit că însuşi Gala Galaction a fost invitat de mai multe ori în aula facultății să vorbească studenților şi preoților (care se aflau la Cursurile „de Misiune"). Însăşi citirea textului biblic în greacă procura o „inteligență" teologică a mesajului biblic.

În vacanța de vară din 1953 am plecat la Mănăstirea Cheia, aşezată sub muntele Cincaş, cu intenția de a face o concordanță între textele biblice şi doctrinele creştine fundamentale (dogmatică), de care aveam nevoie la teologia sistematică. Pentru Noul Testament am folosit traducerea română de Irineu Mihălcescu şi Teodor Popescu (ediția 1951), de care nu m-am despărțit nici acum.

Mi-am amintit acolo că piatra de încercare a teologiei mele, pentru creştinii din sat şi mai cu seamă pentru cei din *Oastea Domnului*, era cunoaşterea Bibliei şi predica „biblică". Unii dintre *ostaşi* cunoşteau Biblia pe de rost: Ghiță Stoian, Dode Bria, Toader Şerbănescu, Trică Iurea. Am văzut bibliile lor personale: ferfeliță. Aceşti creştini *ad litteram,* duceau o viață după cuvântul Scripturii, de aceea erau foarte critici şi aspri cu conduita preoților, uneori „alăturea" cu Scriptura. În definitiv, calea acestor creştini era paralelă cu cea a unor preoți, iar faptul acesta era o „judecată" morală asupra lor.

Dar exegeza teologică a Bibliei este altceva. Cu permisiunea părintelui Grigore Băbuş am folosit biblioteca sa din mănăstirea Cheia, un adevărat tezaur. Surpriza cea mare a fost aceea că aici am cunoscut pe episcopul Nicolae Popovici (autorul studiului *Epicleza Euharistică),* cu care am avut lungi convorbiri peripatetice. Cunoşteam de la pictorul George Rusu istoria frăţiei Stăniloae-Popovici şi a relaţiilor loc cu mitropolitul Bălan. Episcopul, ce se afla aici cu domiciliu obligatoriu, a precizat această istorie. Pe mine mă interesa teologul ortodox Popovici şi şcoala teologică (adică predecesorii, sursele de inspiraţie) din care făcea parte împreună cu părintele Stăniloae. Am plecat de la Cheia cu convingerea că ortodoxia este maximalistă, că exegeza înseamnă, după Origen, „stoarcerea Scripturii" ca pe o ciorchină de struguri din care să se scurgă vin nou.

Dintre privilegiile oferite de facultatea de pe strada „Sfânta Ecaterina", să amintesc următoarele: Biblioteca conţinea un adevărat tezaur. Înfiinţată de profesorul Teodor M. Popescu ca instituţie a Universităţii din Bucureşti, biblioteca cuprindea marile colecţii, dicţionare şi publicaţii teologice din străinătate până în anul 1943. După desfiinţarea facultăţilor de teologie din Chişinău, Cernăuţi, Iaşi şi Suceava, cărţile din bibliotecile acestora au fost transferate aici.

La Bucureşti existau doi bibliotecari renumiţi: Manolache şi Frangu, care ne-au introdus în programul bibliotecii şi ne-au vorbit de valoarea ei. Doi profesori, T. M. Popescu şi Ioan Coman, ne-au recomandat în mod sistematic bibliografie din bibliotecă. La începutul anului 1952 bibliotecarii au primit de la Departamentul Cultelor ordin să constituie Fondul Special (F.S.) de carte, adică să deplaseze într-un loc izolat cărţile şi publicaţiile interzise. Locul desemnat era o magazie de

lângă capela palatului patriarhal, care comunica cu foişorul deschis de pe Dealul Mitropoliei. Am fost invitat împreună cu alţi colegi robuşti să ajut la acest transfer manual (pachete de cărţi şi reviste legate).

Printre colecţiile de transferat şi de ascuns am găsit revista *Gândirea,* de care avusesem cunoştinţă prin amabilitatea părintelui Arjoca. Un redactor de la revistele patriarhiei, Costel Dumitrescu, îmi recomandase lectura articolelor lui Vasile Băncilă din *Gândirea.* Am aranjat discret cu bibliotecarul, Alexandru Tută, să manipulez revista *Gândirea* pe altă rută. Am fixat preţul tranzacţiei (o damigeană de ţuică de Telega), iar a doua zi am încărcat într-o valiză întreaga colecţie pe care am dus-o în garsoniera pictorului George Rusu (str. Coşbuc, nr. 2) pe care îl cunoscusem încă din 1950.

Ani de zile, pictorul a dormit pe *Gândirea.* De fapt a „dormit", deoarece paginile generoase ale revistei deveniseră culcuş de ploşniţe. Tot timpul facultăţii am avut acces la camera acestuia, unde citeam revista, întrucât pictorul supraveghea lucrări de restaurare de pictură în afară de Bucureşti, la Tismana, Cozia, Horezu etc.

Prin intermediul pictorului l-am cunoscut şi pe părintele Stăniloae care locuia în aceeaşi zonă, pe calea Moşilor. În casa lui i-am întâlnit pe Milan Şesan, Teodor Bodogae de la Sibiu, pe membrii Comisiei monumentelor istorice: Victor Brătulescu (istoric), Panait Panait (arhitect), Ion Vlasiu (sculptor), Verzea (jurnalist). În 1970, când George Rusu a părăsit ţara pentru Brazilia, la intervenţia fiicei sale, Domnica Cuminsky, care se stabilise acolo, vecinii au forţat uşa garsonierei şi au aruncat în stradă „toate vechiturile" şi ploşniţele de sub pat. Noroc că exemplarele din *Gândirea* fuseseră deja transferate la mănăstirea

Ghighiu, lângă Ploieşti, din decembrie 1962, în chilia surorii mele Zenobia.

Facultatea de Teologie din Bucureşti însemna, înainte de orice, un colegiu de mari profesori universitari, care m-au cucerit prin amploarea ştiinţei lor, prin tratarea esenţială a subiectelor, prin pasiunea lor pentru teologie *per se*. Probabil că unii nu vor crede că este justificată sau proporţionată această laudă a profesorilor pe care i-a avut Institutul Teologic din Bucureşti în anii 1850-1954. Adevărul este că toţi aceşti mari „didascali" proveneau de la fostele facultăţi de teologie: Bucureşti, Sibiu, Cluj, Chişinău, Iaşi, Suceava, Caransebeş.

Cum cei patru ani de studii erau grupaţi în două reprize (secţia istorică-biblică şi secţia sistematică-practică) am avut privilegiul să-i ascult pe toţi. În primii doi ani, m-am concentrat asupra disciplinelor luate separat, cu studiu exclusiv individual, deoarece eram sub obligaţia promovării reuşite, ca să obţin bursa (cazare şi masă).

L-am audiat pe părintele **Ioan Coman**, erudit patrolog, bizantinolog, traducător din greacă şi latină, preot după descrierea făcută de Sfântul Ioan Hrisostom (în cartea sa *Despre preoţie*), cu o viaţă de familie exemplară. Ca preot a fost icoana acestei generaţii de profesori, modelul multor generaţii de preoţi. Ca teolog s-a impus prin tratatul său de *Patrologie* (3 volume) – păstrez un exemplar din volumul 2, cu dedicaţia sa din 10 decembrie 1985 – prin competenţa sa în teologia patristică, prin deschiderea sa europeană şi ecumenică (a colaborat cu Comisia „Credinţă şi Constituţie" a Consiliului Ecumenic de la Geneva.

Teodor M. Popescu, istoric, apologet al creştinismului în faţa ateismului (a scris: *De la Nero la Stalin* pentru care a fost trimis în detenţie), a pus în

lumină ecumenicitatea Ortodoxiei în raport cu catolicismul (şi uniatismul); exigent cu studenţii, cărora le-a propus adevărate prelegeri academice. Pentru istoricul T. Popescu (1893-1973) viitorul creştinismului stă şi cade cu sfinţenia creştinilor şi vrednicia preoţilor (Vezi: T. M. Popescu, *Meditaţii teologice,* Bucureşti, Editura Arhiepiscopiei, 1997).

Gheorghe Moisescu, profesor de Istoria Bisericii Ortodoxe Române, succesorul academicianului pr. Nicolae Popescu pe care-l invita să conferenţieze la institut, specialist în cultura ortodoxă din Muntenia şi Moldova (sec. XVII-XVIII), cerea studenţilor să descifreze şi să transcrie pisaniile scrise cu litere chirilice în bisericile din satul lor, compunând şi monografiile respective.

Justin Moisescu avea un stil universitar autentic în predarea Exegezei Biblice, punând accentul pe lexicul grec al Noului Testament şi pe temele esenţiale ale Evangheliilor. Era nedespărţit de Septuaginta şi de versiunea greacă şi latină a Noului Testament (editată de Eberhard Nestlé).

La cursurile din anii III şi IV am făcut cunoştinţă cu cealaltă serie de profesori, tot aşa de renumiţi: Dumitru Stăniloae, Liviu Stan, Ene Branişte, Orest Bucevschi, Constantin Pavel, Grigore Cristescu, Nicolae Balca.

Am avut ocazia să-l cunosc pe părintele Stăniloae încă de la venirea mea în Bucureşti, în decembrie 1950. Probabil la propunerea Maicii Xenia, Sora Zenobia a fost recrutată atunci la un curs de pictură religioasă ce se ţinea la Mănăstirea Antim sub supravegherea unui grup de pictori bisericeşti: George Rusu, părintele Sofian, doamna Olga. Zenobia era cazată la Maica Xenia, în chiliile din clădirea Administraţiei patriarhale (lângă tipografie) şi servea

masa la cantina institutului teologic împreună cu colegele sale, toate maici.

În auditoriul institutului se țineau lecțiile de teorie a artei creştine (predate de Ene Branişte, Victor Brătulescu, Nicolae Şerbănescu şi episcopul Antim Nica). Rectorul institutului în această perioadă (1950-1954) era P. S. Episcop Teoctist, care avea şi funcția de vicar al patriarhului Justinian. Rectorul mi-a cerut să însoțesc grupul de aici, în fiecare seară după cursuri, pe parcursul dintre „Sfânta Ecaterina" şi Mănăstirea Antim. Aşa l-am cunoscut pe pictorul George Rusu, nepotul patriarhului Miron Cristea, care se găsea în relații foarte bune cu părintele Dumitru. Prin el, în diverse ocazii, am fost invitat în familia părintelui Stăniloae care locuia pe strada Moşilor, în casa parohială a Bisericii „Sfântul Gheorghe Nou".

Cum relațiile cu părintele Stăniloae deveneau din ce în ce mai apropiate (ascultam meditațiile sale ori de câte ori predica în bisericile din Bucureşti) am îndrăznit şi i-am cerut colecția *Filocalia* (aveam numai volumul II), la „Sfântul Dumitru" (1953). Doamna Stăniloae s-a aplecat şi a scos de sub canapeaua din birou cele patru volume. Le-am păstrat cu sfințenie. Le-am mutat de la Bucureşti la Geneva, unde se află şi azi (colecția întreagă de 12 volume).

La încheierea anului IV (iunie 1954) am fost rânduit de colegi să spun un cuvânt de mulțumire şi de recunoştință părintelui Stăniloae. În cuvântul meu am reluat o idee de-a sa de la curs: generozitatea teologului şi a preotului de a plăti un mare preț, adică disponibilitatea sa pentru jertfă, cu mulțumire (euharistie) pentru dăruirea lui Hristos. Deviza preotului: „M-am răstignit împreună cu Hristos... Care m-a iubit şi S-a dat (jertfă) de bună voie pentru mine (Galateni 2,20). M-a îmbrățişat şi m-a sărutat.

Priza lui fizică asupra mea a început în acel moment. Am „inspirat" în această îmbrățişare o *aromă inedită* care nu m-a părăsit niciodată. L-am visat în anul 1958 în aceeaşi scenă de îmbrățişare, am inspirat acelaşi suflu parfumat emanând din trupul său alb ca porumbelul, murmurând: „Împacă-te cu Hristos!" Cursul său de dogmatică era în fond o amplă mistagogie în ortodoxie, punând acceptul pe raportul dintre hristologie şi antropologie. Iisus Hristos după ce asumă umanul din firea noastră, îl restaurează, îl eternizează, căci „nimeni nu-şi urăşte trupul său!"

Un alt privilegiu a fost acela al constituirii unei comunități universitare, în care studenții se grupau nu numai pe domenii de studii (am activat în cercul de ebraică şi de engleză), ci şi pe eparhii şi regiuni („cei de pe Valea Prahovei"), corale (grupuri care cântau la biserici din oraş: Foişor, Stavropoleos, „Sf. Ilie" etc.), pe pasiuni omiletice (audierea marilor predicatori, cum erau părintele Toma Chiricuță de la Biserica Zlătari, părintele Lăncrănjan de la Stavropoleos), aptitudini muzicale (operă, operetă, conservator, Ateneu).

A existat o complementaritate perfectă între seminariști – experți în tot ce aparținea de liturgică (utrenie, vecernie, cult – în general) şi liceişti – interesați de limbile clasice şi moderne, apologetică, filosofie, teologie sistematică. Am avut trei colege, dintre care doamna Vicki Pietveanu, premianta seriei 1950-1954, fără pereche în cunoaşterea Noului Testament, felicitată de Justin Moisescu pentru talentul ei la limba greacă.

Cei mai apropiați colegi au fost: Mihai Vişu, „latinistul" facultății, cu care am compus o „istorie" comună timp de cinci ani, nedespărțiți atât în sat, ca vecini, cât şi în facultate; Valeriu Dobrescu, coleg de bancă, fiu de preot din Moceni, având un stil aristocrat,

discret, moral; Ilie Georgescu, profund religios, lingvist pasionat şi talentat (la rusă şi franceză); Nicolae Vălăneanu, moralist, disciplinat, avocatul studenţilor în conflictele cu administraţia; D. Lospă, colecţionar de muzică religioasă şi folclorică; Berbeciu şi Clenciu erau îngerii păzitori ai paraclisului, paraclisieri cu diplomă („capelanii"), de mare folos în practica liturgică.

În afară de cursurile de licenţă în teologie, pentru educaţia şi formarea viitorilor preoţi institutul organiza un program de conferinţe şi seminarii privind „orientarea misionară şi pastorală" a preoţilor de parohie şi din administraţie, repartizaţi în serii, la interval de 5 ani. O sută de preoţi celebrau liturghia, în cadrul seminarului de liturgică, în paraclisul institutului, în fiecare zi (orele 7-9). Era un spectacol grandios, deoarece preoţii erau supravegheaţi şi notaţi de profesorii respectivi.

Evenimentul zilei consta în rostirea predicii (sau catehezei) de un preot desemnat dinainte, după care urma critica (distrugătoare) a profesorului Grigore Cristescu. Critica era dublă: a predicatorului şi a predicii, psihologică şi tematică. Inteligent şi autoritar, profesorul Cristescu era fără milă, ataca cu aplomb mai ales pe preoţii aroganţi, „tehno-logi", care manipulau verbul fără să extragă mesajul predicii. Câteodată viza predicatorul de pe amvon, în plin zbor, la înălţime, când vedea că acesta nu scoate trenul de aterizaj şi nu se uită în jos, la pistă. Acesta pica din zbor ca o paraşută nedesfăcută!

Din cauza aceasta, foarte mulţi preoţi făceau apel la asistenţa didactică a studenţilor din anul IV (care trecuseră prin misilele omiletice ale profesorului), în pregătirea predicilor şi catehezelor. Am compus zeci de predici (şi cateheze) în acest scop,

nu toate originale. A fost o „mană" spontanee, căci micile retribuţii (predicile erau retribuite după nota obţinută; predică de 10, de 9, de 8...) pentru aceste prestaţii mi-am redresat bugetul în deficit cronic.

Partea pozitivă a acestui contact cu preoţii a fost aceea că am intrat în cercul celor care proveneau din regiunea Prahova, Ploieşti, Câmpina, Sinaia. Cu foarte mulţi am menţinut contactul prin corespondenţă sau prin vizite: părintele Gheorghe din Buştenari, părintele Rică Georgescu din Telega, părintele Opriş din Breaza, părintele Săvescu din Câmpina, părintele Dobrescu din Moreni, părintele Aurel Popescu din Ploieşti, de la Catedrala „Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena".

Părintele Aurel Popescu, fost protoiereu şi profesor de religie în Ploieşti, fusese în tinereţe preot paroh la Telega-Vale (biserica în care am fost botezat şi cununat), unde avea loc de veci în cimitir. El dispunea şi de mai multe suprafeţe de terenuri agricole, pe care le administra tata. Am fost impresionat de plăcerea acestui preot de a citi literatură teologică! M-a încurajat, ca nimeni altul, să mă pregătesc pentru secţia *didactică* a facultăţii de teologie. De altfel, mi-a pus la dispoziţie biblioteca sa din Ploieşti (cu literatură română din anii 1935-1940, de care duceam lipsă) şi mi-a vizitat adesea la Telega şi Bucureşti, să cunoască evoluţia mea.

Teza de licenţă cu titlul *Infailibilitatea Bisericii* am pregătit-o la catedra de *Teologie Dogmatică şi Simbolică*, sub supravegherea profesorului Nicolae Chiţescu. Acest subiect îl tratasem în anul precedent în limita unei lucrări de seminar. Profesorul Chiţescu preda într-un stil modern occidental, punând accent pe istoria doctrinei şi pe comparaţia confesională (aşa-zisa „sinteză interconfesională"), folosind o bibliografie

recentă, aşa cum se observa în studiile sale publicate în *Studii Teologice* şi *Ortodoxia.*

Mi-a împrumutat cărţi de referinţă pentru teză, în domeniul ecleziologiei (temă la modă în anii '50). Graţie intervenţiei sale, am ajuns să obţin cărţi din bibliotecile altor profesori: Grigore Cristescu (profesor de Omiletică), Liviu Stan (Drept Canonic), Petru Rezuş (Apologetică). Cu recomandările profesorului Stan am avut acces la literatura teologică în limbi străine (engleză, franceză), publicată în reviste rezervate profesorilor: *Oecumenica, Istina, Irénikon.*

Orientarea vieţii spirituale a studenţilor (sau „duhovnicia") era dată de părintele arhimandrit Grigorie Băbuş, provenit de la Mănăstirea Cheia. Exista în institut o tendinţă monastică susţinută chiar de către decan, episcopul-vicar Teoctist, dar aceasta n-a avut o prea mare influenţă, deoarece patriarhul Justinian, care se afla destul de des în mijlocul studenţilor, sublinia mereu că ne pregătim pentru a deveni „preoţi de parohie".

O mişcare spirituală pro-monastică, isihastă, exista totuşi în sfera Patriarhiei, antrenată fie de monahi (basarabeni, refugiaţi la Mănăstirea Antim), fie de laici teologi-autodidacţi. Începând cu decembrie 1950, când am sosit în Bucureşti pentru studii, am frecventat cercurile ortodoxe care se reuneau la Antim şi Plumbuita, mai ales cu ocazia slujbelor de sâmbătă şi duminică.

La ambele mănăstiri partea muzicală a slujbelor era executată de corul călugărilor basarabeni, o execuţie sublimă într-o atmosferă de reculegere: *„Lumină lină...", „Acum slobozeşte...", „Sub milostivirea Ta...".* Aveam impresia că cele două corale, cea a oamenilor şi cea a îngerilor, erau unificate, că cerul şi pământul doxologeau împreună.

Ce să spun despre Litie, când tot poporul cânta *„Bogaţii au sărăcit"* şi *„Născătoare de Dumnezeu".* Tot ritualismul dispărea, rămânea doar suspinul mulţimii înfometate şi însetate de Dumnezeu. Biserica exprima în acest fel vocaţia ei socială, simţul ei de dreptate de care avea nevoie societatea timpului.

Între timp, fratele Vasile, pregătit în mod special, a luat cu bine examenul de absolvire la Seminarul Teologic din Curtea de Argeş şi se pregătea acum să devină student la Institutul din Bucureşti. Studiile lui la Argeş au fost o ocazie pentru părinţii mei să cunoască acea regiune. Tot astfel, eu am stabilit relaţii mai directe cu profesorii de acolo, mai ales cu cei care făceau naveta Bucureşti-Argeş. Patriarhul Justinian şi episcopul-vicar Teoctist ştiau că la teologie există „doi fraţi Bria" şi la mănăstire o „soră Bria".

La examenul de licenţă, susţinut în faţa unei comisii formată din N. Nicolaescu, Gh. Moisescu, N. Chiţescu, Ene Branişte, prezidată de rector, Episcopul-vicar Teoctist, m-am prezentat în prima serie de şapte studenţi: Andrei, Băluşel, Berbeciu, Bria, Calapod, Caraman, Clenciu. Am avut o enormă satisfacţie că grupul nostru, care se pregătise în aceeaşi formaţie sub supravegherea mea, a obţinut note remarcabile, chiar de la rector.

Cel dintâi gest al ieromonahului Caraman a fost acela de a ne chema pe toţi în Biserica „Sfânta Ecaterina", unde ne-a mulţumit în faţa iconostasului. A plâns ca un copil de bucurie că a obţinut Diploma în Teologie. La sfârşitul examenului rectorul a convocat toţi profesorii institutului în aula facultăţii şi le-a mulţumit pentru succesul răsunător al primei serii de teologi pe care o dă noul institut teologic (care se afla acum în structura directă a Bisericii). Voleul 1950-

1954 este numit şi „seria Teoctist", deoarece vicarul a părăsit apoi poziţia de rector.

Îmi dau seama acum că am terminat facultatea cu o foarte înaltă idee despre teologie, morală, preoţie, despre instituţiile bisericeşti, şi aceasta graţie profesorilor mari pe care i-am avut. Am crezut pe moment că icoana Bisericii Ortodoxe zugrăvită de aceştia – vigoarea lor genetică şi competenţa lor universitară erau impresionate – are un echivalent în realitate. Cunoşteam oarecum ce se întâmplă în parohii, mai ales în Bucureşti, deoarece mulţi dintre colegii mei erau fii de preoţi, dar nu-mi venea să cred că Ortodoxia de la „Sfânta Ecaterina" ar fi fost inventată de profesori pentru interesele lor şi ale noastre.

După licenţă n-am plecat la Telega, ci am rămas în Bucureşti pentru examenul de „capacitate" preoţească, fără de care nu puteam să solicit o parohie vacantă. Examenul acesta era coordonat de eparhie, respectiv de Arhiepiscopia Bucureştilor, condusă de episcopul-vicar Teoctist şi preotul-vicar Alexandru Ionescu.

În principiu, toţi cei prezenţi la acest examen, scris şi oral, aveau dreptul să candideze la aceeaşi parohie vacantă: Dobrescu, Visa, Lospă, Georgescu, Dragomir, Iancu, Grigore, Andrei, Popa, Popescu, Ştefan, Petcu. Preşedintele comisiei, episcopul Dr. Antim Angelescu de la Buzău, a anunţat subiectul de tratat la Dogmatică (scris): *Păcatul originar şi consecinţele acestuia.* M-am revoltat şi am vociferat: *„Este inadmisibil să ni se propună un asemenea subiect la examenul de capacitate preoţească".* Episcopul preşedinte m-a auzit, mi-a însemnat teza şi m-a izolat. Hotărât să nu ratez examenul, m-am retras într-un colţ al sălii şi am elaborat subiectul propus cu

maximă concentraţie timp de trei ore. Citisem pentru licenţă *Teologia mistică* de Vladimir Lossky (după versiunea română făcută de părintele Benedict Ghiuş, care revenise în Bucureşti ca preot la catedrala patriarhală). Am reprodus în teza mea un rezumat al capitolului „Antropologia ortodoxă". Am predat teza cu întârziere.

A doua zi m-am prezentat la examenul oral, la care au asistat şi consilieri ai arhiepiscopiei: Ene Dimancea, Petre Alexandru, Alexandru Ionescu, David Popescu. Episcopul Antim n-a dezvăluit vina mea (teza era însemnată cu roşu), ci dimpotrivă, a elogiat răspunsul scris (care cuprindea şi un rezumat al tezei părintelui Stăniloae expusă în *Restaurarea omului*) cerând să răspund la mai multe întrebări despre *Sfintele Taine*. Mi-a reţinut teza. În cele din urmă, preşedintele şi comisia m-au liberat, fiind calificat cu nota maximă.

Către data de 5 iulie m-am întors la Telega, cu intenţia de a candida la o parohie vacantă din regiunea Câmpina-Predeal, sau Câmpina-Ploieşti. Fără prea multă orientare practică, am început să compar creştinătatea academică din facultate cu cea domestică de pe teren. Situaţia familiei Bria era instabilă, fragilă, aşteptând o redresare. Sora cea mare se căsătorise cu Gheorghe Sterghiu în oraşul Moreni, unde fusese transferată pe post de educatoare. Zenobia fusese trimisă de patriarhie la Mănăstirea Ghighiu, lângă Ploieşti, ca să ajute la consolidarea administraţiei atelierelor de acolo. Magdalena fusese adoptată de unchiul Tanti Ristea din Urleta. Mihai îşi exercita profesia în Atelierele mecanice din Câmpina, păstrând permanent legătura cu părinţii. Vasile era seminarist cu intenţia de a deveni student – o mare surpriză şi bucurie pentru întreaga familie. Lili, Gabi, Venera, toţi trei frecventau şcolile secundare din Câmpina, la zi sau

la curs de seară, ceea ce însemna o supragreutate pe umerii părinților.

Împreună cu aceştia am făcut o recapitulare a situației familiare, cu concluzia că acceptarea unei parohii vacante în regiunea noastră ar fi cea mai bună soluție pentru toți. În definitiv, în comună nimeni nu credea că pregătirea pentru preoție ar putea să dureze atât de mult, patru ani. Doream ca părinții mei să aibă încredere în mine şi să continue să fie fericiți. Căci, într-adevăr, în toți acești ani, am fost urcat pe scara spre sacerdoțiu nu numai prin efortul lor material, inclusiv daniile primite de la bunicele şi unchii mei, dar mai ales prin rugăciunea, răbdarea şi speranța lor. Iar aceasta era fericirea lor.

Părintele Arjoca îmi amintea că sunt „fiul spiritual al parohiei", față de care am anumite obligații. Înainte de a merge la Bucureşti, i-am revăzut pe toți binefăcătorii mei din Ploieşti: preoții Zinculescu, Costache Popescu şi Aurel Popescu, pentru a le mulțumi. Am aflat atunci că părintele spiritual Băbuş, care mă recomandase insistent şi patriarhului şi episcopului Teoctist (împreună cu toți trei am luat parte, în calitate de „ipodiaconi" la ceremonii de sfințiri de biserici, vechi şi noi, în regiunea Prahova), frecventa familia părintelui Costache, fiind chiar „duhovnicul" copiilor acestuia. Cum devenisem vânător de biblioteci urmărind o tematică specială: *„Viața lui Iisus Hristos"*, am reuşit să obțin de la cei cu care am învățat, pentru prima oară, alfabetul credinței creştine, mai multe „biografii" ale lui Iisus, un fel de premiu la absolvirea facultății de teologie.

De asemenea, am avut o reuniune cu familia largă, la care au fost invitate câteva persoane care cunoşteau bine activitatea parohiei noastre.

Unchiul Dode, fratele lui tata, cititor şi cunoscător al Bibliei ca un rabin, era un revoltat contra comportamentului preoților: „Preoții vor atrage judecata lui Dumnezeu asupra noastră". S-a ataşat definitiv la *Oastea Domnului*, renunțând la practica slujbelor în Biserică. Fratele Ghiță Stoian, autodidact în materie de predică, ostaş curajos şi drept, era disperat de marginalizarea *ostaşilor* şi de indiferența credincioşilor față de Biserică: „Se răceşte credința". Trică Iorga, profetul solitar, „Ioan Botezătorul în carne şi oase", trăia într-o smerenie pură. Îşi spăla trupul cu apă de ploaie, cutreiera colinele noaptea sub reflectorul lunii şi repeta: *„Biserica are nevoie de sfinți, nu de cărturari şi farisei, de liniştea serii, de roua dimineții şi de cântatul cocoşilor"*. Tata, în drumul său matinal spre Mislea, se oprea în ograda acestuia să schimbe o vorbă cu el şi din dorința de a-l atrage spre contracte economice. Năstase Cazan, membru în consiliul parohial, fusese hirotesit citeț-lector al Cazaniei duminicale. Citea ca un tribun, cu voce cristalină şi fluidă, crea un moment de concentrare în cursul liturghiei. Era îngrijorat de lipsa de preoți tineri.

Anica Albu era o văduvă care-şi plângea cei doi copii soldați dați dispăruți pe frontul de la Nistru. Întruchipa o Românie părăsită. Mama, în drumul ei spre biserică în fiecare duminică, se oprea întotdeauna la casa ei pentru a o încuraja şi a o invita la prânzul familial. Gică Rotaru, autodidact, patronul unui atelier de croitorie moştenit de la tatăl său, devenise animatorul unui cerc de tineri telegeni. Pictor şi desenator amator, păstra un suflu creştin în cartierul şi mediul său.

Gheorghe Ristea, cântărețul parohiei, profesor de muzică, specialist în muzica psaltică, era dirijor de cor. Făcea parte dintre intelectualii satului care au

înlesnit mult raportul dintre parohie şi şcoală. Fratele Ciocănescu, veteranul şi „păstorul" *Oastei Domnului*, a încercat să păstreze coeziunea religioasă a întregii comune printr-o reţea interparohială de fraţi şi de surori (nu toţi preoţii din comună şi din jur aveau o înţelegere pozitivă a misiunii *Oastei Domnului*).

Părintele Arjoca ţinea discursuri rafinate despre o ortodoxie cultă, calitate pe care i-am recunoscut-o întotdeauna. Colegii săi credeau însă că Arjoca folosea acest discurs pentru a-şi ascunde răspunderea faţă de degradarea religiozităţii populare în comună şi pentru a distrage atenţia credincioşilor de la corigenţele sale morale. Părinţii mei n-au acceptat aceste acuzaţii: l-au apărat mereu cu mare discreţie.

La Arhiepiscopia Bucureştilor, pe Dealul Patriarhiei, într-o vitrină pecetluită cu lacăt, apăruse lista de parohii vacante, inclusiv avizul oficial cu condiţiile de concurs. Am intrat, eu şi Mihai Vişa, în coliziune cu colegii din regiune: Gică Andrei, Mitică Lospă, Valerică Dobrescu, Ioan Petcu, Ioan Popa, Nicolae Voicu, Mihai Marinescu, Ştefan Popescu, Mitică Vasilescu. Nici o parohie nu era convenabilă. Am aflat că lista aceea era afişată acolo de peste zece ani, dar nimeni nu s-a oprit la ea.

Lospă ne-a spus că arhiepiscopia are o „altă" listă de parohii vacante, pe care nu o face publică. Am cerut să fim primiţi în audienţă la vicar, căruia i-am cerut să ne prezinte partea neafişată a listei. Acesta ne-a explicat că unele parohii se ocupă prin concurs, altele prin „numire de sus", acestea din urmă fiind de fapt rezervate preoţilor care solicită un transfer motivat şi celor cu situaţii speciale.

Vicarul ne-a îndreptat spre episcopul Teoctist, care era satisfăcut şi chiar onorat de nivelul seriei 1950-1954. Acesta ne-a încurajat să vedem a doua

listă; condiţiile de concurs erau însă deosebite. Erau acceptaţi numai licenţiaţii care au domiciliul permanent în parohia vacantă, sau dacă soţia preotului are domiciliul sau locul de muncă în parohia respectivă. Se ştia că patriarhul Justinian oferea acest privilegiu şi în cazul în care soţia (sau viitoarea soţie) candidatului era orfană sau fiică de preot (din parohia vacantă).

Numai doi dintre colegii noştri se încadrau în aceste exigenţe: Mihai Visa şi Valeriu Dobrescu, şi de fapt aceştia au fost numiţi imediat: primul la Parohia Telega II, iar al doilea la Parohia Azuga, de unde provenea soţia sa.

Colegul Dumitru Lospă, fost dirijor al corului, colecţionar de cântece populare, înfipt şi războinic, solicita o parohie care nu era pe nici o listă, dar fusese anunţată ca vacantă. Se spune că acesta s-a prezentat cu tatăl său, ceferist la Ploieşti, la patriarh, căruia i-ar fi sus: „Dacă nu numiţi pe fiul meu la această parohie, vom trece în bloc la baptişti, noi şi toţi ceferiştii de la Ploieşti". Poveste adevărată sau nu, cert este că Lospă a fost numit şi hirotonit pentru acea parohie, nu departe de Mănăstirea Ghighiu. În această confuzie, m-am resemnat cu intenţia de a reveni peste vară cu o propunere concretă şi condiţii speciale (deşi obligatorie înainte de hirotonie, căsătoria era mereu amânată în funcţie de alegerea parohiei), şi eventual cu soluţii noi.

La institutul teologic, de unde urma să obţin „Diploma de Licenţă", l-am întâlnit pe părintele Coman, care tocmai fusese numit rector. Acesta s-a lansat într-o apologie a teologiei şi a învăţământului teologic, cu îndemnul de a mă prezenta la examenul de admitere la cursurile de magisteriu (de trei ani). Am răspuns direct: după efortul părinţilor şi al familiei din timpul facultăţii, am o răspundere faţă de aceştia, mai

ales că resursele lor deveniseră insuficiente să acopere bugetul familiei. Când i-am spus că sunt al doilea din zece copii şi că sora cadetă are numai patru ani, părintele Coman a încremenit! Într-un fel m-a forţat să rămân, dându-mi anumite facilităţi: cazare şi masă de prânz gratuite în internat (pentru lunile august, septembrie şi octombrie), accesul la bibliotecă, stagiu provizoriu la redacţia revistelor.

Cu recomandarea sa, am fost numit corector la Editura Patriarhiei, salariat „cu ziua". Teodor Manolache, care edita în Bucureşti Revista *Mitropolia Olteniei* din Craiova, mi-a repartizat spre corectare paginile culese din *Simbolica* I de Hristou Andrutsos, tradusă de Justin Moisescu. Or, *Simbolica* conţinea materia solicitată pentru examenul de admitere. E singura carte de dogmatică pe care am citit-o de trei ori, din motive tehnice, editoriale. Aşa am cunoscut şi traducătorul, care fusese numit în comisia de admitere pentru limba greacă, şi care până la urmă mi-a recomandat materia de pregătit: o epistolă din Noul Testament (am ales *I Ioan*), o carte din „apostolici" (am învăţat pe de rost *Didahia*), o omilie din Ioan Hrisostom. Am beneficiat şi de recomandările părintelui Coman: *Apologeticum* de Tertulian, *De unitate Ecclesiae* de Ciprian. L-am căutat pe părintele Stăniloae să-i expun acest aranjament. S-a bucurat, cerându-mi să mă înscriu la secţia sistematică, pe care el o conducea.

Întâlnirea cu părinţii şi familia a fost de data aceasta penibilă. Explicaţiile mele întortocheate nu aveau nici un credit. Un singur argument a fost totuşi acceptat: nu există hirotonie fără căsătorie prealabilă; nu există numire de preot fără parohie vacantă. Deoarece aceste exigenţe nu pot fi realizate imediat,

magisteriul (ca bursier şi cu mici retribuţii) este o punte de salvare.

Am revenit la Bucureşti, m-am instalat în dormitorul rezervat „magistranzilor". Cine cunoaşte starea dormitoarelor şi claselor de care dispunea internatul în 1954, îşi dă seama de insalubritatea mediului. Biblioteca institutului, dotată cu literatură teologică, mi-a fost de mare folos, deoarece unul din subiecte era „Orientări bibliografice" în teologia ortodoxă. În 1940, secţia „teologia catolică şi protestantă" a bibliotecii murise subit, de aceea am cerut să intru în biblioteca particulară a patriarhului unde se depozitau cărţi şi publicaţii recente, din afară, de care beneficiau câţiva casnici: Bartolomeu Anania, Andrei Scrima, Grigore Băbuş. În aceste luni am făcut cunoştinţă cu magistranzii din anii superiori (George Alexe, Pârvu, Radu, Verzan, Ioasaf Popa) care nu erau de acord cu „democratizarea" magisteriului.

6. „Dogmatica" cu părintele Stăniloae

La concurs s-au înscris 20 de candidaţi pentru 10 locuri. Pentru a observa corectitudinea examinării şi a constata standardul noilor licenţiaţi, patriarhul Justinian a fost de faţă la examen. Ceilalţi examinatori erau: Dumitru Stăniloae la dogmatică, Teodor Popescu la istorie, Ioan Coman la latină, Justin Moisescu la greacă, Liviu Stan la *practică*, Nicolae Lungu la muzică.

Dumitru Stăniloae mi-a cerut să vorbesc despre literatura ortodoxă occidentală, bibliografie şi analiză. Numai cu „asistenţa binevoitoare" a lui Justin Moisescu am reuşit să traduc dintr-o omilie la *Geneză* („Despre post") a Sfântului Ioan Hrisostom. Curios,

patriarhul m-a chestionat despre *Învățătura creştină* pe care el însuşi o publicase, în 1952.

Am fost declarat admis (6 locuri au fost alocate absolvenților de la Bucureşti, 4 locuri celor de la Sibiu). Cei admişi urmau să fie repartizați pe secții, iar rocada aceasta a durat mult timp, fiindcă era vorba şi de un echilibraj între numărul de magistranzi şi numărul de profesori (un număr de profesori erau retribuiți numai pentru cursurile date la magisteriu).

Admiterea la „magisteriu" însemna o schimbare de registru radical. Magistranzii din cei trei ani erau repartizați pe secții şi pe profesori, astfel încât am fost integrat unui cerc de colegi cu aceeaşi specialitate. Obligația de a scrie „trei lucrări de seminar" publicabile a impus un stil nou de lucru cu profesorul şi colegii de specialitate. Din moment ce am optat pentru *Dogmatică,* am însoțit pe părintele Stăniloae peste tot: cursuri cu studenții, seminarii, conferințe pentru doctoranzi şi preoți.

Mi-am asumat seminariile la dogmatică, inclusiv prezentarea şi elaborarea tezelor de licență la dogmatică, pe care le aproba apoi părintele Stăniloae. Părintele rector Coman şi părintele Stăniloae mi-au cerut să observ grupul de maici care se pregăteau pentru licență şi locuiau în internat, facilitându-le accesul la bibliotecă, dându-le bibliografia necesară pentru dogmatică, morală, spiritualitate.

Magistranzii aveau privilegii speciale. Cea mai mare bucurie personală a fost aceea a „uceniciei" în proximitatea maximă a părintelui Stăniloae. Timp de trei ani l-am acompaniat în toată activitatea sa didactică şi reprezentativă. Am rezumat cursul său de dogmatică pentru uzul studenților, am supravegheat şi corectat dactilografierea şi tipărirea studiilor sale în redacție şi în revistele patriarhiei. Am deschis, sub

inspirația sa, capitole noi în teologia română: spiritualitatea lui Simeon Noul Teolog, mistagogia Sfântului Maxim Mărturisitorul. Am prezentat studenților la seminarii cărți şi publicații noi despre ortodoxie, accesibile în diverse biblioteci (Academie, patriarhie, cea a Mitropolitului Justin).

„Lucrările de seminar" constituiau partea principală a programului de magisteriu. Sursele erau diverse: biblioteca profesorilor, a patriarhiei, a Academiei (cu permis special), a Universității. Susținerea publică a unei lucrări devenea un adevărat eveniment, deoarece toți magistranzii, indiferent de secție, participau la dezbatere şi critica era, uneori, distrugătoare. Apoi, aceste lucrări urmau să fie publicate în revistele teologice, de aceea tematica lor, dar şi formularea subiectelor şi stilul elaborării, erau în atenția redacțiilor, care exersau un fel de cenzură preliminară.

Eram conştienți de protocolul de a obține „viza" de publicare din partea Departamentului Cultelor, dar noi lucram cu înțelegerea că suntem „independenți". Foarte multe lucrări au fost „respinse" de acest departament ca fiind „nepublicabile", mai ales din cauza „titlului". Oricum, toți doctoranzii țineau mult să aibă lucrările lor publicate şi pentru faptul că drepturile de autor aveau tarife ridicate şi plătite la timp. Se spunea printre autorii tineri: „Un studiu publicat (20 pagini) – un nou costum de haine". În fond, miza era alta: publicarea lucrării era o condiție necesară promovării anului de studiu.

O altă posibilitate oferită magistranzilor era contactul cu consilierii şi funcționarii Patriarhiei, ai Administrației patriarhale şi ai Arhiepiscopiei, cu predicatorii de la catedrală, cu slujitorii de la Mănăstirea Antim şi Schitul Maicilor. Institutul

Teologic depindea de Comisia de învățământ a Patriarhiei, condusă de părintele Gheorghe Soare, doctor în drept canonic, autor de studii de drept, care avea legături şi cu Serviciul de Relații Externe şi Ecumenice condus de episcopul vicar Dr. Antim Nica, doctor în teologie cu o teză despre istoria misiunilor ortodoxe, ajutat de mai mulți consilieri, printre care Dumitru Fecioru, profesor de limba greacă, şi Dr. Olimp Căciulă, doctor în teologie cu o teză despre *Euharistia ca jertfă,* ambii traducători eminenți din greacă, inițiatorii colecției *Izvoarele Ortodoxiei.*

De asemenea, contactul cu preoții şi cu societatea din Bucureşti era foarte larg. Împreună cu Maica Xenia am cunoscut familiile Avramescu şi Joja, arhitect. Grație lui George Rusu am asistat la sesiunile Comisiei Monumentelor Istorice. Am fost invitat de Vasile Nicolescu să particip la cursurile lui George Călinescu în aula Facultății de Litere. Sâmbăta şi duminica alergam la acele biserici unde erau anunțați liturghisitori şi oratori celebri: Lăncrănjan la Stavropoleos, Atanasie Negoiță la Foişor, Teodorescu la „Sf. Ecaterina", Grigore la „Sf. Ilie" Gorgani, Anastasescu la „Domnița Bălaşa". Sub bagheta colegilor Ştefan Alexe, de la secția *Patrologie*, ucenicul direct al părintelui Coman, şi al lui Constantin Drăguşin, fiu de preot din Bascovele, Argeş, de la secția *Drept*, ucenicul părintelui Liviu Stan, am cântat în mai multe coruri din capitală.

O adevărată comuniune şi fraternitate academică s-a închegat acum, în anii 1955-1957, în perioada cursurilor premergătoare doctoratului. Mai întâi era cercul colegilor: Ilie Georgescu, Viky Pietreanu, N. Vătămanu, la care se adăugau: Octav Băluşel, fiu de preot din Roman, care urma facultatea de matematică, iar în timpul liber era profesor de

acordeon, şi Mişu Iancu, fiul preotului din Merisani, Argeş, pe care-l numise „impresarul", adevărat furnizor de bilete pentru opere, operete, spectacole, concerte şi manifestări muzicale în Bucureşti.

Era apoi cercul colegilor din generațiile anterioare: Ioasaf Popa, C. Pârvu, Dumitru Radu, George şi Ştefan Alexe, Lucian Gafton, Sabin Verzan, Irineu Crăciunaş, Papuc şi din generația posterioară: G. Drăgulin, Dan Zamfirescu, Nicolae Stănescu, Antonie Plămădeală. La cursurile sau seminariile de la doctorat din aceşti ani, nu m-am întâlnit însă niciodată cu Andrei Scrima şi Valeriu Anania.

M-am apropiat foarte mult de colegii din Sibiu, cărora le-am cerut să-mi procure cărțile publicate acolo în colecția *Seria teologică.* Am aşteptat, dar am primit de la aceştia (Constantin Voicu, Sever Buzan, Alex Bidianu, I. Papuc), cărți excepționale: *Epicleza euharistică* de N. Popoviciu, *Antropologia paulină* de Grigorie T. Marcu, *Mirenii în biserică* de Liviu Stan.

Unul din evenimentele care m-a impresionat în aceşti ani a fost canonizarea sfinților români, în octombrie 1955, la care au participat numeroase delegații ortodoxe din afara țării. Era un semn al vitalității Bisericii Române, care voia să se manifeste prin instituțiile ei cele mai organizate şi reprezentative, adică Institutul de Teologie şi mănăstirile. Această scoatere la suprafață a facultății (profesorii şi studenții au fost responsabili de partea majoră a programului), operație care făcea parte din strategia bisericească şi ecumenică a patriarhului Justinian, m-a făcut să cred că există un viitor în România pentru învățământul teologic.

Eram pregătit să accept hirotonia şi să mă orientez spre domeniul pastoral – păstram mereu legătura cu parohiile din Ploieşti – dar pasiunea mea

didactică, pentru o teologie erudită, o teologie de studiu profund şi de calm, fără presiune, nu era o glumă. Formulasem o deviză tacită: *„Nu amestecaţi şi nu confundaţi teologia cu administraţia, nu asemuiţi teologul cu consilierul sau protopopul"*. Începuse totuşi să se exercite presiuni asupra teologiei şi teologilor. Se impunea cultul discreţiei, se vorbea de „teologie pe cheltuială proprie". Viitorul ortodoxiei româneşti depindea de generozitatea şi disponibilitatea personală a teologului.

Legăturile mele cu părinţii de la Telega şi cu familia care se dispersase prin căsătorie sau prin locul de muncă la Câmpina şi Ploieşti, am păstrat-o prin Vasile, acum student la facultate. Graţie lui această relaţie n-a fost niciodată întreruptă. Creştinătatea din acest mediu, domestic, mioritic, rămăsese parcă ascunsă în spatele unui camuflaj, după cel impus de apărarea antiaeriană, acum impus de autorităţile politice. Valorile creştine începeau să fie destabilizate, mai precis acoperite de ceaţă.

Nimeni nu vorbea de viaţa, de istoria şi experienţa creştinilor. Au îndurat suferinţe, au făcut fapte mari şi minuni, dar le-au ţinut ascunse, deoarece nimeni nu i-a îndemnat să vorbească. Eu, care terminam magisteriul în teologie într-o stare euforică, ce puteam face pentru a dezvălui şi exprima acest creştinism camuflat?

Ca absolvent al cursurilor complete de magisteriu (am verificat publicabilitatea lucrărilor de seminar şi programarea lor spre tipărire în reviste, deoarece aflasem că unele articole erau contestate, fie la nivelul redacţiei revistelor, fie la cenzura Departamentului Cultelor, mai ales cele cu subiecte „mistice"), aveam dreptul să solicit o parohie în marile

oraşe şi chiar în capitală, sau un post de profesor la seminarul teologic.

În regiunea Ploieşti erau vacante două parohii de această categorie: cea de la Buşteni pe care am vizitat-o şi care mi-a plăcut foarte mult. Am depus cerere de candidatură, dar părintele vicar Ionescu mi-a spus că este rezervată pentru fratele unui episcop, preot suferind care trebuia să se instaleze într-o regiune montană. A doua parohie recent vacantată era „Sf. Spiridon" din Ploieşti, rămasă liberă prin moartea subită a părintelui Costache Popescu, parohul meu de la Telega-Vale în anii 1930-1940. Părintele Grigorie Băbuş, duhovnicul familiei Popescu, mi-a spus că ocuparea acestei parohii va fi amânată. N-am insistat.

Am înţeles atunci că din punctul de vedere al condiţiilor politice necesare obţinerii unei asemenea parohii nu este nici o diferenţă între Buşteni, Ploieşti sau Bucureşti: peste tot ai nevoie de confirmarea specială a Departamentului Cultelor (prin inspectorii regionali) şi de domiciliu în oraş (buletin de identitate de oraş sau capitală). Cei mai mulţi colegi de magisteriu au recurs la formula căsătoriei pentru a rămâne în Bucureşti. Eu nu aveam atunci nici un proiect. În plus, doream să fac o experienţă pastorală, pentru a verifica în ce măsură teologia academică este sau nu o oglindă deformată, care reflectă numai o parte a Bisericii, cea confortabilă şi romantică, mitică.

Observasem deja o disonanţă în comportamentul conducerii Institutului şi al Administraţiei patriarhale. În realitate Institutul era condus de diaconul Nicolae Nicolaescu, fost secretar general în Departamentul Cultelor (1945-1947), care împreună cu părintele Ioan Gagiu, directorul Administraţiei patriarhale, Alexandru Ionescu şi Nitişor Cazacu, secretarul cabinetului patriarhal, plus

cei doi episcopi vicari, constituiau „sfatul" apropiat al Patriarhului Justinian. Această curie patriarhală dirija marile sectoare ale Patriarhiei, inclusiv numirea la parohii şi seminarii.

În acest moment de derută, pe Dealul Patriarhiei, m-am întâlnit cu părintele Stăniloae, căruia i-am expus situaţia mea. Părintele Stăniloae a insistat, fără nici o ezitare, să intru în învăţământ. Fie la seminar, fie la institut. Am pornit împreună spre cancelaria Sfântului Sinod de la Mănăstirea Antim, şi am cerut să-l vedem pe părintele Soare, care avea răspunderea cadrelor didactice din învăţământ. Acesta ne-a dat lista posturilor vacante de profesori la seminarii.

La Buzău erau anunţate două posturi vacante prin transfer (cei doi profesori fuseseră transferaţi la Bucureşti). Părintele Stăniloae şi părintele Soare au avut imediat o convorbire telefonică cu Prea Sfinţitul Episcop Antim Anghelescu, au expus cazul meu şi i-au cerut să mă primească în audienţă. Episcopul a insistat să plec imediat la Buzău pentru interviu, fiind înarmat cu o scrisoare de recomandare de la părintele Stăniloae.

7. Profesor la Buzău

Era prima mea vizită în Buzău, pe care îl cunoşteam doar din schiţele lui Caragiale. Era 20 septembrie 1957. Apa din precipitaţiile abundente de ploaie făcuse din şoseaua principală a oraşului o albie, astfel că între gară şi episcopie se întindea o fâşie de baltă. Singurul mijloc de transport era birja, exact ca în descrierile lui Caragiale.

Episcopul m-a primit imediat şi mi-a cerut înainte de orice să recapitulez *identitatea* mea. Căuta

ceva prin sertare şi bibliotecă. Mi-a pus în faţă lucrarea de la examenul de capacitate preoţească (iunie 1954), cu subiectul *„Căderea omului în păcat"*. Mi-a adus aminte de incident. Ceea ce îi plăcuse în lucrare era capitolul privind parcursul existenţial al omului de la „chip" la „asemănare", după Botez, parcurs sinergetic (acest capitol îl tratasem într-o lucrare la teologie morală, cu profesorul Orest Bucevschi, folosind texte filocalice din Marcu Ascetul). Episcopul a spus atunci clar: *„Dacă tu eşti acest Bria, atunci aprob numirea ta, dar nu fără o întâlnire prealabilă cu directorul seminarului şi cu profesorul care suplineşte catedra vacantă"*. I-am cerut şi eu să-mi dea teza înapoi, dar a ezitat.

Interviul cu profesorii Ioan Constantinescu şi Vasile Sibiescu, ambii doctori în teologie, cu studii în străinătate, autori de manuale şi lucrări în specialitatea lor, dogmatică şi respectiv istorie, a durat peste trei ore şi a avut loc în grădina seminarului. A fost un examen de enciclopedie creştină: de la *Geneză* la *Apocalipsă*, de la Petru Movilă la Ioan Mihălcescu şi Hristou Andrutsos, de la *Notre Père* la verbele neregulate ale limbii franceze (catedra prevedea şi ore de franceză).

Am fost impresionat profund de cei doi eruditi din provincie, ascunşi în Buzăul cunoscut prin ciorile din turnul Primăriei, prin cuptoare de covrigi şi târgul de la Drăgaica. N-au făcut nici o aluzie la starea materială şi orientarea politică a părinţilor mei, aluzie care se obişnuia la angajare de noi cadre didactice. I-am întrebat şi eu la urmă dacă au citit revistele teologice din ultimii doi ani în care publicasem două sau trei articole cu subiecte inedite: *„Simţirea harului la Sfântul Simeon Noul Teolog"*, *„Sinergia în teologia ortodoxă"*, *„Aspectul dogmatic al Liturghiei"*. Nu erau la curent cu aceste studii, argumentând că n-au

constatat că există o generație tânără de teologi cu mare competență teologică. N-am ținut cont de această remarcă, deoarece venisem aici pentru obținerea postului vacant.

În urma interviului, episcopul Antim a chemat secretarul eparhial să întocmească decizia de numire la catedra de *Catehism, Drept, Îndrumări Misionare şi Limba Franceză,* începând cu data de 1 octombrie 1957. Dar confirmarea Departamentului, de care depindeau salariul şi stabilirea domiciliului în Buzău? Episcopul a declarat că în cazul în care Departamentul Cultelor are vreo reținere, voi fi plătit din bugetul episcopiei. „*La urma urmelor,* mi-a spus episcopul, *aş fi bucuros să accepți acest post, deoarece aş vrea să blochez venirea la Buzău a unui ieromonah de la Neamț, de origine din Buzău, care are ambiția să facă ordine în episcopia mea*".

Al doilea post vacant fusese deja atribuit părintelui arhimandrit Ghenadie Nițoiu, profesor de limba română, transferat de la Neamț, se pare că tot în acelaşi scop. Înainte de despărțire de episcop şi de profesori, am primit de la casierie o „primă de instalare". Flămând, însetat, anemic, epuizat, m-am oprit în restaurantul gării, tipic caragialesc.

„Satisfăcut" am plecat direct la Ploieşti să anulez tratativele cu parohia de acolo. La Ploieşti am aruncat toate țoalele studențeşti, uzate şi sleite, pe care le-am înlocuit cu un nou costum de profesor de provincie. Am explicat părinților cum s-a făcut această schimbare bruscă. Au fost bucuroşi, deoarece mă dezlegasem de Bucureşti, iar după geografia lor, Buzăul nu era departe de Ploieşti, putând să refac astfel contactul pierdut cu regiunea natală şi de studii liceale.

Înainte de a începe noua misiune, am dorit să recapitulez experiența anterioară. După studii teologice

care au durat şapte ani, viziunea mea asupra Bisericii şi a şcolii teologice rămânea totuşi parțială, adică se putea vorbi de efectul oglinzii care deformează. Părintele Dumitru Stăniloae vorbea de „restaurarea omului", dar soluția restaurării apărea limitată la sfera morală şi a spiritualității. Şcoala de teologie putea să fie un refugiu, o figură pentru a fenta societatea, dar preoția implicată direct în pastorație, nu putea să facă aceeaşi fentă! Nimeni nu putea ocoli ierarhia bisericească, loc de confruntare între religie şi politică.

Privind în jur, pierdusem ceva din greutatea Tradiției, vedeam că icoana Ortodoxiei a ieşit din rama veche, a fost dislocată din cadru (în sala de lectură a bibliotecii existau tablouri cu portrete ale profesorilor de altădată. În unele din ele, fotografiile era înclinate în afară de rame, sau pătate cu apă de rugină). Credincioşii şi preoții iubeau tezaurul credinței, dar îl purtau în vase de argilă, uzate şi crăpate. Pasiunea personală pentru teologie părea paleativă într-un mediu care experimenta violență contra religiei. Spectrul ratării integrării în noua societate totalitară era paralizant, nu numai pentru teologi şi preoți, ci şi pentru toți intelectualii şi oamenii de cultură. Îmi rămăsese discreția.

Într-adevăr, învățământul teologic era confruntat cu grave dislocări şi întrebări. În ce fel putea el să situeze creştinismul în evoluția politică a țării, care avansa spre comunism şi care nu apăra cauza creştinilor? Ce loc are şcoala teologică şi deci preoții în *apologia* religiei creştine *per se*? Începusem să deosebesc trei aspecte: contextul cultural şi social, conținutul mesajului care constituia credința creştină, şi arta de a comunica, de a preda şi transmite. Există deci riscul de a separa aceste elemente şi de a pierde coerența lor, ritmul şi viziunea de ansamblu.

Propaganda ateistă începuse să claseze religia în rândul opțiunilor private, de aceea creştinismul era redus la itinerarul credinței private, un fel de *monahism în rândul laicilor.* Seminarul avea opțiunile lui: creştinismul e o religie misionară, care e predicată şi comunicată în public, de aceea în educația elevilor, cultul şi liturghia comunitară au un loc esențial. Dar tocmai această „manifestare" în afară, era restrânsă şi atacată. Episcopul şi conducerea seminarului voiau să păstreze independența seminarului față de autoritățile politice, dar, în fond, viitorii preoți trebuiau să fie pregătiți pentru a compune cu societatea, în mod simfonic, nu anarhic.

Intrând în „câmpul muncii", ca salariat public, mi-am dat seama că şocul cu Departamentul Cultelor va fi în jurul acestei teme, un şoc cutremurător. Căci războiul dintre creştinism şi marxism nu era un „război nevăzut", ci se purta pe frontul didactic şi apologetic, în clase, în licee şi universități. Mai târziu, voi fi martorul unei campanii perfide şi agresive contra seminariilor, declanşată de inspectorii Departamentului Cultelor, activişti de partid. Era prima serie din generația tânără de teologi, absolvenți ai cursurilor pentru doctorat, care urmau să intre în clasele de seminar: C. Pârvu, D. Radu, Ioasaf Popa, Mircea Păcurariu, Ilie Georgescu, Ştefan Alexe, Vasile Bria, C. Drăguşin, N. Stănescu, Ioan Glăjar.

Inspectorii de la Departament au fost de-a dreptul înfuriați contra acestei prezențe şi au insinuat tot felul de obstacole pentru a limita aria de manifestare a învățământului. Seminarul, ca şi facultatea, urmau să fie puse sub obroc. Noile „cadre didactice" din seminarii şi facultăți puteau deveni o „Biserică militantă"; aşa se explică compromiterea lor

în chestiuni politice şi punerea lor sub control şi cenzură de către Departamentul Cultelor.

La 27 octombrie 1957 m-am prezentat la Seminar. Episcopia ne-a oferit cazarea (în chiliile monastice din cercul imobiliar al episcopiei, în mijlocul căruia se află catedrala), iar seminarul masa (mie şi părintelui Nițoiu). Chilia mea era alături de paraclisul episcopiei, pus la dispoziția seminariştilor pentru practica liturgică. Vecernie şi utrenie în fiecare zi, liturghie în fiecare duminică şi sărbătoare. Masa era servită la cantina seminarului, într-o sufragerie rezervată oaspeților.

A doua zi am fost „introdus" profesorilor de părintele profesor Ioan Constantinescu, directorul seminarului, foarte apreciat de studenții cunoscuți de mine la Bucureşti, proveniți de la acest seminar. Mi-a atras atenția că *renumele* seminarului trebuie să fie protejat chiar de profesori ca ceva sacru, că morala la Buzău este "după catehism", cultul după tipic, disciplina după canoane, deoarece totul se petrece „sub ochiul vigilent al episcopului".

Seara la vecernie, când directorul m-a prezentat elevilor în paraclis, a fost prezent şi episcopul Antim, care a luat cuvântul spunând că cei doi profesori sosiți la Buzău, Nițoiu şi Bria, se vor consacra exclusiv învățământului şi educației (aluzie la profesorii care aveau şi răspunderi pastorale la parohii, în oraş şi în afară). În plus, ei vor putea supraveghea şi conduita elevilor, întrucât vor locui în „internatul episcopiei", unde locuia şi directorul cu familia sa. Discursul directorului despre „renume" era fals, deoarece mai toți profesorii erau străini de Buzău, căutând să fie transferați la Bucureşti, ceea ce s-a şi întâmplat în anii următori.

Cea dintâi grijă a mea a fost de ordin didactic, metodic. Am înțeles că profesorii de teologie constituiau un bun exemplu. Într-o seară l-am vizitat pe părintele Ghenadie şi l-am găsit făcând ocolul chiliei, repetând, pe din afară, lecția de a doua zi. Am rămas împietrit. I-am cerut permisiunea să asist la acea lecție. A fost o demonstrație perfectă de cunoştințe şi de pedagogie. A stat tot timpul în fața tablei negre, notând datele principale ale lecției (despre Al. Vlahuță). Apoi a dat un rezumat scris (o pagină) elevilor pentru a reține esențialul. Din acel moment i-am urmat metoda.

Părintele Constantinescu mi-a recomandat să-mi scriu cursul de catehism, misiune şi pedagogie creştină. Şi astfel am pus început unui comentariu la catehism pentru uzul seminariştilor, care mai târziu s-a transformat în manualul de dogmatică. Toate datele culese în aceşti ani (1957-1961) pentru cursuri mi-au folosit la alcătuirea *Dicționarului de teologie ortodoxă,* publicat în mai multe ediții: 1981, 1986, 1994.

Constantinescu, Sibiescu, Nițoiu, mi-au fost de un ajutor prețios, deoarece prin ei am cunoscut teologia din anii '30-'40, inclusiv curentul *Gândirea* (Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Nae Ionescu), care mă interesa în continuare. Am găsit la aceştia cursuri şi manuale elaborate de foşti profesori de la Bucureşti: Petre Vintilescu, Grigore Cristescu, Emilian Vasilescu, Vasile Ispir.

Episcopul dorea să fie ținut la curent cu teologia care se predă la magisteriu (între 1950-1957) de aceea în fiecare seară cobora din palatul său (care făcea parte din careul episcopiei) şi propunea o plimbare în jurul catedralei de 2-3 ore! Dar şi eu am profitat de el, mai ales de biblioteca sa, în care se găseau multe cărți în franceză (în domeniul eticii

sociale creştine) din anii 1925-1935 (când el studiase la Montpellier).

În plus, episcopul Antim, membru în delegația Patriarhiei Române la conferința inter-ortodoxă de la Moscova (iulie 1948), mi-a descris cu amănunte agenda şi spiritul acestei conferințe. Pentru el competența teologică şi deschiderea ecumenică a delegației române în această ocazie au surprins pe toți. Standardul teologic al celorlalte delegații a fost lamentabil. Mi-a dat cele două volume, în franceză, cu rapoartele conferinței, în care sunt menționate contribuțiile românilor: Ioan Coman, Teodor Popescu, Petru Vintilescu. Pasiunea mea pentru ecumenism a crescut vertiginos.

Existau domenii (educație civică, sport) în care seminarul era obligat să țină seama de normele învățământului liceal. Legătura cu mediul şcolar şi liceal din Buzău era făcută prin doamna Eugenia Constantinescu şi cele trei cunoştințe (nepoate) ale acesteia, Lili Bălan, profesoară de matematică, Vila, profesoară de chimie, Kety Pungoci, elevă la şcoala medicală. De la acestea am primit regulamentele învățământului secundar, inclusiv metodica şi pedagogia acestui învățământ.

Am putut să introduc astfel elemente noi în programul seminarului: orele de meditație cu elevii mai slabi, obligația de a da elevilor rezumate şi cursuri scrise (deoarece n-aveau manuale), manifestări culturale şi sportive (echipe de fotbal şi volley), excursii şi pelerinaje la mănăstiri. Mulți dintre profesori (Constantinescu, Sibiescu, Pruteanu, Mihai, Luca) aveau copii în liceu, dar erau reticenți cu privire la aceste „inovații". În schimb, episcopul a fost favorabil, propunând accesul elevilor la biblioteca episcopiei. De altfel, sectorul cultural al episcopiei era

condus de un mare istoric şi scriitor, Gabriel Cocova. Elevii au beneficiat de dialogul cu el şi cu alţi scriitori şi muzicieni din oraş: preoţii Marinescu, Lepădatu etc.

Contactul meu cu Institutul Teologic din Bucureşti nu s-a întrerupt. Părintele Stăniloae mi-a cerut să corectez, în tipografie, partea scrisă de el în *Manualul de Teologie Dogmatică* ce urma să fie publicat în Editura Patriarhiei. Această parte avea un subiect intitulat: „Cunoaşterea lui Dumnezeu şi experienţa Acestuia prin energiile divine necreate". Tipărirea acestui manual (colectiv) era de mare importanţă, deoarece profesorul Nicolae Chiţescu introdusese acolo prelegeri susţinute la magisteriu, prevăzute în tematica pentru examenul de admisibilitate la doctorat (studiile despre *Paradigmele divine, Mărturisirile de credinţă ortodoxe).* La fel şi profesorul Isidor Todoran.

Vestea că părintele Stăniloae şi Teodor Popescu fusese arestaţi de Securitate a picat ca un trăsnet. Am plecat imediat la Bucureşti să-l caut pe George Rusu cu care să intru la familia Stăniloae, dar aceasta nu era liberă să primească vizite. Mi-am dat seama că s-a întâmplat ceva grav, devreme ce Patriarhul Justinian mi-a spus a doua zi: *„Securitatea a întrecut orice limită. Nu voi tolera un asemenea abuz".* Prin urmare, oricine şi oricând putea să ia calea detenţiei. Înspăimântat, l-am vizitat pe fratele Vasile, care după licenţă se înscrisese la magisteriu, la secţia „Patrologie" sub îndrumarea Părintelui Coman. Vasile dispunea de o excelentă pregătire în teologia şi practica liturgică, deci putea să ia drumul pastoraţiei fără ezitare. A preferat, în cele din urmă, să ocupe un post de profesor la Seminarul din Neamţ, având aprecierea mitropolitului Justin.

Trist, şubred, parcă mai solitar, mai înjugat la o existenţă incertă şi la o societate ingrată, am plecat la Buzău. Dar relele anului 1958 nu se terminaseră. Un corector de la Editura Patriarhiei îmi face cunoscut că paginile scrise de părintele Stăniloae în *Manualul de Dogmatică*, vor fi smulse şi înlocuite cu alt text. Într-adevăr, cenzura Departamentului Cultelor întrecuse orice măsură, mai ales că textul nu avea nici o conotaţie politică. Editorul, părintele Gagiu, s-a împotrivit acestei barbarii, dar a cedat în faţa inspectorilor de la Culte.

Între timp, sora Zenobia fusese avertizată să părăsească Mănăstirea Ghighiu, deoarece n-are condiţiile de vârstă şi de studii cerute de noul regulament al mănăstirilor. Am solicitat intervenţia maicii Xenia pe lângă patriarh, am cerut favoarea episcopilor vicari, Antim şi Teoctist, am dat explicaţii inspectorului regional din Ploieşti/Departamentul Cultelor. Nimic. Verdictul Departamentului era definitiv. Pe lângă acestea, cumnatul meu, Gheorghe Sterghiu din Moreni, fusese arestat şi condamnat la detenţie în Penitenciarul Târguşor de lângă Ploieşti.

De data aceasta istoria lovea direct în splina familiei. Tata devenise pensionar, fiind obligat să reducă cheltuielile pentru familie. Ce fel de ruptură şi de distanţă pot fi practicate faţă de acest regim de restricţii, ce fel de „angajament" personal şi social era posibil?

Decizia generală a familiei a fost aceea de a obţine burse de studii şi locuri de muncă oriunde este cu putinţă. Astfel, Gabi a fost transferat la Liceul din Buzău (de la Ploieşti), unde va avea, din salariul meu, cazare, masă şi taxe şcolare, până la terminarea liceului. Zenobia s-a înscris fără întârziere la Şcoala de Infirmiere de pe lângă „Crucea Roşie" din Ploieşti,

având locuință la Spitalul Schuller. Lili terminase liceul din Câmpina şi s-a scris la Şcoala de Asistente Medicale din Ploieşti. Venera a urmat aceeaşi cale. După absolvire, toate trei au fost repartizate în Ploieşti, la spitale diferite.

Între anii 1958-1963, cât a durat detenţia părintelui Stăniloae, am rămas fără îndrumător direct în pregătirea tezei de doctorat. Am solicitat Institutului să desemneze un alt îndrumător, în persoana profesorului Nicolae Chiţescu, în vederea alegerii subiectului tezei. Am avut tratative interminabile cu acesta, deoarece statutul magisteriului nu era clar, în plus rectorul Nicolaescu nu era dispus să deschidă seria tezelor de doctorat.

Aveam un sentiment de existenţă incertă, netangibilă, de unde nevoia de a fi confirmat şi atestat fizic, de cineva din afară, printr-un gest sau semn. Am început să trimit scrisori despre existenţa mea fizică, pentru a iniţia o prietenie şi o comuniune tangibilă. Publicarea articolelor în reviste, dar mai ales înregistrarea, după formalităţi penibile – căci dialogul cu noul îndrumător era hărţuitor şi umilitor – a subiectului tezei de doctorat, reprezentau un fel de confirmare publică.

În noiembrie 1960 am susţinut examenul de „admisibilitate" la specialitatea „Dogmatică şi Simbolică", deschizând drumul spre doctorat. Era pentru prima oară, după anul 1957, când întâlneam profesorii de la licenţă şi magisteriu, minus Justin Moisescu, care fusese ales mitropolit la Sibiu (în 1956) şi apoi transferat la Iaşi în 1957.

În 1960 profesorul O. Bucevschi m-a încurajat să am o întrevedere cu mitropolitul Justin, care era dispus să numească teologi tineri la Seminarul de la Neamţ. Vasile a fost numit şi a plecat pe loc la Neamţ,

unde se aflau deja Stefan Alexe, Mircea Păcurariu, Ilie Georgescu. Dar mitropolitul a vrut să ştie ce s-a întâmplat cu seria de doctoranzi pe care i-a avut la curs în anii 1954-1956, deoarece primise un număr de burse de studii în străinătate pentru licenţiaţi în teologie, cu condiţia ca aceştia să cunoască o limbă străină.

El a menţionat numele arhimandritului Irineu Crăciunaş, dându-l ca exemplu de competenţă teologică şi integritate morală. De altfel, Irineu va fi trimis ca bursier la Institutul Ecumenic de la Bossey. Un tânăr ce se putea compara cu Crăciunaş, era Nicolae Stănescu din Câmpina, care m-a vizitat de mai multe ori la Telega în perioada 1952-1956, fiind şi el ucenic al Părintelui Stăniloae.

În toamna anului 1960 au început lucrările comisiilor sinodale care pregăteau trei evenimente importante: *Conferinţa interortodoxă de la Rodos*, care urma să fixeze agenda viitorului Sinod Ortodox; *Adunarea generală a Conferinţei Creştine pentru Pace de la Praga*; *Adunarea Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la New Delhi din 1961*. La propunerea lui Justin Moisescu, sinodul a convocat un colegiu de tineri teologi dintre profesorii de la seminar numiţi recent. Şi astfel am fost cooptat în categoria „tineri teologi" pe lângă aceste comisii.

În sesiunile mai largi ale comisiilor am avut ocazia să reîntâlnesc foşti profesori şi episcopi implicaţi în relaţiile panortodoxe şi ecumenice: Liviu Stan şi Olimp Căciulă – Rodos, Milan Şesan, Ioan Coman şi Isidor Todoran – Praga, Nicolae Chiţescu şi Nicolae Corneanu – New Delhi. Am fost repartizat în Comisia pentru Consiliul Ecumenic, având posibilitatea să citesc dosarul de admitere a Patriarhiei Române în Consiliu (cererea oficială de admitere am publicat-o mai târziu în *Destinul Ortodoxiei*, pp. 156-160).

Astfel a început colaborarea mea ecumenică, mai întâi cu profesorul Milan Şesan de la Sibiu, pe care îl cunoscusem în casă la George Rusu şi la părintele Stăniloae. El era desemnat să coordoneze delegaţia română la Adunarea Generală a Conferinţei Creştine pentru Pace, care urma să se ţină la Praga în iunie 1961. Probabil la sugestia profesorului Milan Şesan, numele meu a fost propus pentru Adunarea de la Praga.

Cum deplasarea se făcea în numele Patriarhiei, episcopul Antim m-a invitat să depun cererea şi actele necesare pentru înscriere pentru obţinerea paşaportului şi cumpărarea biletului de avion. La controlul paşapoartelor la punctul de frontieră, întrebarea de rutină era aceasta: *„Pe ce linie călătoriţi?"* Patriarhia avea un curier special de legătură cu Departamentul Cultelor, care la rândul lui avea un serviciu special pentru „delegaţii de la Culte care călătoresc în străinătate".

Înainte de plecare, am avut două întâlniri de orientare: una în cabinetul patriarhului Justinian, unde Justin Moisescu a introdus membrii delegaţiei şi a expus programul conferinţei. Patriarhul n-a intrat în detalii despre conferinţă, ci spre surprinderea tuturor a cerut profesorilor să răspundă la întrebarea: *„Câţi asistenţi tineri se află printre profesorii de la institut, care sunt discipolii profesorilor actuali, de unde recrutează Biserica delegaţii tineri?"* Tăcere totală. Nici un profesor din cei prezenţi (I. Coman, S. Vlad, M. Şesan, N. Chiţescu, N. Corneanu), n-a avansat un singur nume de asistent sau de discipol care să exprime încrederea lor! O întreagă generaţie de tineri teologi era astfel ignorată sau uitată!

A doua întâlnire a avut loc la Departamentul Cultelor, unde a fost prezentă delegaţia completă (inclusiv luteranii, reformaţii şi armenii). Am avut

întotdeauna teamă de această instituţie enigmatică, deoarece exercita o adevărată dictatură asupra scrisului teologic, cenzurând în mod arbitrar articolele publicate în revistele bisericeşti. Profesorul Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului (care va vizita Geneva în 1973), a elogiat mişcarea creştină pentru pace pe care a comparat-o cu mişcarea de eliberare non-violentă condusă de Ghandi în India. Atunci n-am avut impresia că ne aflam sub controlul unui *apparatus* politic. Au vorbit episcopii de toate confesiunile. Milan Şesan, în încheiere, a subliniat scopul conferinţei: relaţiile dintre Est şi Vest.

Experienţa de la Praga, o adevărată capitală occidentală, fără mahala la periferie, dar cu cazarme supraîncărcate de soldaţi şi ofiţeri sovietici, a fost foarte importantă, deoarece puteam pune degetul pe anumite instituţii creştine din Occident. Deşi lucram în secţia pentru tineret, am reuşit să identific mari teologi din Apus cu ajutorul mitropolitului Justin: Josef Hromadka, Georges Cassalis, H. Kloppengurg, Emilio Castro, Ondra, H. de Graaf, Opocenschi, Voronov.

Am realizat că nici o altă delegaţie ortodoxă nu cuprindea atâţia profesori universitari ca cea română. Am înţeles atunci de ce mitropolitul era extrem de exigent cu contribuţiile noastre personale în diverse secţii ale conferinţei. El însuşi un orator foarte ascultat, a făcut apel la părintele Coman să-i revizuiască textele (intervenţii şi meditaţii) în limba franceză. La rândul său, părintele Coman m-a recrutat să verific textele biblice şi patristice citate în intervenţiile mitropolitului.

Conferinţa a avut succes, dar confruntarea dintre cele două blocuri politice şi militare era mult mai profundă decât reiese din documentele conferinţei. După conferinţa aceasta am înţeles mai bine că politica comunismului local se purta pe fundalul „războiului

rece". Se putea face o paralelă între războiul rece internațional şi cel național. Cortina de Fier se găsea nu numai în centrul Berlinului, ci şi în centrul Bucureştiului. Fiecare din părțile antagoniste încerca să-şi impună propria agendă pe plan mondial, precum şi în războiul intern între clase. „Războiul rece" şi „lupta de clasă" mergeau împreună, erau reciproce. Lumea, ca şi societatea, era divizată, totuşi conferința creştină pentru pace, în general *Mişcarea Ecumenică* crea oportunitatea de discuții şi dialog, în ciuda Cortinei de Fier. La Praga am cunoscut, de pildă, *Societatea Biblică Universală* (United Bible Societes) de la care am primit Biblia în limbile română, franceză, engleză.

Evenimentul a rămas aproape necunoscut în România, din cauză că Departamentul Cultelor nu îngăduia să fie circulate, la nivelul parohiilor şi eparhiilor, rapoartele şi documentele de la Praga. Totuşi, revistele bisericeşti au scris pe larg despre Adunarea de la Praga. Grație acestei experiențe, facultățile de teologie au luat inițiativa să dezbată temele care apar pe agenda Mişcării Ecumenice în cadrul unor „conferințe interconfesionale" locale. A fost una din cele mai bune oportunități de dialog şi de cooperare între teologi, ierarhi, preoți, profesori, de toate confesiunile din țară.

M-am întors de la Praga cu o valiză plină de cărți în limbi străine, inclusiv biblii. Colegii de la Buzău nu erau atraşi de Mişcarea Ecumenică, în schimb episcopul Antim mi-a „confiscat" câteva cărți, pentru lectură, aduse de acolo. La Buzău se schimbase ceva radical. În afară de satisfacția pe care o aveam în calitate de profesor care introdusese ceva nou în tematica învățământului, în metoda de a preda şi în modul relațiilor cu elevii (după principiul „lecția se

învață împreună, profesor şi elev, în clasă"), am eliminat „temele pentru acasă". Elevii nu răspundeau la chestionar, ci erau obligați să „expună" lecția în totalitatea ei.

Tot acum am avut şi bucuria de a obține prietenia domnişoarei Ecaterina Pungoci, fiica preotului Chiril Pungoci din Piteşti, nepoata părintelui director Constantinescu, care frecventa *Şcoala de Asistente Medicale* din Buzău, având cazarea în apartamentul directorului, deci în același careu imobiliar al episcopiei. Cum toți trei – Constantinescu, Nițoiu, Bria – eram „locatari" ai episcopiei, au existat numeroase ocazii să ne întâlnim. Aşa am cunoscut-o pe domnişoara Pungoci, cu care frecventam un grup de profesoare şi de intelectuali din oraşul Buzău.

În toamna aceluiaşi an, am fost convocat la şedința comisiei pentru pregătirea Adunării Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la New Delhi (1961) în prezența mitropolitului Justin. După întoarcerea acestuia de la adunarea care a admis Biserica Română în Consiliu, am cercetat rapoartele adoptate la New Delhi, din care am tradus, din engleză, *Declarația despre unitate,* care constituia o piesă solidă în teza mea de doctorat: *Aspecte dogmatice ale unirii bisericilor.*

În vara anului următor (1962) s-au operat o serie de transferări de profesori de seminar spre Sibiu şi Bucureşti. Mircea Păcurariu fusese numit conferențiar la Sibiu şi părăsise Neamțul. Părintele profesor Nicolae Buzescu, pe care îl cunoscusem în anii magisteriului, fost profesor la Buzău, era chemat de patriarhul Justinian să ocupe postul de director la Seminarul din Bucureşti. Cum postul său devenise liber, profesorul Buzescu mi-a propus – şi a insistat – să cer imediat transferul la Bucureşti. Domnişoara

Pungoci terminase studiile la Buzău şi fusese angajată la Spitalul din Sinaia, iar mai târziu la spitalul din Ploieşti. Din cauza aceasta ideea de a părăsi Seminarul din Buzău şi de a concura la o parohie din Ploieşti devenea actuală. Decizia de a ne căsători era luată, dar condiţiile nu erau fericite. Spre Bucureşti, sau spre Ploieşti?

Părintele Buzescu a insistat. M-am prezentat, însoţit de acesta, la patriarhul Justinian şi am solicitat postul vacant. Verdictul patriarhului: în lipsa buletinului de Bucureşti, deci a locuinţei, „nu se poate întoarce" în capitală. Acesta se putea obţine prin căsătorie sau printr-o numire ministerială care să garanteze importanţa postului şi obţinerea buletinului. Patriarhul mi-a garantat un spaţiu locativ într-o casă parohială din strada *George Coşbuc*, nr. 2, în Piaţa Unirii, dar m-a trimis să-l văd pe secretarul general al Departamentului Cultelor, profesorul D. Dogaru, pentru a-i solicita confirmarea transferului. Şi astfel, începând cu luna octombrie 1962, am fost numit profesor la Bucureşti, pentru Catehism, Dogmatică, Omiletică şi Drept Bisericesc. Iar faptul acesta a determinat înscrierea domnişoarei Pungoci la *Facultatea de Farmacie din Bucureşti*, părăsind Spitalul Ploieşti.

Profesorul Buzescu a fost entuziasmat de această rocadă, căci voia să schimbe faţa seminarului prin introducerea de noi metode de predare şi prin calitatea lecţiilor (aflasem că profesorii nu erau atenţi la conţinutul lecţiilor). Coincidenţă fericită, profesorul Buzescu şi părintele Pungoci fuseseră foarte buni colegi şi prieteni în timpul studiilor lor de teologie, litere, istorie şi drept la Universitatea din Bucureşti.

Ajuns şi reinstalat în capitală am refăcut „reţelele" de altă dată. Locuinţa mea era vecină cu cea

a profesorului Rus, cu care frecventam un restaurant/pensiune de pe Bulevardul Magheru, în afara Sâmbetelor, care erau rezervate pentru *Carul cu bere,* în decor tirolez. Am reuşit să obţin din nou accesul la bibliotecă, unde i-am întâlnit pe George Alexe şi Vicki Pietreanu. Anumite reviste străine le luam seara (orele 17.00) şi le predam a doua zi dimineaţă (la orele 8.00). Am schimbat multe cărţi şi reviste cu părintele Benedict Ghiuş, care avea o literatură ortodoxă în limba franceză de mare valoare. Din punct de vedere didactic aveam pregătite în manuscris, încă de la Buzău, lecţiile şi cursurile respective, pe care le-am circulat în rezumat elevilor.

După admiterea Patriarhiei Române în C.E.B. (noiembrie 1961) domnul W. A. Visser't Hooft, secretarul general, a făcut o vizită în România, împreună cu o delegaţie. Era cazat în apartamentele din reşedinţa patriarhului (unde toţi conducătorii de culte din ţară aveau un studio rezervat). Patriarhul ţinea ca toate delegaţiile oficiale să aibă convorbiri cu profesorii de la Institutul Teologic, iar studenţii să le ofere un program cultic şi muzical. Facultatea era pentru el cea mai importantă instituţie/vitrină, în relaţiile ecumenice ale Patriarhiei.

8. Întâlnire cu Occidentul ecumenic

Vizita lui Visser't Hooft la facultatea de teologie s-a transformat într-un adevărat eveniment. Delegaţia de la Geneva a purtat discuţii cu profesorii, la care a fost prezent mitropolitul Justin împreună cu comisia ecumenică din care făceam parte. După concertul dat de studenţi a urmat o agapă oferită de patriarh. În timpul convorbirilor, secretarul general a spus că este impresionat de vitalitatea Bisericii

Ortodoxe Române, de erudiția profesorilor şi de calitatea învățământului teologic de aici.

Ca semn de apreciere față de o Biserică cu asemenea virtuți, nou venită în Consiliu, el va acorda trei burse de studii de specialitate în teologia ecumenică, în trei țări diferite: Marea Britanie, Franța şi Elveția. După agapă, am avut privilegiul să fac cunoştință cu Dr. Visser't Hooft şi să-i amintesc că lucrez la o teză tocmai despre teologia ecumenică.

După o săptămână am fost chemat de mitropolitul Justin să fiu chestionat despre teza mea de doctorat, de față fiind şi profesorul Nicolae Chițescu. M-a trimis apoi la Serviciul de Relații Externe al Patriarhiei Române, sectorul „Burse", să pregătesc formalitățile pentru obținerea unei burse de specialitate în Marea Britanie, la Londra.

La început am ezitat deoarece plecarea în străinătate însemna renunțarea la ceea ce câştigasem în Bucureşti: catedră, salariu, domiciliu şi eventual căsătorie. Dar cum bursele fuseseră acordate cu efect imediat, adică pe anul academic 1962-1963, Justin a insistat să-i dau un răspuns imediat. A doua zi patriarhul Justinian a convocat candidații la aceste burse: Ilie Georgescu pentru Paris, Constantin Drăguşin pentru Bossey-Geneva, Ion Bria pentru Londra.

Toți trei am acceptat propunerea patriarhului care ne-a cerut să accelerăm formalitățile deoarece anul universitar începea la 1 octombrie. Serviciul de Relații Externe s-a ocupat de paşapoartele noastre. Toate cheltuielile pentru o garderobă nouă stil occidental (valize, haine, serviete) au fost suportate de mitropolitul Justin.

Plecarea din țară pentru un an de zile presupunea înghețarea multor acțiuni personale care

erau în curs. Părinții şi familia mea au fost luați din nou prin surprindere, la fel Vasile, domnul Rusu şi domnişoara Pungoci, care frecventa Facultatea de Farmacie. Am plecat la Londra pe repezeală, doar cu două dicționare (englez-român) şi o valiză nouă, dar aproape goală. Eram întristat de faptul că acomodarea mea în Bucureşti, inclusiv integrarea în facultate, păreau întrerupte.

Am promis tuturor celor care au venit la aeroport pentru „La revedere" că vom comunica. Personalul de la „Relații Externe" ne-a facilitat trecerea frontierei. Am zburat toți trei spre Zürich (cu TAROM), iar de acolo ne-am despărțit: Drăguşin spre Geneva, Georgescu spre Paris, iar eu spre Londra. Fiind repartizat la Colegiul Anglican „Sf. Augustin" din Canterbury, am traversat Londra cu taxiul de la Aeroport la *Victoria Station*, iar de acolo cu trenul spre Dover până la Canterbury.

La gară mă aştepta decanul colegiului, profesorul Kenneth Cragg, specialist în misiologie şi istoria religiilor (*The Call of the Minaret*, 1956). Majoritatea studenților de aici provenea din provinciile-diocezele Comuniunii Anglicane, de aceea şi limba vorbită aici era foarte diversă. Convertirea mea sau „Al doilea botez", cunoştea o altă etapă (prima fusese numirea mea în învățământ, la Seminarul Teologic din Buzău), în măsura în care studiile de aici vor fi determinante pentru angajarea în Mişcarea Ecumenică. Perioada de specialitate din Anglia a fost descrisă pe larg într-un reportaj publicat în revista „Biserica Ortodoxă Română" (vol. 81 (1963), nr. 7-8, pp. 717-723).

Această perioadă se împarte în patru reprize: Canterbury (octombrie 1962-martie 1963), Geneva (aprilie 1963), Londra (mai 1963), Paris (iunie 1963).

Fusesem trimis să cunosc „anglicanismul", acesta a fost mandatul dat de Justinian şi Justin, pe motiv că Patriarhia Română a avut relaţii privilegiate cu Biserica Angliei înainte de război, dar ochiul meu era spre noi surse pentru teza de doctorat.

Am fost şocat de bibliografia imensă asupra subiectului meu, inclusiv din anii 1940-1960, bibliografie care lipsea din bibliotecile româneşti. Sute de cărţi şi articole consacrate eclesiologiei scrise nu numai de autori catolici şi protestanţi, ci şi de autori ortodocşi. Am notat tot, am rezumat şi fotocopiat multe studii, am cumpărat multe cărţi referitoare la ecumenism (cu ajutorul special, separat de bursă, primit de la Lambeth Palace).

Am urmat cursurile despre Misiologie anglicană propuse de misiologi cu lungă experienţă în China, Japonia, Kenia, Australia, Canada. Teza principală a acestor cursuri era exprimarea Bisericii locale în mod divers în cadrul unei comuniuni confesionale, comuniune axată pe câteva doctrine creştine principale. Cum abordarea „anglicană" a ecumenismului era atrăgătoare, am cerut să-l cunosc şi pe arhiepiscopul Angliei, Dr. Michael Ramsey, erudit în materie de ecleziologie, şi pe ceilalţi profesori anglicani care frecventau catedrala din Canterbury, cum ar fi Mascall şi Allchin. Decanul catedralei era canonicul Hewlett Johnson, pe care îl cunoscusem la Praga în 1961.

Decanul Colegiului, Dr. Kenneth Cragg, care vorbea fluent franceza, mare specialist în islam, mi-a făcut un program de scurte „comunicări" despre Ortodoxie, dată fiind tradiţia anglo-română, şi mi-a facilitat mai multe deplasări la Oxford, Cambridge şi Londra, pentru a intra în dialog cu teologii ortodocşi de aici. Primul handicap, limba engleză, l-am depăşit

după câteva săptămâni, fiind angajat într-un program intens de meditaţii, predici, articole, eseuri. Al doilea handicap a fost acela al „icoanei ortodoxe" pictate de teologii ruşi emigranţi care erau prezenţi pe toată scena Europei occidentale: Nicolae Zernov la Oxford şi mitropolitul Anthony Bloom la Londra.

Am fost cazat de mai multe ori la St. Basil'House, unde am cunoscut pe Lev Gillet, Basil Krivosheine, Athenagors de Thyatira, Vl. Rodzianco. Profilul ortodoxiei „române" nu putea să fie scos din fileul cultural întins de ortodoxia ruso-slavofilă şi bizantină. Opinia publică (inclusiv presa) despre politica bisericilor ortodoxe din Europa centrală şi orientală era orientată de centre de cercetare şi de documentaţie specializate în tensiunea dintre religie şi marxism (*Kenston* Institute, Oxford) şi de revistele şi ziarele catolice, desigur anticomuniste.

Situaţia Bisericilor în Rusia şi Europa Răsăriteană era evaluată în bloc, fără nici o distincţie, în mod uniform. Nu se făcea nici o deosebire între Moscova, Sofia şi Bucureşti. Caracteristica generală era lipsa de distanţare faţă de autorităţile politice, „aservirea politică", lauda naţionalismului.

Nimeni nu credea în „excepţia română", de care vorbise Visser't Hooft după vizita sa în România în 1962. A face credibilă situaţia oarecum particulară a Bisericii Române în statul comunist era o încercare inutilă. Toată lumea credea că ortodoxia în Europa Orientală este aliniată Moscovei. Aceasta era teza circulată şi de publicaţiile catolice din Occident.

De fapt, la Canterbury aceste chestiuni nu existau. De aceea m-am concentrat asupra lecturii şi pregătirii unei lucrări cerute de colegiu, urmărind desigur şi criza apărută după publicarea cărţii *Honest to God* a Episcopului Robinson de Woollwrich.

Cum sosisem la Canterbury odată cu începerea Conciliului Vatican II, care avea pe agenda sa tocmai deschiderea ecumenică a catolicismului roman, am început să compilez cronologia Conciliului, din presă şi reviste, urmărind mai cu seamă tematica. Am continuat să completez dosarul Conciliului şi după întoarcerea în ţară, fie prin intermediul preotului anglican de la Bucureşti, fie prin curierul primit de Justinian şi Justin. La terminarea conciliului, în 1965, dispuneam de toate documentele importante. Acest material concilial l-am pus şi la dispoziţia părintelui Stăniloae după eliberarea sa.

În jurul datei Paştelui 1963 Consiliul Ecumenic ne-a invitat pe cei trei bursieri români să participăm la *Seminarul despre Teologia şi Spiritualitatea Ortodoxă* ce se organiza anual la Institutul Ecumenic de la Bossey, lângă Geneva. În prima săptămână din acest sejur la Geneva am făcut cunoştinţă cu organizarea Consiliului. Sediul acestuia se afla în barăcile de pe strada Malagnou, nu departe de la Hotelul Florissant, unde eram cazaţi (în parcul Florissant l-am întâlnit pe scriitorul Arghezi).

Am fost primiţi în audienţă de Visser't Hooft, am avut discuţii cu Comitetul de burse (Harry Morton), cu Comisia „Credinţă şi Constituţie" (Robert Bilheimer), cu responsabilii celorlalte diviziuni, cu scopul de a avea o introducere generală la activitatea şi la structura Consiliului. Toţi au manifestat un mare interes pentru relaţiile cu Bisericile Ortodoxe, cu noua generaţie de teologi ortodocşi români.

La Bossey am fost întâmpinaţi cu mare bucurie de mitropolitul Emilianos Timiadis (cu care celebrasem Liturghia de Paşti în catedrala anglicană Holy Trinity din Geneva; el a celebrat în greacă, engleză şi franceză, noi am cântat în limba română) şi

de Nikos Nissiotis, organizatorul seminarului. Preşedintele sesiunii era Leo Zander. Bossey avea o bibliotecă teologică (biblică şi ecumenică în acelaşi timp) excepţională.

De la Nikos Nissiotis am reţinut metoda de a interpreta şi comunica Ortodoxia în contextul cultural şi intelectual occidental. Mai târziu, Nissiotis a propus numele meu în Bossey Board, comitetul Institutului pentru perioada 1968-1975. Mgr. Emilianos, reprezentantul Patriarhiei Ecumenice la Conciliu, vizitase România în delegaţia Conciliului în 1962. El furniza patriarhului Justinian şi mitropolitului Justin ştiri despre Mişcarea Ecumenică din Europa, articole, cărţi, recenzii, notiţe de interes ecumenic, pe care le-am folosit şi eu după 1963. Emilianos a recomandat numele meu pentru ocuparea unei poziţii vacante în *stafful* Consiliului, ceea ce s-a întâmplat în 1973.

La întoarcerea de la Bossey, la invitaţia lui Georgescu, m-am oprit la Paris, pe care-l vizitasem şi la venirea spre Geneva pe ruta: Dover-Calais (Bateau), Calais-Paris-Bâle-Geneva. Am fost primit la Institutul Ortodox „St. Serge", unde am cunoscut profesorii de acolo: Olivier Clement, Boris Bobrinskoy, Andronikov, Kolumzine, Kniazeff, N. Lossky, pe care îi voi reîntâlni în anii următori în diverse ocazii.

La Paris voi organiza mai multe seminarii interortodoxe, voi preda la Institutul Catolic (invitat de profesorul Maurice Carrel), voi participa la sesiunile dialogului dintre ortodocşi şi reformaţi. Institutul se afla într-o situaţie materială precară, trăia din subvenţiile acordate de organismele umanitare, inclusiv de Consiliul Ecumenic. Prezentarea Ortodoxiei în Occident, pretindeau aceşti profesori, este dependentă de o cultură dominantă, elenismul, şi de o filosofie dominantă, cea religioasă rusă. Gloria

acestei Ortodoxii era dată de operele unor mari teologi: Vladimir Lossky, Serge Bulgakov, Paul Evdokimov, de studiile despre iconografia şi mistica ruso-bizantină, dar ambianţa creată la Paris de emigraţia rusă era retrogradă, de izolare şi rusofilie.

În luna *mai* m-am instalat la Londra, în „St. Basil House", cu intenţia de a cerceta bibliotecile teologice, centrele ortodoxe şi bineînţeles, Lambeth Palace, unde eram instruit în istoria şi doctrina Comuniunii anglicane. Una din experienţele propuse în acest program, atât la Canterbury, cât şi la Londra, a fost aceea de a veni în contact cu sistemul parohial anglican. Am petrecut foarte multe *week-end*-uri în parohii, în casele parohiale, împreună cu familia preotului.

Astfel am observat agenda acestuia, organizarea parohiei, activitatea consiliului parohial şi a diverselor grupuri parohiale (tineri, corală, sport). Am fost convins de geniul familiei preotului, de locul ei în dinamica parohiei, capabilă să facă din ea o comunitate morală, afectivă şi socială. Am predicat de mai multe ori la vecerniile şi la liturghiile organizate în aceste parohii.

La Canterbury, participarea la vecerniile de sâmbătă şi la liturghiile duminicale erau adesea obligatorii, deoarece erau urmate de seminarii la omiletică. Cine va putea să uite vreodată, vecerniile şi liturghiile solemne din catedrală, procesiunea celebranţilor şi coriştilor lungă de 50 de metri, la care cântau 2-3 corale de copii şi adulţi, un cor mixt şi un grup de trompete?

La plecarea definitivă din Londra, în iunie 1963, am primit un cadou (în lire) de la îngerul meu păzitor din Lambeth Palace. Mi-am cumpărat un nou costum de haine „*made in England*", potrivit pentru

mariaj. Pe ruta cunoscută Dover, Calais, Paris, m-am oprit din nou la Paris fiind primit şi cazat de responsabila programului de burse ecumenice, care era în legătură cu Consiliul Ecumenic de la Geneva. De data aceasta, am avut un program de vizite şi discuţii cu Facultatea de Teologie Protestantă, cu Institutul Catolic, cu Biserica Reformată din Franţa (Rue de Clichy).

Am vizitat redacţia revistelor *Contacts, Istina*, librării teologice şi alte centre (*Cimade*). Am adăugat la bagajele aduse din Anglia încă o valiză cu cărţi. Am înregistrat bagajele (100 kg.) şi am cumpărat bilet de tren cu cuşetă pe ruta Paris, Bâle, Viena, Budapesta, Curtici, Braşov, Bucureşti. Am sosit în Gara de Nord din Bucureşti în dimineaţa zilei de 22 iunie 1963. În gară m-au întâmpinat: Domnul Rusu, Vasile, Zenobia şi domnişoara Pungoci. Am plecat de acolo direct în strada Coşbuc nr. 2. Exact după 30 de zile, la 22 iulie, semnam actul de căsătorie civilă cu domnişoara Pungoci.

9. Ani de fericire şi de hărţuială (1963-1968)

Toţi cunoşteam acest loc. De altfel, în timpul absenţei mele din Bucureşti, domnişoara Pungoci a locuit „în gazdă" în garsoniera mea. Surpriza cea mare a fost atunci când am spus locatarei principale, doamna Pitea, cu care aveam intrare comună în apartament, că domnişoara Pungoci este logodnica mea şi deci, nu va mai părăsi locul. Altă surpriză: fiica doamnei Pitea era soţia consulului de la Ambasada Română din Londra, domnul Gliga, pe care l-am reîntâlnit tot aici, venit în vacanţă.

Pregătirile pentru nuntă au fost accelerate. Naşul domnişoarei Pungoci, profesorul Ioan Stănescu, teolog, profesor de română şi franceză, coleg de

facultate cu părintele Pungoci, s-a preocupat de formalitățile căsătoriei civile. Am plecat imediat la Piteşti să obțin consimțirea pentru căsătorie de la părintele Pungoci. O altă surpriză: părintele îmi era cunoscut de la Cursurile de *Îndrumare Misionară* din anii 1953-1954. Părintele Pungoci era preot paroh la biserica „Sfânta Vineri" din Piteşti, unde slujeau mai mulți preoți cu renume, foşti profesori de religie şi protopopi. Am decis să facem nunta la Telega şi să invităm ca naş pe domnul Rusu, care, cum am spus, era vecinul nostru de apartament.

La căsătoria civilă din Bucureşti la primăria raionului „Tudor Vladimirescu", am avut în jurul nostru prieteni şi rude apropiate: familia Milea (Aurora şi Mitică) şi Ticuța Nichiforescu, erau mătuşele directe provenite din familia Nichiforescu, familia Stănescu, Zenobia, Vasile, domnul Rusu, colege şi colegi de facultate. Kety, încă studentă, eu de abia sosit din Anglia unde bursa n-a fost prea mare, n-am putut oferi o agapă de excepție. În schimb, tanti Aurora şi tanti Ticuța ne-au oferit, în locuința acesteia din Dealul „Mircea Vodă", vizavi de Arhivele Statului, o recepție familială.

Era pentru prima dacă când făceam cunoştință cu grupul de familii provenit din familia preotului Nichiforescu. Kety nu avea mamă. Mama ei, Maricica, soră cu Aurora, Ticuța, Georgeta, Eugenia şi Virginia, murise în 1954. Fusese botezată de profesorul Stănescu, care era de față şi care juca rolul de părinte spiritual al nostru. A fost o atmosferă de sărbătoare familială, când toți şi-au dat un consimțământ sincer şi fără reținere față de familia pe care o acceptase Kety.

O altă sărbătoare de familie, dar mai lărgită, a fost prilejuită de cununia religioasă de la Telega, Duminică, 22 iulie 1963. Părintele Pungaci a venit la

Telega cu o zi înainte să cunoască mediul, familia şi originea ginerelui său. A fost discret, mărturisea că este fericit, căci alungase orice îndoială cu privire la căsătoria fiicei lui. Toți erau fericiți, inclusiv noi, mirii, căci se deschidea perspectiva lărgirii unor familii care se hrănea din unitatea proprie familiei. Nimeni n-a vorbit de despărțire, alienare, înstrăinare.

A fost o ceremonie discretă în Biserica „Sfântul Nicolae" din Telega-Vale, pe locul unde fusesem botezat cu 34 de ani în urmă (naşa de botez a fost de față în biserică), celebrată de părintele Aurelian Arjoca, naşi fiind domnişoara Nina Hagiu (Ploieşti) şi domnul George Rusu. A fost un moment plin de intensitate şi de proximitate. Mama, tata, părintele Pungoci, plini de emoție şi bucurie, în simplitatea unei biserici rurale. După aceea, în casa părintească, ne-am desfătat cu bucate (pregătite de Zenobia şi celelalte surori) în ritmul muzicii de dans (Mihai a invitat un acordionist de ocazie, amator). Împreună cu Kety i-au cunoscut atunci şi pe unchii mei, frații lui tata şi ai mamei, împreună cu verii mei.

La Bucureşti, în garsoniera noastră în care instalasem mobilă nouă sosită de la Piteşti, l-am primit pe părintele Pungoci, înainte de plecarea sa la Piteşti. Era fericit şi nu-i lipsea deloc generozitatea. Ne-a lăsat un pachet cu bancnote pentru a petrece „luna de miere" cum vrem noi. Am plecat peste câteva zile, în mod discret, la Mănăstirea Cheia, pe valea Teleajenului, unde se afla, în calitate de administrator al căminului şi vilei patriarhiei, Mişu Iancu, coleg de facultate (fiul preotului Iancu din Merişani - Argeş), la nunta căruia am luat parte cu un cor format din colegi, şi la care am toastat pentru fericirea mirilor.

Ne-am instalat acolo, cu grija plină de atenție a directorului. Am întâlnit acolo câțiva profesori:

părintele Coman, venit să facă o traducere din greacă, în liniştea mănăstirii; părintele Nicolae Balca, mare amator de alpinism şi promenade în pădure. Erau şi câţiva solişti ai Operei Române, printre care Valentin Teodorian. Cum Kety s-a împrietenit cu doamna Coman, „luna de miere" a fost derulată în discuţii, promenade, şezători de noapte cu foc de tabără, recitaluri de poezie şi de arii din operă, astfel încât părintele Coman a ratat traducerea proiectată, spre satisfacţia doamnei Coman. Toate acestea cu participarea „economică" şi culinară generoasă a părintelui Iancu.

10. Unde este părintele Stăniloae?

Domnul Rusu şi domnul Verzea (acesta ocupa un post de arhivist la Mănăstirea Antim) m-au pus la curent cu etapele detenţiei acestuia, cu faptul că intervenţiile disperate ale patriarhului Justinian în favoarea lui rămăseseră fără ecou. Ştiam acum unde se află şi m-am dus direct să-l întâlnesc: într-un birou de la Arhiepiscopia Bucureştilor, la un pupitru de şcolar aşezat după uşă, sub supravegherea consilierului Ene Dimancea! Era încadrat pe post de *redactor* la revista „Glasul Bisericii". A fost o revedere plină de emoţie şi de bucurie. L-am revăzut zile în şir, la birou, în bibliotecă, acasă, punând împreună la cale mai multe proiecte:

- reîncadrarea imediată, pe postul său, la Institutul Teologic din Bucureşti;
- elaborarea unui nou *Manual de Dogmatică*, deoarece cel din 1958 a fost „cenzurat";
- comentarii, evaluări, analize competente cu privire la Conciliul Vatican II;

- pregătirea tezei de doctorat sub conducerea sa.

Deoarece suferea de un „gol de bibliografie" (1958-1963), părintele Stăniloae mi-a cerut să consulte cărţile, fişele, articolele pe care le procurasem în acest timp din afară. Marile răsturnări şi revoluţii teologice îi erau necunoscute: *demitologizarea (Honest to God* de Robinson), critica contra papalităţii de Hans Küng etc. I-am dat aceste cărţi plus toate însemnările mele despre conciliu, cu toate că unele se găseau în biblioteca privată a patriarhului, pusă sub control, dar accesibilă.

„Golul de bibliografie" şi lipsa de continuitate în studiile de teologie la facultate constituiau o mare frustrare pentru mulţi din cei care avuseseră acelaşi itinerar. Această carenţă se va observa chiar în scrisul lor, cu toate eforturile de a „relua studiile" (Antonie Plămădeală, Bartolomeu Anania, Andrei Scrima, Gheorghe Drăgulin, Ioan Mircea).

Institutul nu era dispus să-l reprimească în învăţământ pe părintele Stăniloae, dar patriarhul, care nu era înclinat spre mistică, a dorit să-l reabiliteze pe profesorul Teodor Popescu (pe care l-a numit responsabil cu editarea cărţilor liturgice ce se tipăreau în mod curent) şi pe părintele Stăniloae. Patriarhul era la curent cu disputa dintre Chiţescu (Nicolaescu – Stan) şi părintele Stăniloae. Era la curent de faptul că aceştia încercau să blocheze accesul lui Stăniloae la Departamentul Cultelor cu intenţia de a explica cazul său.

Am reuşit să am o convorbire cu părintele Ioan Gagiu, Directorul Administraţiei Patriarhale, despre reîncadrarea la Institut a părintelui Stăniloae, şi mai ales despre accesul lui la reviste. Vatican II trebuie să fie comentat de un specialist în teologie simbolică, nu de istorici (părintele Ioan Rămureanu publicase cronica

conciliului). Ideea a fost reținută de părintele Gagiu, care l-a invitat pe părintele Stăniloae să scrie aceste „puncte de vedere" pentru reviste, oferindu-i două secretare/dactilografe la dispoziția sa.

Cum patriarhul plănuia mai multe vizite în Occident, cum problemele ecumenice, îndeosebi poziția Ortodoxiei față în față cu catolicismul care se lăsa „adus la zi" („aggiornamento") deveneau esențiale şi pentru el, Stăniloae a fost solicitat să formuleze teze ortodoxe române în aceste probleme. Iar în momentul când patriarhul a destituit fostul rector, Nicolaescu, pe motive de corupție şi trafic de influență, se deschidea din nou poarta institutului pentru Stăniloae.

Dar pentru aceasta era nevoie de „confirmarea" din partea Departamentului Cultelor, care nu aproba uşor întoarcerea foştilor arestați/condamnați în învățământ, decât cu rare excepții. Stăniloae era cunoscut aici sub numele de „misticul" patriarhiei, împotriva căruia primise numeroase reclamații şi denunțuri. Se spune că vicepreşedintele Departamentului, Gheorghe Nenciu, ar fi întrebat: „Cine este acest om?"

L-a chemat şi i-a cerut să-şi facă publică opinia într-o temă de actualitate, desigur, politică. Stăniloae a scris atunci un articol celebru: „Să nu ucizi!" (publicat în revista „Biserica Ortodoxă Română"). Este un studiu excepțional, o pagină de antologie în teologia română despre „demnitatea omului". A fost chemat la Departament, unde i s-a comunicat că este reintegrat la catedra sa de la Institutul Teologic din Bucureşti.

Cu materialul adus din Anglia, cu documentele adoptate de Vatican II, am început să redactez manuscrisul tezei de doctorat. Mi-am schimbat domiciliul din str. G. Coşbuc nr. 2 în strada Oțetari, în casa parohială, având condiții mai bune, dar tot

umilitoare. Preotul paroh ne-a oferit scara de serviciu pentru ca să intrăm în apartament. Menajul era aproape studențesc; serveam masa de prânz la cantina studenților din Calea Victoriei.

În schimb, *Facultatea de Farmacie* se mutase pe strada Batistei, la 200 m de Oțetari. În vacanța de vară din 1964, am fost invitați de părintele Chiril la Zigoneni (Argeş), unde avea o casă țărănească şi o livadă cu meri. Era un mediu rural sănătos şi productiv: ne-am exersat în muncile de fermieri: grădina de legume, livezile, dealul cu fâneață, stupii de miere. Sub merii din livadă am dactilografiat primul proiect al tezei.

Kety avea grijă de igiena alimentelor şi de salubritatea locuinței. Eram aprovizionați de părintele Chiril şi de fratele său, Ştefan, cântăreț la biserica satului, în cimitirul căruia erau înmormântați părinții lor: preotul Chiril şi Ecaterina, precum şi Maricica, la mormântul căreia Kety depunea o floare în fiecare zi. Am plecat de acolo cu manuscrisul tezei, în primă formă, pregătit să-l depun la secretariatul institutului.

La Bucureşti, cercul din care făcea parte Kety se lărgea mereu, în special cu colegele de facultate, unele din ele fiind deja căsătorite, sau cu foşti colegi de la Piteşti. Mihai Pungoci fusese numit inginer la şantierele navale de la Galați, unde se căsătorise cu Viorica Tăslăoanu, fiică de profesor universitar din Iaşi. „Clanul" Bria se lărgise cu noi familii: Mihai şi Magdalena la Băneşti, Maria la Moreni.

Odată cu schimbarea rectorului şi intervenția patriarhului în favoarea lui Stăniloae, calea era liberă pentru a recruta noi asistenți şi lectori la institut. La 1 ianuarie 1965 au fost declarate vacante mai multe posturi de asistent, la secțiile principale ale programului de doctorat. Am candidat, am trecut

examenul şi am reuşit. Intrarea mea în institut a coincis, de fapt, cu reintegrarea părintelui Stăniloae, astfel încât am reluat conlucrarea cu el, desigur în altă formă, deoarece aveam acces la cursurile lui în calitate de asistent.

Am păstrat acest contact până în 1963, când am plecat la Geneva. Ca asistent trebuia să acopăr întreaga activitate didactică la secţia respectivă – sistematică, dar să asum şi o funcţie „spiritual-pedagogică", adică de „îndrumare duhovnicească", condusă de „spiritualul-şef". În plus, asistenţii urmăreau şi practica liturgică a studenţilor în Biserica „Sfânta Ecaterina", mai ales în absenţa profesorilor. Din cauza aceasta patriarhul cerea asistenţilor să fie hirotoniţi, cel puţin în treapta diaconiei.

Am fost hirotonit de episcopul Antim Nica, vicar, responsabil cu „Relaţiile Externe", în Biserica „Sfânta Ecaterina", în ziua de 31 ianuarie 1965, sărbătoarea „Sfinţilor Trei Ierarhi", hramul Institutului. Ziua hirotoniei a fost o zi de umilire, deoarece episcopul, constatând că nu sunt prezent la primirea lui în Biserică – eram la Mănăstirea Antim să-l întâmpin cu un taxi aşa cum poruncise anterior – a dezorganizat întreaga ceremonie printr-o atitudine autoritară şi chiar tiranică. Toate stângăciile mele tipiconale au fost comentate şi apostrofate în public. Uitasem că eram asistent, după şase ani de profesorat la seminar. Am acceptat hirotonia, dar relaţiile mele cu Antim au îngheţat în acel moment până la plecarea din ţară, în 1973.

La institut aveam în caietul de sarcini, supravegherea „seminariilor" de la întreaga secţie: Stăniloae, Bucevsky, Pavel, Rezuş. Adesea suplineam profesorii în predarea cursurilor. Dispuneam de o bibliografie rară şi de o bibliotecă recentă, de aceea

studenţii care pregăteau teze de licenţă făceau apel la mine. Cel mai interesant aspect al acestei poziţii era contactul cu studenţii de la „magisteriu" (10-15), prin care trecusem şi eu în anii '54-'56, care aveau cursuri după-amiaza, doar trei zile pe săptămână.

Am fost prezent la toate prelegerile sale propuse la doctorat şi la toate lucrările doctoranzilor. Părintele Stăniloae reluase marile capitole ale Teologiei Dogmatice, pe care le publica în reviste (apoi în *Manualul* său din 1978). O altă parte a activităţii era aşa-zisa „activitate ştiinţifică"; asistenţii o îndeplineau în comisiile patriarhiei pentru dialogurile bilaterale şi Mişcarea Ecumenică (traduceri, recenzii, referate). Aşa se face că asistenţii erau de-a dreptul exploataţi de acest serviciu, condus de episcopul Nica.

Kety a terminat facultatea de farmacie cu note maxime, pe primele locuri. Am fost împreună în sala Universităţii din Bucureşti în care s-a făcut repartiţia noilor medici şi farmacişti pe posturi de muncă în întreaga ţară. A fost a treia care a ales (din întreaga serie): „cel mai bun" post de farmacist liber era la... Oltenita, în sudul ţării, pe Dunăre, pe care l-a acceptat imediat.

Intrarea mea în preoţie nu cred că a influenţat această repartizare, în schimb trimiterea ei la Oltenita (naveta cu trenul) a produs o schimbare în programul familiei. Noi am luat partea bună. „Acum luptăm cu două mâini" devenise deviza mea, căci soţia avea un „job", un salariu, o autoritate. Mai târziu ne-am dat seama că naveta pe ruta Bucureşti – Oltenita (de la Gara Obor) devenise insuportabilă şi chiar periculoasă pentru sănătatea soţiei.

Între timp, patriarhul Justinian semnase un acord între Patriarhia Română şi Biserica Angliei, care prevedea schimb de profesori, de preoţi şi de studenţi.

Arhiepiscopul Angliei numise deja un pastor anglican pentru Biserica din Bucureşti („Grădina Icoanei") şi aştepta ca partenerul român să plece în Anglia. Patriarhia Română nu avea nevoie de preot la Londra, postul fiind ocupat de mulţi ani de profesorul Vintilă Popescu, cetăţean englez.

Patriarhul Justinian m-a chemat şi m-a rugat să accept bursa anglicană, deoarece altfel se pierde această şansă de schimb. Pentru a descurca această situaţie, am acceptat oferta cu două condiţii: termenul să fie limitat la 3-6 luni (martie-iunie 1966), iar facultatea (cu program de doctorat) să fie în afară de Londra. Bursa, din punct de vedere financiar, era foarte confortabilă, de aceea am acceptat să plec la Durham.

De fapt, acest schimb de bursieri făcea parte dintr-un plan mai mare ce includea şi vizita patriarhului în Marea Britanie. Într-adevăr, în iunie 1966, patriarhul Justinian este invitat de Lambeth Palace să facă o vizită oficială, însoţit de o delegaţie din care nu lipsea episcopul Antim Nica, Gagiu şi Cazacu. Am luat parte la tot programul vizitei, inclusiv la celebrarea Vecerniei în Biserica Română din Fleet Street, unde patriarhul a fost salutat de preotul Vintilă Popescu, în prezenţa arhiepiscopului Michael Romsey.

În cateheza ţinută aici despre „cele şapte Taine", patriarhul a citat pe teologul grec Hristou Andrutsos. Observaţia mea: „Dacă patriarhul are nevoie de citate să le ia din Stăniloae, teolog român, nu din Andrutsos" a fost transmisă imediat patriarhului Justinian, care a pus-o în cazierul meu. Patriarhul venise şi cu intenţia de a sugera arhiepiscopului numele succesorului lui Vintilă Popescu, în vârstă şi foarte anemic, pierdut în tipicul bizantin. Această operaţie se făcea tot în cadrul schimbului cu pastorul anglican din Bucureşti.

Am cerut patriarhului permisiunea să mă întorc în ţară. Părerea mea despre parohia din Londra a fost ascultată: e nevoie de cineva care ar putea să stea în faţa lui Vintilă Popescu, care se bucura de protecţia arhiepiscopului. Cum numele lui Lucian Gafton, fiul episcopului de la Vâlcea, era murmurat de toţi membrii delegaţiei, l-am recomandat şi eu patriarhului. El a fost de acord. Patriarhul a înţeles că eu mă pregăteam anume pentru învăţământul universitar, de aceea nu voi accepta vreodată o misiune pastorală la vreo eparhie în afară.

La Facultatea de Teologie din Durham găsisem o bibliotecă cu o mare secţie despre *ecumenism.* Spre deosebire de Canterbury, unde majoritatea studenţilor erau anglicani proveniţi din provinciile *Comuniunii,* la Durham se aflau numeroşi studenţi ortodocşi orientali: copţi, sirieni, armeni, foarte deschişi pentru dialogul inter-ortodox şi ecumenic. Am avut o mare plăcere să intru într-o comuniune academică şi spirituală cu orientalii.

Facultatea de teologie era renumită pentru înclinarea ei spre teologia biblică şi spre filosofie. Cursurile de filosofie se ţineau în aulele Universităţii Abeland. Purtam cu mine un exemplar din lucrarea depusă la secretariatul institutului sub titlul *Teză de doctorat.* Dar, după Conciliul Vatican II, existau criterii noi de evaluare a ecumenismului catolic.

Eram în posesia „constituţiilor" adoptate (*Unitatis Redintegratio* 1964). Exegeza teologică şi eclesiologică a lui Hans Küng constituia în sine o revoluţie. Comentariile ortodoxe referitoare la conciliu (N. Nissiotis, O. Clement) ale CEB (Lukas Vischer) aduceau elemente noi în abordarea problemei unităţii văzute a creştinilor. Am intrat în legătură cu John Zizioulas, pe care îl întâlnisem la Oxford şi Londra,

care era şi el surprins de Vatican II. Toate acestea indicau o „dezvoltare" eclesiologică pozitivă, care aducea noi elemente de răspuns comun la provocarea ecumenică.

Tema Adunării Generale a CEB programată să se țină la Upsala în 1968 începuse să fie tratată în texte preliminare. Ce era nou în Ortodoxie? Teologia episcopilor ortodocşi din Liban şi Siria? Am recuperat mai multe articole scrise (în limba franceză, la Paris) de Georges Khodne şi Ignace Hazim. Atunci am luat decizia să rescriu teza, adică să elaborez un text revizuit şi completat. În fond, am abandonat prima versiune şi am scris, la Durham, în două săptămâni, a doua versiune.

La întoarcere la Bucureşti, am retras proiectul I care între timp (după trei ani) fusese citit şi criticat de profesorii din comisia de doctorate, şi am depus proiectul II. Cu puține modificări, acesta a rămas textul definitiv susținut de abia în 1968. M-am întors la Bucureşti tot cu trenul (din cauza bagajelor) tot pe ruta: Durham, Londra, Paris, Bâle, Viena, Budapesta, cu escală la Paris.

M-am întors la Bucureşti, unde mi-am dat seama că ceva s-a schimbat în atitudinea patriarhului. Mi-am reluat postul la institut, dar eram tracasat de Serviciul de „Relații Externe": traduceri, interpretări, delegații din străinătate. Ştiam că şederea în străinătate poate fi o încercare, o capcană, o imputație care să distrugă o carieră, o vocație, un proiect. Ilie Georgescu şi Tică Drăguşin erau un exemplu. Vedeam bine că graba mea de a obține titlul de doctor şi de a avansa în învățământul universitar nu era deloc încurajată.

Am fost chemat de episcopul Antim Nica care mi-a poruncit să fiu la dispoziția serviciului său, în limita activității mele „ştiințifice". Am răspuns că şeful

meu este rectorul, iar fără avizul lui nu voi lipsi de la cursuri pentru a lucra la Antim. S-a creat o tensiune insuportabilă, deoarece funcționarii de la „Externe" (consilierul Fecioru) îmi trimitea texte şi articole „spre traducere", cu termen de predare şi avertisment. În acest climat, am depus versiunea nouă a tezei de doctorat şi am cerut să mi se fixeze data examenului.

În toamna anului 1965 sosesc în țară zece studenți africani (6 etiopieni şi 4 ugandezi) pentru studii în teologie, fiind cazați în internatul Institutului din strada „Sfânta Ecaterina" nr. 2. Episcopul Nica a făcut pentru aceştia un program de studiere a limbii române sub supravegherea asistenților (Gafton, Drăguşin şi Bria). Programul fusese aprobat de patriarh, de aceea rectorul ne-a obligat să-l acceptăm.

Tot Nica, tot cu aprobarea patriarhului, mi-a comunicat să însoțesc pe cei zece studenți în vacanța de iarnă, din decembrie 1965, la Mănăstirea Sinaia, unde să continuu cu ei lecțiile de limba română. N-am plecat fără aprobarea rectorului, pe care l-am rugat să-mi plătească salariul pe timpul vacanței. Furios, episcopul Antim a venit în inspecție la Sinaia, unde eram cu soția, în situația de a face pe infirmierii şi domesticii cu grupul african. Culmea, după Sinaia, am primit un aviz de la Antim, cerându-mi să plătesc mănăstirii costul meselor pentru soție pe timpul şederii la Sinaia. I-am trimis factura patriarhului.

Al doilea incident a avut loc după întoarcerea de la Durham. La 15 iulie 1966 primesc o scrisoare din partea prorectorului facultății, N. Chițescu, prin care îmi „ordona" să plec imediat cu studenții africani la *Casa de Odihnă* de la Buşteni, cu mențiunea să plătesc masa pentru soție, cazarea fiind gratuită pentru amândoi. L-am întâlnit pe profesorul Chițescu pentru a-i expune motivele refuzului meu: nu respectă

principiul rotației, deoarece eu respectasem turul meu în vacanța de Crăciun din 1965; apoi, lipsisem din țară prima parte a anului, și întrucât soția nu avea concediu în perioada următoare, nu voi putea să plec la Bușteni fără soție.

Profesorul Chițescu s-a simțit ofensat și mi-a expediat o scrisoare/somație, un fel de ordin de concentrare militară. Am răspuns negativ: să facă apel la ceilalți asistenți. A doua zi, Chițescu și Nicolaescu (care se afla în spital) au semnat un denunț la patriarh în care mă acuzau de „nesupunere față de autorități", argumentând că programul cu studenții africani fusese aprobat de Consiliul de Stat – dat fiind că aceștia se aflau în România cu recomandarea împăratului Sellasie al Etiopiei.

„Nesupunerea ierarhică" avea o conotație politică, pe care conducerea Institutului a exagerat-o, încât patriarhul a scris pe raportul lor această rezoluție: „Asistentul Bria se suspendă din post, cu efect imediat, până la susținerea tezei de doctorat". A doua zi, am primit scrisoarea semnată de profesorul N. Chițescu cu copia de pe rezoluția patriarhului și cu copie de pe adresa Institutului către Departamentul Cultelor, în care se cerea ștergerea numelui meu de pe statele de salarii din cauza „încetării angajării".

Am rămas stâlp mut. Kety a fost dezechilibrată. Mi-am adus aminte atunci de cuvintele părintelui Stăniloae: „Au atentat la existența mea fizică". Eram izolat, fără salariu, fără post, șomer, fără rezervă. Aveam familia, adică soția, care devenea cu adevărat epicentrul vieții noastre. Aveam și o teză de doctorat, pe care puteam să o „exploatez" pentru obținerea unei parohii bucureștene.

M-am închis în casă și m-am rugat o săptămână! Aceasta era răsplata după strădaniile mele

în străinătate. Peste două săptămâni am fost chemat la Directorul „Administrației Patriarhale", părintele Ioan Gagiu, pe care îl cunoscusem în anii '55-'58, în legătură cu publicarea lucrărilor de magisteriu (el însuși urmase aceste cursuri) în revistele patriarhiei. La redacția revistelor se vacantase postul de redactor-șef prin plecarea domnului Cerna Pitulescu la Slatina, să editeze o revistă literară. În locul lui fusese numit domnul profesor Ioan V. Georgescu.

Gagiu îmi propunea să preiau postul lui I. V. Georgescu. La început n-am vrut să intru în administrație ca „funcționar", ci m-am gândit la o parohie, de aceea am și reluat legătura cu Arhiepiscopia. În acest moment, I. V. Georgescu (numele acestuia îmi era cunoscut de la preoții Buzescu, Stănescu și Pungoci) fost profesor de ebraică la Universitatea din București, a fost condamnat la muncă silnică (16 ani în Siberia) n-a renunțat la venirea mea în redacție, încercând să mă convingă cu argumentul următor: „Dacă accepți postul de redacție vei putea să-ți publici imediat teza de doctorat, așa cum vrei, deoarece directorul Gagiu îți va fi recunoscător". Așa s-a întâmplat! Am acceptat cu o restricție: neavând nici o calitate de corector, în tipografie, voi face numai munca de lector al manuscriselor primite, inclusiv redactarea referatelor de publicare. Am fost angajat în calitate de redactor, din septembrie 1965 până în decembrie 1968.

A fost o schimbare bruscă în viața mea – o altă etapă pe itinerarul numit „al doilea botez" – căci mi se părea că Biserica era slujită de tirani și dictatori, că instituția bisericească era ingrată. Schimbarea de poziție a fost un mare semn de întrebare și de uimire pentru toți, inclusiv pentru Departamentul Cultelor. O decizie așa de radicală are o motivație politică. Am

scris un lung memoriu patriarhului Justinian, în care arătam că accept decizia sa, refuz apostrofarea şi acuzaţia de „nesubordonare ierarhică". Căci era o diferenţă majoră între „desfacerea contractului", ceea ce se întâmpla rar, numai în cazul condamnaţilor civil sau penal, şi „transfer disciplinar".

La redacţie, repartizarea manuscriselor pentru „lectură" se făcea de către I. V. Georgescu şi I. Gagiu. Toate articolele cu subiecte de teologie dogmatică, inclusiv lucrările studenţilor de la magisteriu, erau lecturate de mine. Ceilalţi colegi, Teodor Manolache, Adrian Popescu, Al. Botez, supravegheau alte subiecte. Am refuzat să citesc studiile trimise spre publicare de profesorii de la Institut, dar am semnalat eventuale erori, şi mai ales lipsa de bibliografie recentă, modernă.

În surghiunul meu la redacţie am fost vizitat adesea de părintele Stăniloae, de părintele Ghiuş şi de Antonie Plămădeală. Cum părintele Stăniloae scria continuu, de-abia ajungeam să citesc (şi să descifrez) manuscrisele acestuia. Mi-a făcut plăcere să revăd teza de doctorat a părintelui Ghiuş (publicată în fascicule, în reviste), şi să „diortosesc" lucrările de seminar ale lui Antonie Plămădeală. În lectura acestor articole şi studii, o exigenţă nu se putea negocia, adică bibliografia curentă din străinătate. Eu însumi am ajutat autorii în această privinţă.

Pe durata captivităţii la redacţie am refuzat orice solicitare din partea Serviciului de Externe. M-am retras din comisiile teologice de dialog, care de obicei se ţineau la Institut avându-l ca moderator pe episcopul Antim Nica. Ca fost asistent, nu puteam să mai conlucrez cu profesorii care m-au denunţat patriarhului! N-am fost inclus în delegaţia Bisericii Române la Adunarea generală CEB de la Upsala din

1968, dar Adunarea m-a numit membru în *board*-ul Institutului Ecumenic de la Bossey.

Din cauza situaţiei financiare precare am apelat pentru asistenţă la părintele Pungoci, care nu pierdea din ochi familia noastră. Acest preot trecuse peste multe bariere, nu numai confiscarea terenurilor agricole şi livezilor de la Zigoneni, ci tot felul de „mutări disciplinare" de la Piteşti spre parohii pierdute în munţii Argeşului, cu binecuvântarea episcopului şi acordul protoiereului.

El a înţeles necazul meu şi m-a avertizat să mă pregătesc pentru alte ingratitudini şi restricţii. În 22 aprilie 1967, vine la Bucureşti, „oaspete" la noi, în Strada Oţetari, şi pleacă mai departe pentru un tratament dentar la Policlinica „23 August". Seara, la orele 20.00, dentista care-l trata (fiica preotului Aurel Popescu din Piteşti) ne anunţă că părintele Chiril se află în comă la Spitalul de Urgenţă, în urma unei injecţii cu adrenalină pe scaunul dentar. Am plecat la spital după ce l-am anunţat pe Mihai Pungoci unde se afla părintele Chiril în Secţia de „Terapie Intensivă", cu diagnosticul *comoţie cerebrală.*

În urma unei come profunde a sucombat. A fost transportat la Piteşti, în Biserica „Sfânta Vineri", unde l-au prohodit colegii şi prietenii din oraş. A fost înmormântat la Zigoneni, în cavoul părinţilor lui Chiril şi Ecaterina, alături de soţia lui Maricica. La prohodirea de la Piteşti viaţa lui a fost elogiată de părintele Diaconescu, la Zigoneni, de părintele protoiereu Dejan. Toţi preoţii aveau un mare respect faţă de părintele Chiril, toţi se mândreau cu capacitatea lui de a fi drept în faţa autorităţilor. La înmormântare au fost de faţă fraţii lui din Zigoneni, Petre şi Ştefan, rudele din partea familiei Nichiforescu, de asemenea, mama, tata, Zenobia şi Magdalena.

Kety îşi pierduse mama în 1954, acum era orfană şi de tată. Pentru mine, moartea lui Chiril a fost ca o prăbuşire. A fost a doua cădere (după suspendarea de la Institut). Am plecat de acolo cu o gaură imensă în inima mea, slăbit de puteri şi de nervi, laminat. După pomana ce s-a făcut în casele părinteşti de la Zigoneni, a fost un doliu lung, persistent, devastator. Colegii de la redacţie au fost extrem de întristaţi şi mişcaţi de doliul nostru, mai ales I. V. Georgescu, de origine din Bascovele – Argeş.

Părintele Ioan Mircea (care l-a îmbrăcat în haine preoţeşti şi i-a făcut prima panihidă la spital), profesorul N. Buzescu, Jean Stănescu, au fost apropiaţi de noi. Acesta, din naş, devenea pentru Kety părinte spiritual. Amintirea părintelui Chiril era legată nu numai de faptul că la Zigoneni îmi redactasem teza de doctorat, ci şi de aceea că ne-a ajutat să ne situăm mai bine în Bucureşti: Kety reuşise astfel să fie transferată de la Oltenița la Uzina de Medicamente „Tableta" din Bucureşti, prin intervenţia foarte costisitoare a unei colege din Piteşti, Doina Brebtenel.

Patriarhul convocă tot personalul care lucra la Editură şi Tipografie, pe care îl anunţă că a obţinut aprobarea statului (prin Emil Botnăraş, care răspundea în Comitetul Executiv al Partidului Comunist de Sectorul biblic) să importe hârtie din afară şi să tipărească 100.000 de biblii, în tipografia patriarhiei. Patriarhul a formulat atunci două chestiuni: Ce versiune se va tipări? E nevoie doar de revizuirea textului Bibliei sau e necesară o traducere nouă în limba română modernă? Cine va avea răspunderea „tehnică" a tiparului? Biserica sau statul (care avea tipografi experţi în asemenea lucrări)?

La prima întrebare au răspuns Teodor Popescu şi I. V. Georgescu: revizuirea, dar mai ales traducerea

Bibliei, e o operaţie complexă, de lungă durată, care implică angajarea unei comisii de specialişti. Noul Testament publicat în 1952 prezintă o versiune deja revizuită. S-a convenit să se ia ca text de referinţă pentru Vechiul Testament, versiunea Gala Galaction, iar pentru Noul Testament Vasile Radu, ediţia 1952.

Patriarhul a insistat totuşi să se facă o *îndreptare* a limbii din Biblie în raport cu limba vorbită. I. V. Georgescu a spus că o asemenea îndreptare presupune schimbarea textului. S-a convenit ca Biblia să fie tipărită într-o tipografie de stat (de pe „Şerban Vodă") sub controlul redacţiei, căreia îi revenea atât corectarea şpalturilor cât şi avizul de imprimare. Tot acolo se va depune şi hârtia specială oferită de Societăţile Biblice (UBS) din Londra.

Am avut misiunea să traduc corespondenţa dintre Patriarhie şi UBS, să primesc eventual delegaţia UBS, în diverse faze ale tipăririi şi difuzării Bibliei. De fapt, când a început tipărirea, rând pe rând, redactorii au fost prezenţi în tipografie, zi şi noapte, pentru a corija textul, a verifica stocul de hârtie, a da bunul de tipar. Pentru patriarhul Justinian tipărirea Bibliei constituia un mare succes politic al Bisericii, mai ales că obţinuse aprobare pentru un plus de tiraj sub pretext că un număr de biblii vor fi trimise şi românilor ortodocşi din afara ţării (Basarabia, Bucovina, U.S.A.).

Difuzarea Bibliei a revenit Tipografiei Patriarhiei (Pr. Sabin Verzan), care a expediat cu propriul ei camion câte zece exemplare pentru fiecare parohie din ţară (zece mii de parohii). Societatea Biblică n-a exercitat nici un control asupra folosirii hârtiei, dar a cerut permisiunea să observe din când în când atât tipărirea cât şi difuzarea bibliilor. La terminarea acestui proces, delegatul UBS a făcut o vizită în ţară, la parohii, credincioşi, seminarii şi

mănăstiri, pentru a se convinge de realitatea tangibilă a difuzării Bibliei.

Am fost martor cu părintele Gagiu la această inspecție a UBS în România pe care patriarhul a acceptat-o. Am văzut biblia nouă pe biroul preotului din casa parohială, pe pupitrul din biserici, în casele credincioşilor, aşezată la iconostasul domestic. Biblia devenea o carte sacră şi pentru cultul personal. Nu ştiu dacă această difuzare programată a stimulat interesul pentru Biblie, dar e sigur că creştinii au înțeles că Sfânta Scriptură se poate citi direct, personal, fără intermedieri, şi că după citirea ei morala personală se schimbă, deoarece „Cuvântul lui Dumnezeu" e o sursă de respirație.

11. Apologia tezei de doctorat

Aşa cum prevăzuse I. V. Georgescu, avantajul activității mele la redacție (1966-1968) era tipărirea tezei de doctorat în timp record, aşa cum eu am vrut, bineînțeles, după ce primisem avizul favorabil al comisiei formată din: Dumitru Stăniloae, Petru Rezuş, Isidor Todoran (Sibiu), Nicolae Mladin (Sibiu). Împins de comisia de examinare a tezei, profesorul N. Chițescu a semnat *Prefața* cu acordul de publicare. S-a publicat în revista *Studii Teologice*, nr. 1-2, 1968 (şi în extras).

Rectoratul a fixat data susținerii: 18 iunie 1968, în fața unei comisii formată din profesorii menționați, având ca preşedinte pe episcopul Antim Angelescu de la Buzău, doctor în teologie. Înainte de această dată am cerut să-l văd pe patriarh, pe care l-am invitat la examen, întrucât era prima teză de doctorat în teologie din România de după anul 1948, şi deoarece el asistase şi la examenul de admitere la magisteriu în 1955. În

plus, tensiunea dintre profesorul Chițescu şi candidat era prea notorie şi numai patriarhul putea să o stingă.

Am plecat la Buzău să ofer un exemplar al tezei episcopului Antim şi să-i mulțumesc că a acceptat să prezideze comisia de doctorat. A spus că este onorat de această delegație primită din partea Institutului Teologic din Bucureşti. Magistranzii şi doctoranzii, din serii mai vechi şi din seria curentă, în frunte cu secretarul institutului, Antonie Plămădeală (căruia redacția îi publicase între timp lucrările preliminare doctoratului) urmăreau cu mare atenție această probă (mai bine zis *încercare*), întrucât se crea un precedent. Pentru a da amploare evenimentului, rectoratul a cerut să fie susținută în aceeaşi zi şi teza lui Mircea Păcurariu, conferențiar la Sibiu.

„Apărarea tezei" s-a făcut în Sala Mare a Institutului Teologic. Episcopul Antim cere să fie citit public referatul principal, adică *Prefața* tezei semnată de către profesorul Nicolae Chițescu, după care urmează prima serie de întrebări generale, referitoare la tematică, la dezbaterea subiectului, la bibliografie şi stil. O primă observație critică: domnul Chițescu consideră că terminologia folosită în teză este plină de neologisme, de formule savante, greu de înțeles de preoți şi de cititori.

La un moment mă întreabă: „Ce va înțelege cântărețul din satul dumitale dacă va citi această teză?" I-am răspuns: „Nimic, deoarece am scris teza pentru profesorii mei, nu pentru cântărețul din sat. Toți colegii mei critică acest stil *Bria* tocmai pentru că este impus de anumiți autori, în diverse studii, de pildă de studiul „Paradigmele divine", de profesorul Chițescu. Am crezut că vă face plăcere că aveți un discipol care vă copiază aşa de fidel stilul". Profesorul meu a fost măgulit de acest elogiu, dar s-a aprins. Sala a aplaudat,

dar o voce din primele rânduri, probabil vocea părintelui Ioan Mircea de la Biserica „Cuțitul de Argint", a șoptit: „Fii atent, Ioane, nu face glume cu Chițescu".

Chițescu a continuat cu observațiile sale: „Autorul citează (la pag. 150-151), un teolog anglican în sprijinul unei teze ortodoxe. Cum explică aceasta, când logica dogmaticii ortodoxe nu permite o asemenea argumentare". După ce am verificat citatul incriminat, am răspuns: „Prin ce mister un teolog ortodox care scrie în limba engleză devine anglican? Anglicanismul nu se confundă cu engleza, nici Ortodoxia cu greaca sau rusa". În realitate, citatul aparținea unui teolog ortodox, care scria de obicei în engleză. Aplauze în sală. Chițescu a fost șocat. Președintele a propus o pauză, să dezamorseze tensiunea.

În pauză, Antonie Plămădeală m-a avertizat că Chițescu este un om irascibil, iar dacă este provocat, ar putea „să se retragă din comisia de examen, ceea ce ar duce la anularea susținerii". Între timp sosise în sală părintele Gagiu, în calitate de delegat al patriarhului, care urmărea cu atenție cele două examene de doctorat. Audiența din sală, în majoritatea ei formată din magistranzi, se întreba în ce constă „susținerea tezei", dacă profesorul referent vrea să o anuleze.

Mi-am dat seama atunci de un risc fatal, acela de a dezmembra comisia și deci de a anula examenul. Nu mai era vorba de *apărarea* tezei originale, personale, ci de promovarea examenului de doctor în teologie, în orice condiție chiar de umilire. După pauză a fost rândul părintelui Stăniloae, care a spus că este timpul să se renunțe la hărțuială și să se treacă la aprecierea unui teolog care râvnește pe merit la titlul de „doctor".

Stăniloae a făcut elogiul tezei și a subliniat în chip special bibliografia bogată și de calitate. Originalitatea tezei constă în accentul pus pe dimensiunea ecumenică a Ortodoxiei, care rămâne o poartă larg deschisă pentru celelalte confesiuni. Isidor Todoran a cerut să rezum „teza mea proprie în lucrare". El a vorbit apoi de actualitatea subiectului, de modernitatea expunerii și a stilului. Todoran a revenit la întrebările lui Chițescu, arătând că nu opiniile profesorilor vor fi calificate acum, ci cele ale autorului, care merită să fie nu numai tolerate, ci acceptate *per se*.

Stăniloae a precizat că o teză este un mijloc de a descoperi dacă dincolo de text se află un teolog și o teologie originală. El a spus că ne aflăm în fața unei teze care conține teologia unui teolog. Profesorul Pavel, care îl înlocuia pe profesorul Mladin, a apreciat modul de elaborare a subiectului.

În partea a doua a sesiunii președintele a făcut unele precizări: comisia examinează și evaluează tematica, expunerea și comunicarea unei cercetări academice, care are ca subiect: *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor*. El a invitat audiența să participe la discuții, printre care profesori și asistenți ai Institutului, și a deschis o perioadă la dezbateri publice.

Printre cei care au vorbit: profesorul Petru Rezuș a subliniat construcția, elaborarea și viziunea autorului care face din teza sa un model de lucrare pentru toți candidații la doctorat; părintele Ioan Mircea a întrebat dacă nu cumva ecumenismul nu e o cale de a relativiza Ortodoxia; părintele Gagiu a vorbit în numele studenților de la magisteriu, care sunt fericiți că seria tezelor de doctorat, după o întrerupere de peste 20 de ani, începe cu această lucrare.

În Aula Institutului şi în Biserica „Sfânta Ecaterina", preşedintele comisiei, episcopul Antim, a declarat public rezultatele examenului: Mircea Păcurariu şi Ion Bria sunt „doctori în teologie". A urmat o agapă la care au participat profesorii şi invitaţii. Pe toată durata examenului, Kety şi Vasile au fost prezenţi în sală. Am contat pe rugăciunea ei curată, care era nelipsită în asemenea ocazii.

Todoran a reluat apoi în glumă întrebările lui Chiţescu: „Ce se întâmplă cu teologia noastră (şi cu manualele noastre) când cântăreţul sau văcarul din satul lui Bria nu ştiu ce înseamnă „paradigmă"? Trebuie să fie arsă sau topită? E adevărat că toţi cei ce scriu într-o limbă străină (chiar Chiţescu scria curent în limba franceză) părăsesc ortodoxia şi trec la catolicism? Agapa a fost o mare sărbătoare, un fel de revanşă pentru destituirea din învăţământ în iulie 1966. Părintele Stăniloae m-a îndemnat să-i cer patriarhului revenirea la Institut. Părintele Gagiu era de acord, dar a adăugat: „Mai întâi să terminăm tipărirea Bibliei".

Într-una din zilele revoluţiei din Praga, în urma invaziei trupelor sovietice (21 august 1968), patriarhul însuşi a telefonat la redacţie, la orele 7,30 dimineaţa. S-a mirat de faptul că eu lucrez încă la redacţie. Patriarhul invita la cabinetul său, pentru orele 11.00, redactorii principali şi directorul editurii. Am aflat că Marea Adunare Naţională (vizavi de reşedinţa patriarhului) este convocată în şedinţă extraordinară pentru a protesta contra acţiunii ţărilor din Tratatul militar de la Varşovia: invazia Cehoslovaciei.

Până la orele 11.00 redacţia a elaborat un proiect de mesaj ce urma să fie adoptat de şefii de culte din România, care fuseseră convocaţi la sesiunea parlamentului. Într-adevăr, şefii de culte venind de la parlament s-au adunat în cabinetul patriarhului

Justinian. Proiectul de mesaj a fost distribuit tuturor spre lectură şi comentariu. Către prânz a fost reţinut un text definitiv. Textul a fost imprimat în tipografie în limba română şi distribuit imediat. Eu am făcut traducerea în limba engleză, verificată de traducătorii oficiali de la parlament. În după-amiaza aceleiaşi zile s-a tipărit şi versiunea engleză, expediată imediat tuturor agenţiilor de presă.

În aceste circumstanţe patriarhul s-a interesat de situaţia mea. I-am cerut să revin la Institut, întrucât am fost suspendat din post, nu destituit. Patriarhul a fost de acord cu ridicarea suspendării şi revenirea la postul avut, mai ales că acum obţinusem titlul de doctor. Pentru ca să nu îmi pierd „vechimea în muncă", l-am rugat să dea o decizie prin care activitatea în redacţie să fie asimilată cu activitatea didactică. Astfel, de la 1 octombrie 1968, am fost reaşezat în poziţia pierdută de asistent.

Ironia era că postul meu de la Institut fusese ocupat de preotul Dumitru Popescu, fost secretar la Seminar, iar pentru a-l elibera, patriarhul l-a transferat acum la redacţie, în locul meu. Patriarhul a crezut că plecarea mea din Institut a fost manevrată şi de acesta. Am revenit la Institut, cu titlul de doctor, deci cu salariu mărit şi cu dreptul de a ocupa un post de lector, conferenţiar, chiar de profesor. Într-adevăr, Catedra de *Omiletică şi Catehetică* devenea vacantă prin pensionarea profesorului Nicolae Balca, pentru care aveam o mare admiraţie, care a fost bucuros de această succesiune (asistenţii ataşaţi acestei catedre nu aveau titlul de doctor, deci n-au putut să fie promovaţi pe post de conferenţiar).

12. Naşterea lui a metamorfozat viaţa noastră

Dorinţa noastră de a avea un copil era absolută, dar nu aveam o locuinţă adevărată. Din 1962 locuisem în spaţii insuficiente şi insalubre, în mod provizoriu. În aceşti ani am servit masa la cantina studenţilor deoarece bucătăria, baia, toaleta erau îngrămădite în acelaşi spaţiu locativ sufocant. În timpul navetei la Oltenița, apoi la Periş, Kety a avut o viaţă imposibil de neregulată. Ne-am angajat atunci la cumpărarea unui nou apartament. Am obţinut un mare împrumut de la CEC, pe baza salariilor noastre, la 1 ianuarie 1970.

Am optat pentru un apartament în cartierul Şulea (staţia Ozana, tramvaiul 1a) deoarece Uzina de Medicamente „Tableta" se afla la două staţii depărtare. Construcţia blocului a fost foarte rapidă, astfel că în luna mai am ales şi apartamentul. Kety era însărcinată, sub supravegherea unui ginecolog de la Spitalul „Cantacuzino". Din momentul în care interiorul s-a terminat, ne-am mutat în apartament. Exterioarele nu erau finisate, nici toate instalaţiile fixate.

Strada de acces la bloc (F4, aleea Feteşti, nr.1) încă nu exista. Blocul se afla vizavi de „livada cu nuci", pe terenul fostei comune Dudeşti-Cioplea, în afară de centura veche a Bucureştiului, pe şoseaua dintre locul de târg (Talcioc) şi comunele Cătelu, Cernica. Turmele de oi şi de porcine erau mânate de fermieri, probabil foştii proprietari, printre blocurile neterminate.

Într-o noapte cu ploaie torenţială, Kety acuză durerile naşterii. Caut un telefon public, anunţ medicul ginecolog să vină la maternitate. Afară din bloc, în plin noroi, cu Kety în braţe, am pornit spre staţia de tramvai. Toate tramvaiele erau blocate pe linie.

Şoseaua principală, de la Ozana la „Mihai Bravu", era inundată, un fluviu. Suntem singuri în mijlocul şoselei aşteptând un taxi. Am oprit un taxi, fără faruri, fără lumină. Am insistat şi şoferul a pornit spre spital, pe contrasensuri, printre fulgere, trăsnete şi potop. Am ajuns la spital şi am cerut să vorbim cu medicul de la maternitate. Era miezul nopţii. Am rămas în sala de recepţie. Peste o oră, infirmiera mă anunţa că soţia mea este bine şi că va naşte către orele 6-7 dimineaţa. Am intrat în sala de baie, am primit un halat medical, şi m-am culcat în sala de repaus.

La ora 6 dimineaţa, o infirmieră întreabă: *„Cine este domnul Bria?"* „Eu sunt". *„Aveţi un băiat. Doamna se simte bine. Să vă trăiască băiatul şi soţia".* Atunci am avut senzaţia că am înviat. Am plâns, am râs, am făcut turul camerei ca un nebun. Mi-am cerut hainele care erau puse undeva la uscat. Am cerut să-l văd pe doctor. Acesta a venit şi m-a felicitat, iar eu i-am mulţumit. Către orele 9.00 am ieşit în curtea spitalului, m-am orientat cu faţa spre ferestrele maternităţii ca să văd băiatul şi pe mama lui. L-am văzut. Copilul era blond, iar Kety era palidă. Era 6 iulie 1970. Mi-am concentrat toate puterile şi am plecat spre casă pentru a aduce îmbrăcăminte de schimb pentru Kety.

La poarta spitalului, cine era pe partea opusă? Taxiul care ne transportase cu atâtea riscuri spre maternitate. În el dormea şoferul. L-am întrebat ce s-a întâmplat. Tot sistemul electric era distrus. Cauciucurile din spatele maşinii erau plate. I-am spus că am un băiat. Cât costă două roţi? I-am plătit roţile, i-am mulţumit şi am plecat acasă. Fericit, fericit!

Naşterea copilului nostru, Andru, a fost cel mai fericit eveniment din viaţa noastră. Kety a dorit şi s-a rugat pentru acest copil: acum era trup şi suflet cu el.

S-a contopit cu el de atunci până azi. Kety a devenit mamă şi a rămas mamă. După ce am încercat tot felul de formule pentru a asigura grija copilului, Kety a preferat să lucreze numai în schimbul de noapte, astfel ca în timpul zilei să fie disponibilă pentru copil. De la început, sănătatea copilului a fost supravegheată de o doctoriță-pediatru, care îl vizita periodic. Vestea naşterii lui Andru a sosit şi la Telega şi Ploieşti. Mama şi tata au sosit pe neaşteptate la Bucureşti să-şi vadă nepotul, dar şi să vadă apartamentul în care ne instalasem de curând. De fapt, Andru era primul copil care se năştea în acel bloc nou (F. 4).

Odată cu venirea pe lume a copilului, biografia noastră, istoria familiei noastre şi chiar viitorul nostru au fost schimbate. Kety se dedicase atât de mult sănătății şi educației copilului încât părea epuizată. Renunțarea la serviciul în uzină ar fi fost o catastrofă, deoarece ratele de împrumut trebuiau să fie plătite, iar reparațiile şi investițiile în apartament erau din ce în ce mai costisitoare.

Aprovizionarea începuse să devină o dramă, deoarece în cartierul nostru cu imobile noi, nefinisate, nu era urmă de comerț, de piață agricolă, dispensar, policlinică, poştă. Cea mai apropiată clinică de zona noastră era Clinica „Titan", dar nu exista transport public în direcția aceea. Pentru alimente de prim ordin mergeam la Piața Obor, trei ore dus şi întors.

Andru a fost botezat în Biserica Dudeşti-Cioplea, biserică aşezată pe bariera dintre oraşul vechi şi noile cartiere de locuințe care se întindeau până la platforma industrială chimică: Uzina de medicamente, Fabrica de sticlă, Fabrica de vopsele. Naşul a fost colegul meu Nicolae Vătămanu, care se stabilise în Bucureşti şi se căsătorise după ce terminase şi facultatea de drept. Nicu şi Lenuța aveau un copil,

Dinu. La botez a participat întreaga familie de la Telega. Mama, tata, Vasile, Zenobia, Lili, Iulia. După botez, toți au fost oaspeții noştri la o agapă de familie, în noul apartament de pe Aleea Feteşti. Cu această ocazie mi-am dat seama că relațiile cu cei din afară urmează să fie modificate, deoarece fiecare frate şi soră gravita în jurul familiei sale.

Anii 1971-1972 au fost ani apăsători. Căutam să angajăm o persoană pentru baby-sitting, responsabilă cu supravegherea copilului în lipsa noastră de acasă, dar n-am găsit decât soluții provizorii. În vara anului 1972 am plecat în vacanță cu Andru la Telega, unde am rămas doar câteva zile. Andru avea însă dieta lui, un ritm de masă şi de repaus pe care numai Kety le ştia. În plus, scos din mediul bucureştean, tratamentul copilului a fost dereglat şi chiar s-a îmbolnăvit de alergie şi de infecție a pielii. Kety a fost extrem de supărată de acest tratament, a venit la Telega să scoată băiatul din acest mediu, impropriu, fiind însoțită de Nicu Vătămanu, naşul copilului.

Devenisem conferențiar la Catedra de *Omiletică* după pensionarea profesorului Nicolae Balcă, dar odată cu aceasta, norma mea era supraîncărcată. Antonie Plămădeală, consacrat episcop-vicar pentru *Relațiile externe*, avea şi funcția de rector. Ca şi Antim, Antonie abuza de funcția lui pentru a-mi solicita lucrări şi referate care depăşeau puterea mea de muncă. Mi-a făcut plăcere să-i revăd teza de doctorat intitulată *Biserica slujitoare*. Capitolul *Poziția ortodoxă* l-am reconturat, cu Dumitru Radu, folosind şi bibliografia adusă de mine din Anglia. În plus, solicitarea Facultății de a contribui la conferințele interconfesionale şi la comisiile de dialog teologic erau din ce în ce mai insistente.

În toamna anului 1972 Patriarhia primeşte o invitaţie să trimită un delegat, care are experienţă ecumenică, la Conferinţa Mondială Misionară care se ţinea la Bangkok, în Thailanda, între 30 decembrie 1972 şi 7 ianuarie 1973. Patriarhul şi Antonie s-au oprit la numele meu pe considerentul că fusesem asistent la secţia „Îndrumări misionare". În plus, pregătisem o teză de doctorat în domeniul ecumenismului, vorbeam limba engleză.

După răspunsul afirmativ, am primit biletul de avion de la Geneva pe ruta Bucureşti, Moscova, Karaci, Bangkok (era ruta propusă tuturor delegaţiilor din Europa Răsăriteană, probabil din cauză că biletele fuseseră oferite gratuit de Patriarhia Moscovei prin compania Aeroflot). Am primit viza de la Ambasada tailandeză din Belgrad, prin intermediul Departamentului Cultelor, care controla plecarea din ţară a delegaţilor „pe linie de Culte".

Am călătorit spre Moscova unde am rămas două zile (30-31 decembrie 1972), în Hotelul Aeroflot de lângă aeroport (cazare şi *breakfast*). În noaptea Anului Nou 1973 am zburat deasupra Moscovei spre Bangkok, am fost serviţi cu caviar şi şampanie rosé. În avion era un lot de muncitori iugoslavi care zburau spre Australia în căutarea unui „job". Am sosit la Bangkok după o cursă lungă şi ameţitoare, cu un avion IL 62.

La conferinţa de la Bangkok am fost întâmpinat de Dr. Philip Potter şi Emilio Castro, care aveau răspunderea principală a lucrărilor. Am fost repartizat într-o grupă de lucru şi de discuţii cu profesorul Jürgen Moltmann şi episcopul Mar Ostathios din India. Am făcut o scurtă prezentare despre misiunea actuală în Biserica Ortodoxă sub regim comunist. Cum mărturia creştină este restrânsă prin lege la un timp şi spaţiu

liturgic, eclezial, misiunea se face în cult şi prin cult, deci se poate vorbi de dimensiunea misionară a Liturghiei (Euharistiei).

Ideea a fost reţinută şi mi s-a cerut să scriu un capitol (din raportul final) despre acest aspect. Cum era normal, am căutat să-l întâlnesc pe episcopul Anastasios Yannulatos (care conducea secţia ortodoxă din Comisia de Misiune) în personalul CEB de la Geneva.

Printre altele, Yannulatos m-a invitat să celebrez liturghia ortodoxă împreună cu alţi delegaţi ortodocşi, programată pentru ziua de 6 ianuarie, sărbătoarea Teofaniei (Boboteaza). Cum a doua zi, 7 ianuarie, era Crăciunul pe calendarul vechi, Arhimandritul Chiril Gundeiev (Patriarhia Moscovei) anunţase şi el o liturghie. Stranie ortodoxie, să celebrezi Naşterea după Epifanie!

Între timp, Yannulatos m-a chestionat cu privire la situaţia mea de la Bucureşti şi despre perspectivele mele de viitor. La un moment dat, Jacques Rossel (de la Basel), membru în Comisia „Misiune şi Evanghelizare" a CEB, mi-a făcut propunerea următoare: Anastasios Yannulatos a primit ştirea că de la 1 ianuarie 1973 este numit decan al Facultăţii de Teologie din Atena, de aceea a cerut Comisiei să fie eliberat din postul de la Geneva, pe care de-abia îl ocupase, cu două luni înainte. Comisia nu dorea să desfiinţeze postul *Studii şi relaţii cu Bisericile Ortodoxe,* post cerut cu insistenţă de Philip Potter, numit recent secretar general al CEB. Rossel a adăugat că noul director al Comisiei, Dr. Emilio Castro, are aceeaşi dorinţă.

În numele acestora, Rossel îmi făcea propunerea să accept acest post. Am răspuns pe loc că nu am nici o intenţie de a veni să lucrez la Geneva,

deoarece am obținut cu greu o poziție acceptabilă la București. A doua zi, am avut o lungă convorbire cu Philip Potter, pe care îl cunoscusem în 1963, la Geneva. Potter a justificat cererea mea pe motivul că sunt cunoscut la Geneva, fiind membru în „Bossey Board", la recomandarea Adunării de la Upsala din 1968. În același timp a intervenit și Emilio Castro pe care îl cunoscusem la Praga încă din 1961, care a precizat că Comisia de Misiune ar vrea să prezinte la Adunarea Generală viitoare (Nairobi, 1975) un document referitor la Misiologia Ortodoxă. Yannulatos a insistat să accept un contract provizoriu, măcar până la Nairobi, în 1975 (Episcopul Anastasios mi-a dat atunci 100$, reprezentând colecta de la cultul din 6 și 7 ianuarie).

De la Bangkok nu puteam să comunic nici cu Kety, nici cu Patriarhia Română. Ce decizie să iau? Comitetul de numiri al Comisiei se afla acolo, iar acesta voia să rezolve în același timp: numirea lui Castro, plecarea lui Yannulatos, numirea lui Bria. În astfel de momente cruciale, am practicat rugăciunea prelungită cu metanii, fără să numesc o cerere sau o intenție precisă, ci doar spun: *„Păstrează ochii tăi asupra mea și dacă vrei, deschide-mi o poartă"*. Dacă simt calmul inimii, atunci e semn afirmativ.

L-am revăzut pe Jacques Rossel și i-am dat acordul meu provizoriu, sub rezerva avizului favorabil din partea Bisericii Române și după confirmarea numirii de Comitetul Central al CEB. Comisia m-a numit, s-a făcut recomandarea către Comitetul Central și s-a redactat o scrisoare către patriarhul Justinian, semnată de Philip Potter și Emilio Castro. Aceștia știau că angajarea personalului din bisericile ortodoxe din Europa răsăriteană este o problemă complexă, deoarece obținerea vizelor autorităților comuniste este

foarte dificilă și rară. De aceea dosarul de numire era foarte explicit și cuprinzător, cu multiple date despre situația familiei la Geneva, inclusiv salariul și alocația pentru copii. Cu acest dosar complet am plecat la aeroportul din Bangkok, de unde un avion Aeroflot m-a transportat la Moscova, iar de acolo cu Tarom-ul la București.

Pe de o parte eram fericit, pentru Kety și pentru puiul ei, Andru, pentru viitorul nostru. Pe de altă parte, treceam parcă printr-o încercare, de care îmi era frică. Trei zile n-am avut curajul să mă prezint la patriarh. Am scris pentru el un fel de raport asupra Conferinței Mondiale Misionare, după care i-am prezentat scrisoarea oficială semnată de Potter și Castro. Patriarhul a rămas uimit, a pus numeroase întrebări la care n-am știut să răspund. A avut pe loc o convorbire telefonică cu mitropolitul Justin pe care l-a întrebat ce să facă. Justin i-a explicat că aceste numiri sunt personale, deoarece CEB nu are cote de personal rezervate Bisericilor membre. Nu e vorba deci de un post ce se cuvine *ex officio* Patriarhiei Române în comisia respectivă, nici de un reprezentant al acesteia pe lângă CEB.

Dacă Patriarhia nu este de acord cu numele lui Bria, să aducă la cunoștință acest răspuns, dar în nici un caz nu trebuie să propună un alt nume. L-am văzut după aceea și pe mitropolit, care m-a felicitat pentru numire, dar n-a fost de acord cu procedeul. Normal, un post vacant este adus la cunoștința Bisericilor, iar Bisericile își trimit candidații pentru interviu și eventual numire, fără ca aceștia să fie reprezentanții lor la Geneva. Mitropolitul mi-a spus atunci că există o scrisoare a sa către CEB încă din 1971, în care propune numirea mea în *staff*-ul de la Geneva.

A doua zi l-am văzut din nou pe Patriarh. Cum numirea definitivă era de competența Comitetului Central sau Executiv, iar acesta urma să se întâlnească la Bangalore (India) la 26 ianuarie 1973, am solicitat patriarhului un răspuns la scrisoarea lui Potter înainte de acea dată. Patriarhul mi-a comunicat că Departamentul Cultelor nu este împotriva acestor contracte de muncă cu organizațiile ecumenice, dar cel angajat nu va putea să fie însoțit de soție și copil. Am explicat patriarhului că numirea (ca salariat cu contract), în personalul CEB presupune deplină răspundere și pentru familie.

Patriarhul a făcut o comunicare la Departament pe baza datelor din dosarul de numire, cu privire la invitația soției, la grija pentru familie: asigurări, educație, locuință, drept de pensie. Mitropolitul Justin a explicat acestora că un funcționar din personalul CEB nu este nici reprezentantul Bisericii (plătit de Biserica ce îl trimite, nu este nici în misiune în numele unei organizații, instituții de stat (diplomat, funcționari la ONU, care nu plătesc taxe), ci este partenerul unui contract de muncă, căruia autoritățile elvețiene îi dau un permis de muncă pentru un „job" precis, fiind asimilat cu cetățenii elvețieni, deci plătind impozit pe venit statului elvețian.

În cele din urmă, patriarhul mi-a dat aprobarea să accept tacit numirea și să fac actele pentru pașapoarte. Departamentul n-a vrut să-mi primească cererile pentru trei pașapoarte, spunând că eu am acordul să plec singur, dar soția și copilul vor veni mai târziu, după instalarea mea la Geneva. Kety era de acord să plecăm din țară, dar nu separați. *„Sau toți trei, sau nici unul"*. Formalitățile de plecare au fost blocate. În schimb, la 26 ianuarie primesc comunicarea lui Potter în care anunța confirmarea oficială a

Comitetului Executiv, inclusiv detaliile contractului de muncă (salariu, primă de instalare, alocație pentru familie). Comunicarea a fost trimisă atât patriarhului cât și Institutului Teologie.

La începutul lui februarie 1973 am observat că numele meu este șters cu roșu de pe statul de salarii, la ordinul Departamentului Cultelor. Rămăsesem fără salariu. Kety a paralizat. Atunci am telefonat lui Potter să-mi trimită trei bilete de avion „open" și să ceară Ministerului de Externe elvețian să-mi transfere la ambasada acestuia din București viza de intrare în Elveția pentru toată familia. Aceste documente au sosit după câteva zile. Le-am anexat la cererea pentru obținerea pașapoartelor românești și le-am depus Serviciului de „Relații Externe" al Patriarhiei Române.

Am solicitat Institutului Teologic și Departamentului Cultelor să reînscrie numele meu pe statul de salarii, deoarece eu sunt prezent la cursuri până în ziua plecării. Departamentul a refuzat. Din cauza aceasta, pregătirile pentru plecare au fost foarte haotice. Cei de la Geneva credeau că totul merge pe roți cu rulmenți la București, de aceea serviciul personal CEB și Emilio Castro, directorul Comisiei, îmi cereau să semnez contractul de muncă și să precizez data sosirii la Geneva pentru a rezerva o locuință.

În luna februarie, părinții mi-au făcut cunoscut că doi inspectori din București, probabil de la Culte, au vizitat conducerea Partidului Comunist din Telega și că au avut convorbiri cu mai multe persoane, printre care cu primarul, preotul paroh, secretarul Partidului Comunist și notarul comunal. Aceștia voiau să noteze atitudinea politică a părinților și a familiei mele de la Telega.

Institutul Teologic a dorit să aibă clarificări despre situația mea în învățământ după această numire. De asemenea, episcopul Antim a vrut să precizeze care va fi raportul meu cu Patriarhia Română. S-au ivit tot felul de confuzii, fie din ignoranță, fie din rea voință. Institutul folosea expresia: *„încetat activitatea fiind trimis de Biserică în străinătate"*. Antim pretindea că eu voi fi reprezentantul Bisericii Române la Consiliul Mondial al Bisericilor.

Această confuzie era întreținută de cineva și mi-a creat apoi mari dificultăți. Institutul dorea să anunțe vacantarea postului meu. Antim avea obligația să creeze o rețea de parohii în Europa, folosind pentru aceasta și studenții bursieri români din afară. Or aceasta era, pentru autoritățile locale străine, ilegal. Oricum, în cazul meu, era de neconceput așa ceva. Mitropolitul Justin a făcut cele mai corecte precizări: postul lui Bria de la Institut se păstrează până la întoarcerea sa de la Geneva, deoarece pentru rezervarea postului el plătește o taxă către statul român (Decretul nr. 233). El este titularul postului, dar pot fi numiți înlocuitori pe timpul absenței; Bria n-are dreptul să exercite altă funcție sau misiune la Geneva, decât cea înscrisă pe Permisul de Muncă. Dacă nu e admis de autoritățile elvețiene să fie preot sau profesor, el nu poate să aibă acolo un „job" de preot sau profesor. El poate să celebreze Liturghia și să oficieze slujbele ortodoxe deoarece este preot, dar n-are dreptul legal să aibă răspundere parohială sau pastorală. El nu este, în nici un caz, „reprezentantul Patriarhiei la Geneva", nici „trimis în misiune". Numai două Biserici au reprezentanți la CEB: Patriarhia Ecumenică și cea a Moscovei.

La sfârșitul lunii martie am primit pașapoartele, eu și soția. Trei luni fără salariu a fost insuportabil și

umilitor. Am solicitat un ajutor patriarhului și lui Justin Moisescu, care au fost foarte generoși cu noi, ajutor din care am reușit să cumpărăm haine și geamantane. Am pus în ele resturi, haine vechi, lenjerie pentru Andru, plus niște cărți și dicționare.

7 aprilie 1973

În dimineața plecării, în drum spre Aeroportul Otopeni, ne-am oprit la Biserica „Sfânta Ecaterina" de lângă Institutul Teologic, să ne rugăm și să ne împărtășim, să spunem adio lui Ștefan Alexe și soției, finilor noștri care locuiau în casa parohială de alături. În biserică se afla coșciugul cu trupul profesorului Teodor Popescu depus pentru prohodire (cu cinci zile înainte decedase profesorul Liviu Stan). Ca fost student, i-am cerut iertare, ca preot, l-am binecuvântat, ca penitent, l-am rugat să mijlocească pentru noi, căci în racla aceea se afla trupul unui sfânt și mărturisitor.

Am plecat la aeroport întristați, dar cu încredere în rugăciunile celor ce ne iubeau. Eram parcă în doliu, căci știam că trecerea frontierei putea să fie o capcană fatală, o încercare care să marcheze definitiv viața familiei noastre. La aeroport ne-au condus: mama, Vasile, Lili, Iulia, unchiul Milică Milea, Ștefan Alexe, mai mulți colegi și prieteni.

13. Geneva – Consiliul Ecumenic al Bisericilor (1973)

La Aeroportul din Geneva am fost întâmpinați și salutați de doamna Moya Burton, directoarea Serviciului „Personal", de Robin Strong, director adjunct și Dr. Thomas Wisser, secretar executiv, ambii în Comisia de Misiune a CEB. Am fost conduși într-un mic apartament pe str. Tavernay, nr. 5, în Grand-

Saconnex, comună la frontiera cu Geneva, pe teritoriul căreia se afla şi sediul Consiliului.

Astfel a început acomodarea noastră în mediul de la Geneva. Salvarea noastră a fost Kety şi iar Kety, cu capacitatea ei de a organiza spaţii demne şi curate, cu iubirea ei imensă faţă de Andru, care avea doar doi ani şi nouă luni (născut la 6 iulie 1970). Limba franceză a fost primul liant cu societatea de aici, care ne-a ajutat să ne integrăm rapid. Peste câţiva ani am făcut schimb de locuinţă, dar n-am părăsit comuna şi cartierul deoarece locuiam la 5-7 minute distanţă de biroul meu de la Consiliu.

Prezentarea la Consiliu, în cadrul Comisiei „Misiune şi Evanghelizare", a fost impresionantă. Au fost de faţă toţi colegii, în frunte cu Emilio Castro, Directorul Comisiei. În zilele următoare am purces la formalităţile de stabilire în oraşul şi cantonul Geneva: permis de sejur (permisul B), contract de închiriere, deschiderea conturilor bancare pentru salariu, cumpărarea mobilei de apartament. Philip Potter şi Emilio Castro mi-au cerut să elaborez un „cahier de charges", un program al Secţiei pe care o conduceam numită „Studii şi relaţii cu ortodocşii", din cauză că profesorul Yannulatos, care ocupase această poziţie, nu propusese nimic din lipsă de timp.

Am făcut un plan de lucru, ajutat de Robin Strong, director adjunct al Comisiei şi de Thomas Wisser, responsabil pentru Secţia „Studii în Evanghelism". Acest plan cuprindea: cercetări preliminare, studii şi seminarii referitoare la o eventuală teologie şi practică misionară ortodoxă în diverse situaţii; formularea contribuţiei specifice a misiologiei ortodoxe prin intermediul unor consultaţii ortodoxe; comunicarea acestei misiologii atât pe plan panortodox, cât şi pe plan ecumenic; recunoaştea în

mod specific a condiţiilor misionare din ţările comuniste din Europa de Est.

Comisia nu dispunea de un sistem de colaborare cu agenţiile misionare ortodoxe ("constituency"), nici nu avea contacte cu şcolile de teologie ortodoxă şi cu alte centre ortodoxe. De aceea, înainte de orice, am trimis o scrisoare-circulară tuturor Bisericilor Ortodoxe şi facultăţilor de teologie, de ambele familii, anunţând înfiinţarea acestei secţii şi cerându-le sprijinul şi cooperarea necesară.

De asemenea, am scris tuturor centrelor ortodoxe din Occident: Paris, Londra, Oxford, New York, Boston şi din Grecia, Finlanda, Italia şi Germania. Am depistat agenţiile şi centrele misionare catolice şi protestante disponibile să investească în proiecte ortodoxe. Am reperat teologii ortodocşi dornici să participe la elaborarea unei misiologii ortodoxe: Paul Gregorios – India, Karekin – Beiruth, G. Khodre – Beirut, Fundulis – Tesalonic, Bebis, Harakas, Calivas – Boston, Meyendorff, Schmemann, Hopko – New York, Bobrinskoy, Clement, Argenti – Franţa, Nissiotis, Zizioulas, Emilianos, Timiadis – Geneva, Malti Sidoroff – Finlanda, Elias Voulgarakis – Atena.

Mi-am dat seama imediat că formularea unei *misiologii ortodoxe* contemporane care să fie situată în dezbaterea ecumenică despre Misiune şi Evanghelizare este dificilă. Era mai uşor să se scrie o istorie a misiunilor ortodoxe în trecut, de pildă capitolul Chiril şi Metodie, care a devenit subiectul unei mari conferinţe ce s-a ţinut la Praga în 1985, dar să extragi ceva relevant din experienţa Bisericilor sub regimul comunist în Europa Răsăriteană devenea imposibil.

Greutăţile pot fi expuse astfel: deşi Biserica Greciei dispunea de o structură misionară organizată şi

activă, atât pe plan intern cât şi extern, numită *Apostoliky Diakonia,* care a devenit partenerul oficial al Comisiei, aceasta graţie episcopului Anastasios (care fusese directorul acestei agenţii), aceasta nu avea o „viziune misionară" formulată într-o tipologie sau paradigmă. Profesorul Elias Voulgarakis, care preda misiologia la Facultatea din Atena, se limita la istoria misiunilor, iar Yannulatos trata misiunea creştină ca parte din istoria religiilor.

Institutul „Saint Sierge" din Paris era preocupat de comunicarea Ortodoxiei în cultura apuseană, de influenţă catolică, Ortodoxie pe care o reducea la spiritualitatea isihast-filocalică şi la eclesiologia euharistică. Majoritatea teologilor ortodocşi din emigraţia rusă provenea din familii nobile-princiare, de aceea erau atraşi de filosofia religioasă slavofilă, nu de experienţa misionară.

Facultatea „Sf. Vladimir" din New York înclina spre acomodare canonică şi înnoire liturgică în contextul american, sub influenţa părintelui Alexander Schmemann, cu intenţia de a constitui *„Biserica Ortodoxă din America",* cu acordul Patriarhiei Moscovei.

Facultăţile din România, Moscova, Leningrad, Sofia, Belgrad, erau foarte angajate în studii despre istoria Bisericilor lor naţionale. În general acestea confundau misiologia cu pastorala, ecumenismul cu prozelitismul, reduceau evanghelizarea la timpul şi spaţiul liturgic.

Dezbaterea eventuală despre „misiunea şi evanghelizarea" Bisericilor Ortodoxe în Rusia şi Europa Răsăriteană era perturbată de imaginea globală a acestei Ortodoxii, descrisă de centre politice din Occident specializate în acest domeniu. Acuzaţiile acestora erau numeroase: represiune contra Bisericii

greco-catolice (mai ales în România), persecutarea disidenţilor şi a opoziţiei democratice (în Uniunea Sovietică), compromisul Bisericii Ortodoxe cu autorităţile politice comuniste etc. În plus, în august 1973, patriarhul Pimen şi sinodul rus formulează o serie de critici la adresa Conferinţei Mondiale Misionare de la Bangkok (cu tema „Mântuirea astăzi"), sub pretext că aceasta ar fi deviat spre problemele orizontale, sociale, ale condiţiei umane, uitând dimensiunea ei verticală.

Cum Adunarea Generală a CEB de la Nairobi, 1975 (secţia I), avea o temă misionară „Confessing Christ Today", Comisia a cerut să fie pregătit un document intitulat: *„Orthodox Contribution to Nairobi".* În acest scop, am convocat consultaţia ortodoxă de la Mănăstirea Cernica, în 1974. A fost una din cele mai importante reuniuni ortodoxe, nu numai prin tema ei (*A mărturisi pe Hristos astăzi*), ci mai ales prin calitatea participanţilor şi interesul lor pentru misiunea Bisericii: Stăniloae, Bobrinskoy, Khodre, Argenti, Zizioulas, Ostatios, Yannulatos, Timiadis, Gundeaiev, Castro, Wisser.

Consultaţia s-a ţinut în sala muzeului mănăstirii, participanţii fiind cazaţi în vilele mănăstirii. Asistenţa patriarhului Justinian a fost extrem de generoasă, deoarece acesta dorea să transforme Cernica într-un centru de studii şi de întâlniri ecumenice. De fapt, patriarhul a solicitat ajutorul Consiliului Ecumenic în acest scop, adică: închiderea laturii de răsărit a careului de chilii care înconjoară biserica centrală; construirea unui institut de teologie pe terenul de la intrarea principală în mănăstire, acolo unde se aflau dependinţele agricole, clădirea fiind orientată spre lac. Mitropolitul Emilianos a promis că

va trimite un arhitect grec să facă planurile respective, în mod gratuit.

Rezultatele conferinței au fost excepționale din punct de vedere teologic. Conferința părintelui Stăniloae despre *„Centralitatea lui Iisus Hristos în teologie și în misiune"* a devenit un text de referință (vezi: *Contacts* (Paris), vol. XXVII (1975), nr. 92, pp. 447-457).

Mitropolitul Justin și-a dat seama de aceasta, de aceea a invitat grupul să facă o excursie la mănăstirile din Moldova, ca oaspeți ai săi (se cunoșteau foarte bine între ei). Cei mai mulți participanți se aflau pentru prima oară în Moldova și Bucovina. Când au văzut Sucevița, Moldovița, Voroneț, Arbore, Neamț, Putna, au strigat: *„Aici s-a mutat Bizanțul după căderea lui sub turci"*. Nissiotis făcea aluzie la locuțiunea lui Nicolae Iorga „Bizanț după Bizanț".

Unii dintre vizitatori n-au crezut că în România se construiesc, încă, biserici noi și se restaurează cele vechi. În drum spre Moldova ne-am oprit într-un sat din Bărăgan, unde am găsit preotul în mijlocul unui grup de meseriași și credincioși care zideau o nouă biserică, pe cheltuiala lor. Ortodoxă română merită să intre în circuitul ecumenic (Zizioulas), ea reprezintă „o forță reală în familia panortodoxă" (G. Khodre).

Comisia de Misiune a decis ca raportul acestei consultații să facă parte din dosarul oficial al Adunării Mondiale de la Nairobi. Aceasta însemna ca în timpul adunării cineva să prezinte și să comunice mesajul de la Cernica în ansamblul temei de la Nairobi.

Am propus ca părintele Cyril Argenti, care fusese la Cernica, să devină unul din oratorii principali ai Adunării, deoarece avea un mare talent de comunicator. Cunoștea bine „diaspora ortodoxă în Occident" (preot la Marsilia) și putea să conjuge

interesele celor două departamente istorice ale CEB: *Misiune, Evanghelizare, Credință și Constituție* (Argenti era membru în Comisia „Credință și Constituție").

La Nairobi (1975) delegația Bisericii Ortodoxe Române era condusă de mitropolitul Justin, care a jucat un rol important de mediator. Se știe că delegatul Bisericilor din Elveția, Jacques Rossel (cel care a realizat interviul la Bangkok, în vederea angajării mele) a propus ca Adunarea de la Nairobi să adopte o declarație în care să condamne violarea drepturilor omului și a libertății religioase în Uniunea Sovietică, ținând cont de scrisoarea a doi preoți disidenți (Glen și Yakounin) trimisă oficial Adunării. Această moțiune era susținută și de directorul Comisiei „Credință și Constituție", Dr. Lukas Vischer.

S-a deschis astfel o dispută aprigă între partizanii rezoluției Rossel și delegații Patriarhiei Ortodoxe Ruse, care erau desigur împotriva moțiunii și care amenințau cu retragerea Bisericii lor din Consiliul Ecumenic. Într-adevăr, Consiliul a fost la un punct să se rupă în două, deoarece retragerea rușilor producea retragerea tuturor Bisericilor Ortodoxe Slave. Riscul acesta l-a înțeles mitropolitul Justin, care a intervenit pe lângă mitropolitul Meliton (Patriarhia Ecumenică), vicemoderatorul Comitetului Central și Philip Potter, secretarul general, să nu accepte o rezoluție a CEB care ar crea dificultăți pentru toate Bisericile Slave.

Până la urmă rezoluția lui Rossel n-a fost adoptată, aceasta și din cauză că Patriarhia Moscovei și Bisericile din Est aveau o mare influență în rândul Bisericilor din Africa și America Latină („Lumea a treia"). Mai mult, mitropolitul Nicodim a fost numit vicemoderatorul Comitetului Central. Nu e vorba de o victorie, ci de o consolare! Rușii continuau să critice

Consiliul pe motiv că prezența ortodocșilor la Geneva era insuficientă, dar mai ales pentru accentul pus pe dimensiunea orizontală a moralei creştine. După Conferința Misionară de la Bangkok, Sinodul rus a făcut cunoscut că înțelegerea misiunii – şi a mântuirii – ca o eliberare şi transformare socială este unilaterală.

Este imposibil să expun şi să comentez activitatea mea la Geneva, în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care a durat peste 21 de ani. Calendarul întrunirilor, seminariilor, vizitelor, călătoriilor oficiale era fixat de Comisie, la fiecare doi ani. Marile orientări şi mize ale acestui program erau alese de mine. Istoria acestei perioade (1973-1994) a avut trei axe majore:

a) Formarea unui curent misionar care să exprime ceea ce e propriu mărturiei şi tradiției ortodoxe şi situarea acestui curent pe scena ecumenică. Această tipologie sau paradigmă va fi numită „Liturghia după liturghie", curent constituit prin intermediul consultațiilor şi publicațiilor misionare. Este cert că acest curent ia azi o mare amploare, fiind susținut de noua generație de teologi (Vasiliadis, Sauca).

b) Fără să renunț la poziția de profesor de teologie, am urmărit ținerea unor cursuri universitare şi publicarea unor cărți şi dicționare de teologie la Geneva şi la Bucureşti. Scopul era dublu: a elibera prezentarea ortodoxiei în Occident de cultura dominantă din trecut ruso-bizantină, folosită de acei „passeurs" din emigrația rusă, punând accentul pe „alte punți" posibile între Orient şi Occident,

ca de pildă tradiția română; a scoate la suprafață noi orientări teologice locale în dezvoltarea (evoluția) istoriei tradiției, făcând o analiză ermeneutică a experienței contemporane.

Această metodă – numită „hermeneutica teologică" a Tradiției – n-a fost uşor acceptată de cei care confundau „înnoire" cu „inovație", ecumenismul cu relativismul dogmatic. Două opoziții: teologia ar avea, în raport cu Tradiția, numai o funcție apologetică, anamnetică, nu critică sau hermeneutică; teologia nouă este autentică, originală, dar din punct de vedere pastoral, nu este aplicabilă (teoria unor teologi români: Antonie, Serafim) căci ar scinda preoții şi credincioşii conservatori. „Orice inovație creează polarizări" – spuneau aceştia.

c) Integrarea familiei în Elveția, din cauza lui Andru şi grație lui Andru, deoarece impactul mediului (limbă, cultură, afectivitate) asupra lui era profund. Contractul de muncă cu CEB era înnoit din trei în trei ani, până la limita maximă de 9 ani (deoarece după zece ani Permisul B era preschimbat automat în Permis C) adică recunoştea un statut de rezident permanent, cu dreptul legal de stabilire definitivă în Elveția).

Inconvenientul prim al regulii de „nouă ani" privind durata contractului consta în faptul că la fiecare trei ani trebuia să fie reînnoită nu numai

„recomandarea oficială" a Bisericii, ci şi viza de extindere (de şedere şi de lucru) din partea autorităţilor române: 1973, 1976, 1979. În 1982 dr. Potter a solicitat Comitetul Central să aprobe o excepţie de la regula de nouă ani în favoarea mea (şi a altor doi colegi), adresându-le o recomandare scrisă excepţională, pentru care îi sunt recunoscător şi azi. Cei doi membri români: Antonie Plămădeală şi Vasile Costin au votat „Yes", şi le sunt recunoscători şi lor.

Când Potter a anunţat patriarhia de extinderea contractului meu pe perioada 1982-1985, el a adăugat că CEB ar dori ca profesorul Bria să rămână în serviciul Consiliului până la pensionare, adică în iunie 1994. În acel moment am cerut să obţinem statutul de cetăţeni români stabiliţi în străinătate. Autorităţile române au devenit furioase, dar faptul era împlinit: aveam toţi trei permis C. Istoria paşapoartelor noastre este însă mult mai dramatică.

Istoria acestei perioade (1973-1994) este desigur, inegală, complexă, uneori imprevizibilă. După o conferinţă ţinută la Edcimiadzin în 1975, programul misionar a fost orientat efectiv de conceptul „Liturghie după liturghie", care a fost în continuare elaborat în numeroase studii, cărţi, dicţionare. Cartea *Liturgy after the liturgy* (publicată la Geneva, în 1996) retrasează istoria conceptului şi dezvoltarea lui în mai multe direcţii: etică socială, spiritualitate, ecologie.

Versiunea română (*Liturghia după Liturghie*) a fost publicată la Editura Athena din Bucureşti, în 1996.

Cartea a dispărut imediat. Se pare că a fost cumpărată masiv de agenţiile misionare străine stabilite în România (de pildă, *World Vision International*). Cartea, sau mai bine zis conceptul, a fost criticat de profesorii de pastorală şi sectologie din Bucureşti, care se confruntă cu confuzia dintre misiologie, pastorală şi sectologie, neştiind ce să pună, ca ortodocşi, sub noţiunea de misiune şi de evanghelizare. Pentru ei, *Liturghia după liturghie* se referă la acţiunea socială, publică, filantropică, umanitară, ce revine instituţiilor seculare, pe când Biserica Ortodoxă preferă calea rugăciunii, meditaţiei, ascezei, cultului.

Cum va fi continuat acest curent în C.E.B. nimeni nu ştie, deoarece cei care l-au susţinut au acum alte răspunderi: George Semopoulos şi Ioan Sauca. Comisia însă a făcut apel la preotul K. Labi din Ghana, care are experienţa misiunii ortodoxe în Africa. El este ajutat şi de profesorul Petros Vassiliadis (Thesaloniky), care a iniţiat o mişcare teologică în aceeaşi direcţie (a tradus cartea mea în greacă şi a scris un studiu de bază despre *Euharistie şi Mărturie*) şi de părintele lector dr. Nicolae Moşoiu, asistentul meu de la Sibiu.

Conferinţa Mondială Misionară de la Melbourne (1981) a fost o ocazie unică de a întâlni numeroşi delegaţi ortodocşi, cărora le cerusem să aducă cu ei un „profil misionar" al Bisericilor lor, de la început până azi. Spre surprinderea mea, toţi delegaţii au adus texte bine pregătite, însoţite de bibliografie şi de proiecte misionare viabile şi valide, pentru care Comisia putea să ofere fondurile necesare.

Am încercat apoi să compilez şi să redactez acest material foarte divers sub forma unui volum cu titlul: Misiune-Martyria, publicat la Geneva în 1980. Era pentru prima dată când termenul „misiune" era tradus cu „martyria", care înseamnă în acelaşi timp

mărturie şi *martiriu*, găsindu-şi astfel locul în terminologia misionară.

Pentru volumul Martyria-Misiune părintele Stăniloae a trimis un articol inedit: *„Sfinţenia vieţii ca mărturie"*. Prin intermediul acestui volum am luat contactul cu o serie de teologi ortodocşi: Hrisostom Konstantinidis, Yannulatos, Elisabeth-Behr Siegel, Panayotis Nellas, Dionisios Kikotis, Elias Voulgarakis, Ian Achimiuk (Varşovia), Părintele Ambrosius (Valamo), Maurice Assad, Episcopul Pahomios (Cairo), Aram Keshishian (Beirut), Mar Ostasios (Kerala, India), Miltiadis Chrisavghis (Australia), Stanley Harakas (Boston), Chiril Argenti (Marsilia)

Impactul acestei conferinţe cu tema *„Să vină împărăţia Ta"* a fost multiplu. Mai întâi, a fost o ocazie de a intensifica contactul şi corespondenţa cu părintele Stăniloae, reluat la Cernica în 1974. În general părintele Stăniloae n-a fost de acord cu plecarea mea la Geneva, deoarece era nemulţumit de starea teologiei de la Bucureşti. Dar el cunoştea şi aproba răspunsul meu: după plecarea sa de la Institut nu mai exista nici o poartă deschisă pentru mine, pentru simplul motiv că Institutul era refractar la teologia sa mistică şi mai ales la dogmatica sa.

Am scris în revista *Contacts,* editată de Olivier Clement, un *Omagiu la împlinirea vârstei de 75 de ani.* (Vezi vol. XXXI (1979), no 105 – Versiunea română în *Ortodoxia,* 30 (1978), nr. 4, pp. 638-647). M-a încurajat atunci să editez un volum mai amplu despre teologia sa. Peste câţiva ani i-am trimis „sinopsa" acestui volum, pentru a orienta elaborarea lucrării lărgite. Această sinteză a fost publicată (la editura Trinitas, Iaşi, 1984) sub titlul: *Spaţiul nemuririi* (acest titlu îi aparţine; eu propusesem *Spaţiul metafizic*, ca o contrapondere la *Spaţiul mioritic* de Lucian Blaga).

La Conferinţa de la Melbourne (1981), conceptul „Liturghie după Liturghie" a fost recunoscut ca fiind cea mai bună expresie a unei tipologii misionare ortodoxe. Dar acesta avea acum şi o consecinţă asupra misiologiei ecumenice. Într-unul din rapoartele Conferinţei a fost reţinută fraza: *Euharistia este pâinea pelerinului* (Pilgrim Bread), *hrana misionarilor* ("merinde pe calea veşnică", după expresia liturgică), locuţiune care va fi reluată în toate seminariile misionare de mai târziu.

La Harare, în 1998, Anastasios Yannulatos, participant ca primat al Bisericii Albaneze, a reluat expresia „Liturghie după Liturghie" în meditaţia sa despre *Anamneză.* Redactorii documentului BEM (după adoptarea textului definitiv la Lima, în ianuarie 1982), Max Thurian (este autorul textului francez) şi Nissiotis (era moderatorul Comisiei „Credinţă şi Constituţie"), mi-au cerut să scriu un capitol adiţional la Secţia „Euharistie", anume referitor la legătura dintre Euharistie şi Misiune, aşa cum precizase Conferinţa de la Melbourne. De asemenea, Adunarea Generală de la Vancouver (1983) va adopta în Raportul final un capitol despre *„Viziunea euharistică a unităţii"*.

14. Geneva – teologia ortodoxă în perspectivă ecumenică

Ca teolog ortodox provenit dintr-o ţară din Europa Răsăriteană, am fost solicitat să particip la dezbateri şi studii organizate de celelalte comisii ale Consiliului. De pildă, am participat la sesiunea anuală a Comisiei *Credinţă şi Constituţie* care s-a ţinut la Bangalore în 1978, cu tema „Să dăm seama de speranţa care este în noi".

Lukas Vischer, Directorul Comisiei, introduse această temă sub presiunea teologiilor „contextualiste", cu scopul de a pune în evidență impactul istoriei și al condiției umane în exprimarea credinței, în exegeza Crezului, impactul factorilor „neteologici". Comisia încerca să dea o formă finală documentului BEM (*Baptism, Eucharist and Ministry*) și să obțină un vot de recomandare unanim.

Cel mai aprig opozant al documentului era profesorul grec Gherasimos Konidaris, care a pronunțat faimosul triplu NEIN, contra celor trei secții ale BEM-ului. Grupul ortodox a votat „pentru": Nissiotis, Meyendorff, Lossky, Borovoi, Damaskinos, Popescu, Limouris, Hopko, Romanidis, Theodoru. Grupul catolic: Duprey, Fortino, Tillard, Bowen, aștepta alegerea noului papă, care s-a făcut în zilele conferinței în persoana episcopului Karol Wojtila din Cracovia. N-a fost nici o surpriză, întrucât aceștia ne-au spus din ajun că Biserica romano-catolică din Germania va impune acest nume.

În raportul final al conferinței a fost inserat un capitol despre mărturia credinței în situații extreme (martyria), și astfel experiența Bisericilor Ortodoxe sub regim comunist era recunoscută și validată. În 1979 Departamentul *Biserică și Societate* (director Paul Abrecht), organizează conferința cu tema *Credință, Știință, Viitorul umanității*, care s-a ținut la MIT, Cambridge, Mass. Unul din vicemoderatorii conferinței a fost mitropolitul Paulos Gregorios, erudit în domeniul antropologiei și cosmologiei (cartea sa „Cosmic Man").

Din partea română a participat domnul Dan Ciobotea, care își pregătea teza de doctorat la Strassboug. Noul patriarh, Justin Moisescu, a acordat o atenție particulară acestei conferințe, deoarece tema ei

era în raport cu viitoarea Conferință Mondială despre populație ce urma să aibă loc la București. În plus, era în bune relații de prietenie cu Paul Abrecht și cu Mircea Malita, ministrul român al învățământului, membru al Clubului „Roma", care, de altfel, va fi vorbitorul principal la o consultație ecumenică ce s-a ținut la București, premergătoare Conferinței Populației.

Așa cum am arătat, în calitate de „teolog ortodox", cooperarea cu celelalte comisii ale C.E.B. era absolut necesară, căci nu toate comisiile Consiliului aveau în personalul lor un profesor de teologie ortodoxă venit dintr-o țară din Estul Europei. Cooperarea mea cu *Credință și Constituție* a fost foarte strânsă. Încă din 1965 profesorul Vitali Borovoy (Patriarhia Moscovei) m-a solicitat să lucrez cu grupul său care redacta secția „Euharistie" din textul de convergență numit BEM.

Alți teologi români erau atașați acestei comisii: Corneanu, Popescu, Radu, Chițescu, dar pozițiile acestora erau prestabilite de comisiile locale. Am primit invitația să particip la Conferința de la Lima, unde urma să fie adoptat textul definitiv. Am zburat spre Lima în același avion cu Philip Potter, ocazie să criticăm Comisia condusă de Lukas Vicher, foarte autocefală în teologia și organizarea ei, complet izolată de celelalte departamente ale CEB.

N. Nissiotis a condus sesiunea în care s-a cerut votul final pentru textul BEM. Ortodocșii au solicitat încă o pauză de o zi pentru discuții și consultații. A doua zi era însă sărbătoarea Teofania (Bobotează), 6 ianuarie 1982. Părintele Cyril Argenti a propus celebrarea sfințirii apei (Bobotează) la fântâna din curtea Centrului de reuniuni. Era o dimineață splendidă de iarnă în Lima. Când părintele Cyril a strigat:

„Trimite Duhul Tău cel Sfânt şi sfinţeşte apa aceasta", un grup de porumbei s-au înălţat de pe bordura fântânii, făcând un tur de zbor deasupra apei şi mulţimii. Toţi au strigat: „Duhul se purta deasupra apelor". A fost un semn tangibil că Duhul Sfânt va asista comisia să ia o decizie istorică.

Într-adevăr, a doua zi (era Crăciunul pentru orientalii şi ortodocşii după calendarul iulian), textul a fost votat în unanimitate. În plină euforie, comisia a aplaudat îndelung acest triumf. Max Thurian, Nissiotis, Deschner, Tillard, Zizioulas, arhitecţii şi demiurgii principali ai textului, au vărsat lacrimi de bucurie. Philip Potter a fost emoţionat. A fost o zi mare, triumfătoare, un vot care legitima cercetarea şi dialogul în Mişcarea Ecumenică din care făceam şi eu parte. La capătul a şase zile de lucru asiduu, Dumnezeu a ales o zi, duminica, în care să se odihnească şi să se reveleze altfel. Tot aşa, după traversarea deşertului, Mişcarea Ecumenică se arată acum altfel, transfigurată. A fost o duminică, ziua Domnului, zi de revelaţie, zi în care Dumnezeu îşi arată faţa Sa oamenilor, zi de înviere şi de eliberare în pelerinajul ecumenic.

Interesul CEB pentru Biserica şi teologia ortodoxă din România, mai deschisă pentru relaţii ecumenice şi mai aptă pentru o comunicare a Ortodoxiei pe scena ecumenică, a crescut enorm. Când s-a propus organizarea unei consultaţii ortodoxe despre locul şi misiunea femeilor în Biserica Ortodoxă, nici o biserică n-a acceptat să găzduiască o asemenea reuniune.

Marie Assad, din Biserica Ortodoxă Coptă din Egipt, secretarul adjunct al CEB, responsabilă de Departamentul femeilor, a scris mitropolitului Justin, care a dat un răspuns favorabil. Singura ezitare a mitropolitului se referea la facilităţile pe care le oferea

Mănăstirea Agapia, locul ales pentru consultaţie. Am vizitat imediat Mănăstirea Agapia şi am făcut împreună cu maica stareţă Eudoxia toate aranjamentele practice. Cum Marie Assad făcea parte din Alianţa Mondială a Femeilor şi avea relaţii cu Comitetul Femeilor din România, a invitat la consultaţie pe doamna Mia Groza, sora fostului prim-ministru Petru Groza, să participe ca vorbitor. Mitropolitul a decis atunci să se facă investiţii de circumstanţă pentru a asigura succesul consultanţei.

În Institutul Teologic din Bucureşti circulase zvonul că CEB va folosi reuniunea de la Agapia pentru a introduce pe agenda ortodocşilor problema hirotoniei femeilor. Mitropolitul a devenit furios, deoarece se simţea păcălit de CEB. Patriarhia a decis să se trimită de urgenţă la Agapia doi emisari specialişti în problema aceasta, respectiv profesorii Nicolae Chiţescu şi Iorgu Ivan, cu sarcina de a împiedica o asemenea dezbatere. Părintele Constantin Galeriu, delegat din partea Bisericii Române, era şi el îngrozit de o asemenea eventualitate.

S-a creat o adevărată psihoză: maicile au început să plângă că tocmai în mănăstirea lor teologii ortodocşi vor accepta ideea de hirotonie a femeilor. Înainte de începerea lucrărilor l-am rugat pe moderatorul consultanţei, mitropolitul Ignatie Hazim din Damasc să facă o declaraţie de principiu, spunând: „Consultaţia CEB de la Agapia nu tratează subiectul *Hirotonia femeilor*. Ea are altă agendă. De aceea cei care au venit la Agapia pentru subiectul menţionat, să părăsească sala".

Una din dificultăţile întâlnite la Agapia a fost sistemul de interpretare. Într-o noapte, verificând aceste instalaţii, şoferul mitropolitului mi-a atras atenţia că într-un spaţiu amenajat la subsol, doi indivizi

manipulează aparate şi fire cu care se pare că ascultă şi înregistrează discuţiile şi dezbaterile din plenară. Era pentru prima oară când eram confruntat cu această infracţiune. Am reclamat mitropolitului şi stareţei această prezenţă intolerabilă. Mitropolitul a dispus pe loc expulzarea acestor „inspectori" din Mănăstirea Agapia. Stareţa s-a plâns atunci că orice întâlnire cu străini în mănăstire este controlată de Departamentul Cultelor.

Dincolo de acest incident, consultaţia şi-a atins scopul, adoptând o serie de recomandări pentru Biserici privind participarea femeilor la misiunea Bisericii, inclusiv restabilirea ordinului diaconiţelor. Ani de zile, raportul *Consultanţei de la Agapia '77*, a rămas un text de referinţă. Din 1977 am renunţat să mai vizitez mănăstirile de maici, din cauza zvonului să teologii ortodocşi de la Geneva susţin hirotonia femeilor, după predica protestantă.

În 1977, a doua zi după cutremurul care a devastat capitala României, Bucureşti şi oraşul Roşiorii de Vale, am sosit la Bucureşti împreună cu colegii de la Departamentul Ajutor Inter-bisericesc (Inter-Church-Aid), condus de Pieter Bauman, din Louvain. Am traversat arterele în ruină ale capitalei cu o echipă de pompieri, am văzut Biserica „Enei", peste care se prăbuşise Restaurantul „Dunărea" şi Biserica „Sfânta Vineri", puţin avariată (dar care va fi distrusă de buldozere mai târziu, sub pretextul modernizării capitalei), şi ne-am oprit la Institutul Teologic de pe strada „Sfânta Ecaterina", al cărui imobil era total dislocat.

Un adevărat pericol, cu coloane frânte, cu săli de curs distruse, cu un internat insalubru şi arhaic. Înainte de a distribui la dreapta şi la stânga fondurile de care dispunea delegaţia CEB, mitropolitul Justin

care îl înlocuia pe patriarh (acesta fiind internat în spital) a propus Consiliului două proiecte în România: Centrul Ecumenic de la Bucureşti şi Institutul Teologic; Clinica de la Roşiorii de Vede. CEB, respectiv Ph. Potter, a acceptat aceste propuneri şi a decis transferul fondurilor către Patriarhia Română (peste 2 milioane $ pentru institut). Piatra de temelie a centrului ecumenic a fost pusă în 1977; nici până azi nu s-a terminat această clădire.

15. Profesor titular la Bucureşti

După obţinerea titlului de „doctor în teologie" în 1968, am cerut în repetate rânduri să fiu titularizat pe postul vacant de profesor la catedra de „Teologie Dogmatică şi Simbolică", dar am fost refuzat pe motiv că mă aflu în străinătate. Sub patriarhul Justinian, titularizarea se făcea de obicei prin numire, adică prin decizie patriarhală. Când patriarhul Justin este instalat, în iunie 1977, el va schimba acest procedeu şi va introduce practica concursului.

Justin a găsit o administraţie patriarhală dezorganizată. Din cauza spitalizării frecvente a patriarhului Justinian, în anul 1977 administraţia patriarhală era manipulată de vicari şi de consilieri. Absenţa patriarhului a fost favorabilă multor derive, dar mai ales amestecului direct al Departamentului Cultelor în „bucătăria" patriarhiei şi în afacerile bisericeşti, fapt pe care Justin nu l-a tolerat. La moartea lui Justinian, patriarhul Justin a găsit o situaţie incredibilă. Preşedintele Departamentului Cultelor se considera despot în curtea Patriarhiei.

De această derută au profitat şi o serie de conferenţiari şi profesori suplinitori pentru a fi titularizaţi prin „numire". Patriarhul Justin a observat

acest abuz prea târziu, când a cerut publicarea posturilor vacante în învățământul superior pentru a fi ocupate prin concurs. Astfel, am fost obligat să mă înscriu la concurs pentru postul vacant de la catedra de *Teologie Dogmatică şi Îndrumări misionare.*

Când am aflat că în comisia de examinare se află profesori mai tineri decât mine, titularizați cu puțin înainte prin strategia „numirii", am recuzat comisia cerând să fie numită altă comisie. Institutul a numit noi membri ai juriului, iar în această privință, decanul, părintele profesor Mircea Chialda, a fost de o corectitudine exemplară.

Preşedintele comisiei era domnul profesor Nicolae Chițescu, care nu putea să uite vechile hărțuieli din anii 1965-1968. Nicolae Chițescu era membru în Comisia „Credință şi Constituție" a CEB, împreună cu mitropolitul Nicolae Corneanu, şi în această calitate veneau des la Geneva, la sediul Consiliului. Ei ştiau că la Geneva coordonez un departament care se numeşte *Studii de misiologie ortodoxă* şi că competența mea în această materie este recunoscută la Geneva.

Tema propusă pentru prelegerea publică obligatorie a fost *Glosolalia,* o temă tratată de obicei la cursurile de îndrumare misionară cu preoții. Am avut la dispoziție pentru pregătire 24 de ore. Am creionat planul prelegerii, încadrând subiectul într-o temă mai mare: *Mişcare harismatică din secolul al XX.* Comisia a fost iritată de această schimbare, dar am explicat motivul acestei orientări.

În prima parte a prelegerii am făcut exegeza biblică a textelor invocate de Mişcarea Harismatică. În a doua parte, am insistat asupra raportului dintre pnevmatologie şi misiologie, mai precis dintre constituirea istorică a Bisericii creştine în Ierusalim în

Duminica Cincizecimii şi universalitatea Trupului lui Hristos, sau extinderea apostolică a Bisericii în care sunt antrenați toți: cei botezați, cei trimişi special prin hirotonie, cei ce sunt inspirați de Duhul Sfânt care suflă unde voieşte.

Conținutul şi forma prelegerii, precum şi explicațiile suplimentare, au atras atenția comisiei şi a celor de față, facultatea şi studenții. Se părea că totul este perfect, iar decanul a propus retragerea comisiei pentru deliberare. Totuşi, înainte de acesta, profesorul Nicolae Chițescu îmi face observația că un teolog ortodox român n-ar trebui să folosească, pentru citatele biblice, *„Biblia neoprotestantă"* tradusă de Cornilescu. Atunci mă întreabă direct: *„De ce te expui în fața profesorilor şi în fața studenților, cu o astfel de biblie, când există Biblia ortodoxă tipărită de Patriarhia Română?"*

Apoi roagă pe domul profesor Constantin Pavel să coboare de la catedră şi să vină la pupitru meu ca să identifice Biblia „neoprotestantă" de care m-am folosit. Nu, nu aveam o asemenea Biblie. Era Biblia tipărită la Bucureşti în 1968 şi 1972, cu aprobarea Sinodului, dar exemplarul meu era legat şi colorat (în roşu) în mod special de Societatea Biblică Unită din Londra, de la care îl primisem drept cadou personal. (Păstrez şi acum acest exemplar, ca şi textul definitiv al prelegerii.) N-au spus nici un cuvânt. Au amuțit.

Am participat la ceremonia de recunoaştere a promovării concursului şi de recunoaştere a titlului de profesor în specialitatea respectivă. Ceremonia a fost prezidată de rector, profesorul Mircea Chialda. N-am fost în stare să răspund la felicitări, dar am negat denumirea de „Biblie protestantă". A doua zi au fost în audiență la patriarhul Justin împreună cu decanul

Chialda, pentru a reclama titularizarea mea la catedra la care concurasem.

Culmea era că Chialda avea în mână cererea lui Chițescu, prin care cerea să suplinească în continuare, ca pensionar, această catedră. Patriarhul a spus că există o contradicție, de aceea n-a luat nici o decizie. „Să se respecte rezultatul concursului", a spus patriarhul. Într-adevăr, la 1 ianuarie 1978 am primit decizia de titularizare pe postul scos la concurs.

Mi-am dat seama cu această ocazie că nici Institutul Teologic, nici Administrația, nici Serviciul de „Relații Externe", nu se află sub controlul total al patriarhului Justin. Toate aceste sectoare se aflau încă în mâna unei curii ce rămăsese fidele sistemului lui Justinian şi care continua să-l fenteze pe noul patriarh cu sprijinul direct al Departamentului Cultelor. O rețea de consilieri, vicari şi inspectori dispuneau de o autoritate paralelă. El nu putea să conteze nici pe fidelitatea Sinodului, nici pe intervențiile Departamentului Cultelor. Polemica sa cu președintele Roşianu era notorie. Cum Biserica era o instituție dependentă, adică avea nevoie de intervențiile Departamentului Cultelor pentru a iniția vreo acțiune importantă, patriarhul se simțea umilit, cu o „putere" fără „putere".

Departamentul Cultelor se făcea că intervine la Ceauşescu, dar departamentul acesta n-avea acces până acolo, de aceea respingea orice propunere făcută de patriarh. Cea mai mare frustrare a sa era cauzată anume de existența acestei rețele paralele, şi mai ales de figurația politică la Departamentul Cultelor. S-a simțit izolat şi marginalizat, cu toate că a încercat să schimbe câțiva consilieri.

Din lipsă de interlocutor politic responsabil, n-a putut să împiedice demolarea bisericilor din Bucureşti,

tragedie pe care n-a aprobat-o niciodată. Odată, când era mitropolit la Iaşi, i s-a pus în spate închiderea unor mănăstiri şi expulzarea monahilor, în 1958. Acum i se reproşa indulgența față de ambițiile lui Ceauşescu de a şterge monumentele creştine din capitala țării. Patriarhul Justin n-a acceptat supunerea Bisericii față de Ceauşescu. Dimpotrivă, el a ținut ca Biserica să ocupe un mai mare loc în societatea română, în calitatea ei de comunitate morală şi instituție națională.

După instalarea sa ca patriarh, fostul profesor de teologie biblică, Justin Moisescu, deschide noi colecții: *Opere patristice* şi *Studii de teologie contemporană,* pe care urma să le publice Editura Institutului Biblic. În 1981, patriarhul care ştia că lucrez de mult timp la un *Dicționar de teologie,* îmi cere să-i prezint manuscrisul. I-am prezentat un material pentru trei volume, dar patriarhul a cerut să-l reduc la un singur volum în vederea tipăririi. Părintele Bartolomeu Anania, directorul editurii, a fost rugat să introducă *Dicționarul* în planul de tipărituri pe anul în curs.

Pentru dactilografierea manuscrisului s-a apelat la serviciile unei dactilografe excepționale, domnişoara Gheorghiu, care era o pasionată cititoare a studiilor părintelui Stăniloae. Redactoarea volumului a fost domnişoara Anca Manolache, care urmase cursurile de magisteriu. Pentru *Prefață*, domnişoara Manolache, care a urmărit, de fapt, tot procesul de tipărire, a făcut apel la părintele Dumitru Stăniloae.

Dicționarul prezenta şi un mare interes comercial pentru editură, de aceea a fost tipărit şi difuzat într-un timp record, grație părintelui consilier Sabin Verzan – directorul Tipografiei. În ziua când patriarhul a aprobat „drepturile de autor" pentru dicționar (o sumă convenabilă de 40.000 lei), acesta a

spus: „*Suma aceasta este pentru doamna ta şi pentru copilul tău, nu pentru tine*". De fapt, de atunci, Andru a avut relaţii speciale cu patriarhul Justin căruia îi plăcea să exerseze franceza lui impecabilă cu un student elveţian. L-a încurajat să facă studii în medicină.

16. Geneva – „servituţi către ţară"

Şederea noastră în Elveţia a fost tulburată de mai multe „servituţi" faţă de România, dintre care cea mai importantă a fost plata lunară a „cotelor cedabile". Potrivit Decretului Consiliului de Stat nr. 233, toţi cetăţenii români care obţineau salariul în valută în afara ţării, erau obligaţi să transfere către Statul român o cotă (în cazul meu SFR 2.000 lunar). Plata se făcea la Misiunea Română din Geneva, unui diplomat, contra chitanţă. Din 1973 până în 1989 am depus la Misiune peste 500.000 SFR.

Dificultatea cea mare era de ordin birocratic: cel care primea valuta era Ministerul de Externe, de care depindea Misiunea, iar acesta obliga Ministerul de Finanţe să depună contravaloarea în lei a unei cote din valuta depusă, la Institutul Teologic din Bucureşti, unde aveam postul titular reţinut. Băncile nu urmăreau acest proces, de aceea nimeni nu ştia unde se află valuta depusă şi nici când urma să fie convertită în lei. În timp ce Misiunea ne soma să plătim la timp cotele deoarece erau folosite pentru plata salariilor diplomaţilor, beneficiul depunătorului era pierdut în ceaţa birocratică. Logica decretului era umanitară: întreţinerea familiei rămasă în ţară.

O altă dificultate era prelungirea contractului de muncă din trei în trei ani: 1976, 1979, 1982, 1985, 1988, 1991, 1994. După o perioadă de trei ani, CEB

făcea o corespondenţă oficială cu Patriarhia Română să obţină un aviz favorabil (nu aprobare), pentru prelungire, aceasta pe temeiul unei înţelegeri tacite dintre CEB şi toate Bisericile Ortodoxe. Numai profesorul N. Nissiotis a ocupat postul de director la Institutul Ecumenic de la Bossey fără acordul expres al ierarhiei din Atena.

Această formalitate (care nu era legală) a creat impresia şi confuzia că teologul ortodox român ce lucrează la CEB ar „reprezenta" acolo Biserica respectivă. Făcând numirea mea dependentă de acest aviz (în fond, avizul Patriarhiei era facultativ), Serviciul de „Relaţii Externe" al Patriarhiei a insistat că fără aviz ar înceta contractul meu de muncă cu CEB. În plus, a tolerat să se creadă că eu aş fi reprezentantul Patriarhiei Române pe lângă CEB. Or, Biserica Română n-a avut şi nici nu are un „reprezentant" la Geneva. Echivoc total.

Exploatând această formalitate, Serviciul de Externe recomanda, cu aviz favorabil, nume pentru *staff*, crezând că această recomandare este suficientă pentru numire. Această confuzie era întreţinută şi de Departamentul Cultelor, căci Biserica însăşi cerea viza de prelungire a şederii mele la Geneva, nu posesorul paşaportului. De asemenea, Institutul Teologic a contribuit la aceasta, deoarece numele meu era trecut pe statul de salarii şi în cartea de muncă, cu menţiunea: „*trimis în misiune, plecat în misiune*". De altfel, Institutul, primind sumele în lei transferate de Ministerul Finanţelor, ca echivalent pentru rata din cotele cedabile în valută, credea că eu sunt retribuit pentru această „reprezentare".

Dar servitutea care ne-a amărât viaţa cel mai mult a fost „şcolarizarea" obligatorie a copilului în România. Fiind asimilaţi din eroare sau intenţionat cu

personalul diplomatic (în Elveția se află: Ambasada Română la Berna și Misiunea Română pe lângă ONU, la Geneva) și cu funcționarii angajați ca reprezentanți ai României în diverse organisme ONU, care erau supuși unor restricții (la un moment dat soțiile și copiii acestor funcționari au fost reținuți în țară, pierzând alocațiile de familie în străinătate), ni s-a cerut ca Andru să fie înscris la școala primară de unde are domiciliul (Cartierul „Ion Șulea", Aleea Feteşti, Școala nr. 19), și să fie examinat o dată pe an la materiile principale. Îngroziți de această directivă, l-am prezentat pe Andru în anii 1978-1982 în fața unei comisii de examinare la limba română, geografia și istoria României. Această obligație devenise intolerabilă, mai ales că elevul Bria era mereu criticat și apostrofat pe motiv că e „străin", că nu pronunță corect cuvintele româneşti.

Am reclamat situația la Ministerul Educației, unde spre surpriza noastră un inspector (Mocanu) ne-a reproșat: *„Cine vă obligă să veniți cu copilul în fiecare an pentru examen? Să vină elevul numai la terminarea bacalaureatului sau a licenței la Geneva, pentru o eventuală echivalare, și aceasta dacă vrea"*. Am zis: *„Aleluia"*, am mulțumit inspectorului după ritualul bizantin, am părăsit capitala, după ce cumpărasem mai multe dicționare și volume de poezie, în ediții bilingve – româno-franceză și cu asta s-a terminat „școlarizarea" forțată a lui Andru în țara unde se născuse.

O parte din vacanțele noastre în România, în primul deceniu de la sosirea la Geneva, erau consacrate contactului cu familiile noastre dispersate în mai multe orașe, de la Telega la Galați, unde Mihai Pungoci se stabilise cu familia, fiind numit inginer de construcții de nave la șantierul de acolo.

În februarie 1981 sunt anunțat că tata, după o scurtă internare la Spitalul din Ploieşti, se află din nou acasă, în convalescență, sub îngrijirea dată de Zenobia, Lili, Venera. După câteva zile am fost avertizați că tata este în comă. Am cumpărat bilet de avion spre București pentru luni după amiază. Luni dimineața, 1 martie 1980, tata a murit la Telega fără să-i spunem adio. A fost o deșirare profundă, deoarece plecarea mea în străinătate, niciodată acceptată cu inima deschisă de părinți, îi privase de acest minim de consolare: prezența vizibilă a fiului lor cel mare și a nepotului lor lângă ei, să le strângă mâna și să-i sărute la ieșirea din această viață. „Adio, părinți", am spus când am plecat din țară, la 7 aprilie 1973. Începea atunci o separare suportabilă, căci aveam speranța revederii. Acum începea un doliu insuportabil, pe care acel „veşnică pomenire" din slujba parastasului, îl ușurează, dar nu îl vindecă.

Prohodirea a fost săvârșită de un sobor de profesori și preoți, colegi și studenți: Radu, Necula, Moldoveanu, corul studenților din București, părintele Rică Georgescu, care a ținut un cuvânt de recunoștință din partea comunei, colegii Vişa, Dobrescu. Preotul paroh Arjoca a spus: *„Ne aflăm în fața unei racle cu trupul unui drept, nu în fața unui coșciug"*. Am fost impresionat de prezența corului *Oastei Domnului*, care a cântat pe tot parcursul procesiunii (cosciugul se afla într-un car tras de patru boi de munte): *„Mergi la cer și te așează lângă părintele Creator"*.

Înmormântarea a reunit o mare mulțime de muncitori, sondori, maeștri și ingineri de la întreprinderile petrolifere din comunele vecine, a reunit întregul sat, toți fiind invitați la pomană deschisă tuturor, în „casa veche". Desigur, în centrul acestei descompuneri familiale era mama, rămasă văduvă, o

stare pe care nu putea să o accepte. Deconstrucția familiei începe cu dispariția celui ce o construise. A doua zi ne-am adunat toți copiii și familiile lor în jurul mamei pentru a promite că integritatea și coeziunea familiei vor continua. Am scris tuturor o scrisoare de mulțumire și de mângâiere.

***

Philip Potter și Emilio Castro au ținut ca Adunările generale ale CEB: New-Delhi (1975), Vancouver (1983), Canberra (1991), Harare (1998), să fie precedate de două consultații teologice speciale care să prezinte tema principală a adunărilor respective: una protestantă și alta ortodoxă. Înainte de Vancouver, Potter a dorit ca tema *Iisus Hristos, viața lumii* să fie introdusă de un teolog ortodox.

Am insistat să fie invitat părintele Stăniloae. Ca loc de întâlnire a fost ales Comunitatea de la Grandchamp, Areuse, lângă Neuchâtel, în cadrul de rugăciune și de meditație oferit de surorile de acolo. Meditațiile ținute de Părintele Stăniloae la Grandchamp au fost excepționale, dar limba de comunicare a fost mediocră, improvizată, când franceza, când germana, când româna.

În critica pe care a făcut-o teologiilor contextuale și feministe, părintele Stăniloae n-a avut informații suficiente. Dar punctul lui de vedere a fost reținut: teologia ecumenică trebuie să țină cont nu numai de proclamarea mesajului biblic într-un context dat (rezumat, de pildă, la „opțiunea lui Dumnezeu pentru săraci", preferată de Teologia Eliberării), ci și de spiritualitatea globală a Bibliei, aceea a învierii și a sărbătorii. Această intervenție a determinat, de fapt, conținutul și stilul raportului de la Grandchamp, scris de John Poulton sub titlul *The Feast of Life*.

Consultațiile ortodoxe, premergătoare adunărilor generale, au fost organizate practic de Grupul Stafului Ortodox (OSG) din CEB, pe care l-am condus între 1975-1983. Simpozionul ortodox din 1982 s-a ținut la Damasc, în Siria, avându-l ca moderator pe Patriarhul Ignatie Hazim. Referatul principal a fost prezentat de profesorul Theodor Stylianopoulos (*Holy Cross*, Boston), care a făcut o exegeză erudită a textelor biblice referitoare la temă.

A fost o prelegere academică de excepție, iar acest fapt a determinat alegerea profesorului Stylianopoulos ca vorbitor principal la Vancouver. Raportul de la Damasc a fost redactat de mitropolitul indian Paulos Gregorios, împreună cu profesorii John Romanides și Theodor Stylianopoulos. Documentul rămâne și azi unul din cele mai importante texte ortodoxe elaborate în cadrul CEB (vezi cap. „*The Dialectic of Alternate Closing and Opening of the Doors*"). La cererea lui Potter am introdus în volumul *Jesus Christ, the Life of the World*, un mic eseu despre *Celebrating life in the Liturgy*.

În cadrul Adunării de la Vancouver (1983) am avut două răspunderi: să asist „comitetul de referință", împreună cu Konrad Raiser, secretar general adjunct al CEB, comitet care avea misiunea să propună marile orientări de viitor ale Consiliului. Când am citit rapoartele celor patru secții ale Adunării mi-am dat seama că fiecare secție făcea apologia propriei ei teologii contextuale și eclesiologii. Concluzia: CEB operează cu o pluralitate contradictorie de paradigme și rațiuni eclesiologice.

Comitetul de referință și-a dat seama de disonanțele existente în consiliu și de aceea a propus adunării să aprobe un studiu complementar despre *Vital and Coherent Theology*. Studiul a fost realizat

mai târziu, dar concluziile acestuia n-au fost corect formulate. Un ecou al acestui studiu neterminat se găseşte în documentul recent intitulat *Common Understanding and Vision*, pe care Adunarea generală de la Harare (1998) l-a trecut cu vederea invocând dilema realizării unui consens între Biserici, în orice temă. Astfel, vitalitatea şi coeziunea Mişcării ecumenice continuă să rămână un subiect exigent, care deranjează poziţiile convenţionale, confortabile, nelegate între ele.

A doua răspundere a fost aceea de a introduce pe agenda Adunării şi în documentele ei finale noţiunea ortodoxă despre *Eucharistic Vision*, potrivit căreia restaurarea vizibilă a unităţii Bisericilor are ca model şi energie comunitatea nouă care se adună în jurul Euharistiei pentru a actualiza Jertfa lui Iisus Hristos, actul prin care El a recreat unitatea lui Dumnezeu cu umanitatea şi creaţia Sa.

Unul din privilegiile oferite de CEB personalului său era acela de a facilita participarea familiei la diverse întruniri şi conferinţe. În aceşti ani (1973-1994) soţia şi copilul au asistat la mai multe reuniuni ecumenice, în calitate de „vizitatori", beneficiind de multe înlesniri (cazare în acelaşi studio sau apartament). De pildă, la Vancouver (1983), Kety şi Andru s-au înscris în această categorie prin amabilitatea lui Bill Perkins, care a răspuns de organizarea tehnică a Adunării în campusul Universităţii *British Columbia*. Andru s-a înscris în grupul tineret, fiind solicitat să ia parte la cultul de închidere cu lectura în limba franceză a „Apostolului", după procesiunea cu darurile oferite la altar.

Pentru personalul cu carieră didactică, CEB a acceptat ca aceasta să păstreze contacte cu facultăţile de la care au provenit, sau să-şi practice funcţia

didactică în afară, pe termen provizoriu, la Geneva sau în universităţile din Europa. Astfel, am răspuns la numeroase invitaţii să predau cursuri universitare, pe perioade scurte, sau să intervin în dezbateri şi ceremonii publice.

Cele mai frecvente centre au fost: Lyon, Paris, Geneva, Lausanne, Fribourg, Roma, Salamanca, Burgos, Madrid, Londra, Atena, Tesalonic, Praga, Sofia. La începutul dialogului teologic dintre Patriarhia Română şi Bisericile Anglicane şi Romano-Catolică am participat în calitate de consilier. De asemenea, în cadrul conferinţelor panortodoxe preconciliere, de pregătire a Sinodului ortodox, care s-au ţinut la Chambésy.

Cele mai constante reprezentări au fost: membru în Comitetul regional european al Societăţilor Biblice Unite (UBS) din Londra, între anii 1980-1987, iar în această calitate am călătorit în toate oraşele europene: Roma, Budapesta, Praga, Varşovia, Berlin, Stuttgart, Amsterdam, Helsinky, Viena. A fost una din misiunile pe care le-am avut în Europa cu cel mai mare efect concret, deoarece UBS, care nu avea relaţii directe cu Bisericile Ortodoxe, a folosit toate mijloacele şi căile pe care le avea Comisia de misiune a CEB. CEB a facilitat distribuirea Bibliilor în Ţările de Est în mod legal, a organizat seminarii despre locul Bibliei în cultul ortodox şi în spiritualitatea orientală.

O altă misiune de reprezentare a fost aceea în cadrul comisiei mixte catolico-ortodoxe în Elveţia, între anii 1980-1985, condusă de doi vicepreşedinţi: mitropolitul Damaschinos Papandreu, episcopul grecilor din Elveţia şi episcopul catolic Mamie de Geneva, Lausanne şi Fribourg. Rezultatele acestei colaborări au fost foarte fructuoase, deoarece numai după doi ani de lucru comisia a adoptat un text comun

despre „Căsătoriile mixte între ortodocşi şi catolici". Comisia a propus un ritual comun pentru asemenea căsătorii, prima parte fiind „logodna" – promisiunea şi alianţa celebrată de preotul catolic, iar a doua parte fiind „încoronarea", celebrată de preotul ortodox. Celebrarea cununiei lui Andru, în Capela Institutului Ecumenic de la Bossey (la 28 iunie 1998) a urmat acest ritual.

Disciplina sacerdotală impunea să mă integrez unei comunităţi liturgice canonice unde să practic preoţia prin predică şi celebrarea Liturghiei euharistice. Cum „mentorul" meu în ecumenism era mitropolitul Emilianos, am frecventat împreună cu el Centrul Ortodox de la Chambésy, unde exista o parohie greacă. Foarte adesea concelebram Liturghia în capela rusă, unde se afla şi sediul reprezentantului Patriarhiei Moscovei pe lângă CEB.

La Chambésy am întâlnit, încă din aprilie 1973 (la sărbătoarea Paştilor), un grup de români cunoscuţi mai dinainte de studenţii români aflaţi la Geneva pentru studii de specialitate. Unii dintre aceştia erau preoţi. Aceştia au luat iniţiativa de a celebra Liturghia în limba română în capela greacă de la Chambésy. Mai târziu, Liturghiile duminicale au fost celebrate în biserica vechilor-catolici „St. Germain" din Vieille Ville. A fost primul gest de „ospitalitate" liturgică faţă de ortodocşi la Geneva.

Tot aici, în 1975, s-a constituit o parohie română cu hramul „Învierea Domnului". Cum comunitatea s-a mărit, s-a simţit nevoia organizării ei formale, în baza unui statut legal, sub conducerea unui preot paroh venit din ţară special pentru această misiune. Cel dintâi preot paroh a fost părintele Emil Roman din Arad. Aceasta s-a întâmplat în anul 1977, când parohia s-a transferat la Chambésy, în fosta

capelă a Centrului, unde se află şi astăzi. Parohia se află sub jurisdicţia Arhiepiscopiei Române pentru Europa Occidentală cu sediul la Paris.

La Geneva există încă o parohie română canonică, care celebrează liturghia în biserica vechecatolică din Grand-Lancy. Parohia română, care se foloseşte pentru cult de biserica de lemn din Thonex, se află sub jurisdicţia canonică a Mitropoliei Ortodoxe Ruse din exil cu sediul în S.U.A., până acum nerecunoscută de Sinodul panortodox.

În timpul vacanţei de vară în Franţa, în iulie 1986, secretara îmi dă o veste tristă: decesul patriarhului Justin într-o clinică din Bucureşti. Cum înmormântarea a fost foarte grăbită, n-am avut timpul necesar să ajung la Bucureşti. Ştiam că patriarhul era bolnav. Am convenit cu mitropolitul Damaskinos să intervină să fie scos din ţară pentru un tratament adecvat. Ca şi în cazul patriarhului Justinian, două obstacole au împiedicat această ieşire: pe de o parte familia patriarhului, care pretindea că preia grija şi asistenţa medicală în ţară, de aceea nu acceptă alte proiecte; pe de altă parte, cabinetul patriarhului (adică secretarii cabinetului particular), care împiedicau orice comunicare cu străinătatea şi chiar ofereau informaţii false.

Am vorbit cu doctorul de casă al patriarhului, Dr. Chiorbeja, cel mai apropiat călugăr de patriarh, dar nu mi-a dat un aviz favorabil plecării patriarhului în Elveţia. În schimb, nepotul patriarhului, juristul Moisescu, a optat pentru această soluţie. Se pare că până la urmă însuşi patriarhul, care se credea invulnerabil la boală, a renunţat la propunerea lui Damaskinos de a veni în Elveţia. De altfel, în asemenea situaţii, intervenţiile din afară sunt incoerente şi hazardate, căci, în general, asistenţa

medicală şi socială oferită demnitarilor, celor care conduc Biserica, este neorganizată şi improvizată. Aceasta este suplinită de „intervenţia rudelor", care sunt incompetente din punct de vedere clinic şi abuzează de dreptul lor de moştenire.

Cine era omul de încredere din anturajul patriarhului Justin? Cui să-i ceri un sfat? Episcopului Roman? Ştiam că patriarhul avea un respect tacit, dar profund faţă de acesta, despre care mi-a spus odată, fiind în vizită împreună cu mitropolitul Damaskinos la Cernica: „Roman este un drept". Am asistat aici la o scenă unică: în timpul Liturghiei în biserica mănăstirii, la care asistau patriarhul, Damaskinos, Roman şi părintele Calinic, starețul mănăstirii, patriarhul a făcut semn starețului şi i-a poruncit: *„Cere iertare de la episcopul Roman"*. Starețul a ezitat o clipă, dar imediat s-a curbat, a făcut o metanie mică, a sărutat mâna episcopului Roman şi s-au împăcat. Roman era schimbat la faţă, cu ochii înlăcrimaţi şi cu faţa acoperită de o pânză de blândeţe.

Moartea patriarhului Justin Moisescu va aduce mari schimbări în atitudinea Patriarhiei Române faţă de CEB, dar şi în relaţiile noastre cu autorităţile române. De pildă, ori de câte ori mă aflam în România, fie pentru seminarii şi conferinţe, fie în vacanţă, cu familia, ne simţeam protejaţi de el. La îndemnul său, n-am depus niciodată paşaportul la intrarea în România, deoarece aveam o viză română de şedere în afară pentru mai mulţi ani, deci nu era vorba de „întoarcere definitivă din misiune".

În 1985, când Elena Ceauşescu a poruncit ca toate familiile diplomaţilor, inclusiv soţiile preoţilor să fie reţinute definitiv în ţară (pentru a economisi valuta plătită pentru alocaţiile de familie), patriarhul ne-a anunţat prin fratele Vasile Bria, consilier la

Arhiepiscopie, să nu venim la Bucureşti. Cu aceasta am evitat o confruntare directă cu autorităţile române, despre care nimeni nu ştia cum avea să se termine. Având acest semn, soţia n-a călătorit în România timp de 8 ani (1984-1992). Patriarhul mi-a atras atenţia că Departamentul Cultelor, respectiv secretarul general, Ion Roşianu şi directorul Serviciului „Personal", Ilie Fonta, au reclamat faptul că nu respect această instituţie şi nu depun paşaportul la sosire în ţară, astfel că Departamentul nu are evidenţa sosirii şi plecării mele din ţară.

După moartea patriarhului publicarea cărţilor mele a fost amânată, cu toate că manuscrisele erau depuse cu mulţi ani în urmă la tipografie. În 1986, Comisia de Misiune a finanţat, în cadrul programului de literatură catehetică pentru Europa de Est, tipărirea *Dicţionarului de Teologie Ortodoxă* (Ediţia 1981) în Olanda (2000 exemplare). Din materialul rămas după tipărirea *Dicţionarului* alcătuisem un catehism mai dezvoltat, cu titlul *Credinţa pe care o mărturisim,* care a fost publicat de abia în 1987.

În fine, Editura acceptă să publice *Destinul Ortodoxiei* în 1989, care cuprinde şi *In memoriam patriarhul Justin.* Seria acestor publicaţii a fost mereu împiedicată de conducerea tipografiei, pusă sub patronajul unui consilier, Sabin Verzan, un exeget foarte capabil, dar autoritar, dictatorial. Acesta avea logica lui de patron: autorul, Bria, nu se află în ţară, deci nu puteau să fie „negociate" condiţiile tipăririi, difuzării, drepturile de autor. În plus, era de ajuns să întrerupă difuzarea unei cărţi, deşi era tipărită, pe motiv că stilul, metoda, titlul ei constituie „inovaţii din afară".

La propunerea acestuia, patriarhul retrăgea cartea din circulaţie publică, aşadar nu ajungea la mâna

preoților și credincioșilor. Din propria sa inițiativă, Verzan a stocat în depozitul tipografiei cartea *Iisus Hristos*. Primise de la Editura Enciclopedică 10.000 de exemplare în mod gratuit, pentru a fi vândute cu preț redus. A refuzat să o pună în librărie pe motiv că nu e publicată în editura Patriarhiei și nu are *Prefață* semnată de patriarh.

17. Geneva – sfârșitul războiului rece

În anul 1987 Emilio Castro îmi propune postul de Director al secției *Înnoire și viață parohială*, cerându-mi să restaurez „dimensiunea de cult și spiritualitate" a Consiliului, dimensiune uitată și ignorată. Am pregătit un program în jurul acestui concept, pe care Comitetul Central al Consiliului l-a acceptat cu entuziasm în sesiunile din anii 1988-1989. „Cult și spiritualitate" va deveni, în noua structură a Consiliului, unul din curentele „Unității I" împreună cu „Credință și Constituție", „Educația Teologică", „Laicii" și Institutul Ecumenic de la Bossey.

Cu aceasta, imaginea Consiliului era refăcută: acuzat că favorizează dimensiunea orizontală a misiunii, dimensiunea verticală a moralei creștine era acum recunoscută. Nu este exagerat să se spună că tema Adunării Generale de la Canbera (1991): „Come, Holy Spirit, Renew the Whole Creation" a fost sugerată de acest „curent" care a căpătat aici o mare vizibilitate.

Această poziție mi-a facilitat mai multe programe legate de o temă generală: *„Spiritualitate creștină pentru astăzi"*. O conferință cu acest subiect general a fost organizată la Iași în 1994, la care au participat: Emilio Castro, Mgr. Emilianos Timiadis, Wesley Graber-Michalson, Joan Back (Mișcarea

Focolari), Vassula Ryden, Mgr. Daniel Ciobotea. Din păcate, rapoartele acestei conferințe n-au fost publicate.

Un alt program a fost *„Viața ecumenică în marile metropole"*, realizat sub forma unor reportaje-documentare despre ecumenismul local în orașele mari: Geneva, Sao Paolo, Ierusalim, Nairobi, Praga, București. Am vizitat toate aceste centre explicând scopul proiectului și identificând persoana sau grupul responsabil pentru redactarea raportului final. Cea mai inedită experiență a fost cea de la Geneva, deoarece cel care a condus ancheta a fost pastorul Paul Fueter (care făcuse studiile liceale la *College Calvin*, și care a scris în raportul său tot ce a găsit la Geneva, adică prăpastia enormă dintre reformații calviniști și romano-catolicii integriști.

La Vie Oecuménique à Genève a fost retrasă urgent din circulație la cererea Consistoriului de pastori reformați. Emilio Castro și Ion Bria au fost apostrofați pentru această inițiativă. Textul se păstrează, inclusiv documentația editată de Paul Fueter, în arhivele CEB. Geneva calvinistă nu era pregătită să primească o privire critică din afară. Ecumenismul de bază genevez era fragil. În această analiză am cunoscut și „diaspora ortodoxă" din Geneva, o prezență dispersată, izolată în grupuri etnice, un fel de ortodoxism etnic.

Pentru *„Ecumenical Life in Romania"*, început în 1988, am avut ca partener AIDROM, Asociația Ecumenică din România, condusă în această perioadă de Matti Sidiroff din Finlanda. Pentru a stabili cadrul acestui studiu (Survey) am vizitat reprezentanții tuturor Bisericilor și asociațiilor creștine din București, inclusiv facultățile de teologie de aici. Toți erau atrași de scopul acestui proiect, inclusiv Departamentul

Cultelor, care dispunea de statistica locaşurilor de cult şi a parohiilor din capitală.

De la început mi-am dat seama de decalajul dintre programele şi instituţiile misionare şi ecumenice lansate de romano-catolici (facultăţi, spitale, mănăstiri, centre de caritate şi de ospitalitate) şi de protestanţi (publicaţii, edituri, şcoli duminicale, librării, case de rugăciuni, programe religioase la radio) şi cele iniţiate de ortodocşi, care se concentrau asupra construcţiilor de capele şi biserici improvizate, în locuri improprii. Cauzele erau multiple. După revolta din decembrie 1989, de pildă, catolicii şi protestanţii beneficiau de material, de fonduri şi personal din afară, prin intermediul agenţiilor umanitare confesionale, în vreme ce ortodocşii n-aveau parteneri externi, nici centre donatoare şi de coordonare.

Apoi, prioritatea catolicilor şi protestanţilor era de ordin misionar şi educaţional, pe când ortodocşii se limitau la programe cultice pentru care aveau nevoie de construcţii de biserici, pe terenuri cedate din mila primăriilor. Or, donatorii din afară refuzau să ofere României ajutoare pentru clădiri şi imobile, pentru ziduri (Bricks). Preferinţa acestora era instituţiile de educaţie şi de sănătate pentru copii şi adulţi.

Am vizitat mai multe biserici noi, construcţii improvizate, cabane din lemn, fără simbolică. Facultatea de teologie reclama fonduri şi ajutoare materiale. Programe cu caracter ecumenic, sau manuale şi cursuri de formaţie ecumenică pentru învăţământul seminarial şi universitar, nu făceau parte din strategia imediată a facultăţii. Pentru toate aceste motive, împreună cu Matti Sidorof am decis să suspendăm acest Survey, urmând să fie reluat mai târziu. Documentaţia ce s-a adunat atunci a fost pusă sub sigiliu.

Despre *Ecumenical Life in Jerusalem* voi vorbi în altă parte.

Secţia *Cult şi Spiritualitate* a oferit o atenţie specială diverselor forme de pietate, devoţiune şi de asceză din comunitatea ecumenică actuală. S-a publicat, în mai multe reprize, un Calendar ecumenic în care erau grupate pe săptămâni cele 330 Biserici membre ale Consiliului. Astfel, în fiecare săptămână, toate Bisericile se rugau pentru Bisericile dintr-o regiune.

Intercession, rugăciunea comună, reciprocă, a constituit în anii 1980-1990 una din forţele de comuniune în CEB. De asemenea, spiritualitatea monastică şi harismatică au ocupat un loc special pe agenda acestei subunităţi. În acest scop am vizitat de mai multe ori mănăstirile din Muntele Athos şi cele din Egipt, din Serbia şi Bosnia, pentru a încuraja participarea lor la consultaţii şi seminarii ecumenice despre monahism. Rapoartele a două consultaţii interortodoxe despre acest subiect fuseseră foarte bine primite de CEB: *Monahismul şi misiunea Bisericii* (Amba Bishoy Egipt, mai 1979) şi *Spiritualitatea Monastică* (Mănăstirea Lovnica, Bosnia, octombrie 1986).

Ultima vizită la Muntele Athos am făcut-o după Consultaţia Ortodoxă de la Neapolis (Grecia, 1988), fiind însoţit de mitropolitul locului Dionisos. Am fost dezamăgit de atitudinea unor călugări atoniţi faţă de ortodocşii din Bisericile Orientale, pe care i-au tratat ca „eretici". Cu mulţi ani în urmă invitasem la Geneva o delegaţie de călugări de la Athos pentru o serie de conversaţii, de faţă fiind mitropolitul Emilianos Timiadis, reprezentantul Patriarhiei Ecumenice. Teza lor era cunoscută: ecumenismul este erezia secolului, deoarece conţine tentaţia de a relativiza Ortodoxia

(prin hirotonia femeilor), de a transgresa canoanele privitoare la eretici („ospitalitatea euharistică"), de a compromite unitatea existentă a Bisericii. Au plecat mai decişi ca oricând să apere Ortodoxia formulată de cele şapte sinoade ecumenice.

Ce loc are ierarhia teologică a Muntelui Athos în discursul ortodox actual? Cum justifică Athosul certitudinile magisteriale pe care le impune Bisericilor angajate în Mişcarea Ecumenică? Are dreptul şi autoritatea o instituţie monastică să favorizeze o interpretare *ad litteram* a canoanelor privind ereticii şi schismaticii din primul mileniu? Desigur, apelul la verticalitatea evanghelică, la stabilitatea în credinţă şi rugăciune, la sfinţirea trupului, sunt principii permanente ale spiritualităţii ortodoxe.

Dar apelul la condamnarea ereticilor şi schismaticilor, la neparticipare la rugăciune comună, ecumenică, la nerecunoaştere reciprocă între Biserici, vehiculat de monahii de la Athos, poate să conducă, chiar inconştient, la tensiuni, intoleranţă şi violenţă între grupuri religioase şi etnice (Bosnia, Macedonia, Kosovo).

Consiliul Ecumenic al Bisericilor a avut pe agenda sa din anii 1986-1990 un subiect exploziv: situaţia din România. Subiectul era tratat tehnic de *Comisia Bisericilor pentru Afacerile Internaţionale*. În fiecare din sesiunile sale Comitetul Central dezbătea la capitolul *Public Issues* această chestiune sub două aspecte: demolarea satelor din zonele rurale (şi mai ales din regiunea locuită de minoritatea maghiară) şi distrugerea unor biserici din Capitală, aceasta fiind proba cea mai evidentă a supunerii autorităţilor bisericeşti faţă de conducerea politică a Statului. În această privinţă, exista o corespondenţă masivă între CEB şi Patriarhia Română. Exista, de asemenea, o

documentaţie extinsă (reportaje, statistici, interviuri) pusă la dispoziţie de cei doi membri ai Comitetului Central: mitropolitul Antonie şi episcopul vicar Nifon.

Sub presiunea prezbiterienilor din S.U.A., a reformaţilor din Olanda şi a luteranilor din Germania, membri ai Comitetului Central, CEB a fost pe punctul să adopte o rezoluţie de condamnare a violării drepturilor omului în România. Această presiune era concomitentă cu măsurile luate de Organizaţia Naţiunilor Unite contra României acuzată, printre altele, că transformase Bibliile în hârtie de toaletă, fapt denunţat de ambasadorul S.U.A. la Bucureşti.

Confruntarea cea mai directă pe această problemă a avut loc în timpul Comitetului Central al CEB care s-a ţinut la Moscova în iunie 1989. CEB trimisese o delegaţie în România condusă de pastorul Jacques Maury, fost preşedinte al Bisericii Reformate din Franţa, să constate adevărul acuzaţiilor privind dărâmarea satelor şi bisericilor, despre care să facă un raport în atenţia Comitetului Central de la Moscova. Am însoţit această delegaţie pe tot parcursul vizitei şi am asistat la redactarea concluziilor.

Când m-am prezentat la Aeroportul Otopeni pentru zborul spre Moscova împreună cu membrii acestei delegaţii şi cu mitropolitul Antonie, am fost anunţat de delegatul Patriarhiei că nu am loc rezervat pentru zborul respectiv. Cumpărasem biletul de avion prin compania Swissair pe ruta: Geneva, Bucureşti, Moscova, Geneva. Agenţia mi-a confirmat itinerarul şi mi-a rezervat locurile. Jacques Maury şi mitropolitul Antonie au declarat imediat că dacă Bria nu călătoreşte cu ei spre Moscova, nici ei nu vor părăsi aeroportul Bucureşti. Delegatul îmi spune că, de fapt, ofiţerul de frontieră nu-mi dă aviz de trecere a graniţei, deoarece nu am „talonul de ieşire" din ţară. Am explicat că

talonul nu este o autorizație legală de plecare din țară, ci un document de statistică.

Antonie cere atunci să vorbească cu directorul Aeroportului şi cu ofițerul de la controlul paşapoartelor. Ofițerul îmi spune cauza acestei tracasări: Departamentul Cultelor m-a denunțat că nu am depus paşaportul la sosirea în țară, aşa cum e obligat orice cetățean român şi nici n-am solicitat talon de ieşire. I-am răspuns că am venit în țară nu pentru concediu, ci în cadrul serviciului pe care îl am la Geneva, aşa cum se arată într-o scrisoare semnată de Emilio Castro.

De altfel, ori de câte ori plecam în România, aveam asupra mea o atestație de serviciu de la CEB. E drept, eu n-am depus niciodată paşaportul la Departamentul Cultelor pe timpul şederii în România, ceea ce însemna o provocare. Acesta a fost unul din principiile învățate de la patriarhul Justin: „Să nu laşi paşaportul din mână cât timp stai în România!".

Ofițerul mi-a cerut să plătesc amenda pentru infracțiunea de nedepunere a paşaportului la autoritatea emitentă, la întoarcerea în țară. Am refuzat, spunând că nu-i legal, deoarece eu lucrez la Geneva pe baza unui contract pe care însuşi Statul român îl respectă şi profită de el (conform Decretului nr. 233). Totuşi am plătit amenda după ce ofițerul a recunoscut că „talonul de ieşire nu este un act legal sau o viză". Am plecat apoi toți spre cursa Tarom Bucureşti-Moscova. În avionul care ne aştepta la capătul pistei erau multe locuri neocupate.

La Moscova, sesiunea Comitetului Central despre *Situația din România* a fost un război. După audierea lui Jacques Maury, după intervențiile mitropolitului Antonie, ale episcopului-vicar Nifon şi ale pastorului reformat Zoltan Albu din Bucureşti,

delegatul american (prezbiterian) Thomson propune o moțiune de condamnare a politicii antireligioase a autorităților politice din România. Moțiunea a fost susținută de numeroşi delegați din Olanda, Germania, Austria, Elveția.

Înainte de punerea la vot a moțiunii, Emilio Castro subliniază faptul că adoptarea acestei moțiuni ar însemna respingerea raportului lui Jacques Maury, care a fost în România la propunerea Comitetului Central. Emilio Castro garantează personal cele afirmate în raportul delegației condusă de Jacques Maury, iar dacă Comitetul Central se îndoieşte de concluziile delegației, cere să i se dea autorizația să facă el însuşi ancheta în România şi să prezinte rezultatele acesteia la sesiunea următoare. Comitetul Central a votat în favoarea acestei recomandări a lui Emilio Castro. Mr. Thomson (numit apoi Mr. Motion) a pierdut la vot. Propunerea lui Castro fusese pregătită în pauza înainte de vot de către Ninan Khosy, directorul comisiei pentru *Afacerile Internaționale*, cu acordul delegaților români.

La ieşirea din sală, după vot, Mitropolitul Antonie a avut o cădere bruscă, la un pas de un colaps fatal. S-a retras în camera de la hotel sub supravegherea strictă a doctorului, care constatase că tensiunea arterială ajunsese la paroxism. Incidentul de la Moscova a arătat paroxismul „războiului rece" care se practica înăuntrul Consiliului Ecumenic, având ca țap ispăşitor Biserica Ortodoxă din România. (De altfel, până azi Biserica Română continuă să rămână țapul ispăşitor pentru aservirea Consiliului la politica Europei de Est.)

Situația Bisericilor din România era oare atât de ireproşabilă încât să merite această apologie înverşunată şi acest preț moral din partea delegaților

români? Cine cerea acest preț? De ce membrii români din Comitetul Central erau atât de atașați la această realitate? Erau ei, oare, autorii acestei realități? Pe de altă parte, un grup din *Comitetul Central* format din reformați europeni, prezbiterieni americani și luterani germani, deși convins că Biserica Română sub comunism are încă rezistența ei, n-a acceptat niciodată acest fapt, insinuând că e vorba de o situație virtuală, manipulată de autoritățile politice române pentru a păcăli opinia publică internațională.

În confuzia creată de războiul rece virtual, grupul devenise ostil și intolerant, abuzând de tribuna Consiliului ecumenic. Cereau acum o condamnare pentru propria lor satisfacție. Această izbucnire tardivă a avocaților libertății religioase în Rusia și Europa Centrală și Răsăriteană era și un fel de *mea culpa* pentru felul cum aceștia au tratat disidenții politici din Est, cărora nu li s-a dat cuvântul în conferințe internaționale și reuniuni ecumenice, deoarece nu reprezentau Bisericile membre, cum o făceau ei înșiși.

Adunarea ecumenică europeană de la Basel din 1989 se ține în atmosfera critică creată de politica *Perestroika* și *Glasnost* imaginată de Mihail Gorbaciov. Jean Fischer, secretarul general al CEB, mi-a trimis documentele pregătitoare, împreună cu invitația de a participa în numele CEB. Cum România rămăsese singura țară din Est care nu acceptase politica lui Gorbaciov, KEK urmărea să formuleze o critică pozitivă la adresa Bisericilor din România, cu scopul de a le determina să se desfacă de politica lui Ceaușescu.

Jean Fischer nu dorea o confruntare, ci o reconciliere a României cu Europa. Am spus acest lucru delegației române, condusă de episcopul Nifon. Nifon a precizat că orientarea delegației române va

depinde de climatul general al adunării. Din păcate era o confruntare provocată de delegația reformată din Ungaria, Olanda, chiar Elveția. Ca delegat al CEB, am participat la *marșul de pace* prin cetate în grupul mitropolitului Damaskinos și al organizațiilor ecumenice. Delegația română a fost contrariată de acest gest.

În absența consilierilor din Serviciul de „Relații externe" al Patriarhiei, delegația Bisericii Române era antrenată de rectorul Constantin Voicu de la Sibiu și de directorul Dumitru Soare de la București. Delegația era crispată, nervoasă, izolată. Părea drogată, lunatică. Maicile murmurau continuu, parcă sub hipnoză: *„Politica internă și externă a României este corectă"*. Era un dicton spus fără nici o convingere și certitudine.

Strategia Adunării (susținută de Jean Fischer) de a ajuta Bisericile din România să ia distanță față de politica lui Ceaușescu, a eșuat din mai multe motive:

- sub umbrela *„grupurilor libere"*, cu intenție vădită de provocare, care pretindeau însă că reprezintă societatea civilă, Adunarea a permis mișcărilor disidente inspirate de o ideologie anticomunistă frenetică să demonstreze că au câștigat „războiului rece". Politica antiromână și geopolitica Europei erau dictate acum de Ungaria. Exodul românilor din Transilvania în Ungaria și de aici în Austria, făcea parte din propaganda maghiară, pe care Adunarea a lăsat-o să se exprime fără nici o rezervă. Exponatele arătau că în toată Ungaria, mai ales în Budapesta, grupuri de refugiați cereau eliberarea de România, adică integrarea Transilvaniei în Ungaria. De altfel, în vitrinele magazinelor din Budapesta era arborată harta României fără Ardeal, cu frontierele din 1940, din timpul lui Hitler și Horthy.

- mai era un motiv: catolicii din Polonia, luteranii din Germania şi reformaţii din Cehia pretindeau că sunt la originea destrămării comunismului în Europa. Germanii uitaseră că sunt constructorii zidului ruşinii din Berlin. În acel moment Europa Centrală era încă ocupată de ofiţeri, trupe şi armament sovietic, staţionate în marile oraşe, ca Berlin şi Praga. Basel a servit deci pentru purificarea politică a catolicilor din Polonia şi a protestanţilor din Germania şi Cehia. Înapoi la Europa catolică şi slavă. De altfel, principala limbă de comunicare la Basel a fost rusa, deoarece delegaţii din ţările din centrul Europei nu vorbeau altă limbă străină decât rusa.

În fine, ideologia „ciocnirilor civilizaţiilor" era la modă şi de fapt toate deciziile şi discuţiile de la Basel aveau la bază ideea preconceputâ a şocului de civilizaţii ("*Clash of Civilisations*"). Această teorie a fost folosită în primul rând de unguri în propaganda lor de dislocare a Transilvaniei. Harta Europei cu frontiera între civilizaţii care împarte România în două, era afişată peste tot. Singurii care au rezistat acestei ideologii au fost catolicii. Am întâlnit pe cardinalul Etchegaray care a declarat că aşa ceva este inadmisibil în Europa. Era o confuzie politică propagată de „grupurile libere" incontrolabile.

Aşadar, provocată de toate părţile, delegaţia română nu putea să intre într-un dialog autentic şi să ofere un răspuns credibil. Adunarea de la Bazel urmărea dărâmarea zidului Berlinului şi integrarea europeană, chiar dacă pentru aceea ridica un alt zid al civilizaţiilor, care excludea partea ortodoxă şi România din Europa atlantică. Or, germanii n-au intrat în Europa printr-o breşă făcută în zidul ruşinii ridicat de ei înşişi, ci prin conturarea acelui zid. Au fugit în Ungaria, de acolo în Austria, iar de aici au ajuns în

Berlinul de Vest. În toamna lui 1989, reconcilierea Germaniei şi a Europei se va face cu păstrarea urmelor zidului şi ale războiului rece.

În cursul anului 1989, mesajele lui Emilio Castro din partea CEB şi ale lui Jean Fischer din partea KEK cu privire la situaţia din România au devenit mai directe, mergând până la a cere Bisericii Ortodoxe Române să fie mai prudentă şi mai reţinută în cauţionarea politicii dictatoriale a lui Ceauşescu. Nu s-a primit răspuns oficial la aceste mesaje, ci doar comunicări şi explicaţii verbale, fără luări de poziţii publice.

Evenimentele de la Timişoara, intrarea în scena politică a pastorului reformat maghiar Tökes susţinut de diaspora maghiară şi de Alianţa Mondială Reformată condusă de Milan Opocenscky, au exacerbat tensiunea dintre Bucureşti şi Geneva. În dimineaţa lui 22 decembrie 1989, Ceauşescu este alungat de populaţia din Bucureşti, convocată în faţa sediului Partidului Comunist să-l ovaţioneze.

În momentul când Ceauşescu părăseşte balconul din care vorbea sub ameninţările demonstranţilor, Emilio Castro suna la telefon din aeroportul Geneva (orele 11,00), în drum spre Montevideo. I-am relatat ce se petrece la Bucureşti, cu care eram în legătură atât prin emisiunile de la Televiziunea franceză, cât şi prin postul de radio de la Crucea Roşie din Geneva, care avea un corespondent la Bucureşti.

Emilio Castro m-a întrebat care este rezultatul convorbirii mele cu patriarhul Teoctist. Într-adevăr, în dimineaţa zilei l-am contactat pe patriarh, căruia i-am transmis mesajul special al lui Emilio Castro: *„să meargă imediat la postul de Televiziune Română, împreună cu tot sinodul şi să declare clar şi deschis*

acordul Bisericii cu revoluția de la Timişoara". Patriarhul m-a ascultat, spunând că Biserica sprijină poporul: *„Sinodul este responsabil de politica Bisericii, nu Consiliul Ecumenic"*.

Am cerut atunci să vorbesc cu mitropolitul Antonie, dar n-a fost găsit în palatul patriarhal. Am vorbit apoi cu mitropolitul Corneanu, pe care l-am întrebat de ce nu se află la Timişoara, unde au fost masacrați copii pe treptele catedralei. Mi-a răspuns printre altele: *"Consiliul Ecumenic şi Domnul Castro să-şi vadă de treburile lor, aşa cum şi noi ne vedem de ale noastre. Noi cunoaştem bine situația de aici şi suntem capabili să o stăpânim noi înşine"* (Este adevărat, mitropolitul Corneanu se afla la Bucureşti, venind de la Istambul).

După ce am reprodus această convorbire lui Castro, Andru strigă din fața televizorului: *„Ceauşescu est renversé"*. Comunic direct această veste lui Castro. Decizia lui Castro: „Reuneşte imediat celula de criză de la CEB (din care făceau parte Samuel Isaac (locțiitorul lui Castro), Jean Fischer, Hans Schmaker şi eu) trimite un mesaj Patriarhului Teoctist şi tuturor Bisericilor membre ale CEB din România. Pregătiți o delegație ecumenică să plece în următoarele zile la Bucureşti, pentru sprijin moral şi material. Ceauşescu a fost răsturnat de la putere, judecat ca fost dictator şi tiran, executat în ziua de 25 decembrie 1989". Într-adevăr, în ultimele zile ale anului, o delegație condusă de Jean Fischer şi Hans Schmaker a plecat spre România cu un avion al Crucii Roşii şi după multe peripeții şi escale (la Belgrad) au ajuns la Bucureşti.

Capitala țării era asediată, iar Aeroportul Otopeni pus sub protecția armatei împotriva teroriştilor (fosta securitate şi miliție). Am aflat mai târziu că Jean Fischer ar fi cerut patriarhului să facă „mea culpa" în

fața țării şi să se retragă din funcție. Din momentul căderii lui Ceauşescu, patriarhul Teoctist a fost sub diverse presiuni din țară şi din afară. Frontul Salvării Naționale, format de Ion Iliescu, a delegat pe Dumitru Mazilu să aibă răspunderea relațiilor cu Cultele, iar acesta a ales ca persoană de contact cu Patriarhia Română pe părintele profesor Constantin Galeriu. Aceştia s-au prezentat la patriarh şi, sub amenințare, i-au cerut demisia. Alte grupuri de profesori, preoți şi studenți au manifestat contra patriarhului şi au cerut demisia acestuia. În cele din urmă, patriarhul s-a retras pe motiv de sănătate, mai întâi la Spitalul Elias, apoi la Mănăstirea Sinaia.

Conducerea Patriarhiei a trecut în mâna unui colegiu de ierarhi: Antonie, Corneanu, Nestor, Roman. S-a înființat un „Grup de reflecție", format din Bartolomeu Anania, Daniel Ciobotea, Teodor Baconsky, Constantin Galeriu. părintele Marchiş, părintele Galeriu. Au urmat apoi directivele lui Dumitru Mazilu: înlocuirea patriarhului cu părintele Cleopa de la Mănăstirea Sihăstria, hirotonia imediată a unor ierarhi tineri pe post de vicari: Casian, Daniel, Serafim, Calinic; înlocuirea preoților români ce se află în diaspora europeană şi în S.U.A.

În februarie 1990, când l-am întâlnit pe patriarhul Teoctist la Spitalul Elias (în camera nr. 103), acesta mi-a povestit procedura destituirii sale. Nu era vorba de boală sau de protestul preoților, al studenților şi profesorilor din Bucureşti, ci de ordinul domnului Dumitru Mazilu în numele Frontului Salvării Naționale, cu acordul părintelui profesor C. Galeriu. În aceeaşi zi, l-am întâlnit pe episcopul vicar Roman, în reşedința sa din Cuza-Vodă. Roman mi-a citit pe larg *Scrisoarea* pe care a adresat-o tuturor episcopilor din Sf. Sinod, în şedința ce s-a ținut imediat după

revoluție, în care cerea: demisia tuturor episcopilor şi preoților din Bucureşti, retragerea ierarhilor pentru un timp de pocăință de şase luni, alegerea liberă a altor organe bisericeşti.

Am cerut textul acestui memoriu, dar nu l-am obținut. Pentru episcopul Roman tot clerul român era vinovat de *apostazie,* nu de erezie sau schismă. Propunea reintroducerea *Pidalionului* în disciplina clerului şi credincioşilor, era împotriva democrației occidentale bazate pe puterea politică a majorității, era contra Mişcării Ecumenice inventată de masonerie, pentru a relativiza substanța creştinismului.

* * *

Legăturile Comisiei de Misiune cu Praga, respectiv cu Biserica Ortodoxă din Cehia şi Slovacia, au fost destul de intense în anii '80, deoarece în această regiune s-a jucat un mare capitol din istoria convertirii Europei la creştinism, respectiv misiunea fraților bizantini Metodie şi Chiril. Vaticanul declanşase programul „re-evanghelizarea Europei" sub patronajul Apostolilor slavilor, numiți „patronii Europei".

La invitația mitropolitului ortodox de Praga (Doroteo S.), cu sprijinul ambasadorului Greciei la Praga, am organizat un simpozion (aprilie 1985), în pomenirea celor doi misionari bizantini trimişi de patriarhul Fotie în Moravia, în 885. Lucrările simpozionului au fost publicate într-o broşură la care au contribuit şi profesorul John Meyendorff din New York şi Elias Voulgarakis din Atena.

Liturghia festivă a fost celebrată în Catedrala Ortodoxă din Praga (loc de pelerinaj deoarece în cripta ei au fost asfixiați cu gaze membrii unui grup de rezistență contra ocupației naziste), fiind prezidată de mitropolitul Antonie de Leningrad.

La Liturghie au participat circa 50 de preoți tineri din Slovacia, care au cerut ca Evanghelia să fie citită şi în limba cehă, iar partea a doua a Liturghiei să fie zisă numai în cehă. Antonie n-a acceptat această propunere, dar mitropoliții Emilianos Timiadis şi Anastasios Yannoulatos au cerut să fie respectat principiul misionarilor bizantini: limba liturgică este totdeauna cea vorbită şi scrisă de popor. Preoții tineri au fost satisfăcuți, dar reacția mitropolitului Antonie de Leningrad a fost extrem de ostilă.

În cursul anului 1990 o delegație a CEB a vizitat mai multe biserici ortodoxe din Slovacia, pe care le reclama acum Biserica Greco-Catolică reînființată de curând, pe motiv că acestea au fost confiscate de la uniți în 1948 (aceeaşi situație şi în România, în Transilvania). Autoritățile slovace erau favorabile uniților, de aceea au dat un decret de expulzare a ortodocşilor din bisericile, cimitirele şi parohiile ce au aparținut uniților în 1948, iar aceasta fără nici o compensație. Am văzut preoți ortodocşi celebrând Liturghia şi alte slujbe în case particulare, în case parohiale.

Am cerut atunci să vedem pe ministrul Cultelor şi pe conducătorii bisericilor membre ale CEB din Bratislava. În vizita la Facultatea de Teologie din Presov am făcut cunoştință cu un colegiu de profesori competenți şi devotați Bisericii lor. Toți solicitau intervenția organizațiilor ecumenice, deoarece ortodocşii nu beneficiau de nici o protecție din afară.

Am reuşit să avem o întrevedere la Praga cu arhiepiscopul Vlk, deoarece acesta nu era străin de agravarea situației din Slovacia prin numirea a noi episcopi pentru uniții din regiunile ocupate în trecut de ortodocşi. Deoarece în delegația ecumenică se afla o jurist pastor din Anglia, am convenit cu

Departamentul Cultelor ca statul să ofere compensație în terenuri sau fonduri ortodocșilor care și-au pierdut bisericile. Acest drept era prevăzut în decretul de recunoaștere a Bisericii Greco-Catolice, pe care ortodocșii l-au dezavuat.

Facultatea de Teologie din Presov, cu care colaborasem în diverse proiecte (literatură teologică pentru studenți), mi-a acordat titlul de *doctor în teologie honoris causa* (octombrie 1990). Am participat la decernarea titlului de către Universitatea din Kosice (de care depinde Presov), împreună cu Teodor Sabev și Vlasios Phidas. Mitropolitul Antonie și profesorul John Meyendorff n-au putut să fie de față.

La propunerea lui Mircea Păcurariu (sau la sugestia lui Remus Rus, aceasta nu știu), Directorul Editurii „Enciclopedica", domnul Marcel Popa, aflând că sunt în București, m-a invitat să-i fac o vizită la sediul Editurii (fosta „Casa Scânteii"). Obiectul întrevederii era propunerea să conduc o nouă colecție a editurii, intitulată *Orizonturi spirituale,* în care să fie publicate biografii sau monografii despre mari filosofi, întemeietori de religii și creatori de cultură ai lumii.

I-am răspuns că nu pot, de la distanță, să preiau această răspundere, dar editura poate să conteze pe colaborarea mea. Mi-a cerut să-i sugerez o listă de nume și figuri celebre dintre creatorii de sisteme spirituale, religioase sau morale. I-am făcut pe loc o propunere directă: începeți această serie cu Iisus Hristos, căci suntem (februarie 1990) la un nou punct de plecare în istoria spiritualității române. Iisus Hristos este „Alfa și Omega" și pentru români. Marcel Popa a rămas cu suflul tăiat (*à couper le souffle*). N-a ezitat o clipă dar atunci a zis: *„Scrieți dumneavoastră această biografie a lui Hristos, care este „**viața lumii**", cum spuneți".*

La Geneva aveam în biblioteca personală peste 50 de „Vieți" ale lui Iisus Hristos, iar numărul lor creștea în fiecare an. În ultimii ani seria de emisiuni de la TV5 *Corpus Christi* (textul a fost tradus și în românește) a scos la iveală istoria mărturiilor (scrierilor) despre Iisus istoric, veridicitatea textelor lăsate de evangheliști și de apostoli. Alte biografii recente se concentrează asupra psihologiei lui Hristos, conștiinței Sale mesianice.

Proiectul de a scrie despre Iisus Hristos pentru noul public religios din România ridica două probleme: una didactică, alta spirituală. Școala română, elevii și tineretul, societatea română, aveau nevoie de o cateheză cultă despre religia creștină, nu de un catehism care să repete decalogul și să întrețină o religiozitate mediocră. Cititorii trebuiau să descopere mesajul lui Iisus Hristos, tematica Evangheliilor în totalitatea ei, să afle codul sub care e păstrat acest tezaur. Mesajul nu este ușor de descoperit, nu e tangibil și vizibil imediat, ci reclamă comentarii și analize care să pună în valoare „Vestea cea bună" – Evanghelia.

Ce spun nou, inedit, aceste Evanghelii despre Dumnezeu? Pentru aceasta nu e nevoie de intermediari sau auxiliari tehnici, exegeți și profesori, căci figura lui Iisus Hristos reiese din lectura textelor biblice care va constitui țesătura principală a cărții. Care este atunci rolul autorului? M-am inspirat din muzica colindelor unde solistul, din când în când, anunță vestea, subliniază mesajul, fără să întrerupă corul, și din muzica bisericească ce se cântă la strane, unde protopsaltul este liber în interpretarea sa, cu voce înaltă sau nu, fără să rupă unisonul sau tonalitatea de bază.

A doua problemă era forma cărții, mai precis modalitatea de a vorbi despre „Cuvântul veșnic al lui

Dumnezeu", despre Fiul întrupat a lui Dumnezeu. Care este locul teologului sau scriitorului? Cine călătoreşte cu cine: Eu cu Hristos, sau El cu mine? Cât de adevărate sunt cuvintele apostolului Pavel: *„Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăieşte în mine?"* Relaţia cu Hristos înseamnă deci fidelitatea discipolului faţă de profesorul său. Riscul cărţii era de a nu rămâne în această călătorie fidel Evangheliilor şi de a pierde respectul faţă de „didascalul" fondator, de origine, riscul de a deveni eu însumi „autorul" unei istorii a mântuirii personale.

Peste şase luni am predat manuscrisul editurii, dar mi-am dat seama că în haosul din Bucureşti şi din România, o asemenea carte va putea să însemne o alienare suplimentară. Pentru a facilita tipărirea cărţii (editura era falimentară), am cerut sprijinul Societăţilor Biblice Unite din Londra (UBS), secţia „Europa". Ştiam că UBS sprijină exclusiv tipărirea de Biblii, şi nu de literatură teologică. Am trimis un memoriu în care am explicat că în acest „Iisus Hristos" (am depus o copie a manuscrisului) e vorba de un portret al lui Hristos extras numai din texte biblice şi nu din comentarii şi note teologice. Pentru ortodocşi, Evanghelia redă icoana lui Hristos în litere, aşa cum icoana redă chipul lui în culori şi linii.

Aşa cum iconograful are nevoie de lemn, tot aşa tipograful are nevoie de hârtie. Spre marea mea surprindere şi bucurie, Centrul biblic de la Stuttgart (domnul Zimmerman) a cerut Editurii „Enciclopedica" să trimită imediat camioanele de la Bucureşti pentru a încărca hârtia oferită cadou pentru „Iisus Hristos". Am obţinut, prin minune, autorizaţie de import gratuit de hârtie specială pentru biblii.

Toate aceste demersuri oficiale au fost realizate la Geneva, fără intermedierea Patriarhiei Române.

Care a fost cheia acestui succes comercial: UBS a văzut că manuscrisul nu este altceva decât o transcriere adnotată, o altă lectură a Evangheliilor, autorul având doar rolul de a arăta faţa şi urmele lui Hristos în naraţiunea şi cuvintele evanghelistului. UBS a fost fericită că Iisus Hristos intră pentru prima dată în România pe poarta unei edituri de stat, deci cartea va fi distribuită unui larg public.

Cartea va fi disponibilă şi vândută în librăriile de stat, pe piaţa publică, nu doar pe canalul bisericesc. Cartea a fost tipărită şi distribuită la un preţ foarte economic (100 lei exemplarul în 1990). Patriarhia n-a acceptat binevoitoare acest aranjament între UBS şi Editura „Enciclopedica". Pretinzând că are monopolul cărţii religioase în România, tipografia Patriarhiei (Pr. S. Verzan) a pretins să-i fie cedate gratuit 10.000 de exemplare din 40.000 exemplare tipărite, care au fost până la urmă blocate în depozitul tipografiei. Acestea au devenit azi proprietatea Societăţii Biblice Române.

Dărâmarea zidurilor Berlinului, dispariţia Imperiului sovietic, colapsul ideologiei comuniste totalitare, toate acestea constituiau evenimente majore care trebuiau să fie analizate şi evaluate. În această conjunctură se iveşte pe agenda CEB organizarea Adunării generale (de la Canbera), care se ţine din opt în opt ani. Mulţi au fost de părere ca acesta să fie amânată, din cauza diverselor critici la adresa politicii Consiliului Ecumenic faţă de Bisericile Ortodoxe sub regimu l comunist (CEB ar fi tolerat violarea drepturilor omului în ţările comuniste).

Grupuri de disidenţi din Olanda, Cehoslovacia şi S.U.A., cu sprijinul Alianţei Reformate Mondiale, cereau să fie denunţată atitudinea CEB faţă de vocile ostile comunismului care au suferit persecuţia, goulagul, detenţia şi degradarea în aceşti ani.

În februarie 1990, în cadrul sesiunii Comitetului Executiv, CEB organizează un *hearing* despre schimbările politice din Estul Europei. La sesiune a fost invitat să vorbească şi pastorul reformat maghiar Laslo Tökes din Oradea, care provocase revolta de la Timişoara în 1989. *Hearing-ul* a fost o tribună unde s-au exprimat, pentru prima oară după decembrie 1989, voci critice la adresa Consiliului. Tezele care circulau, favorizate de Alianţa Reformată Mondială, erau următoarele: „disidenţii" din Est acuză azi CEB de tăcere deliberată în ceea ce priveşte violarea drepturilor omului în ţările ex-comuniste şi în ce priveşte compromisul Bisericilor cu autorităţile politice totalitare. CEB trebuie să recunoască această eroare de analiză şi de morală politică; cuvântul „complicitate" n-a fost pronunţat; catolicii din Polonia (prin organizaţia sindicală *Solidarnosc*) şi luteranii din Germania de Est au organizat o formă de rezistenţă creştină contra comunismului şi deci sunt singurele biserici din Est care au contribuit la prăbuşirea sistemului comunist; civilizaţia şi morala protestantă dominante în centrul şi vestul Europei îşi asumă ca pe ceva firesc democraţia, statul de drept şi economia de piaţă, în timp ce civilizaţia ortodoxă nu cunoaşte şi nu respectă aceste valori creştine europene, fiind un teren favorabil dictaturii şi comunismului.

În depoziţia sa, pastorul Tökes a început prin denunţarea primului secretar general al CEB, Dr. Visser't Hooft: „După vizita sa în România în octombrie 1962, acesta a declarat că în România există un model de relaţii ecumenice între confesiuni. El a minţit, iar de atunci până azi CEB este înşelat cu privire la România". Pe loc, Glen Williams, fost secretar general al Conferinţei Bisericilor Europene, a reacţionat violent contra lui Tökes spunând că mistifică

istoria relaţiilor CEB cu Bisericile din Est. Tökes abuzează de revolta anticomunistă din România pentru a deveni şeful unui partid politic extremist. Comitetul executiv (moderator Joachim Held) sub presiunea membrilor săi din Germania (Margot Kässeman), Olanda, Austria, Finlanda şi Elveţia au adoptat până la urmă o rezoluţie în care afirmă că CEB n-a avut, în trecut, curajul suficient să condamne dictatura politică din România în anii 1988 şi 1989.

Emilio Castro a explicat în ce constă politica pastorală a CEB vizavi de Est: CEB, pentru a evita o intervenţie neoportună, riscantă, cere consensul Bisericilor din Europa Răsăriteană, căci existenţa şi supravieţuirea lor în ţară sunt mai importante decât o moţiune de protest, din afară. Emilio Castro a criticat atitudinea unor membri ai executivului (cei din Germania şi Olanda), care încearcă acum, în 1990, după dărâmarea zidului ruşinii, să se uşureze de vina lor proprie, adică de tăcerea lor faţă de regimul totalitar comunist, culpabilitate pe care o trec acum pe umerii CEB. Aceştia n-au avut, la timpul necesar, curajul pe care îl cer acum CEB.

Urmare acestei sesiuni, CEB a vrut să aibă un serviciu de monitorizare pentru Bisericile Ortodoxe din Europa post-comunistă. Monitorizarea era deja practicată de ONU. Am răspuns lui E. Castro că CEB nu poate să oblige *stafful* din Bisericile respective să-şi ia această răspundere, deoarece acesta nu reprezintă la Geneva Bisericile lor. În schimb, membrii acestor Biserici în Comitetul Central pot constitui un grup de monitorizare, fiind coordonaţi de directorul Comisiei pentru Afaceri Internaţionale (director Ninan Koshi).

La Bucureşti exista deja un grup de reflecţie condus de părintele Galeriu (numit de Dumitru Mazilu, vice-prim ministru al Frontului Salvării Naţionale, care

conducea țara sub Ion Iliescu) și de P. S. Daniel, episcop-vicar. Dar haosul din administrația Patriarhiei Române era așa de mare încât nimeni nu putea să evalueze situația. (Vezi: ep. Gherasim Cucoșel și Constantin Hrehor, *Mierea din drumul pelinului,* ed. Geea, Botoșani, 2000, p. 152-165.)

Consiliul începea să primească, mai ales din partea foștilor disidenți și refugiați politici, critici, acuzații, denunțări privind relația acestuia cu Biserica Română (studiul: *The Romanian Orthodox Church and the World Council of Churches,* 1961-1977, (Luther Agricola Society), Helsinki 2000, de Kaisamari Hintikka), adoptând teza tuturor centrelor anticomuniste occidentale de cercetare a religiei în țările comuniste în timpul războiului rece, anume că Biserica Ortodoxă Română a reflectat în Mișcarea Ecumenică politică externă a României.

La sesiunea Comitetului Executiv din februarie 1990 a participat episcopul Daniel Ciobotea, fost conferențiar al Institutului Ecumenic de la Bossey (1980-1988). Într-o convorbire cu Patriarhii Partenie al Alexandriei, Ignatios al Antiohiei și Mitropolitul Damaskinos al Elveției, care au participat la ședință, aceștia au declarat că ei n-au retras numele Patriarhului Teoctist din dipticele panordoxe, așa cum se ceruse de la București printr-o scrisoare emisă de colegiul episcopal care conducea Patriarhia după retragerea Patriarhului Teoctist. *„Cum demisia patriarhului s-a făcut sub presiune politică, plecarea acestuia nu este canonică"*, au spus patriarhii orientali.

De asemenea, *ad interim* n-are nici o funcție canonică, deoarece sinodul este lipsit de președinte, sau de *locum tenens.* Or, fără patriarh, organul suprem nu poate funcționa, de aceea, orice decizie sinodală luată în absența lui este invalidă. De pildă, hirotoniile

de episcopi și numirile de episcopi vicari făcute în absența patriarhului, nu sunt canonice, valide.

Patriarhii au formulat o scrisoare comună către patriarhul Teoctist în care îl încurajau să revină asupra demisiei, tocmai pentru a repune în funcție sinodul. Daniel și Nifon au luat scrisoarea semnată de aceștia și de la București au continuat călătoria la Sinaia, unde patriarhul se retrăsese. Pe baza scrisorii patriarhilor orientali, aceștia au organizat revenirea lui Teoctist la București în calitate de președinte al sinodului.

Înțelegerea tacită a fost în sensul că cel dintâi act sinodal va fi alegerea mitropolitului la Iași, căci în felul acesta sinodul avea un vicepreședinte și deci putea să funcționeze și în absența patriarhului. Scaunul Moldovei era vacant din 1986 (din noiembrie 1986 până în iulie 1990), fiind suplinit de Teoctist. Sinodul a ales în această poziție pe Daniel Ciobotea care a fost instalat la 1 iulie 1990. Patriarhul revenise în scaun la 4 aprilie 1990.

* * *

În cadrul Adunării Generale de la Canbera (1991) am fost alocat, ca *staff,* secției a IV-a: „Sfințește-ne și ne transformă", tema generală a Adunării fiind: *„Vino, Duhule sfinte și înnoiește întreaga creație"*. De asemenea, am făcut parte din grupul care avea răspunderea generală a adunării, grup care se reunea în fiecare dimineață la orele 6,30.

Spre deosebire de Vancouver, unde grupurile anticomuniste și antiortodoxe s-au manifestat în mod arbitrar, când delegații români au fost apostrofați de diverse grupuri românești din Vancouver, când un membru al delegației române a fost acuzat de viol calificat (recunoscut, dar din fericire fără repercusiuni juridice), Adunarea de la Canbera a fost dislocată de tendințele extreme chiar în sânul adunării: mișcarea

feministă, grupurile homosexuale, cercul teologilor asiatici care favorizau sincretismul. Ortodocşii şi baptiştii au reacţionat violent contra acestor curente care erau tolerate cu cinism chiar de conducerea din Geneva a Conciliului.

Grupul ortodox, orientat şi organizat de Arhimandritul Ghenadios Limouris, *staff* în Comisia „Faith and Order", a adoptat o declaraţie separată în care condamna Consiliul pentru trei derive doctrinale inacceptabile pentru ortodocşi: hirotonia femeilor, morala sexuală liberală şi dreptul minorităţilor sexuale (lesbienele), terminologia inclusivă cu privire la Dumnezeu ("El este mama noastră"). Aceste derive doctrinare vor fi invocate de Bisericile care s-au retras după Canbera din Consiliu (cea din Bulgaria şi cea din Georgia), de grupul care s-a întâlnit la Tesalonic înainte de Adunarea Generală de la Harare, în mai 1998, şi care a decis ca delegaţii care merg la Harare să nu participe la servicii ecumenice şi rugăciuni comune, la cult şi la alte ceremonii religioase.

Comisia specială care s-a format, după Harare, pentru a discuta participarea ortodocşilor la Consiliul Ecumenic al Bisericilor, caută un răspuns la aceste chestiuni. Din păcate, ortodocşii care participă la această comisie au în comun o înţelegere fundamentalistă a Ortodoxiei, care nu permite să avanseze inculturaţia Ortodoxiei prea orientalizate.

18. Adio, părinţii mei!

În vacanţa anului 1992 am făcut o lungă călătorie de vacanţă în România, vizitând împreună cu Andru mănăstirile din Moldova, unele în compania mitropolitului Daniel. Printre altele, am vizitat şi Centrul ecumenic de la Mănăstirea Durău şi biserica în

construcţie de pe muntele Ceahlău, unde am zburat cu un elicopter militar (ce servea de şcoală pentru piloţii tineri) pilotat de o elevă, încărcat cu găleţi de ciment şi grinzi de brad, în totală insecuritate. La întoarcere, elicopterul devenise incontrolabil, noroc că vântul rapid de seară l-a împins forţat spre terenul de aterizare în izlazul comunal. Eleva a trecut examenul, dar noi aveam trupurile leoarcă şi graiurile amuţite.

În cursul acestei vacanţe am poposit şi la Telega, unde am întâlnit întreaga familie reunită pentru ocazie, în frunte cu mama. Ne-am întors cu flori şi lumânări la mormântul tatălui meu, am vizitat biserica în care fusesem botezat şi în care fusesem cununaţi (exact cu 29 de ani în urmă, la 22 iulie 1963). Nunta religioasă fusese celebrată de părintele Aurelian Arjoca, al cărui mormânt se afla în cimitirul care înconjoară biserica, la câţiva metri depărtare de cel al tatălui meu. Păstrăm de la această vizită o fotografie istorică: mama se află între mine şi Andru chiar în faţa uşii de intrare în biserică (în locul în care îşi va da sufletul la 15 noiembrie în acelaşi an). Fotografia a fost luată de Kety.

La 15 noiembrie acelaşi an, mama a murit subit, în această biserică, în genunchi, ascultând citirea Evangheliei de la Utrenie: Marcu 16, 9-20. Fără asistenţă medicală imediată, a sucombat pe loc, la uşa bisericii. Am revenit toţi trei la Telega pentru înmormântare, mai ales că vizitasem împreună acel loc în iulie. Mama se afla de la moartea lui tata într-un doliu permanent, pe care n-a putut să-l termine decât în acest fel. Mergea fizic la biserică, dar spunea în gând: *„Mă duc la mormântul lui Ionică"*.

La slujba de înmormântare condusă de Părintele Rică Georgescu, care prohodise şi pe tatăl meu în 1980, am reîntâlnit colegi de-ai mei preoţi

(Vişa, Dobrescu), preotul paroh şi alţi preoţi tineri din comunele vecine. La slujbele de acasă, pe tot parcursul procesiunii cu coşciugul, a cântat corul *Oastei Domnului* animat de veteranul ostaş Ciocănescu. La masa de pomenire am revăzut întreg satul, mulţime mare de femei cu care mama formase o mare familie. Am ascultat atunci un martor direct al luptei pe care mama a dat-o cu moartea în mijlocul bisericii (Nicolae Anghel, coleg de şcoală cu mama). Faţa ei era parcă înnobilată de o rază de lumină venită de sus.

Înainte de plecare din Telega, am avut o reuniune a familiei pentru a asuma împreună dispariţia părinţilor noştri. În drum spre Bucureşti, ne-am oprit la spitalul din Ploieşti unde fusese internată sora cea mare – Maria Sterghiu – chiar după plecarea de la Telega. Se pare că moartea subită a mamei a atins-o profund. A fost ultima oară când am văzut-o, căci după două săptămâni de spitalizare a murit în urma unui infarct fatal, întâmplat chiar în casa fetei ei din Ploieşti – Nina. A fost înmormântată în cimitirul din comuna Valea Lungă, Gorgota, lângă soţul ei Gheorghe Sterghiu. Familia Bria începea să se descompună, începând cu cei care au compus-o.

Iată scrisoarea pe care am trimis-o de Crăciunul anului 1992 tuturor fraţilor şi surorilor mele:

Scumpii mei fraţi şi surori, Dragii noştri! Mama noastră şi-a dat sufletul în mijlocul bisericii, îngenuncheată în faţa altarului să asculte Evanghelia (de la Utrenia din Duminica Samarineanului – 15 noiembrie 1992), despre întâlnirea lui Hristos înviat cu Maria Magdalena şi Apostolii, în zi de duminică, în ziua învierii (Marcu 16, 9-20). Dacă este aşa, atunci ea a murit aşa cum a voit. S-a dus acolo ca la o întâlnire cu Iisus Hristos, concentrată, pregătită ca pentru un examen final, îmbrăcată în ţinută de sărbătoare. În

cursul vieţii ei a avut multe întâlniri secrete cu Dumnezeu, propuse de El; dar acum ea a ales locul, timpul şi durata întâlnirii, o întâlnire care va dura până la sfârşitul timpului. Iisus n-a refuzat-o, ci a acceptat întâlnirea. Ea a radiat de bucurie; de aceea poate bătrâneţea nu şi-a pus masca pe chipul ei!

Nu vreau să fac aici portretul mamei noastre (cine va povesti, oare, viaţa părinţilor noştri, ca să cernem mai bine exemplul lor?). Vreau doar să spun că viaţa noastră, a tuturor, fără excepţie, a fost până acum sub pavăza mamei noastre. Toată viaţa, zi şi noapte, ea a făcut de gardă pentru noi, lipită de sufletul fiecăruia, rugându-se şi binecuvântând copiii ei (da, făcea semnul crucii pe faţa noastră). Cine se va ruga de acum încolo pentru noi? La ultima întâlnire, în septembrie, mi-a spus că în fiecare dimineaţă îşi spală ochii cu lacrimile rugăciunii, pentru fiecare în parte şi pentru toţi. Supravieţuirea familiei noastre este un miracol, un miracol pe care l-a făcut rugăciunea mamei. Iulia este martora acestui zbucium al mamei pentru toţi.

Ceea ce m-a impresionat cel mai mult a fost aşezarea mamei în sânul mormântului alături de tata. S-au regăsit acolo ca în morminte comunicante. Aş fi curios să ştiu ce-ar putea să zică Dumnezeu în faţa la doi „drepţi". Omenia caldă a lui tata, credinţa vibrantă a mamei, cum vor fi răsplătite?

Dar noi, cum vom răsplăti moştenirea spirituală şi morală pe care ne-au lăsat-o? Părinţii noştri merită nu numai ritualuri pioase de pomenire, deoarece ei se roagă pentru noi, nu noi pentru ei. Ei aşteaptă altceva: aşteaptă să refacem cercul cel mare al familiilor noastre. Istoria oricărei familii poate să intre în eclipsă, dar eclipsa durează doar o noapte. La sfârşitul acestui an de doliu dublu (moartea discretă a Mariei ne-a

zdruncinat inima!), să facem această făgăduință de a rămâne uniți, solidari, generoşi.

Cu gândul la un timp de revedere în anul care vine, la o masă rotundă de bucurie, vă spunem de Crăciun *„Sărbători fericite”*, iar de Anul Nou *„La mulți ani!”* Vă sărutăm şi vă îmbrățişăm pe voi împreună cu familiile voastre! Ionel, Kety şi Andru.

* * *

Ultimii ani de serviciu la Consiliu, ca director executiv al Unității I, *Unitate şi Înnoire,* au fost foarte agitați. Noul secretar general al Consiliului Ecumenic, Konrad Raiser, luteran din Germania, de formație sociolog, declarase că nu este legat în nici un fel de vechea structură a CEB concepută cu ani în urmă de Philip Potter şi de Emilio Castro. Obsedat de „schimbarea paradigmelor”, Raiser se gândea la o nouă structurare în pas cu globalizarea, cu Europa postcomunistă şi cu Germania reunificată.

În timp ce eu lucram, ca director, la coeziunea între curentele (*streams*) care alcătuiau unitatea I, Raiser propunea de-construcția unității I. Teza pe care am apărat-o era contrară tezei lui. Orice reformă, orice restructurare, fără o viziune de consens, este inutilă. El apăra autonomia Comisiei „Credință şi Constituție”, în realitate o autonomie aproape absolută, şi independența Institutului Ecumenic de la Bossey (care până la urmă s-a ataşat la Secretariatul general). Ele se află azi în afara unității I.

Descompunerea unității I s-a produs, de fapt, după plecarea mea din Consiliu, în iunie 1994. Noul director, pr. Thomas Fitzgerald (de la *Holy Cross School of Theology* din Brooklyne, Boston) n-a putut să contracareze proiectele arbitrare ale secretarului general. De altfel, ruptura dintre ei s-a produs curând.

Thomas a părăsit postul în 1998, imediat după Adunarea de la Harare.

Înainte de terminarea mandatului la Consiliu, am publicat o serie de cărți, unele solicitate de Consiliu: *The Liturgy after the Liturgy, The Sense of Ecumenical Tradition* (1991), *Ecumenical Pilgrims* (1994) – colecție de profiluri ale pionierilor Mişcării Ecumenice, printre care Dumitru Stăniloae şi Ioan Coman. De asemenea, am tipărit a doua ediție revizuită a *Dicționarului de Teologie Ortodoxă* (1994).

Festivitatea de *Farewell* a fost organizată de secretarele Unității împreună cu colegele lor din Secretariatul General. Ea a avut două faze: una în holul mare al Consiliului şi alta în sala mică de recepție.

Kety a fost prezentă la ambele ocazii. Cuvântul de adio a fost rostit de Konrad Raiser, care mi-a mulțumit şi pentru aceea că există acum în Consiliu o dinastie de teologi care intră în succesiunea Bria: Bria, Lemopoulos, Sauca, Fitzgerald. Raiser, în numele personalului, mi-a oferit un clopot de bronz (pentru vaci) tipic elvețian, cu bandă lată de piele cu decorațiuni, pe care e înscris în metal numele meu. Valeri Medri, secretara mea cea mai devotată şi competentă, mi-a oferit un album cu însemnări, amintiri şi omagii de la colegi. Am citit aceste dedicații: sunt pagini scrise cu emoție, cu afecțiune, sunt cuvinte de gratitudine pentru care le sunt recunoscător tuturor. Am acceptat ca unele din aceste dedicații să fie traduse şi incluse într-un un eventual volum biografic.

19. Stabilirea la Geneva. O nouă cetățenie

Stabilirea la Geneva, după terminarea „contractului de muncă” cu Consiliul Ecumenic la 30

iunie 1994, a fost, oricât de ironic ar părea, o dezamăgire şi o iritaţie pentru patriarh, pentru Facultatea de Teologie şi pentru administraţia patriarhală. Toţi reclamau întoarcerea mea în ţară, pentru a fi la dispoziţia Bisericii ortodoxe. „A rămas la Geneva" se zicea în sens de acuzaţie şi dezaprobare. De ce?

Din cauză că atât curia patriarhală cât şi facultatea întreţinuse ideea că eu fusesem „trimis" la Geneva în mod oficial de patriarhie, în calitate de „reprezentant" al acesteia pe lângă Consiliul Ecumenic. Aşadar, după pensionare, eram obligat să fiu la dispoziţia instituţiei care m-a trimis, îndreptăţită să dispună în continuare de serviciile mele. Într-adevăr, timp de 20 de ani titlul de „reprezentant" al Bisericii Ortodoxe Române la Geneva mi s-a lipit de nume cu rea credinţă şi chiar cu violenţă. Oricâte dezminţiri am făcut, în public, în scris sau în oral, nimeni n-a vrut să asculte, toţi au continuat să-mi atribuie acest titlu. În primul rând, preoţii români de la Geneva (Roman, Vâlcu, Diaconu, Damian) m-au recomandat ca având această funcţie, deşi ei erau preoţi trimişi şi plătiţi să o reprezinte aici.

Culmea este că politicienii, istoricii şi jurnaliştii care s-au ocupat de Biserica Română folosesc şi ei intenţionat această denumire: *„Bria, reprézentant de l'Eglise Orthodoxe Roumaine à Genève"* (Olivier Gillet, *Religion et Nationalisme,* Ēditions de l'Université, Bruxelles, 1997, p. 122). Prof. Earl Pope, care ştie bine că eu am făcut parte din personalul Consiliului Ecumenic, deci nu este un ignorant, scrie: *„Profesorul Ion Bria, a Romanian Orthodox official at the World Council of Churches"* (în *Journal of Ecumenical Studies*, XXXVI (1999), nr. 1-2, p. 195).

Aceasta nu este o omisiune, ci o dezinformare cu intenţia de a acuza şi degrada poziţia mea în Consiliul Ecumenic. Culmea este că această neghiobie a continuat şi după stabilirea mea la Geneva, fiind folosită ca formă de umilire şi de înrobire. Desigur, rămânerea mea la Geneva a fost determinată de integrarea totală a familiei mele în mediul şi solul elveţian, unde puteam să beneficiez de două privilegii date de statutul de „cetăţean" şi de cel de „pensionar" de vârstă al Consiliului Ecumenic.

Procedura de naturalizare s-a desfăşurat în *„La Salle du serment"* a primăriei oraşului Geneva, (*Hôtel de Ville*, n° 2, par le rampe) în ziua de 9 aprilie 1997, când consilierul de stat M. Haegi, ne-a chemat pe nume şi ne-a invitat să zicem: *„Je le jure"*. În aceeaşi sală, în 1988, Andru făcuse acelaşi jurământ. Din punct de vedere local, cel mai puternic îndemn şi sprijin în direcţia naturalizării ne-a venit din partea comunei Grand-Saconnex, în care ne integrasem în modul cel mai natural. La interviul preliminar naturalizării, în faţa autorităţilor comunale, în 1996, ne-am dat seama că suntem „acceptaţi" să devenim cetăţeni ai comunei cu deosebită atenţie şi interes.

În sala de jurământ, decorată cu tapiţerie modernă, am primit şi paşapoartele elveţiene (*rouge avec crois blanche*). Eram plini de emoţie. O bucurie şi o emoţie exclusiv personale, un dar ce ne aparţinea exclusiv şi care nu putea să fie explicat şi comunicat. În sala de recepţie, M. Haegi a oferit un aperitiv pentru cele 8 persoane naturalizate. Deşi am fost solicitaţi de mai mulţi români (din asistenţă), n-am întrerupt ieşirea noastră d e acolo către Vieille-Vile, căutând un restaurant pentru un dejun festiv.

Dreptul nostru de a fi naturalizaţi explică numai în parte această evoluţie. A fost, înainte de orice,

pasiunea noastră şi chiar efortul nostru de naturalizare pe care Kety l-a trăit din plin fiind în intimitatea lui Andru, în mod permanent. Căci a *„apropia"* a face natural spiritul, mentalitatea, caracterul elveţian, presupun o educaţie intensă. Elveţienii sunt excesiv maximalişti, în disciplină, fidelitate şi legământul lor cu istoria şi patria lor.

Naturalizarea stă pe un jurământ: *„Je le jure"*. E posibil să fii credincios faţă de două alianţe, căci păstram şi cetăţenia (paşaportul) român? Biblia creştină e constituită din primul şi din al doilea legământ. Evanghelia spune: *„Un maître de maison tire son trésor du neuf et du vieux"* (Mathieu 13,5).

Pentru cetăţenii elveţieni şi pentru colegii din străinătate, naturalizarea noastră apărea ca un proces logic. Ironia este că pentru românii stabiliţi la Geneva (refugiaţi sau apatrizi, cei cu paşaport de român, cu domiciliu permanent în Elveţia), naturalizarea era ceva anormal. Explicaţiile date acestora sunt de trei feluri:

- Am acceptat naturalizarea deoarece am găsit aici ceva de care aveam nevoie, ceva care merita să facă parte din identitatea şi etosul meu, al nostru, în primul rând, ideea de educaţie prin muncă. Elveţienii au „sanctificat" munca, au redus numărul sărbătorilor în care nu se lucrează;
- Am acceptat pentru că copilul nostru şi-a construit propria lui identitate, personalitate şi profesiune în procesul integrării în spaţiul elveţian din Geneva. Destinul şi viitorul nostru erau dependente de cele ale lui.
- Am acceptat deoarece aici mi s-a oferit un spaţiu să comunic altora ceva din propria mea moştenire de origine, de pildă teologia ortodoxă. Cei de aici – şi occidentalii în general – au şi ei nevoie de ceva ce vine din afară prin cei naturalizaţi. Aici am păstrat spaţiul liturgic ortodox, dar am aflat un nou spaţiu cultural de exprimare.

În funcţie de aceste criterii, ne-am apropiat sau am luat distanţă faţă de parohiile şi comunităţile româneşti din Geneva. Când am văzut că acestea nu au nici o intenţie de integrare a românilor, ci dimpotrivă, de dislocare a lor, adică de izolare a lor în sinagogi şi cluburi etnice, atunci le-am condamnat.

Pentru a sărbători „naturalizarea" noastră, am invitat la o agapă pe cei care au cunoscut procedura şi au făcut recomandări personale în favoarea ei: familia Jean şi Nicole Fischer – Avully, Luzia Neuhle – CEB şi Hans Schmaker (KEK). Am primit cadou un vin simbolic: *„Vin de la Republique"*, produs în via cantonului de la Bernex.

Una din tezele (sau miturile erupte în exil) care dezorientează românii ce trăiesc în Occident şi le diminuează capacitatea de a se integra este acela despre spiritualitatea românească (românismul), confundată cu nostalgia – dorul după spaţiul mioritic, cu aşa-zisa neputinţă de a fi „bilingv" sau a avea o cultură complementară, auxiliară.

În afară de câteva mari personalităţi care s-au naturalizat – şi-au făcut proprie – limba şi cultura apuseană, fără să renunţe la „matrice", cei mai mulţi români exilaţi sau în diaspora devin handicapaţi din cauza „dorului" de acasă, precum şi din cauza exagerării capacităţii lor, cea profesională, desigur, incomparabilă cu cea a occidentalului. E cazul medicilor veniţi recent din România: toţi vorbesc de celebra şcoală de medicină românească, dar asta n-are nici un ecou.

Teologii tineri, sosiți pentru studii de specialitate în Elveția, Franța, Germania, Marea Britanie, SUA, fac comparații arbitrare și false între instituțiile de unde provin și centrele din Occident. După 3-6 luni de turism în Europa, teologii se întorc în robia spațiului mioritic cu explicații sumare: Occidentul nu mai e creștin, n-are nici o idee despre ortodoxie, ei n-au ce învăța de la alții.

La Geneva, integrarea este deturnată din cauza mai multor prejudecăți:

- statul elvețian oferă un „ajutor social" indiferent de statutul celui care-l cere;
- educația de *cetățean* este foarte exigentă, deoarece combină respectul drepturilor omului cu respectul democrației;
- cetățenii au priză asupra vieții politice (prin referendum) dar statul se comportă ca o întreprindere privată;

Numeroase familii de români, găsite la Geneva sau venite după 1973, au urmărit naturalizarea, prin integrarea în societatea de aici. Or, fragmentarea ortodoxiei române în bucăți și ghetouri, pe diverse criterii și acuzații politice, de la excomunicare la excludere reciprocă, arată și o totală lipsă de educație creștină și de disciplină eclezială, și mai ales o ignorare a etosului propriu Genevei, cetate reformată și catolică în același timp, ecumenică.

Credința celor care conduc aceste comunități apare a fi în contradicție cu spiritul Genevei. Este viabilă această situație? Desigur, ea se va menține câtă vreme argumentele care o justifică apar viabile. Prezența română devine însă nesemnificativă, la nivelul Genevei și Elveției, o subzistență izolată și neobservată. De aceea, în ultima vreme comunitățile își caută justificare în alte prejudecăți și ambiții: exilul

(refugiații politic) va trebui să determine reforma politică în România, de aceea reprezentanții diasporei se deplasează tot mai des la București să-și spună cuvântul în forumul presei române libere de pretutindeni, și să constituie un consiliu reprezentativ pe lângă guvern și parlament. Argumentul exilului: cei ce au suferit în trecut trebuie să aibă acces la putere, oricum și oricând. Refugiații politici, scriitori sau nu, scriu „Memorii", „Mărturii", „Jurnale", ca parte din istoria războiului rece.

Cea mai evidentă lacună este aceea a amestecului între politica română și credința ortodoxă. Comunitatea românilor liberi (refugiați politic), care se declară a fi proprietara unei biserici de lemn din Geneva, și-a atașat o parohie ortodoxă formată numai din cei ce se aliniază la politica ei. Nu e acceptabil nici apolitismul nici toleranța celorlalți români prezenți în Geneva. Ignoranța canonică și teologică a conducătorilor comunității îi duce spre această pseudo-ortodoxie, punând mai presus de orice opțiunile politice ale enoriașilor, amestecate cu credința și evlavia lor ortodoxă.

Ce suntem noi: români cu o nouă cetățenie, sau elvețieni de origine română? Mai degrabă elvețieni, deoarece este cetățenia pe care o practicăm efectiv. Comuna Grand-Saconnex mi-a cerut să o reprezint în multe momente și evenimente oficiale, cerându-ne votul și sfatul în mod frecvent. România nu mi-a cerut vreodată să o reprezint, nu m-a invitat să fac parte din asociații sau fundații cu caracter național, sau să scriu ceva de interes general. Se pare că televiziunea, presa, radioul, n-au nimic de luat esențial de la românii din afară, doar să ceară le sprijine, să spoiască imaginea României. Mențiunea numelui meu în documente oficiale se face astfel: „Ion Bria, născut în Telega

(România) la 19 iunie 1929, originar din Grand-Saconnex (Geneva) şi de naţionalitate elveţiană".

20. Profesor *asociat* la Sibiu

Începând cu anul 1995, Consiliul Ecumenic m-a solicitat să continui colaborarea cu diverse unităţi (numite „teams" sau „clusters") în calitate de consultant ("adviser") şi chiar să-l reprezint la anumite reuniuni şi manifestări. Dintre propunerile făcute, am ales trei:

- Să elaborez un curs despre „metodologia ecumenică în teologie" (pe care l-am numit „Hermeneutica Tradiţiei") într-o facultate ortodoxă, cu sprijinul secţiei de „Educaţie Teologică şi Formaţie Ecumenică". Am ales Facultatea de Teologie „Andrei Şaguna" din Sibiu, unde am predat „Teologia Dogmatică şi Ecumenică", în calitate de profesor-asociat, între anii 1995-1999.
- Să urmăresc existenţa şi formarea unei noi generaţii de teologi ortodocşi, capabilă să exprime şi să comunice istoria recentă a Ortodoxiei în vederea unei „viziuni ecumenice comune";
- Să reprezint Consiliul Ecumenic în diverse reuniuni şi să aduc o contribuţie personală la studiile de „revizuire a istoriei ecumenice" din ultimele trei decenii.

Concluziile trase după această triplă consultanţă, le-am scris în mai multe articole: *The Orthodox Church în Post-Communist Eastern Europe*, ***The Ecumenical Review,*** vol. 50, no. 2, april 1998, pp.

157-163; *Looking Anew at Orthodox Theology,* in ***The Ecumenical Review***, vol. 52, no. 2, april, 2000, pp. 255-260; *Unity is in Ecumenical Learning and Formation* , EEF-NET, no 5/2000, p. 4-7 (Buletin al secţiei „Educaţie şi Formaţie Ecumenică").

Retragerea din Consiliu însemna şi despărţirea de colegii care erau ceva mai mult decât „directori", „manageri", sau „funcţionari ecumenici", cum li se spunea adesea în derâdere. Generaţia curentă era reprezentată de teologi, cercetători, eruditi, exegeţi, ca de pildă: Konrad Raiser, John Pobee, Wesley Ariarajah, Mercy Oduyoye, Christofor Duraising, Günther Gassman, Tom Best, Marlin Van Elderen, generaţie care se afla în continuitate cu marii teologi din anii '70: Philip Potter, Lucas Vischer, Emilio Castro, Paul Abrecht, Nikos Nissiotis, Hans-Rudi Weber, Van der Bent, Thomas Wisser, Paulos Gregorios, Max Thurian, Alain Blancy.

În ultimii ani, colegul cel mai apropiat a fost John Pobee (în prezent profesor la universitatea din Accra), coordonatorul secţiei „Educaţie Teologică Ecumenică" (ETE), redactorul buletinului *Minsterial Formation.* Cum Pobee coordona şi şcolile teologice ortodoxe (din Centrul şi Estul Europei), acesta m-a încurajat să vizitez aceste şcoli şi să propun un curs despre „metodologia ecumenică" în teologia de azi.

Am răspuns că prefer să mă ataşez unei singure facultăţi, unde să redactez acest curs. De aceea, când în noiembrie 1994 am primit un apel de la colegul meu Mircea Păcurariu, decanul Facultăţii de Teologie din Sibiu, cu invitaţia de a accepta să ocup provizoriu catedra de „Teologie Dogmatică" în calitate de profesor asociat, m-am gândit la „asistenţa" oferită de ETE prin John Pobee. A doua zi am avut o altă surpriză: apelul insistent al mitropolitului Antonie

Plămădeală să accept invitația lui Mircea Păcurariu, spunând că ar fi o mare „onoare" pentru Sibiu și pentru el personal, să predau la Sibiu.

Am cerut decanului o scrisoare în acest sens, pe baza căreia ETE (John Pobee) să-mi acorde un *grant* care să acopere *travel costs,* pe ruta Geneva-București-Sibiu și retur. Scopul: „teaching consultancy" oferită de profesorul Ion Bria Facultății de Teologie din Sibiu, pe timp de doi ani universitari. Acesta a fost începutul colaborării mele cu Sibiul, colaborare care a durat patru ani.

În noiembrie 1995 am fost primit la gara din Sibiu de profesorii Liviu Streza – prodecan, Mihai Iosu – spiritual, Nicolae Moșoiu și Constantin Necula – asistenți. Când decanul, Mircea Păcurariu, m-a condus în *living room* – o sală lungă în care se găseau patul și biroul – mi-a spus: „Aici a locuit și părintele Stăniloae cât a fost decan la Sibiu; aici a scris *„Iisus Hristos sau restaurarea omului*", în 1944. E o locuință istorică: intri acum în istoria părintelui Stăniloae".

M-am gândit atunci că părintele Stăniloae n-a fost prea exigent cu salubritatea locului și cu civilizația sibiană, dar nici facultatea n-a fost prea generoasă și modernă cu profesorul ei. Am acceptat condițiile de cazare modeste, semne ale unei culturi tradiționale tipice, care nu putea să fie schimbată imediat.

A doua zi l-am vizitat pe mitropolitul Antonie și cu intenția de a obține o garsonieră modernă în palatul său. Aceste garsoniere erau rezervate însă pentru episcopi în vizită, inspectori și șoferi! Punct. De față fiind decanul, am fixat împreună obiectivele venirii mele la Sibiu:

- să propun cursurile la disciplina „Teologie Dogmatică" după o metodă nouă care să combine apologia pentru doctrina ortodoxă

cu deschiderea pentru alte tradiții confesionale. De aceea, cursul a fost intitulat *Teologie Dogmatică și Ecumenică.* La Sibiu există și o facultate de teologie protestantă.
- să introduc un curs de *metodologie teologică* și perspectivă ecumenică cu doctoranzii, preparatorii și asistenții din tânăra generație. Decanul a insistat asupra acestui program, deoarece avea nevoie de o serie de tineri teologi pentru învățământ. Facultatea avea mai multe secții: pastorală, asistență socială, teologie-litere, dar nu avea o secție didactică pentru pregătirea profesorilor de teologie.
- să recapitulez opera și metoda părintelui Stăniloae, cu scopul de a face din ele un capitol din istoria teologiei române și universale. Numeroase asociații și grupuri vorbeau de „Dumitru Teologul", de viața și mărturia acestuia, fără să cunoască opera și mesajul său teologic. Elogiile la adresa persoanei se transformau în aghiografie, dar tipologia teologiei sale rămânea ignorată.

Fiecare an academic cuprindea două sesiuni reduse (octombrie-noiembrie, mai-iunie) în care concentram întreaga materie de predat. Am venit de la Geneva cu rezumate scrise ale prelegerilor pentru anul III și IV. La sfârșitul anului academic 1995 studenții dispuneau de curs, dactilografiat, în formă extensivă. Am cerut permisiunea ca, în luna mai, toți studenții să participe la o serie de prelegeri despre: *Sinteza ortodoxă a dogmaticii ortodoxe.* Cu *Sinteza ortodoxă* studenții din toți anii aveau o introducere directă în teologia ortodoxă.

Stagiul meu la Sibiu, ca profesor asociat, s-a terminat cu mai multe rezultate: Publicarea *Tratatului de Teologie Dogmatică şi Ecumenică* (Editura „România creştină", 1999), cu o prefață de P. S. Irineu – episcop-vicar de Râmnicu-Vâlcea. Cursul fusese deja tipărit în Editura Universității din Sibiu, în 1996. Trebuie să recunosc că fără asistența părintelui Nicolae Moşoiu din Braşov, care fusese numit asistent la Catedra de Dogmatică, prezența mea la Sibiu ar fi fost mult scăzută. Aceasta pentru că el prelucra prelegerile mele la orele de seminar, completa bibliografia ținând seama de ce se publica în România, mijlocea elaborarea tezelor de licență.

În fiecare an au fost susținute la dogmatică zece teze de licență, pentru care am trimis din Geneva o mare cantitate de cărți, articole şi recenzii din literatura ecumenică. De asemenea, concursul domnişoarei Iuliana Streza, bibliotecara facultății, la introducerea manuscrisului în ordinator şi la punerea în pagină a fost esențial, căci am putut să modific, să completez, să redactez continuu textul originar. Merită să menționez colaborarea părintelui duhovnic Mihai Iosu, la circularea şi distribuirea tratatului printre studenți.

Elaborarea studiului *Hermeneutica teologică. Dinamica ei în structurarea Tradiției* (Sibiu 1999) face parte din programul pentru masteranzi şi doctoranzi. Aşa cum am spus, unul din scopurile venirii mele la Sibiu era acela de a depista o nouă generație de teologi capabili să folosească instrumentele hermeneuticii teologice în evaluarea şi tratarea experienței contemporane a Bisericii, mai ales cea din perioada „războiului rece". Hermeneutica e prezentată aici ca fiind motorul dezvoltării şi înnoirii Tradiției, deoarece face o apologetică critică şi creatoare a ceea ce s-a

primit, deschizând în acelaşi timp o cale inedită pentru inculturație contemporană sau receptare.

Operațiile acesteia sunt diverse: protejarea misterului revelației divine, punerea în lumină a motivației teologice a unei doctrine creştine pe care a reținut-o Biserica, explicitarea dogmelor pentru generația nouă, legitimarea unor formule noi. Dezlegarea de doctrinele tradiționale prin detaşarea lor de formulele arhaice nu este un scop în sine. E nevoie de o experiență nouă care se exprimă într-un limbaj teologic autentic, e nevoie de o autoritate care să legitimeze nevoia unor noi clarificări ale Tradiției primite.

La terminarea celor patru ani am reuşit să conduc o teză de doctorat în „Teologie Dogmatică" susținută de pr. asist. Nicolae Moşoiu, în iunie 1999. În referatul principal asupra tezei, care mi-a revenit în calitate de „conducător ştiințific", am arătat că o dată cu această teză despre „dezvoltarea teologică înăuntrul Tradiției în viziunea părintelui Dumitru Stăniloae", începe redresarea teologiei române după câteva decenii de agonie. Nume noi care pregătesc teze de doctorat în teologia dogmatică se vor înscrie în această succesiune. De pildă, Cristian Tia care a obținut masteratul la Facultatea de Teologie din Padova.

N-aş putea să fac o judecată de valoare a şcolii teologice din Sibiu, deoarece contactul meu cu colegiul profesoral era sporadic, cei mai mulți dintre profesori fiind invitați se predea şi la alte facultăți din Transilvania: trei dintre profesori, titulari la Sibiu, se deplasau în calitate de „decani" la alte facultăți (Alba Iulia, Oradea, Timişoara). Facultatea conta pe câțiva profesori de mare competență teologică şi calitate morală: Ilie Moldovan, Vasile Mihoc, Liviu (ca episcop Laurențiu) Streza, Aurel Jivi, Dorin Oancea.

Desigur, figura centrală era Mircea Păcurariu, istoric, membru al Academiei, „preot fără vicleşug", având o viziune naţională şi ecumenică a Transilvaniei. Era un purtător de lumină în facultate! Regret că dialogul teologic cu părintele profesor Mihoc n-a continuat!

În mediul sibian şi ardelean există mai multe tendinţe evidente, pe care le-am depistat cu grupul de asistenţi (Moşoiu, Necula, Moldovan). Ele s-au dezvoltat într-un context bisericesc care nu este nici examinat, nici orientat. Tendinţele merg în paralel, fiecare cu inspiraţia ei, cu steagul ei şi cu duhovnicii ei. Ele nu se confruntă, dar nici nu dialoghează. Fiecare cu apologetica ei. Astfel:

- curentul „Oastea Domnului" (asociaţie laică misionară cu sediul la Sibiu) are o orientare moralistă, cu accent pe religiozitate exterioară, care să influenţeze pe alţii.
- curentul fundamentalismului etnic, care predică identificarea Ortodoxiei cu neamul, de unde accentul pe etnic ca valoare teologică, pe demografie ca politică bisericească. Curentul „Frăsinei" („Atosul românesc") care transformă restricţiile canonice privind sexualitatea, hrana, conduita, în virtuţi mistice. Biserica e comparată cu un aşezământ monastic condus de monahi-duhovnici.
- curentul ecumenic care înţelege că, în Transilvania, Ortodoxia stă faţă în faţă cu mari Biserici istorice: Romano-catolică, Reformată şi Luterană, la care aparţin minorităţi etnice şi culturale distincte. Timpul în care reformaţii maghiari distrugeau statuile sfinţilor din catedralele catolice, când catolicii maghiari dărâmau

mănăstirile ortodoxe a dispărut. Iconoclasmul, disputele teologice, şocul de civilizaţii, care se terminau cu excomunicări, războaie şi anateme, fac parte din istorie. Noi semne, acţiuni şi gesturi de reconciliere între naţiuni şi de recunoaştere reciprocă între Biserici şi facultăţi există. Acestea obligă noua generaţie de teologi şi pastori să deschidă şi ei noi porţi pentru reflecţie şi practică ecumenică.

Sibiu: aici se întâlneşte cultura ortodoxă, rigidă, anevoioasă, în sutane mocăneşti, cu cea latină, occidentală, vie, dinamică, nerăbdătoare. Cine va câştiga? Ecumenismul, dar pentru aceasta e nevoie de convertire lentă, răbdătoare, profundă.

În noiembrie 1996 am fost invitat de starețul Mănăstirii Sâmbăta de Sus să asist la ceremonia de aniversare a 70 de ani de viaţă ai mitropolitului Antonie Plămădeală (născut în 1926). A fost o ocazie de a recapitula marile axe ale misiunii sale în Transilvania, mai ales că acolo se întâlnea cu grupuri şi mişcări, dacă nu patronate de el în trecut, cel puţin sprijinite într-un fel sau altul.

La agapa festivă, oferită de stareţ, grupul central era format din familia lui personală (fraţi şi nepoţi) înconjurat de un cerc de fruntaşi basarabeni, din Bucureşti şi din Moldova, veniţi pentru ocazie. Era pentru prima dată când auzeam că „comunitatea basarabenilor" care s-a constituit din refugiaţi în timpul războiului (după 1944) a fost sprijinită de Antonie Plămădeală (şi chiar de autorităţile politice ale timpului). Aceştia se întâlneau frecvent la Bucureşti, la mănăstirile de acolo (Antim şi Plumbuita) sub oblăduirea lui Antonie.

Al doilea grup, care s-a manifestat a doua zi după aniversare, era constituit de oameni din rezistența anticomunistă care se organizase în munții Făgăraș (1945-1948) și care avea un post de contact la Mănăstirea Sâmbăta, în persoana lui Arsenie Boca. Îl cunoscusem pe Arsenie Boca în casa pictorului George Russu, de aceea am refuzat să cred că acesta fusese implicat în această rezistență. După două zile, am făcut observația că *locul* lui în viața Bisericii nu se poate limita la aceste două „misiuni".

Am continuat această discuție cu altă ocazie. E vorba de cina „de adio" oferită de absolvenții Facultății din Sibiu, în restaurantul Cercului Militar, în Dumbravă (mai 1997). La „Sâmbăta", profesorii fuseseră marginalizați. De data aceasta profesorii dădeau mitropolitului un loc central. Antonie a vorbit despre „valorile morale creștine", amenințate din toate părțile, sub impactul Occidentului. Au fost de față: M. Păcurariu, preoții Abrudan, Floca, Jivi, Iosu, Moșoiu, Necula. Facultatea l-a izolat pe nedrept.

Dar cea mai mare decepție a sa venea din partea Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Antonie a precizat că este într-o campanie de a convinge Patriarhia Română să se retragă imediat din Consiliu. După aceea se va retrage și el la Sâmbăta, unde a pregătit un apartament pentru repaus și un mausoleu pentru odihna veșnică. Eu care predam chiar în vecinătatea lui *Teologia ecumenică* și făceam apologia Mișcării Ecumenice la Sibiu, „Cetate ecumenică" prin excelență, n-am crezut în ce spune.

Am arătat că se află într-o dublă capcană: lipsește ortodoxia de un spațiu deschis, un forum unde se pot afirma virtuțile ei universale, cu condiția să le dea un nume (limbaj) accesibile tuturor; deposedează Ortodoxia de un *lobby* ecumenic, pe care îl au celelalte familii

confesionale (Alianțe și Federații: Luterane, Reformate, Anglicane, Baptiste, Metodiste). Ortodoxia nu poate conta pe Secretariatul de pregătire a Sinodului ortodox (de la Chembésy) ca pe o structură eficace panortodoxă.

Dar interesul lui Antonie pentru învățământul teologic? Fusese decan al Facultății de Teologie din București, era autorul „Bisericii slujitoare", curent nou care a preluat „apostolatul Social"! Dorea să retipărească cursuri de teologie mistică și ascetică, materie care era solicitată de studenți! Atunci?

I-am cerut, la propunerea lui Mircea Păcurariu, să cedeze Institutului Teologic două-trei imobile din proprietatea Arhiepiscopiei, folosite parțial și în deficit de diverse instituții sibiene publice. Am solicitat un spațiu locativ, în reședința mitropolitană, pentru mine și pentru oaspeții străini. În reședință exista și o sală de conferințe, care putea să fie folosită pentru reuniunea profesorilor. Am propus să aprobe un program de emancipare teologică a „Oastei Domnului", cu sediul în Sibiu, care persistă într-o religiozitate ortodoxă arhaică. A răspuns că toate aceste situații și realități trebuie să fie lăsate așa cum sunt acum, într-un fel de subcultură creștină, căci prea mult modernism va duce la pierderea credinței. Afirmații derutante!

Dialogul cu mitropolitul Antonie a continuat în următoarele zile. Deși în cronologia șederii mele la Sibiu acest dialog venea prea târziu, el a fost decisiv, deoarece am recapitulat rezultatele misiunii mele la Sibiu unde venisem la invitația mitropolitului. Programul pe care îl voi realiza la Sibiu între anii 1995-1999 se numește „Redresarea educației teologice a studenților și a formației continue a preoților". Unele din semnele acestei redresări este punerea în circulație și tipărirea *Cursului de Teologie Dogmatică și Ecumenică* (tipărit mai întâi la Sibiu, în Editura

Universității în 1996, şi apoi la Bucureşti, în Editura „România creştină" în 1999). Un alt semn este apariția unei noi generații de teologi sibieni, care vor să reactualizeze „viziunea creatoare" a părintelui Stăniloae, convertită în metodă de a interpreta şi comunica teologia astăzi.

O jurnalistă din Sibiu, Mirona-Ioana Tatu, m-a invitat să cunosc, în familia ei, pe părintele Miron Mihăilescu, din Ocna Sibiului, foarte întristat de boala gravă a soției sale. Din biografia sa: a fost student şi prieten al părintelui Stăniloae, discipol apropiat împreună cu Arsenie Boca de la Sâmbăta; a fost elev al pictorului George Russu, la Şcoala de Pictură Bisericească de la Mănăstirea Antim, în anii 1953-1954. Numele meu i-a fost pomenit de domnul Rusu, şi de atunci dorea să mă cunoască.

Din experiența lui: practica la Ocna Sibiului împărtăşirea pentru toți la Liturghie, pentru 50-60 de credincioşi, după ce le făcea mărturisirea păcatelor şi dezlegarea sacramentală. Practică liturghia euharistică în fiecare zi pentru un grup restrâns de credincioşi. Teologia sa: *Hristos a făgăduit să fie cu noi în fiecare zi, azi, acum, imediat. Preotul trebuie să spună neîncetat: „Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăieşte în mine"* (Galateni 2,20).

Mi-a cerut sfatul, mie care n-aveam această experiență parohială: „Practicați liturghia cu cuminecarea credincioşilor botezați, e ceva firesc, obligatoriu". Orice creştin botezat este iluminat, sfințit, pecetluit cu mir, este mădular al Trupului lui Hristos, în veac, deci are dreptul să primească ca hrană trupul frânt pe cruce al lui Hristos în pâinea frântă pe altar de preot. Misterul euharistiei stă în această reciprocitate sacramentală. Lumânarea de la împărtăşanie e lumânarea de la botez, e semnul că acel ce o poartă

este deja membru al Trupului lui Hristos. Nu mult după această întâlnire, preotul Miron a murit! Experiența lui va continua, căci Iisus a spus ucenicilor săi: „Faceți aceasta întru pomenirea Mea!" Voi scrie despre cazul lui: *Sancta Sancti.* Căutați asemenea perle în Câmpia Transilvaniei, şi grăbiți-vă să le cumpărați!

Mitropolitul a rămas surprins şi oarecum indiferent la observația mea despre nivelul modest al *Oastei Domnului* în ce priveşte educația teologică a predicatorilor şi a misionarilor. Misiunea Bisericii Ortodoxe are nevoie urgentă de acest instrument numit *Oastea Domnului* şi nimeni nu intervine să corijeze dificultățile şi lipsurile ei în materie de exegeză biblică, de evanghelizare, de predicare.

Astăzi, când numărul de facultăți de teologie şi de episcopi-vicari creşte în proporție cu noile episcopii şi arhiepiscopii, oricine se întreabă dacă această evoluție este normală sau anarhică, dacă episcopii noi au o viziune liturgică şi eclezială bine structurată ca să facă față exigențelor misionare, pastorale şi ecumenice din dioceza lor. Misiologia de azi nu se mai acoperă cu pastorația de ieri, ecumenismul de azi nu mai e servit de sectologia din trecut, ecleziologia contemporană priveşte nu numai curtea Bisericii, ci şi societatea civilă, Europa, comunitatea mai largă.

Nu e oare nevoie urgentă de un curs de misiologie şi ecleziologie contemporană, de o formație ecumenică explicită, din care să fie examinați toți candidații la episcopat (şi prezbiterat)?

21. Ultima „aventură" ecumenică

Emergența unei noi generații de teologi ortodocşi era evidentă (chiar în personalul Consiliului Ecumenic apăruseră nume noi: Daniel Ciobotea,

George Kondrotha, Ioan Sauca, Tarik Mitri, Petros Vassiliadis, Emanuel Clapsis, Constantin Scouteris, Nicholas Apostola, Dimitra Koukoura) dar teologia proprie acestei generații nu apărea la suprafață. Referințele lor continuau să fie: Vladimir Lossky, Paul Evdokimov, Olivier Clement, iar în anii din urmă, episcopul Kalistos Ware şi Thomas Hopko. Am fost convins că tema care coagulează tânăra generație este *Evanghelia şi culturile,* temă dezbătută la Conferința Misionară Mondială ținută la Salvador, Bahia, Brazilia, în 1996.

Am urmărit aceasta în cadrul mai multor conferințe la care au participat aceşti tineri, dintre care amintesc în primul rând Seminarul *Gospel and Cultures* organizat de Ioan Sauca la Addis-Ahaba în 1996, unde a participat chiar patriarhul etiopian A. Paulos, el însuşi teolog ortodox cu formație ecumenică (în perioada în care a fost persecutat în Etiopia, am intervenit, la cererea lui Philip Potter, pentru plecarea lui din țară în SUA, cu o bursă de studii oferită de Consiliul Ecumenic). Aici, la conferința de la Adis-Ahaba, am avut ocazia să-l întâlnesc pe academicianul Virgil Cândea, care a prezentat un expozeu despre „Biblia în cultura română". Desigur, ochii lui erau ațintiți spre figura lui Nicolae Titulescu, pictată în marea frescă din Catedrala Ortodoxă „Sfânta Treime" a capitalei, având ca subiect apărarea cauzei Etiopiei la Liga Națiunilor Unite de la Geneva.

I-am dat un exemplar din *România* (broşură editată de Comisia de Misiune) în care recentrez imaginea culturii creştine şi a politicii ortodoxe din România spre paradigma „punte între Orient şi Occident". Paradigma „Bizanț după Bizanț" preferată de Cândea, ucenicul şi apologetul lui Nicolae Iorga, insistă asupra dependenței ortodoxiilor locale de o

cultură dominantă într-un anumit context istoric (turcocrația). Sub dominația otomană credința ortodoxă şi cultura bizantină (helenismul) trebuiau să apară ca fiind una şi aceeaşi realitate. Dimpotrivă, seminarul va conclude că orice cultură autohtonă, autentică, are capacitatea de a primi şi comunica Evanghelia. E dreptul culturii africane să primească Evanghelia în termenii şi culorile proprii, nu să copieze elenismul tradiției bizantine sub pretextul că este universal.

Seminarul a ținut să amintească echilibrul hristologiei ortodoxe: atât mesianitatea lui Hristos, istoricitatea Sa, continuitatea neîntreruptă între Evanghelii şi Vechiul Testament, cât şi pre-existența Logosului etern, *universalitatea* mântuirii în Iisus Hristos care se adresează tuturor. Acestea sunt inseparabile. Hristos istoric, Fiul lui Dumnezeu întrupat, şi Hristos cosmic, Cuvântul lui Dumnezeu veşnic, constituie aceeaşi persoană. Raportul seminarului (care a preluat mult dintr-o prelegere ținută de Thomas Hopko în care combate ideea că Ortodoxia are o „lume proprie") are în acest fel acurateţe şi claritate excepțională.

A doua consultație despre *Înnoirea liturgică ortodoxă* s-a ținut la *New Skete* Monastery, USA, în 1998, în care un grup de liturgişti, muzicieni şi cercetători ai istoriei cultului, încearcă să adapteze tipicul (*ordo*) tradițional, de proveniență monastică, la exigențele parohiei şi culturii moderne. Aceştia vorbesc de „dezvoltarea oficiilor liturgice în Bisericile bizantine", continuând curentul inițiat de Robert Taft şi Juan Mateos (Institutul Pontifical Oriental din Roma), de profesorii Alkiriadis Calivas (de la Facultatea *Holy Cross* din Brookline, Mass.) şi Alexander Schmemann (Facultatea „Sf. Vladimir" din Crestword, NY).

Moderatorul consultației a fost profesorul de liturgică Calivas care, cu ajutorul unui grup de tineri liturgişti (P. Vassiliadis, Paul Meyendorf) a orientat dezbaterile spre dimensiunea ecumenică şi evanghelică a cultului ortodox.

Este pentru prima oară când ortodocşii se exprimă cu atâta claritate şi deschidere despre „natura cultului însuşi", despre raportul dintre cult şi ecumenism, dintre cult şi înnoirea internă a Bisericii. „Worship in the search for Christian unity" constituie o remarcabilă contribuție la Mişcarea Ecumenică de azi. Pe când un seminar despre „Bible in the search for Christian unity", despre Biblie şi ecumenism?

Consultația despre „Educația teologică ortodoxă şi temele ecumenice" s-a ținut la Mănăstirea Pendeli, Atena (2-9 februarie 2000), fiind organizată de coordonatorii secției „Formație Ecumenică" din Consiliul Ecumenic de la Geneva. Au fost invitate toate facultățile de teologie din Europa şi USA, astfel încât, pentru prima dată, au stat față în față tineri teologi din Moscova, St. Petersburg, Sibiu, Iaşi, Sofia, Tesalonic, Tbilisi, Paris, Cambridge, Balamand, New York, Berkeley.

E destul să observi lista de participanți la această consultație pentru a înțelege că exista deja o nouă şcoală de teologie ortodoxă. Grupul cel mai reprezentativ a fost cel format din teologii greci din Tesalonic. Facultatea de Teologie din Atena a boicotat consultația. Mai târziu, decanul facultății, Voulgaris, a spus că respinge raportul consultației (afirmație făcută la simpozionul panortodox din Ierusalim, 12-18 iunie 2000).

În schimb, consultația a fost salutată şi binecuvântată de Arhiepiscopul Hristodulos al Atenei. Dar cea mai mare surpriză şi bucurie a fost venirea la Pendeli a profesorului Savvas Agouridis, care a avut o

largă convorbire cu participanții. Aceasta a spus că are încredere în viitorul Mişcării Ecumenice, deoarece Ortodoxia însăşi este ecumenică. Politica ortodoxă în Europa trebuie să fie ecumenică.

Raportul aceste consultații, care merită să fie tradus şi difuzat în rândul studenților şi facultăților, cuprinde reflecții originale despre temele ecumenice actuale. Cele mai importante afirmații sunt: diversitatea polifonică a Tradiției ortodoxe; eliberarea, dezlegarea Tradiției ortodoxe de o cultură dominantă, cuceritoare, fie veche, fie modernă; situația Bisericilor în Europa post-comunistă, după „războiul rece" este foarte complexă şi contradictorie, de unde dilema de a realiza un consens panortodox.

Tot la acest capitol trebuie să amintesc şi participarea la mai multe conferințe şi reuniuni ecumenice în România. De pildă, „Mişcarea ecumenică în secolul XX. Rolul vieții ecumenice în România (sau ecumenismul local) în perioada 1948-1998" (Iaşi, 27-30 aprilie 1998); „Regenerarea misiunii urbane în România" organizată de Departamentul „Biserică şi Societate" al Patriarhiei Române (Bucureşti, 5-8 mai 1998); Reuniunea Comunității „San Egidio" din Roma (Bucureşti, 30 august – 3 septembrie 1998), la invitația preşedintelui României, Emil Constantinescu.

În urma acestor reuniuni şi conferințe nu se poate face o evaluare definitivă a situației teologiei în România. O observație provizorie, generală, ar fi aceasta: există în România (în special la Bucureşti), mai multe curente, tendințe şi capele conduse de „părinți", de unde impresia că Ortodoxia română este dispersată, disonantă, spartă. O bună impresie face cercul teologic format din episcopii tineri, condus de mitropolitul Daniel Ciobotea şi din care fac parte:

Casian (Galați), Teofan (Bucureşti), Serafim (Berlin), Iosif (Paris), Irineu (Vâlcea), Andrei (Alba Iulia).

Într-adevăr, este de remarcat noua generație de teologi (Tulcan – Arad, Bel-Leb – Cluj, Moşoiu şi Necula – Sibiu, Petraru – Iaşi) care au înțeles că e nevoie de o nouă etapă în teologia română, dată fiind responsabilitatea ei de a pregăti şi educa preoți capabili să ocupe un loc în societatea contemporană. O teologie aşa-zis clasică, tradițională, a fost folosită ca sperietoare contra înnoirii în viața Bisericii, într-un public sociologic, de a doua clasă.

Este de datoria acestor tineri să fixeze principiile necesare unei teologii menite să replaseze misiunea Bisericii în centrul vieții şi istoriei umane. Există lacune intolerabile în tratarea multor capitole din dogmatica ortodoxiei (dimensiunea antropologică, istorică a Tradiției, etica socială şi politica ortodoxă în România, înțelegerea şi prezentarea diversităților confesionale etc.) care aşteaptă exegeza creatoare a acestei generații, care e precedată la mică distanță de o altă generație care se impune: Daniel Ciobotea, Nicolae Necula, Alexandru Moraru, Constantin Coman, Ioan Ică.

În tensiunile şi crizele actuale din Europa post-comunistă se caută de urgență un mediator competent. Multe voci se pronunță în favoarea Patriarhiei Române, capabilă să ia inițiative panortodoxe şi ecumenice de reconciliere şi de solidaritate. Or, pentru a juca acest rol, patriarhia are nevoie de un consiliu de teologie, o autoritate superioară care să propună o viziune ecumenică, comună, acceptabilă pentru toți.

Cu ocazia reuniunii la Bucureşti a Comunității „San'Egidio", un mini consiliu ecumenic s-a strâns în capitala țării, de față fiind şi conducătorii politici români: Petros (Alexandria), Ignatie (Damasc),

Hrisostom (Nicosia), John (Kuopia), Dorotes (Praga), Teoctist (Bucureşti), Aram Keshisian (Beirut), Cassidy, Arinze, Riccardi (Roma), Constantinescu, Radu, Roman (Bucureşti). Doi episcopi şi excelenți interpreți români: Nifon şi Casian au facilitat o comunicare competentă între aceştia, între Orient şi Occident. Dar cine sunt şi cine vor fi partenerii teologi, locali, din dialogul ecumenic propus de aceşti parteneri din afară?

Înainte de plecarea la Bucureşti pentru vizita papei, am avut o convorbire cu pastorul Jean-Pierre Zurn şi preotul Edmond Gschwend, codirectorii „Atelierului Ecumenic de Teologie" din Geneva (AOT – *Atelier oecumenique de théologie,* 9, Avennue Sainte-Clatilde, 1205, Genève), care mi-au propus să devin membru în colectivul de orientare („ensignement") al AOT, în calitate de „teolog ortodox".

Între timp, Konrad Raiser m-a încurajat să accept invitația acestora, deoarece această formație are un rol esențial în popularizarea teologiei ecumenice în Geneva. Cei doi reprezentanți ai comitetului director au vorbit de longevitatea acestei practici (25 de ani), de succesele ei, de opinia şi colaborarea favorabilă a unor personalități din Geneva: părintele Joseph Hug, directorul centrului „St. Boniface" (14, Avenue du Mail), unde se țin cursurile în fiecare luni după amiază), Elsabeth Raiser, Anne Coïdan, Michael Spoorenberg.

Am acceptat să particip, provizoriu, deoarece tema sesiunii (al 14-lea voleu, octombrie 1999-iunie 2001), „Poarta. Deschid înaintea ta o poartă" prezenta un mare interes ecumenic. Comentariile mele se vor referi, desigur, la subiectul *porții,* în exegeza patristică, folosind iconografia ortodoxă ca ilustrare.

În perioada octombrie-decembrie am prezentat, în mai multe şedinţe, două capitole principale: „*Protejer le divin e l'humain. La Porte fermeé – symbole de la Vierge Marie*". Pentru aceasta a fost suficient să fac exegeza iconografiei din catedrala ortodoxă „St. Paul" de la Chambésy, în care apare silueta Fecioarei Maria în mijlocul pământului, simbolul umanităţii, înălţându-se spre cer, ca reprezentantă a tuturor naţiunilor. Ea are ca simbol poarta închisă, adică trupul ei curat, necorupt, prin care n-a pătruns preconcepţie naturală.

Al doilea capitol a fost „*L'Echelle de Jacob*", aşa cum e reprezentată în fresca exterioară de pe pereţii bisericii de la Mănăstirea Voroneţ. „Scara virtuţilor" (descrisă de Sfântul Ioan Scărarul) se sprijină pe cer şi pe pământ, pe care urcă şi coboară îngerii. Simbolismul *scării* este multiplu: al conjugării cerului şi pământului al rolului Fecioarei Maria şi al Duhului Sfânt, în Întruparea Cuvântului. Treptele virtuţii înseamnă procesul gradual de dezlegare, de structurare a persoanei şi a voinţei pentru a intra pe poarta cerului, la capătul superior al scării, unde Hristos aşteaptă cu mâinile întinse, ca un „trapezist", pe cei ce se lansează spre El cu credinţă şi speranţă.

După un semestru, în decembrie '99, am renunţat să colaborez cu AOT, pentru voleul 14 (1999-2001), din două motive:

a) Metoda exegetică AOT este prea liberală dacă nu prea independentă, acceptând orice „interpretare" fără discernere şi fără efort de sinteză, eventual pentru a găsi posibile convergenţe („consensus"). AOT identifică itinerarul credinţei personale cu hermeneutica, încât experienţele personale pot deveni teze confesionale;

b) AOT, urmând reformaţilor liberali din Geneva, la care se adaugă numeroşi catolici disidenţi (teologic şi moral), nu acceptă uşor o critică din afară, străină. Experienţa Evangheliei este o *încercare,* care se manifestă ca rebeliune etică şi revoltă exegetică. Atelierul deşi se cheamă *ecumenic,* nu încearcă să distrugă frica de misticism, frica de consens, de unitate, de autoritate.

AOT practică ospitalitatea euharistică anume pentru a masca neputinţa de a accepta o altă privire, din afară, ecumenică. Nu acceptă nici o rugăciune sau „crez" comun. AOT e, cum se spune, o „promenadă teologică", întreruptă de reflecţii biblice.

22. O nouă familie Bria

Căsătoria lui Andru a fost antrenată şi de circumstanţele în care a început să practice formaţia postuniversitară. După terminarea studiilor în medicină a solicitat un post (de formaţie) la spitalul cantonal de la Neuchâtel. Cum logodnica lui era acceptată, în stagiu de formaţie, la Maternitatea din Neuchâtel, s-a ivit problema închirierii pentru amândoi a unui singur apartament şi chiar a numirii lor pentru o perioadă de doi ani. Astfel, s-au căsătorit civil la 20 septembrie 1996, la primăria din Grand-Saconnex (primar fiind profesorul Creton, director la şcoala comunală). Şi astfel, Andru şi Marina s-au instalat împreună la Neuchâtel pentru doi ani.

După stagiul de doi ani a urmat o perioadă în care ei au plecat în direcţii opuse: Andru la Geneva (Spitalul Cantonal) pentru 3 ani, Marina la Yrerdon, pentru doi ani, şi la Vevey pentru un an. Revenirea la Geneva presupunea închirierea unui apartament şi

căsătoria religioasă. Este posibilă o căsătorie mixtă între un ortodox şi o catolică? Preotul catolic (de la parohia la care aparţinea Marina) a căutat tot felul de scuze pentru ca să nu accepte. Preoţii ortodocşi de la Chambésy, erau împotriva căsătoriilor mixte.

Eu dispuneam de o schemă a acestei căsătorii, care fusese elaborată şi acceptată de comisia mixtă catolico-ortodoxă din Elveţia. Cine vor fi celebranţi şi unde se va celebra? Pentru a evita orice confuzie am recurs la serviciile abatelui Massimo de Gregoriu, de la Nunţiatura catolică din Geneva, şi ale părintelui Ioan Sauca, profesor la Bossey. Părintele Maximus va fi responsabil pentru prima parte a ritualului (promisiunea, consimţământul public al mirilor, schimbul alianţelor), iar părintele Sauca va conduce partea a doua (încoronarea): citirea Evangheliei, cupa, încununarea (punerea pe cap a cununiilor), procesiunea în jurul mesei (dansul), binecuvântarea finală. Data cununiei: 28 iunie 1997.

Locul căsătoriei: Capela Institutului Ecumenic de la Bossey, împodobită de sărbătoare. Printre participanţi s-a aflat şi Emilio Castro, care a salutat pe miri într-un cuvânt plin de emoţie, arătând că „construcţia ecumenismului începe cu căsătoriile mixte". Rochia miresei şi costumul mirelui, veşmintele romane şi bizantine ale slujitorilor, obiectele de cult (evanghelie, cruce, potir etc.) florile care au ornat capela, grupurile care au fost de faţă (naşii, părinţii, colegii, prietenii, corul) au constituit o ambianţă care corespundea deplin cu iubirea ce exista între miri, pe care însuşi Dumnezeu a binecuvântat-o.

Care e substanţa cununiei: iubirea dintre miri sau consolidarea ei de harul lui Dumnezeu? Teoria că, în actul mântuirii omul este pasiv, numai Dumnezeu este activ, că omul primeşte, iar Dumnezeu dă, e o pură

speculaţie pentru a justifica rămânerea în păcat. Or, iubirea dintre tineri arată că omul nu este un cadavru (noi nu botezăm buşteni, morţi sau păpuşi), ci este un subiect care se deschide harului şi e capabil să spună: *„Fiat!"*

După şampania oferită în parcul castelului Bossey, nunta s-a mutat la Restaurantul din Chavame de Bois, unde şi-a urmat cursul ei: masa, dansul, cadourile etc. Noi, Kety şi eu, am avut multe motive să fim fericiţi. Andru terminase cu bine facultatea de medicină (ca şi liceul) şi dorea să abordeze perioada de formaţie post-universitară cu acelaşi entuziasm şi ambiţie. Ne-a dat să înţelegem că familia sa constituie un mediu favorabil acestei formaţii. N-am avut nici o îndoială! Vom vedea! Vor fi amândoi un trup! Nu e suficient oare pentru victoria cuplului?

Căsătoria mixtă este şi o amprentă – dacă nu o concluzie umană – a convieţuirii în situaţia de diaspora. E o formă de integrare legitimă şi autentică. Andru era deja integrat prin educaţie generală, prin profesiunea medicală, prin serviciul militar (locotenent în armată), prin clubul sportiv. Cine poate să contureze mediul ecumenic de la Geneva, când peste tot se află spaţii creştine (parohii, asociaţii, mişcări) de aceeaşi calitate şi autoritate cu cele ortodoxe? Vocaţia, deschiderea ecumenică este aici inerentă, naturală. Singura formă de evaziune: ghetoul parohiilor etnice.

Mulţi emigranţi, exilaţi sau în diaspora, politici sau economici, nu se pot integra în Occident deoarece cred că mediul occidental distruge identitatea lor biologică. Aceştia se înşeală de două ori: deoarece falsifică mediul occidental, şi deoarece falsifică identitatea lor biologică. Nu se lasă nici convinşi, nici convertiţi deoarece nu pot extrage nimic din noua lor experienţă în Apus. Rămân la răscruce, într-o dilemă

permanentă, mai bine zis într-o poziția de „contra-reformă", turmentați, căci nu pot spune: „eu cred", sau „mă lepăd". (În constituirea unei familii se produce o *convertire* inspirată de iubire, care se arată, simbolic, în schimbarea numelui de familie. Nu e vorba doar de egalitate între soț și soție. Monahii vorbesc de „unificare", de aceea își schimbă numele de la botez.)

Andru a contribuit la orientarea ritualului și mai ales la selecționarea textelor biblice. Limbajul care insistă asupra „supunerii" femeii în fața bărbatului, fecundității după modelul Vechiului Testament, a fost deci revizuit. Într-adevăr, principiul „creșteți și vă înmulțiți" (din Geneză) are o orientare biologică, sociologică, demografică, adică înmulțirea omenirii. Chiar Sfântul Ioan Hrisostom spune că această opțiune aparține Vechiului Testament.

De vreme ce neamul omenesc este azi pe tot pământul (sec. IV), zice el, principiul are alt sens: „disciplina (ordinea, refularea) sexualității în familie". Căsătoria deci nu se limitează la demografie, la extinderea familiilor cu copii mulți, ci are în vedere cuplul în sine, ca reflex uman istoric al alianței dintre Hristos și Biserică: vor fi amândoi un trup. Cuplul este o paradigmă universală. De altfel, Biserica Ortodoxă admite două stări: familia prin căsătorie și monahismul. Celibatul nu are paradigmă, n-are simbolică (Femeia își schimbă numele de familie prin căsătorie, copilul, născut din mamă, păstrează legătura cu tatăl, în mod simbolic, păstrând numele acestuia).

La 11 aprilie 1997, când am trimis invitațiile la nuntă am avut o senzație unică, care nu se pierde: „*Marina et Alexandru ont la grande joie...*". Ce sentiment de fericire să citești această invitație, sinceră și „estetică", după text și după format. Ea corespunde exact cu frumusețea interioară a acestui copil – Andru,

plăsmuit din iubire, crescut cu sentiment de adorație de mama lui, Kety. Ea l-a acoperit cu umbra ei divină. Este azi înflorit ca o tulpină de magnolie, cu o aureolă de copil curat. El își va pune amprenta și pe familia sa, căci Marina a înțeles că într-o familie, confidența și recunoașterea reciprocă a ceea ce au propriu și sacru fiecare, sunt reguli de aur.

Problema "căsătoriilor mixte" ne-a relevat, încă o dată, carențele prezenței ortodoxe (române) de aici: ignorarea contextului ecumenic din Europa, respectiv din Geneva; reprezentarea polemică, schismatică, a ortodoxiei române, în afară. Cu alte cuvinte, imposibilitatea de recunoaștere reciprocă nu numai între confesiuni și culturi europene, ci și între români de aceeași credință.

De fapt, problema exilului este aceasta: imposibilitatea de a conjuga identitatea locală cu universalitatea, de a avea o dublă respirație, iar parohia este absentă în acest proces de mediere, convertire, care presupune a se dezlega de inerția de a rămâne străin, în ghetou, în captivitate. Mulți din diaspora au frică de a deveni cetățeni. Așa cum am spus, parohiile și comunitățile și-au creat „lumea lor", pentru interesele lor, artificiale, deci preferă afiliația domestică, biologică, nu cea simbolică.

Aceștia au dezvoltat mitul „șocul civilizațiilor", prăpastia dintre culturi și mentalități. Noile programe lansate la Televiziunea Română Internațional în atenția românilor din afară insistă asupra „imaginii" României în lume, dar în fond cultivă dislocarea între culturi. E vorba de o neînțelegere fundamentală: Occidentul nu agreează cultura și tradiția emigranților din Orient, pe care îi tolerează în rezervații etnice cu subvenții sociale, din cauză că nu cunoaște reciprocitate,

recunoaştere reciprocă, nu ştie ce e convertirea, schimbarea numelui.

La fel şi Orientul. El nu va putea să schimbe Occidentul, sau să impună „imaginea României" câtă vreme consideră pe ceilalţi eretici, schismatici, excomunicaţi. Unii din preoţii români din SUA au declarat război contra limbii engleze în liturghie. Episcopii români responsabili pentru Europa Occidentală n-au percepţia totală a Occidentului, pe care îl declară un spaţiu de necredinţă, perversiune şi blasfemie. Au creat o diaspora virtuală, prin analize derivate, cu comunităţi hipnotizate. E posibilă o reconciliere a parohiilor de la Geneva? După o încercare (avortată) de a reuni cele trei parohii de aici (Crăciun 1995 şi Paşti 1996), acestea s-au separat din nou: Biserica de lemn a fost ocupată prin efracţie de un preot fără statut canonic şi recunoaştere comună, parohia „Învierea" de la Chambésy şi cea de la Grand-Lancy se află sub jurisdicţia Episcopiei din Europa Occidentală, cu sediul la Paris.

Pirateria ortodoxă de la Geneva. *„L'Eglise Orthodoxe Roumaine (le temple eu bois à Ronex) voleé par un pretre ilegitime"*. Astfel califică părintele Jean Rennanteau (Paroisse Orthodoxe Francophone de Chambésy) ce se întâmplă la Ronex, unde comunitatea românilor liberi din Geneva şi-a adjudecat biserica de lemn, iar pentru servicii religioase a închiriat un preot care n-are situaţie canonică în regulă, fiind nerecunoscut de celelalte parohii din Geneva.

Mai presus de orice, divizarea parohiilor de la Geneva constituie, prin factimalismul ei, o insultă a Euharistiei, a comuniunii euharistice care trebuie să fie centrul vieţii parohiale. Izolaţi pe o parcelă de la marginea comunei Thonex, „biserica de lemn" lucrată în Maramureş are un interior ţărănesc, un muzeu al

satului mioritic. Or, creştinii vin la biserică ca să fie hrăniţi şi ospătaţi cu cina cea de taină, înaintând spre altar cu palmele aşezate în formă de cruce, spunând: „Cred, Doamne, şi mărturisesc". Regele (şi regina) trebuie să fie dintâi invitaţi să se cuminece în fiecare duminică, zicând: „Iată, mă apropii de Împăratul (*basileu*) nemuritor". Dar nimeni nu-i invită!

Este regretabil faptul că parohiile de aici nu înţeleg care este misiunea Bisericii în rândul creştinilor ce se află în exil, în diaspora, pe motive politice şi economice. Adică aceea de a nu permite comunităţilor să dea şi o justificare religioasă, pe lângă cea politică, a existenţei lor separate, dezbinate. Biserica trebuie să ajute aceste comunităţi să depăşească înstrăinarea, pe motive politice, a românilor, oferind un spaţiu de reconciliere şi de comuniune în care starea de diaspora şi de exil să dispară.

23. Întorşi acasă

Ne aflam la Bucureşti pentru a rezolva diverse probleme de proprietate, care decurgeau din statutul nostru de cetăţeni străini şi de cetăţeni români stabiliţi în străinătate. Aflând că ne găsim în Bucureşti, Iulia şi Bogdan Ionescu care planificaseră căsătoria civilă la primăria din Telega pe data de 29 iunie 1999, au decis să o conjuge cu cea religioasă, la care să participăm şi noi. Împreună cu Vasile (la volanul maşinii) şi Zizi, am ieşit din Bucureşti prin Băneasa spre Ploieşti, am traversat Câmpina pe varianta Băneşti-Slobozia, am virat spre Telega la bifurcaţia unde se află Liceul „Nicolae Grigorescu", am trecut pe lângă Rafinăria „Steaua romană", de unde am coborât spre Doftana pe podul de peste râul cu acelaşi nume.

Primăria este aşezată chiar în centrul comunei, la o cruce de drumuri care duce în cele patru puncte cardinale ale comunei: Meliceşti(N), Buştenari(E), Telega Vale(S), Doftana(V). Primarul comunei, domnul Stoican este fiul sudorului Stoican care a lucrat în echipa condusă de tata în schela Buştenari. Ceremonia civilă a fost condusă de o doamnă din consiliul comunal. Au fost prezenţi toţi fraţii şi surorile Iuliei, cu copiii lor.

La ieşirea din primărie am fost întâmpinaţi de familii mai în vârstă şi mai tinere, care cunoşteau foarte bine istoria familiei noastre. Convoiul de nuntă, după ce grupului de nuntaşi li s-au servit bomboane de ciocolată şi coniac („Napoleon") a plecat spre casa părintească, pe drumul paralel cu pârâul satului (ce se formează din locul „băilor minerale". În casa veche, ceremonia religioasă a fost săvârşită de preotul satului, care are un mare sprijin („auxiliar parohial") în serviciile oferite de Iulia Bisericii. Naşii: Gabi şi Viorica.

La masă, lucru extrem de rar, au participat toţi fraţii şi surorile mele în viaţă (Maria a murit la o lună după mama, în 1992). Am decis să nu amintim în nici un fel despre „succesiunea averii părinţilor". După 20 de ani de la moartea lui tata, după 8 ani de la moartea mamei, averea moştenită nu este împărţită formal. Dar ea este distribuită tacit şi de fapt folosită de fiecare în parte. Xenia a fost prezentă la cununie şi de fapt ea a susţinut ca să fie o singură sărbătoare şi o singură reuniune a întregii familii în jurul Iuliei (după soţ Ionescu), care rămâne în sat, în propria casă, ca să dea mărturie de istoria familiei Bria din ultima jumătate de secol (născută în 1950).

În schimb, casa părintească, cea veche, în care m-am născut, este pe cale de degradare, din neglijenţa

celor care vin aici în vizită, sau în vacanţă, fără însă să ia măsuri de reparaţii. Când toţi sunt proprietari, nici unul nu e proprietar responsabil. Am îngenuncheat la mormântul părinţilor, în cimitirul din curtea Bisericii, pe care Iulia îl îngrijeşte cu atât respect şi emoţie.

În 1988, când a început „Operation Villages Roumains", comuna Grand-Saconnex a „adoptat" satul Racoviţa, un cartier al oraşului Mioveni, în judeţul Piteşti, localitate unde se află celebra uzină de automobile Dacia-Renault (Colibaşi). Relaţiile dintre cele două comune au început practic după revoluţie, în 1990, având la bază un memoriu pe care-l scrisesem după vizita mea la Racoviţa în 1989.

De fapt, Racoviţa nu se afla pe lista satelor propuse să fie demolate, dar avea nevoie de urgenţă de ajutor din afară. În timpul deceniului 1990-2000, proiectele şi formele de colaborare între cele două comune au evoluat mereu. Pentru a aniversa cei 10 ani de la înfrăţire, un grup de 15 persoane a vizitat localitatea Racoviţa (între 20 şi 25 septembrie 2000), cu intenţia de a evalua starea instituţiilor publice: primăria, şcoala, grădiniţa, spitalul, biserica, şcoala post-liceală, biblioteca etc. Existau priorităţi urgente, pe care delegaţia Grand-Saconnex le-a reţinut. Programul cel mai reuşit în acest domeniu este sejurul unui grup de 25-30 de elevi, în fiecare an (în luna iunie), în Geneva, şi „expunerea" elevilor la realităţile culturale şi sociale din Elveţia.

Cum cazarea ne-a fost oferită de Hotelul „Victoria" din centrul oraşului Piteşti, am reuşit să parcurgem, într-o promenadă liberă, cartierul în care se află casa unde s-a născut şi a crescut Kety (proprietatea inginerului horticol Pungoci, vărul ei). Aici, la 1 mai 1962, am cerut – şi am obţinut – consimţământul formal al părintelui Chiril Pungoci (mort în 1967) cu

privire la căsătoria fiicei lui, Ecaterina, cu subsemnatul. În biserica din cartier, „Sfânta Vineri", unde fusese preot, a fost prohodit înainte de a fi înmormântat în cimitirul din Zigoneni, comuna Băiculeşti.

Ne-am despărţit de delegaţia oficială a comunei la aeroportul Otopeni, duminică, 24 septembrie. A fost o vizită agreabilă deoarece a inclus o excursie pe itinerarul: Sinaia, Predeal, Braşov (Biserica Neagră, Porţile cetăţii, cartierul comercial), Bran (expoziţie de artizanat, pensiune eco-turistică), Piteşti. Noi am rămas în Bucureşti pentru a participa la simpozionul „Dumitru Stăniloae", între 1 şi 5 octombrie 2000.

În zilele libere, Vasile şi Zizi, la care eram găzduiţi, ne-au oferit un „tur al familiei", o zi la Galaţi (la familiile Mihai şi Tudorel Pungaci, unde l-am cunoscut pe nepotul lor, Răducu), o zi la Telega (Zamfira), Ploieşti (Maica Xenia, Iulia şi Bogdan, Lili şi Ion, Venera şi Andrei). Am vizitat în cimitirul din jurul bisericii mormintele părinţilor mei şi al bunicilor din partea mamei şi din partea tatei; o zi la Zigoneni, unde am vizitat mormintele părinţilor şi străbunicilor familiei Pungoci.

A fost un program scurt şi grăbit, dar am auzit şi văzut, în mod tangibil, pe cei ce constituie astăzi un rest al comuniunii familiale din care făceam parte. Nu este uşor să ajungi la cele două focare familiale – Pungoci şi Bria – în 2-3 zile. Verticala Bria: Bucureşti – Ploieşti – Băneşti – Telega o poţi parcurge numai dacă dispui de automobil (cu şofer special).

24. Ierusalim 2000

Vizitasem cetatea Ierusalimului şi traversasem ca pelerin Palestina şi Israelul, oprindu-mă la locurile sfinte din istoria biblică iudaică şi creştină, de mai

multe ori. Cuprinsesem într-o singură călătorie Libanul, Siria, Iordania şi Israelul, într-un moment dramatic din istoria regiunii (1976), fiind supus la un control riguros la graniţele acestor ţări. Consiliul Ecumenic şi Agenţia Swissair m-au obligat să obţin o „asigurare de război".

În 1974, împreună cu Kety şi Andru am făcut un pelerinaj pe itinerarul Atena, Istambul, Ierusalim. L-am cunoscut atunci pe Patriarhul Benedictos, pe care l-am vizitat împreună cu familia la reşedinţa sa de pe Muntele Sion, unde am fost decoraţi cu Crucea patriarhală. Mai târziu, împreună cu Emilio Castro, am făcut o vizită oficială în Iordania (la Amann am fost primiţi în audienţă de prinţul Assan), în Israel (la Ierusalim am fost primiţi de preşedintele ţării, Weizman) şi în Liban, Beruit (unde am avut o întâlnire cu preşedintele Gemael).

Scopul vizitei oficiale era acela de a discuta cu autorităţile greceşti din Ierusalim despre misiunea laicilor ortodocşi arabi din Palestina şi Iordania, despre protecţia creştinilor din câmpurile de refugiaţi. Consiliul Ecumenic al Bisericilor era interesat de Ierusalim, adică de internaţionalizarea cetăţii. La fiecare sesiune anuală a Comitetului Central, CEB adopta o recomandare pentru Ierusalim, Palestina şi „teritoriile ocupate", în care se pleda pentru accesul liber în cetatea Ierusalimului pentru religiile monoteiste: creştinismul, iudaismul şi islamismul. Comisia de Misiune avea un program special pentru ortodocşii arabi din Iordania, adică tipărirea şi difuzarea literaturii ortodoxe în limba locului (catehisme, cărţi de rugăciuni, texte biblice şi liturgice). Această literatură arabă era produsă de Patriarhia Antiohiei, prin centrele ei de la Beirut şi Damasc.

Ierusalimul a fost în centrul unui studiu de care eram responsabil în mod direct: *Ecuminecal Life in Jerusalem*. Editorul studiului (*survey*) era un jurnalist ortodox local, Dr. John Riedle, cu care am vizitat, timp de două luni, toate autoritățile bisericești și religioase din Ierusalim, inclusiv organizațiile ecumenice și institutele de cercetări biblice. Institutul ecumenic din Tantur era un partener favorit al CEB.

Când am încheiat prima versiune a acestui studiu am realizat că există crize grave și contradicții profunde, insurmontabile, ireconciliabile: relațiile dintre Bisericile creștine care celebrează la Sfântul Mormânt, care au cadastrat teritoriul acestuia într-un mod ostil, apoi raportul dintre ortodocșii autohtoni palestinieni și ierarhia greacă în mâna căreia se află Patriarhia Ortodoxă, conflictul privind dreptul la suzeranitatea Ierusalimului. Unele din aceste tensiuni au la bază motive istorice, deci pot fi reparate, altele țin de geopolitica mondială, deci sunt în continuare întreținute.

Acțiunile și gesturile intercreștine ecumenice, susținute mai ales de parohiile anglicane, luterane, armene, copte, catolice, de Societatea Biblică, n-aveau impact politic determinat. Noi țineam totuși ca creștinii să se manifeste în viața publică, prin dialogul ecumenic și interreligios, țineam ca Patriarhia Ortodoxă Greacă să iasă din rezerva și resentimentul ei antiecumenic. Pentru a proteja această patriarhie, studiul a fost terminat, publicat, fără însă să i se dea o circulație ecumenică. E timpul ca acest *survey* să fie reluat.

Acceptând să particip în delegația Patriarhiei Române la Simpozionul panortodox organizat în zilele Cincizecimii (12-19 iunie 2000) n-am vrut să revăd arhivele studiului menționat (cu toate că prevăzusem o întâlnire cu editorul manuscrisului), nici să fac

comentarii despre viitorul Ortodoxiei în Ierusalim și în Palestina. Participarea mea a avut două aspecte: ca vorbitor la simpozion și pelerin în Țara Sfântă.

În expunerea mea la simpozion, despre *„Looking anew at the Ortodox Theology"*, publicată în *The Ecumenical Revient* (Geneva), vol. 52, nr. 2, aprilie 2000, pp. 255-260, am apărat teza că emergența Bisericilor Ortodoxe locale, după prăbușirea colosului sovietic la sfârșitul războiului rece, a antrenat facultățile de teologie să dea o expresie nouă, inedită, Ortodoxiei locale, care fusese ocultată sub „acoperământul" unei culturi dominante, căreia i se atribuise virtuți panortodoxe, forță de unificare și de coeziune.

Din cauza aceasta, unitatea și conciliaritatea panortodoxă nu mai sunt dependente de o cultură unică, ci de consensul polifonic al *pleromei* ortodoxe. Numai că acest consens are acum *dilemele* și *tensiunile* lui, care nu pot fi tratate în mod superficial sau autoritar. Conciliaritatea panortodoxă se află azi într-un impas practic. Cauza: stagnarea inculturației Ortodoxiei în noile contexte culturale și sociale, și aceasta în numele diacroniei (continuității) lineare a Tradiției ortodoxe.

Desigur, această teză a suscitat comentarii agresive din partea teologilor greci de la Atena, veniți să apere teza *diacroniei* Tradiției, pe care o identifică cu cultura dominantă bizantină, condiție *sine qua non* a unității panortodoxe. Cuvântul „local" l-au tradus cu „naționalist". Când am pronunțat expresia „Ortodoxia arabă", au sărit în sus, spunând că nu există ortodoxie arabă, palestiniană sau ierusalimiteană, deoarece helenismul face parte din identitatea perenă a Ortodoxiei.

Disputa a fost utilă deoarece în cursul ei au fost „separate apele". În apologia helenismului, ca atribut al panortodoxismului, teologii atenieni au mers până acolo încât au afirmat că prezența ierarhiei greceşti la Ierusalim n-are doar o motivație istorică, geografică, ci una teologică, eclesiologică. Patriarhia Greacă reprezintă paradigma panortodoxă la care trebuie să se refere orice Biserică locală (exemplu: Patriarhia Greacă din Antiohia, Alexandria). Ea are nu numai drept de jurisdicție în Ierusalim, în Palestina şi în Iordania, dar ea reprezintă aici Ortodoxia helenică elaborată la Constantinopol, Noua Romă, unde s-au ținut sinoadele ecumenice convocate de împărați ca evenimente politice imperiale.

În timpul simpozionului, care a avut ca moderator pe profesorul Elias Oikonomou din Tesalonic, nimeni n-a avut curajul să critice faptul că drepturile (şi teritoriile) minorității ortodoxe palestiniene nu sunt recunoscute şi protejate de ierarhia greacă. Preotul ortodox arab Hana a vorbit de mai multe ori, dar mesajul lui în favoarea libertății „Ortodoxiei arabe" n-a fost înregistrat de cei care voiau să salveze cu orice preț unitatea panortodoxă prin helenism.

Ca pelerin am vrut să mă conving că „după Scripturi", Iisus Hristos, Mesia lui Dumnezeu, s-a născut în Betleem dintr-o familie originară din Nazaret, că s-a confruntat cu autoritățile religioase iudaice şi cele politice romane în Ierusalim, după care a fost răstignit în afara cetății. Am vrut să mă conving că Biserica s-a născut în Ierusalim, nu la Roma, Constantinopol sau Moscova, începând cu apostolii, evangheliştii, discipolii, ucenicii, cu mama şi rudele lui Iisus Hristos, peste care a trimis Duhul Sfânt în Duminica Cincizecimii din anul 30.

Or, la Sfântul Mormânt mi-am dat seama că se petrece o alienare, o substituire intolerabilă: realitatea istorică a Golgotei, a mormântului în care a fost pus trupul lui Hristos de Iosif şi pe care l-au vizitat mironosițele femei, de unde a coborât la iad şi de unde a înviat, într-un cuvânt realitatea comunității iudeo-creştine de origine, a creştinilor care se botează la Liturghia din noaptea Învierii (Chiril al Ierusalimului – 315-386), Catehezele, scrise către 348, toate acestea sunt trecute pe planul secundar, ascunse sub paravanul unei Biserici greceşti de tip constantinian.

La Liturghia din Duminica Rusaliilor (18 iunie 2000), ierarhii şi preoții celebranți şi-au dat seama de această asimetrie. Desigur, *„Câți în Hristos v-ați botezat"*, care precedă citirea *Apostolului*, amintea de botezul primilor creştini în noaptea Paştelui, săvârşit în acest moment anume, concomitent cu moartea şi învierea lui Hristos în Ierusalim. Puține urme din creştinătatea descrisă de *Evanghelie* şi de *Faptele Apostolilor*, cea penticostală, ierusalimiteană, au mai apărut în Liturghia care a fost celebrată. Nici numele lui Iosif, nici numele lui Iacov, n-au fost amintite.

După Vohodul cel Mare au fost citite dipticele Bisericii Învierii, în care au fost reținute nume de împărați bizantini: Constantin, Teodosie, Heraclie, Justinian. Cei ce au luat parte fizic la evenimentul Învierii n-au fost comemorați (Maria Magdalena, „întocmai ca apostolii"). Nu s-a celebrat Liturghia Sf. Iacov, în succesiunea căruia se aflau toți ierarhii slujitori. Liturghia în limba greacă veche, veşmintele şi tot ritualul aminteau altă epocă şi altă cultură, străină, de import, necunoscută de creştinătatea iudeo-creştină din Ierusalim. Şi totuşi, celebranții au ascultat pe Iisus zicând: *„Faceți aceasta întru pomenirea mea"*.

Într-adevăr, faptul cel mai important a fost acela că celebranții au fost într-o continuă procesiune de închinare şi de reculegere în fața Sfântului Mormânt, parcă să-şi ceară iertare că arhieria exterioară, reflectată în mitrele, crucile aurite şi veşmintele sacerdotale constantiniene, nu are nimic comun cu arhieria lui Hristos umilit şi condamnat, care şi-a frânt trupul pe crucea înfiptă în afara cetății. Era şi o recunoaştere că Biserica locului unde a înviat Hristos, cea a Ierusalimului, este Biserica mamă a tuturor şi că toate explicațiile în favoarea unei coaliții numită „pentarhie" sunt de natură politică.

Într-adevăr aceasta este calea de a depăşi contradicțiile din Ierusalim: Liturghia euharistică în Biserica „Învierii", chiar pe marginea mormântului din care S-a înălțat Hristos cel răstignit, pe Golgota din apropiere, aceasta pentru a recunoaşte nu numai că Biserica s-a născut în Ierusalim, ci şi că există o unitate simbolică între Vechiul şi Noul Testament, al cărei Simbol este Sionul istoric.

Toți arhiereii şi preoții celebranți şi-au curbat trupul în fața Sfântului Mormânt, în semn de umilință şi de speranță, înainte de a-l curba în fața Potirului. Patriarhul Diodoros n-a celebrat, fiind bolnav. A fost înlocuit de Mitropolitul Vasilios, care cu vocea lui de profet a rostit cuvintele lui Iisus la ultima cină cu apostolii Săi: *„Trupul Meu se frânge... Sângele Meu se varsă... pentru voi"*. Atunci toate s-au suprapus, prin puterea Duhului Sfânt, Trupul cu pâinea, Sângele cu vinul, apostolii cu celebranții, locul Învierii cu antimisul, ucenicii cu poporul liturgic.

Acelaşi miracol s-a petrecut şi Luni, 19 iunie 2000, sărbătoarea Sfintei Treimi, la Liturghia euharistică de pe Muntele Sionului. Biserica creştină ca şi Biblia creştină este constituită din Vechiul şi Noul

Legământ. Episcopii sunt succesorii Apostolilor, de aceea între Biserici, prioritatea apostolică o deține Biserica din Ierusalim. Aşadar, acolo, în afara Sfântului Mormânt, creştinii vor înțelege că nu există Biserică triumfătoare decât atunci când se roagă: *„Trimite Duhul Sfânt peste noi şi peste darurile aduse de noi"*.

Vom înțelege că ierarhia istorică a Bisericilor nu poate să anuleze primatul creştinătății iudeo-creştine din Ierusalim. Anul jubiliar 2000 era ocazia de a recentra ecleziologia ortodoxă ținând seama de istoria mântuirii ce s-a petrecut în Ierusalim, nu numai de istoria expansiunii creştinismului începând cu Constantin Împăratul, socotit „egal cu apostolii". Patriarhia greacă ortodoxă a Ierusalimului are misiunea de a exprima această realitate istorică, biblică. Altfel ea maschează realitatea Cincizecimii. O resituare a creştinătății iudeo-creştine în ecleziologia ortodoxă ar avea mai multe consecințe:

- reafirmarea unității şi continuității dintre Vechiul şi Noul Testament, dintre Biserică şi Poporul evreu din care provine după trup Iisus Hristos. Ambele religii au originea şi unitatea lor în tradițiile biblice. Scrierile profeților au fost încorporate în Biblia creştină. Odată cu creştinismul constantinian această relație este mult mai ştearsă, punându-se accentul pe diferite rupturi. Sinodul din Niceea (325), interzice creştinilor să serbeze *Pascha* în aceeaşi zi cu evreii, anume pentru a marca această ruptură;

- cărțile de slujbă, în special *Triodul*, cuprind astfel de texte: *„Evreii, dintre care este după trup Hristos, fiind răniți de necredință, au căzut din harul lui Dumnezeu; iar noi, cei dintre neamuri, ne-am învrednicit de lumina cea dumnezeiască, întărindu-ne prin cuvintele ucenicilor, care au slăvit pe Dumnezeu, binefăcătorul tuturor"* (Molitfelnic, ed. 1984, p. 646). sau: *„Crucea este mustrarea evreilor"*. Vocația Bisericii din Ierusalim

este tocmai să corijeze astfel de afirmații și lacune despre locul poporului evreu în iconomia mântuirii, care nu țin de esența Evangheliei. Unitatea fundamentală dintre cele două Testamente s-a manifestat în plenitudinea ei la Cincizecime, despre care dă mărturie Biserica din Ierusalim;

- Biserica creștină s-a născut la Ierusalim, nu la Niceea sau Constantinopol, iar Biserica din Ierusalim a fost o Biserică polifonică, inclusivă, care s-a extins în afară, printre „neamuri", chiar de apostoli, fiind deschisă tuturor națiunilor. Sinoadele au căutat să articuleze un Crez ecumenic capabil să asigure universalitatea creștinismului. Dar aceasta n-a anulat nici poziția Bisericii Ierusalimului de „Biserica-mamă", nici caracterul polifonic al Tradiției apostolice.

Biserica Ierusalimului este Biserică mamă nu grație culturii grecești, ci grație succesului ei cu creștinătatea iudeo-creștină de la origine, cu primul ei episcop, Iacov – fratele Domnului. *Pentarhia* este un acord istoric intervenit între Bisericile locale pentru a coordona acțiunile lor comune în cadrul imperiului roman. Astfel de convenții istorice pot fi făcute și desfăcute pentru a asigura conciliaritatea panortodoxă, prin consensul primaților ortodocși.

Faptul că toți conducătorii Bisericilor ortodoxe autonome și autocefale s-au întâlnit de mai multe ori la Ierusalim în Anul jubiliar 2000 este simbolic. Aceasta arată tocmai că există voința de a recentra *pleroma* ortodoxă spre cetatea Ierusalimului, acolo unde s-a născut Biserica creștină prin unirea celor doi despărțiți, iudei și neamuri, într-un singur trup, din apă și din Duh.

25. Teologi români există: ei trebuie să fie legați vertical și dezlegați orizontal

La 10 iunie 1999 am asistat la susținerea tezei de doctorat a lui Vasile Bria: *„Succesiunea apostolică la Părinții anteniceeni"*, sub conducerea științifică a profesorului Ștefan Alexe. Din comisie au făcut parte și Constantin Voicu și Constantin Galeriu. În aceeași zi, o altă teză de doctorat era susținută la *Teologie Dogmatică,* astfel că am avut ocazia să întâlnesc o altă echipă formată din Dumitru Popescu, Dumitru Radu, Ioan Ică, Remus Rus.

Am acceptat să particip, ca vorbitor, la Simpozionul „Dumitru Stăniloae", organizat la București între 2-4 octombrie 2000. Invitația a fost făcută de P. S. Episcop Teofan, în numele patriarhiei. În ajurul simpozionului, am asistat împreună cu fratele meu Vasile, la lansarea cărții doamnei Lidia Ionescu Stăniloae, *„Împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae. Lumina faptei din lumina Cuvântului"* (București, Editura *Humanitas*) care a avut loc în sala Humanitas, pe Calea Victoriei, la 27 septembrie 2000.

Cartea e o construcție aghiografică programată, cu accente polemice: „Încercăm să stabilim adevărul și să apărăm moștenirea tatei" (p. 350). E bazată pe amintiri biografice personale inedite, care nu pot fi controlate și confirmate de alții. Cartea abundă în precizări, puneri la punct, restabiliri de adevăr, adesea în stil polemic, o triere a tot ceea ce alții au scris până acum despre biografia și bibliografia Stăniloae".

La simpozion au vorbit: Alexandru Paleologu, Mihai Sava, Dan Ciachir, Doamnele Pandele și Lidia. La sfârșit, am făcut o singură observație: studiul persoanei și operei părintelui Stăniloae a intrat într-o altă fază: aceea a cercetărilor universitare care recurg

la analogie şi sinteze teologice cu valenţă ecumenică. Stagiul biografic-aghiografic s-a încheiat.

Impresia generală: Simpozionul „Dumitru Stăniloae" (2-4 octombrie 2000) a fost nu numai perturbat de provocarea simultană a sinodului în vederea alegerii mitropolitului Olteniei (care s-a făcut, marţi, 30 octombrie, în persoana P. S. Teofan Sinaitul, vicar patriarhal), ci şi confiscat în cele din urmă de autoritatea bisericească. De fapt, simpozionul s-a încheiat cu o şedinţă solemnă în marele hol al Patriarhiei, unde au vorbit: P. F. Patriarh Teoctist, pr. profesor D. Popescu şi doamna Lidia Stăniloae. A fost o „comunicare emoţională", care a sudat audienţa (ierarhi, invitaţi şi participanţi la simpozion), lipsită de concluzia dezbaterilor.

Cu toate acestea, simpozionul constituie un avans serios în evaluarea şi prezentarea teologiei părintelui Stăniloae, în ţară şi în afară. Trei observaţii:

- numeroşi teologi tineri, care studiază în ţară şi străinătate, sunt acum capabili să ţină un discurs teologic inspirat explicit de spiritul lui Dumitru Stăniloae; sunt teologi confirmaţi, dar din păcate nesudaţi, „neînjugaţi" între ei;
- graţie intervenţiei domnului George Alexe (Detroit) se cunosc acum „sursele" teologiei părintelui Stăniloae. Alexe afirmă că Stăniloae a continuat „aripa teologică" a curentului *Gândirea* iniţiată de Nichifor Crainic, succesorul lui Vasile Băncilă, care l-a inspirat şi pe Blaga. Prin *Gândirea,* Stăniloae a intrat în literatura, cultura şi academia română, altfel rămânea izolat în aria ecleziastică. Alexe adaugă: Stăniloae n-a făcut parte din „Rugul aprins", dar a

primit misiunea din partea patriarhului Justinian să „supravegheze" întâlnirile de la Antim, pentru a le feri de ispita unor secte şi erezii (mulţi călugări şi duhovnici din Basarabia găsiseră un culcuş confortabil la mănăstirea Antim).
- Este regretabil că concluziile dezbaterilor pe secţii n-au fost recapitulate într-un raport final şi n-au fost comunicate în şedinţa de încheiere. Probabil că, deocamdată, nu se poate realiza un consens în exegeza diversă a operei marelui teolog!

Am lucrat în secţia III, unde am ţinut un expozeu despre „Impactul teologiei lui Dumitru Stăniloae asupra hermeneuticii ecumenice". Am simţit o profundă simpatie teologică cu mulţi dintre participanţi: Herman Pitters, Sibiu – traducătorul *Dogmaticii* în limba engleză; Marc-Antoine de Beauregard, Paris – care a redactat „convorbirile de la Cernica" cu părintele Stăniloae; Profesorul Alexandru Stan, preotul N. Moşoiu, pastorul Zoltan Albu, Bucureşti; prof. Gheorghe Drăgulin, prof. Stelianos Papadopulos, Atena, preotul Ioan Chivu, preotul prof. Nicolae Apostolu (SUA).

Parastasul la mormântul părintelui Stăniloae de la Mănăstirea Cernica a fost celebrat de P. F. Patriarh Teoctist împreună cu Î. P. S. Daniel, însoţiţi de mitropoliţi şi episcopi: Nicolae, Bartolomeu, Petru, Teofan, Iosif, Teodosie. A vorbit Î. P. S. Daniel de Iaşi, care a încercat să adune într-o sinteză concluziile simpozionului, s-a izbit de aceeaşi dilemă, aceea de a propune un consens.

Mulţi membri ai sinodului au o adevărată pasiune pentru *mistica filocalică* dezvoltată de părintele Stăniloae: Teofan, Serafim, Irineu, Daniel.

Mitropolitul Daniel a precizat că Biserica/magisteriul are datoria să apere teologia părintelui Stăniloae. Or, recomandarea simpozionului a fost diferită: *Dogmatica* sa să intre în structura învățământului universitar, fără de care nu se poate redresa. Cultura teologică a preoților și episcopilor scade, ecumenismul regresează, misiunea și pastorația sunt dezorientate din cauză că nu se inspiră din viziunea acestuia.

Pentru a nu pica în capcana instituțiilor bisericești, exegeza teologiei părintelui Stăniloae trebuie să fie pe agenda unei asociații teologice „*Les amis du père Stăniloae*" așa cum propune un teolog catolic sud-coreean, prof. Byun Kyu-Young, pe care l-am întâlnit la Brașov (21 septembrie) și la București, la Mănăstirea Antim (28 septembrie 2000).

În cursul acestor zile în București am auzit și ascultat mărturii ale unor foști studenți de-ai mei privind raportul meu privilegiat cu părintele Stăniloae. N-am cerut confirmarea lor, dar sunt convins de acuratețea lor. Probabil acestea vor fi cândva scrise. Ce înseamnă privilegiul de a fi în filiație didactică și spirituală directă cu părintele Stăniloae, în comparație cu reputația sa panortodoxă și ecumenică?

26. „Liturghia după liturghie" continuă

Nu știu în ce măsură *Liturghia după Liturghie* (Editura Athena, București, 1996), a avut un impact asupra antrenării preoților în formarea unui stat de drept, a democrației și a integrării europene a României, dar fapt este că publicarea ei a coincis cu alegerea președintelui Emil Constantinescu, prin refuzul partidului neocomunist condus de Ion Iliescu. Editorul a fost onorat de publicarea acestei cărți. După judecata mea, cartea putea să fie un ghid pastoral-

misionar în noua perioadă 1996-2000, consacrată reformei economice și renașterii morale a societății române.

În acel moment am avut o lungă convorbire cu patriarhul căruia i-am expus tezele și recomandările mele, conținute în *Liturghie după Liturghie*, privind misiunea Bisericii în anii următori. Am spus că odată cu instalarea noului guvern, Biserica ar trebui să inițieze o serie de reforme menite să corijeze deficiențele misionare observate sub regimul comunist. Știam că patriarhul nu primește bucuros critica activității Bisericii din perioada 1948-1989. Episcopul Teofan repeta adesea că patriarhul se plânge de înțepături „din afară". Patriarhul mi-a spus: „Să le mai pritocim".

A început apoi să facă inventarul succeselor din perioada 1990-1996, grație sprijinului guvernului de atunci care a subvenționat masiv acțiunile Bisericii, ca de pildă canonizarea sfinților români, vizitele inter-ortodoxe. Cea mai mare reușită este obținerea *rotondei* – clădirea fostului parlament român – în care se vor organiza conferințe, expoziții, manifestări. Printre proiectele de viitor a amintit: înființarea unei universități ortodoxe și construcția catedralei naționale. „Ce crezi despre „catedrala salvării naționale?". „Dacă statul este așa de generos, aș cere să finanțeze un sistem de protecție socială pentru parohiile ortodoxe misionare sărace, deoarece destrămarea interioară a satelor este profundă – am răspuns.

Coeziunea națională, începând cu parohiile rurale, trebuie să profite de economia Statului și nu construcția de catedrale în marile orașe". Desigur, am înțeles dorința patriarhului Teoctist, care era susținută și de partidele politice zis istorice: țărăniștii și liberalii. Acestea doreau recuperarea instituțiilor religioase și

culturale care simbolizau identitatea românismului. „Biserica națională" a românilor merita o catedrală de amploare națională.

Or, criza economică şi politică din România este gravă de vreme ce după zece ani de tranziție ratată, la conducerea țării este reinstalat Ion Iliescu ca președinte împreună cu guvernul său minoritar, format din foşti comunişti, care au exersat deja puterea politică între 1990 şi 1996. Turmentarea politică a românilor se vede în faptul că un sfert din membrii parlamentului este constituit din deputați desemnați de Partidul „România Mare", extrema dreaptă ultranațională.

S-a spus că la 10 decembrie 2000 (al doilea tur de scrutin), românii au ales între două rele. Este inutil a descrie starea țării, cunoscută foarte concret şi de Uniunea Europeană. Ea este rezultatul multor imprudențe şi lacune: privatizarea frauduloasă de români şi de străini a marilor unități industriale şi economice; corupția în sistemul bancar; miniştri incapabili; dezlănțuirea mijloacelor de comunicație (presă şi televiziune), partide de dreapta anacronice şi anemice.

Această cădere a țării nu se poate imputa Bisericii, pe care cetățenii au calificat-o ca instituție națională foarte credibilă. Ea a supraviețuit tuturor restricțiilor şi represiunilor contra religiei exercitate de regimul ceauşist. După Revoluția din Decembrie 1989, ea s-a preocupat să-şi restabilească identitatea națională ("Biserica națională") şi să recupereze privilegii istorice ignorate. Mulți au criticat absența ei din viața socială şi politică a țării. Absorbită de problemele domestice, ea n-a dat atenția cuvenită unor exigențe majore ale tranziției. De pildă: ea a contribuit la tergiversarea reformelor, din cauză că s-a ataşat la

istoria precedentă („timpul lui Justinian") ca perioadă de referință.

În 1990, Biserica n-a spus clar ce denunță şi ce reține din anii de dictatură comunistă. „Lăsați Biserica aşa cum se găseşte acum" grupul de reflecție cerea schimbarea *patriarhului*, nu a patriarhiei/instituție. Sloganul: *„Schimbați păstorul că se schimbă şi turma"*, a paralizat Biserica, lăsând-o incapabilă să judece cu seriozitate alinierea silită şi simplificatoare la un model de societate. Ruptura nu s-a produs, „procesul epocii" era imposibil şi din cauză că sinodul înclina spre glorificarea şi generalizarea sistemului lui Justinian, de aceea orice schimbare în statutul Bisericii era considerată un atac contra instituțiilor bisericeşti tradiționale.

Apoi, teologia ortodoxă n-a căutat să înțeleagă lumea complexă, secularizată, pluralistă care constituie noua realitate pe care Biserica trebuie să o exorcizeze şi să o vindece. Parte din această nouă realitate este „confruntarea civilizațiilor", dezechilibrul între elementele care merg mână în mână, schimbarea ritmului tradițional, evoluția radicală a mentalității tinerilor.

Toate acestea au afectat şi identitatea ei. Reacțiile ei în această confruntare au fost uneori inspirate de moralism şi paternalism, pe care i le-a pus la îndemână o şcoală teologică ortodoxă care se învârte în gol. Până acum Biserica Română n-are un crez teologico-politic în jurul căruia să se poată realiza o nouă identitate națională.

Cauza crizei politice actuale stă în mod esențial în *nepăsarea de țară*, în eclipsarea unei virtuți naționale, nu numai de cetățeni, ci şi de Biserica instituțională. Într-adevăr, discursul despre „Biserica națională", despre „catedrala mântuirii neamului" au

atras atenția multor nostalgici dornici să reconsolideze autoritatea Bisericii. Cu aceasta, grija pastorală pentru țară a fost deplasată, lăsând problemele vitale ale cetățenilor neidentificate și nerezolvate: creșterea șomajului și a sărăciei, a prostituției, a corupției și a criminalității, privatizării care au dus la concedieri, violența contra copiilor și femeilor, abandonarea copiilor neindentificați.

Biserica n-a recurs la mecanismele statului de drept și democratic, la consensul cetățenilor, pentru a denunța nepăsarea criminală față de țară a claselor politice la putere. Statul român, chiar după decembrie 1989, a luat decizii fără să consulte țara, fără referendum, ca în perioada 1945-1989.

În situația actuală, Biserica trebuie să evolueze rapid spre alcătuirea unui *statut* care să includă: reorganizarea administrației centrale a Patriarhiei, autonomia economică a mitropoliilor și episcopiilor consumatoare de fonduri gigantice pentru protocol, nu pentru misiune, schimbarea sistemului parohial în marile centre urbane, dar mai ales redresarea corpului bisericesc în totalitatea lui, cler și mireni, care să devină o comunitate morală, disciplinată, dedicată reconcilierii naționale și prosperității țării, dincolo de retorica naționalismului. Există multe elemente de modernitate în ecleziologia, cultura și spiritualitatea Ortodoxiei Române, dar acestea trebuie să se manifeste în semne concrete. Exemple:

În perioada 2000-2004, este de așteptat evoluția rapidă spre separare *de jure* a Bisericii de stat, pentru a evita relații nesănătoase cu stânga socialistă excomunistă și cu dreapta ultranațională. Biserica, învățând din dilemele simfoniei din trecut, are dreptul și libertatea de a se detașa de o autonomie falsă. Mulți ierarhi au fost hipnotizați de legenda „Bisericii

naționale", neștiind că aceasta a implicat cezaropapismul (sau țarismul care avea ca simbol vulturul cu două capete), adică supunerea Bisericii față de puterea politică, sub toate regimurile dictatoriale. Separarea ar grăbi convertirea definitivă a României la democrație și la stat de drept.

Reforma învățământului teologic, nu prin înmulțirea anarhică a seminariilor și facultăților de teologie, publice și private, cele mai multe lipsite de personal didactic corespunzător, ci prin orientarea teologiei pe calea pastorală, misionară și ecumenică deschisă de părintele Stăniloae care a spus: *„Fără Hristos nu există restaurarea omului"*. Din păcate, dogmatiști vechi și noi au confecționat o Ortodoxie țeapănă, scorțoasă, pentru cazurile de necesitate, pe care au pus-o la dispoziția celor care reclamă ieșirea Patriarhiei Române din Consiliul Ecumenic.

Din fericire, redresarea teologiei române a început deja, cu noua generație tânără de teologi care au redescoperit cealaltă componentă a spiritualității române, nedezvoltată de neopietism: ordinea morală, dinamica tradiției, schimbarea ritmului de viață, participarea la transformarea istoriei, vocabularul latin, detașarea de dictatură.

Alunecarea spre religiozitatea populară (*Folk Religion*) și înclinarea spre neopietism sunt cauzate nu numai de nivelul mediocru al catehizării și rasoleala de instrucție religioasă din școli și din programele de la Televiziune, ci și de lipsa unui program de emancipare biblică și teologică a *Oastei Domnului* și a mirenilor în general. Biserica a tolerat ascendența monahilor și duhovnicilor asupra pietății mirenilor din parohii, fără a explica sensul și limita spiritualității monastice.

Biserica s-a angajat din plin pentru aghiografia locală (printre care conducători militari și politici, ca

Ştefan cel Mare şi Sfânt, Constantin Brâncoveanu), dar aghiografia nu poate înlocui pastorala şi misiologia. Parohia, comunitate morală şi ospitalieră prin excelenţă, adunată în jurul Liturghiei euharistice, merită să fie reaşezată în centrul unui vast program de misiune, de educaţie şi morală socială.

27. Un abuz de tranziţie: hărţuirea politică inutilă a preoţilor şi episcopilor ortodocşi

Timpul de tranziţie se pretează la orice formă de confuzie, de răzbunare şi de revizionism, mai ales la apariţia comisiilor parlamentare de studiere a dosarelor celor care au colaborat cu Securitatea, la ivirea sectelor integriste a Tribunalelor penale internaţionale de la Haga (pentru fosta Iugoslavie), din Rwanda şi Sierra Leone. Unul din dicasteriile romane, „Congregaţia pentru Doctrină" a Bisericii Catolice, a ieşit în prim plan cu un document „Dominus Jesus" (5 septembrie 2000) care separă Bisericile istorice de confesiunile creştine „deficiente", catolicii deplini faţă de fraţii separaţi imperfecţi.

Vocile foştilor deţinuţi şi refugiaţi politic, regrupaţi în societatea civilă, reclamă satisfacţie chiar înainte de a asculta martirii şi istoricii „războiului rece". Recent, în jurul sărbătorii Paştelui, 15 aprilie 2001, presa (*România Liberă* şi *Evenimentul Zilei)* a declarat o campanie contra P. F. Patriarh Teoctist, insinuând date biografice de compromitere. E o manieră ostilă şi lipsită de respect de a incrimina Biserica Ortodoxă de „colaborare" cu fosta poliţie politică, fără să aducă explicaţiile necesare.

Biserica n-a intrat în acest joc, care se pare că n-are alt scop decât satisfacţia celor ce l-au lansat. Mulţi au reacţionat imediat şi violent, căci şi-au dat

seama că referinţa specială la slujitorii Bisericii „până la cel din urmă preot" din Legea privind deschiderea dosarelor celor care au colaborat cu securitatea, e pornită din rea credinţă. Nu ştim dacă Biserica a depus vreo moţiune contra acestui proces de intenţie (evident în acest articol), dar ea are şi dreptul să nu răspundă la provocări. A denunţa Legea (sau colaborarea) înseamnă a se exprima cu privire la aceasta. În timpul tranziţiei totul este provizoriu, deci mai multe scenarii sunt posibile.

Mulţi cred că logica acestei legi este deplasarea acuzaţiilor contra oficialilor, adică responsabilii poziţiei politice, către colaboratorii şi informatorii lor. Parlamentul, adoptând legea, a reuşit să salveze creditul fostei instituţii politice pe spinarea altora. Legea demolează pe informatori şi scuză pe torţionari. Ofiţerii de securitate şi colaboratorii auxiliari racolaţi cu forţa nu sunt de aceeaşi clasă, n-au acelaşi tratament politic şi juridic. Mai mult, torţionarii – care fac parte integrantă din acţiunea delaţiunii – devin acuzatori. Astfel, restabilirea democraţiei este trucată chiar de puterea legislativă a statului de drept.

Alţii precizează că legea n-are nici un efect, de vreme ce persoana acuzată de „colaborare" cu Securitatea are dreptul să nu contribuie la propria sa incriminare, adică să refuze obligaţia de a participa la procedura de incriminare – de stabilire a faptelor. Aceasta şi din cauză că cei care studiază „dosarul", nefiind nici martori ai evenimentelor nici istorici, pot inventa şi imagina acţiunile unui colaborator. Examinarea dosarelor clerului, cu rea credinţă, poate să deformeze adevărul istoric. Incriminarea nu este *ex officio* acceptabilă. Cei care interpretează cazul pot să plece de la premise false, deci să manipuleze

„dosarul". Publicarea numelor este atunci ilegală, iar cei ce-l publică devin responsabili penal.

Declarația sau recunoașterea (sub formă de pocăință) nu exonerează pe nimeni de răspunderea personală pentru ceea ce a făcut. Câțiva ierarhi și preoți au recunoscut faptul colaborării cu poliția politică în calitate de informatori. Aceasta n-a prezentat un pericol public major. Dar persoana rămâne responsabilă față de conștiința sa și față de instituția din care făcea parte. Este un păcat care nu se șterge prin simplă pocăință. Ea e datorie să facă dreptate celor ce au suferit de pe urma delațiunii, iar autoritățile au dreptul de a lua sancțiuni în caz de infracțiune gravă.

Dar hărțuiala politică a preoților și episcopilor poate să ia o cursă absurdă, de vreme ce n-are alt raționament decât satisfacția celor ce au pornit-o. Această satisfacție nu vizează doar persoana, ci destabilizarea unei instituții care e un simbol național și care într-o zi va redresa societatea românească de azi care permite acest matracaj politic. Denigrările abuzive, comentariile sarcastice, insinuările provocatoare din presă, sunt disproporționate față de scopul urmărit de legea amintită.

Biserica a suferit în timpul regimului totalitar, fiind pusă sub control și obligată să-și restrângă misiunea sa publică. În nici un caz statul comunist n-a avut intenția de a transforma Biserica în instrument al poliției politice. Hărțuirea și incriminarea instituțională sunt nedrepte. Biserica poate dovedi, cu proba martorilor și a cercetărilor istorice, că prin rezistența și suferința ei, a păstrat etosul creștin și integritatea țării.

Parlamentul trebuie să-i facă dreptate, înainte de a satisface pe cei ce n-au făcut la timp ceea ce vor acum Bisericii să-i fie făcut. Colegiul dosarelor

securității nu trebuie să tolereze ca legea să fie manipulată contra scopului ei, adică spre destabilizarea unei instituții – simbol național. Curtea pentru drepturile omului de la Strassbourg nu admite acest abuz într-un stat democratic. Societatea civilă română are dreptul să participe activ la restabilirea dreptății, dar n-are dreptul la răzbunare sau la șantaj moral. În ce fel societatea contemporană înțelege și „receptează" această perioadă sumară a istoriei?

28. Istoria credinței personale

Una este credința preluată ca dar înăuntrul moștenirii de la părinți, credința inițială de la botez, în *amonte* de facultate, și alta este mărturia în *aval* a acestei credințe în misiunea pentru care am primit o formație specială și care a modificat biografia mea. Trecerea de la o formă la alta este inexplicabilă. Nu a existat în familia noastră vreo conștiință mesianică sau vreun legământ de puritanism.

Părinții mei, familia mea aveau o disciplină creștină care nu zgâria pe alții, pe care n-a impus-o sub formă de dictat moral. Nici preoții satului nu erau prea mult preocupați să recruteze candidați pentru facultatea de teologie. În deceniul '50, unul era în tratative de transfer la o parohie din Ploiești, unde a și plecat, altul era instalat confortabil într-un mediu moral tolerant.

Este adevărat că legământul monastic semnat de Zenobia a fost un punct de referință în istoria familiei din anii 1940-1950, dar acesta n-a cauzat decizia mea de a deschide poarta Institutului Teologic din București. În schimb, în anii 1948-1950, istoria politică a țării s-a modificat radical. La nivelul comunei, mutațiile își făceau apariția în diverse domenii: numirea primarului prin decizii arbitrare ale

unui partid necunoscut, intrarea în corpul didactic a unor învățători şi profesori fără competență şi autoritate, delăsarea clasei muncitoare şi chiar a țăranilor față de instituția bisericească, persecutarea *Oastei Domnului* şi persiflarea ei chiar de către preoți.

Aş putea spune că antrenarea mea acum pe această rută a avut două rațiuni: a explica şi apăra cauza creştinilor din jur care erau conştienți că raportul cu fondatorii şi ctitorii din perioada 1925-1945 se destramă. Nu mă gândeam la o dispută polemică, revendicativă, ci la o misiune cu sens apologetic, didactic, pedagogic. Nimeni nu se ocupa de pedagogia credinței la sate. Apoi, odată cu combaterea religiei în numele marxismului, mulți creştini au devenit indiferenți față de Biserică, dar şi față de instituțiile publice.

Or, istoria arată că a fi ortodox însemna a accepta încercarea şi constrângerea. A trece prin încercări face parte din disciplina ortodoxă. Nepăsarea egoistă față de aproapele, față de comunitatea-patrie, față de țară şi de popor, este un păcat strigător la cer.

Privilegiul meu este de ordin pedagogic, educativ, căci între *amonte* şi *aval* n-a existat o ruptură de timp, fiind antrenat într-o evoluție care s-a construit şi reconstruit mereu, în mod conştient şi consecvent.

29. LINEAMENTA

Timp de aproape o jumătate de secol (1955-2000), teologia mea s-a conturat în dialog cu diverşi teologi, grupuri şi curente din țară şi din străinătate. După formația teologică de bază în cercul marilor profesori de la Bucureşti (1950-1965), după introducerea în teologie ecumenică din Anglia, Franța,

Elveția (1965-1970), am intrat într-un context multiconfesional şi pluricultural care a dat o altă forță şi formă teologiei mele.

Rezultatul acestei întâlniri, dintre creştinătatea de origine, topică, dintre practica didactică, academică – asistent, conferențiar, profesor la Institutul Teologic din Bucureşti (1962-1994), de profesor asociat la Facultatea de Teologie din Sibiu (1995-1999) – şi misiunea ecumenică în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor (1973-1994), îl constituie seria de cărți, cursuri şi dicționare tipărite în acest timp.

Nu am scris pentru a vinde cărți, nici pentru a stoca memoria unor evenimente care mi-au schimbat viața, nici pentru a evoca controversele teologice. *Dicționarul, Tratatul de Teologie Dogmatică*, cursurile universitare, intră în misiunea mea didactică în cadrul facultăților, cărțile, studiile, articolele abordând subiecte ecumenice, ce reflectă un punct de vedere ortodox, adesea solicitat de cei ce aşteaptă prezentări explicite, comunicabile, accesibile.

Acestea n-au fost scrise nici cu intenția de a pregăti la rece, de la distanță, o reformă a metodologiei teologice tradiționale, aşa cum se spune. Eu am ținut ca locul meu să fie acolo unde se petrece împreunarea tangibilă, existențială, între misterul lui Dumnezeu şi istoria umană. Concomitent cu itinerarul lui personal, teologul are şi misiunea lui, aceea de a veghea la interacțiunea dintre Evanghelie, comunitate şi cultură, de a vizualiza experiența contemporană a lui Hristos, adică transpunerea misterului în proiecte istorice, şi de a semnala perspectivele inedite ale acestei experiențe, pentru ca în cele din urmă să o distilezi într-o metodologie nouă.

Această metodologie este axată pe ideea că cercetarea teologică are forța de a fermenta şi dezvolta

Tradiția, adică relieful ei temporal, care oricum se manifestă din cauza limitelor condiției umane ale Bisericii care o poartă. Ea a fost aplicată în mai multe arii de studiu şi de analiză. De pildă, în apologia critică a Tradiției în care s-a păstrat credința apostolică (*didascalia*), cu înțelegerea că fidelitatea față de această tradiție înseamnă şi libertate de a călca sabatul, fapt care a îngăduit inculturația creatoare, polifonică a Evangheliei în timpul şi spațiul pe care l-a traversat. Iar prin cultul liturgic, care nu se limitează la ceremonial, la favoarea religioasă a celebrării credinței, inculturația merge mână în mână cu un mod de viață spirituală şi socială.

Această fidelitate are în vedere mereu dimensiunea antropologică a Tradiției, de aceea ea nu înseamnă servitute doctrinală. Aici intervine discernământul experienței contemporane, personale şi colective, pentru a nu schimba doctrinele şi comandamentele vechi cu altele noi, de dragul inovației. Tradiția vehiculează experiențele noi, fără a le forța în „noi dogme" în afară de cazul când ele au o valoare eliberatoare pentru generația respectivă. Teologul conduce acest proces de rafinare a Tradiției actuale. Ca într-o distilerie, el aprinde şi modulează focul care preschimbă materia primă în esență.

Teologul este cel dintâi care crede în cuvântul lui Dumnezeu, în autoritatea Sfintei Scripturi, în revelația divină exprimată în diverse mărturii ale evangheliilor. El recunoaşte itinerarul personal şi itinerarul eclesial al credinței, fără a le erija în doctrine absolute. Relieful temporal al Tradiției şi condiția umană a Bisericii istorice eliberează hermeneutica de pericolul de a se bloca într-un „cod" (Biserica nedespărțită din primul mileniu), într-o situație

particulară sau într-o cultură dominantă, şi să le dea o valoare absolută.

Icoana totală a Ortodoxiei nu poate să fie redusă la o formă istorică a acesteia. Există o mare diversitate în Tradiția orientală, a cărei coerență nu stă într-o cultură dominantă (elenismul) sau într-un sistem canonic uniform (pentarhia patriarhatelor vechi). În plus, fixarea istorică conduce la crispare confesională, ceea ce face imposibilă comunicarea cu alte confesiuni. Dimpotrivă, tradiția ortodoxă este polifonică, exprimată prin consens, în conciliu. Prin urmare, rezultatul exegezei Tradiției este legitimat şi „receptat" de Biserică în mod conciliar. Metodologia nouă nu poate să lase de o parte acest criteriu.

Mai rămâne însă o problemă, aceea a prezentării şi medierii Ortodoxiei pe scena ecumenică, folosind criteriile acestei metodologii. În fond, această operație este imposibilă fără critica prealabilă a teologiei ortodoxe din secolul XX, mai ales în capitolele în care aceasta se închidea în sine, fără deschidere spre Biserica Universală. De pildă:

În general, teologia acestui secol s-a limitat la postulatele dogmatice păstrate în tradiția patristică şi conciliară. Hristologia comună de la Calcedon n-a fost reluată de hermeneutica teologică pentru a dezvălui articulațiile ei esențiale, în special bazele ei biblice. În studiile de misiologie am vrut să pun în evidență relieful ei liturgic, în ce fel hristologia a fost reluată de curentul liturgic, de ritualul tainelor, în imnologie şi iconografie. Un alt exemplu:

Spiritualitatea ortodoxă din acest secol s-a concentrat asupra îndumnezeirii (***theosis***) dedusă din hristologie, ilustrată cu practica ascetică isihastă. Noi am ținut să demonstrăm că itinerarul personal al credinței este fundamentul, căci îşi are sursa chiar în

experiența mistică a lui Iisus Hristos (la *Botez*, la *Schimbarea la Față,* la *Înviere*), că itinerarul eclesial care culminează cu comuniunea euharistică se prelungește în ***martyria*** care transformă lumea.

Cât privește ecleziologia, cadrul ei clasic a fost identificat cu Codul canonic, în special de cei care au elaborat teza despre „limitele Bisericii", separând Ortodoxia de erezie pe temeiul unor decrete imperiale din perioada constantiniană. Codul canonic a devenit o autoritate de sine stătătoare, fără criterii și condiții de interpretare. Singura exegeză flexibilă este ***iconomia,*** concepută ca o continuare pastorală a acriviei. Or, Biserica răsăriteană a primit Tradiția de la Apostoli ca un instrument de a interpreta Scriptura, de a transcende relieful temporal al istoriei, de a dezvolta depozitul doctrinar sub călăuza Duhului Sfânt, „ochiul" cu care vede Biserica, de a deschide noi porți.

În dialogul ecumenic au fost introduse, în numele ecleziologiei ortodoxe, multe generalități și ipoteze neelaborate. De pildă, noțiunea de „biserică nedespărțită" n-a fost suficient explicată, de unde impresia că o practică (politică) proprie Bisericii din perioada constantiniană este transformată într-o doctrină eclesiologică.

Cei care au scris despre ***sobornost*** (de inspirație slavofilă) confundă universalitatea ortodoxiei cu cultura ei dominantă (bizantină sau țaristă), sau teologia politică ortodoxă cu simfonia (de origine divină) dintre Biserică și stat, patriarh și împărat. Toate aceste ipoteze paraeclesiologice au fost exploatate de cei care insistă azi asupra „civilizației ortodoxe" și „geopoliticii" ortodoxiei, găsind că există o rudenie politică între ortodoxie și sistemul politic comunist, totalitar.

Metodologia am folosit-o și pentru „separarea apelor" între Ortodoxie, Catolicism și Protestantism,

mai ales în capitolul referitor la accesul la universalitate. Ortodoxia nu face dependentă aceasta de primatul de jurisdicție universală atribuit episcopului de Roma, primat care s-a exersat printre ortodocși prin strategia prozelitismului/uniatismului.

Biserica universală, concepută ca o comuniune de Biserici autocefale conduse de primați autonomi, se exprimă prin metoda conciliară. Ortodoxia, deși apreciază accentul teologiei protestante pe diversitate, n-a reținut scepticismul acesteia privind restaurarea unității vizibile printr-o formă de conciliaritate, nici relativizarea Bisericii/instituție, nici peiorativizarea noțiunii de ***consens.***

30. Aroganță a teologiei ecumenice?

Una din insinuările curente este aceea că teologii ortodocși de la Geneva (Consiliul Ecumenic al Bisericilor) și din alte centre ortodoxe din diaspora se comportă ca un tribunal arogant totalitar. Numindu-i ***atipici,*** aceștia sunt deplânși că nu se bucură de acceptul ierarhiei respective. Trebuie spus că o asemenea poziție olimpiană nu este permisă la Geneva, unde este exclusă imprudența de a judeca în mod arbitrar și abuziv teza oficială a Bisericilor și chiar teologia altora.

Desigur, orice teolog recunoaște poziția „oficială" a Bisericii lui privind diverse teme ecumenice, teze propuse de Sinod, comisii sinodale, facultăți de teologie, teologii care se bucură de acceptul și de protecția ierarhiei locale. Totuși, el nu este obligat să afirme că aceste instanțe bisericești și reprezentanții lor sunt singurele și cele mai bune locuri de a înțelege și expune o problemă teologică.

Există azi mai multe locuri unde se practică reflecția teologică, iar acestea pot să expună opinii inedite, relevante, creatoare. Faptul de a înregistra aceste multiple abordări şi perspective poate să deruteze teologii care sunt pasionați de abordarea „panortodoxă", dar ei trebuie să înțeleagă că acestea sunt ferestre locale contemporane deschise spre Biserica Universală.

Apoi, fiecare generație are ***Ambigua*** ei, mai ales generația actuală care trăieşte într-o lume fără repere. Azi, la o cotitură radicală a istoriei, virajele sunt extreme şi derapajele periculoase. Este responsabilitatea teologului să ajute pe studenți, preoți, creştini, tineri şi adulți, să afle, în labirintul societății şi civilizației postmoderne, itinerarul mântuirii personale pe urmele lui Hristos, ca să ajungă la cunoaşterea *Adevărului.* Sunt convins că Biserica suferă când nu este susținută şi însoțită de o teologie lucidă, critică şi creatoare, plină de speranță.

În fine, fiecare teolog are memoria lui istorică, condiția lui universitară şi răspunderea lui eclezială. În plus, prin „*le cahier de charges*" propus de Consiliul Ecumenic al Bisericilor, personalul său este obligat nu numai să recunoască diversele tradiții şi culturi în comunitatea ecumenică, dar şi să depisteze o „sinteză vie şi coerentă" între acestea. Fără să fie un organ profetic, Consiliul ține la această exigență fundamentală a ecumenismului.

Prezentând această metodologie teologică cu perspective ecumenice, nu înseamnă că metoda actuală teologică nu răspunde acestei exigențe. Totuşi, mi se pare că această metodă orientată spre afirmarea identității Ortodoxiei ignoră avansul fundamentalismului (şi al xenofobiei) în rândul unor grupuri şi mişcări parateologice.

De pildă, conferința teologică de la Tesalonic (mai 1998), premergătoare *Adunării Generale a Consiliului de la Harare* (decembrie 1998), s-a lăsat subjugată de curente integriste. Prin urmare, pentru a aborda „fundamentalismul ortodox", descris de consultația de la Pendeli (Atena, februarie 2000), ca o „formă de ortodoxie incompatibilă cu credința apostolică şi cu temperamentul creştin" (în *Ministerial Formation,* aprilie 2000, p. 58), este nevoie de o metodologie care să reconsidere dimensiunea ecumenică a Ortodoxiei.

Înțeleg că anumite centre şi facultăți acoperă cu o ceață de suspiciune şi cautiune aceste poziții. Desigur, nu pot să mă acomodez cu orice precauție scrupuloasă. Respect teologii şi teologiile care servesc autoritățile bisericeşti sub pretext că aşa a fost întotdeauna. Eu am criticat teologi şi teologii, dar niciodată teologia *per se*, sau Ortodoxia *per se*.

Critici directe şi aluzii critice

Am înregistrat critici directe şi aluzii critice privind unele accente particulare subliniate în scrisul meu, privind elaborarea „modernă" a dogmaticii ortodoxe, în care acuratețea doctrinară ar ceda în fața exigențelor noi de interpretare şi de comunicare. Schimbarea metodologiei, a tipologiei, a fost înțeleasă ca schimbare de conținut. N-am răspuns acestor critici, deoarece am vrut să fac o exegeză suplimentară a tratatului meu de *Teologie Dogmatică şi Ecumenică.*

Mitropolitul Daniel Ciobotea, în cuvântul înainte la *Ortodoxia în Europa* (Editura Trinitas, Iaşi, 1995, pp. 5-6) scrie: „*Chiar dacă argumentarea afirmațiilor sale nu este totdeauna suficient de dezvoltată, ceea ce poate suscita uneori rezerve din partea cititorului, observațiile critice ale autorului*

asupra unor aspecte ale teologiei şi vieţii creştine de azi, pe care Editura Trinitas le respectă, chiar dacă nu le împărtăşeşte..." (pp. 5-6). „*Autorul acordă mai multă importanţă dinamicii Tradiţiei Ortodoxe decât acurateţei ei.*" Mitropolitul este neîncrezător în analiza de la depărtare (din Geneva), a situaţiei teologiei ortodoxe din România, pe care nici el n-a studiat-o prea mult timp în ţară, deoarece şi-a pregătit teza de doctorat într-un context neortodox. În plus, mitropolitul n-a avut, în critica sa, alte studii şi lucrări româneşti pentru a face o comparaţie sistematică.

Trebuie să mărturisesc că mi-a fost greu să folosesc anumite cuvinte sau să accept anumite rituri impuse de la sine, fără explicaţii, deoarece acestea erau asociate cu realităţi misterioase, dubioase. De pildă, defileul episcopilor cu mitrele, cârjele şi veşmintele lor prin mijlocul unei adunări creştine formată din ţărani săraci, şomeri, copii handicapaţi, femei îndoliate, tinere anemice. Din cauza mitrelor, unii episcopi nu pot intra în altar prin uşile împărăteşti.

De asemenea, n-am înţeles ce sens are „hirotesia" în vederea duhovniciei, de vreme ce preotul are puterea de a lega şi dezlega prin hirotonie. Ironia este că hirotesia se oficiază în vestibulul palatului episcopal, după cum hirotonia avusese loc la o mănăstire unde se întâmplă să celebreze episcopul. Or, acestea sunt rituri care integrează pe preot în parohia sa.

De ce episcopul, care a făcut votul pentru disciplina monahală, săvârşeşte cununia în biserici parohiale şi de ce face aceasta doar pentru tineri şi naşi din nomenclatura locală? De ce, la sfinţirea unei biserici noi, eveniment unic, nu se îmbie cuminecătura euharistică tuturor creştinilor prezenţi? Ridicarea unui

templu este un act jubiliar! Dumnezeu a iertat poporul şi şi-a făcut un „locaş" al slavei Sale în mijlocul lor!

Alte cuvinte alergice: pidalion (codul canoanelor), celibat (care n-are nici o incidenţă asupra misiunii preotului, spre deosebire de familie şi monahism), ierarh/arhiereu (în loc de episcop, cel care conduce o eparhie), jilţ (în loc de tronul episcopal), ierarhie (în loc de slujitori hirotoniţi), putere lumească (în loc de autorităţile civile).

Unul din primele neologisme auzite în casa părintească, în anii 1935-1940, a fost „autocefalie". Cred că prin anii '38-'39 se distribuia portretul patriarhului Miron al „Bisericii autocefale, Ortodoxe Române": n-am înţeles sensul acestui cuvânt, dar mi-am dat seama că se făcea o legătură între unirea tuturor românilor (1918), înfiinţarea Patriarhiei Române (1925) şi urcarea pe tron a Regelui Carol II (8 iunie 1930), în *Cartea de rugăciuni* alcătuită de ieromonahul Firmilian (Biblioteca „Albina", Bucureşti, 1939).

31. Datorie de recunoştinţă părintelui Stăniloae

Orice teolog are dipticele lui confidenţiale pe care le poartă cu el oriunde ar fi: în bibliotecă, în aula facultăţii, în sala de conferinţe, dar mai ales în altar, unde comemorează la liturghie numele scrise acolo: „*Aduceţi-vă aminte de* ***higumenii*** *voştri, care v-au grăit cuvântul lui Dumnezeu; priviţi cu luare aminte cum s-a terminat viaţa lor şi imitaţi-le credinţa*" (Evrei 13,7).

Părintele Stăniloae a fost *higumenul* meu şi al multor teologi din generaţia mea, teolog de statură internaţională care şi-a lăsat amprenta pe Ortodoxia secolului XX, în gândirea şi în spiritualitatea căruia o întreagă şcoală de teologie se poate recunoaşte. Până

acum nu există la facultățile de teologie un curs special despre opera și sistemul său teologic. Numeroase sunt însemnările pioase, declarațiile și mărturiile cu caracter biografic publicate până acum, dar acestea nu pot să umple acest gol.

Din fericire, relația dintre părintele Stăniloae și teologii români începe să evolueze. De fapt, redresarea teologiei române contemporane a început cu o teză de doctorat despre ***dinamica teologiei în dezvoltarea tradiției în viziunea părintelui Stăniloae,*** susținută de preotul asistent Nicolae Moșoiu la Facultatea de Teologie din Sibiu, în iunie 1999. Concluziile acesteia sunt clare: nimeni nu-și poate imagina teologia română a secolului al XXI-lea fără ***Dogmatica*** părintelui Stăniloae (tradusă parțial în franceză, engleză și germană) și mai ales fără împerecherea ***Filocalie și Dogmatică.*** De remarcat este și teza lui Emil Bartoș, ***Conceptul de îndumnezeire/theosis în teologia lui Dumitru Stăniloae*** (Oradea: Editura Institutului Biblic, 1999).

Teologia română de la începutul acestui secol se recunoaște în el. De ce?

Într-o perioadă dificilă, violentă pentru însăși existența sa – la un moment dat a fost amenințat cu „desființarea" fizică: *„Din invidie împingeau însăși exigența mea în prăpastia desființării"* (Scrisoarea sa din 30.12.1978) – în deruta teologiei universitare din anii '50-'70, părintele Stăniloae și-a mărturisit încrederea fără rezerve în ***teologie,*** dezvoltată ca mistagogie și evocare a misterului iubirii lui Dumnezeu Care s-a mișcat spre ***iconomie***, s-a arătat în lume. Într-adevăr, el a reorientat teologia spre locul ei propriu: instrument de exegeză a Tradiției, de comunicare a doctrinei, de orientare a educației creștine, criteriu de interpretare a lumii.

Părintele Stăniloae, spre deosebire de alți mari teologi ortodocși ai timpului care s-au împotmolit în ecleziologie (P. Florensky, S. Boulgakov, J. Zizioulas) sau în apofatism (Vl. Lossky, P. Evdokimov, Ch. Yannaras), a recurs la exegeza revelatorie a doctrinelor clasice, dezlegându-le de postulate și de sisteme eterogene, relevându-le sensul lor profund pentru contemporani. El a extras din toate acestea criterii de reflecție asupra lumii. Apropiind teologia de epistemologie, a făcut din ea o critică a lumii, o poartă spre universitate, iar cu aceasta a basculat întreaga teologie scolastică a secolului trecut. El n-a pretins niciodată că tezele rezultate din acest exercițiu să fie formulate în dogme. S-a ferit de teologumene pripite, fără sprijin în experiențe ecleziale verificate.

Părintele Stăniloae a antrenat teologia română după 1963 și mai ales după Conciliul Vatican II (1965) într-o dezbatere de fond, creatoare, a temelor ecumenice, contra unor facilități parateologice și opțiuni convenționale, fără convingere. A fost sever cu improvizația exegetică ("bălmăjeala") și cu corcirea sincretistă, cu orice înclinare spre subdezvoltare a teologiei, spre frazeologie demodată.

De asemenea, a fost intransigent cu orice *hiatus* sistematic între preoți și celebrarea tainelor, sau un eventual dezacord între teologie și morală. Progresul în dezvoltarea articulațiilor unei doctrine, prin contemplație și doxologie, nu justifică distanțarea față de disciplina morală sau evlavia creștină. El a refuzat concilierea cu Blaga și pentru că l-a speriat prăpastia dintre filosofie și morală pe care el a observat-o la filosofii din timpul său. Teologia, filosofia, contemplația, nu înseamnă a trișa cu curăția inimii, cu sfințenia.

Părintele Stăniloae era revoltat împotriva teologiei mediocre şi conformiste care a facilitat dezorientarea autorităţilor bisericeşti în mediul ambiant din anii '80-'90. El şi-a dat seama că ascetica şi mistica erau practic asimilate cu intenţia contemplativă şi morală, deci şi cu tăcerea teologiei sau cu ascunderea ei într-un limbaj esoteric. În *notele* critice la *Filocalie* el arată dinamica rugăciunii, impulsul de a se manifesta şi de a interveni în orice situaţie inumană.

El n-a fost de acord cu probleme „d'astea sociale" – cu care se ocupa Consiliul Ecumenic al Bisericilor – nici cu metoda lor de a le aborda. Era prea scrupulos cu morala conjugală şi sexuală, cu teologia feministă, cu politizarea teologiei eliberării. Morala socială creştină e dincolo de politică – spunea el. Înclinarea Consiliului Ecumenic spre „orizontalism", răspunsurile acestuia la crizele economice, nu l-au satisfăcut totdeauna. Aceasta i-a schimbat părerea şi despre protestantism. În general, era alergic şi nervos la conferinţele ecumenice în care raportul dintre vertical şi orizontal era frazat fără discernământ teologic.

„Orice creştin este un mistic" îi plăcea să spună fără încetare. Faptul acesta oferă demnitate creştinului. Apologia sa era fermă: „Rectorul Institutului nostru, prin 1955, m-a prezentat odată la o vizită a reprezentanţilor Departamentului Cultelor prin cuvintele: *„Iată-l şi pe părintele Stăniloae, misticul nostru"*. La riposta mea că orice teolog e şi mistic, s-a apărat cu furie: *„Eu nu sunt mistic"*. *„Dar nu te împărtăşeşti cu* ***mistiki thysia*** *– cina mistică? Şi apoi dacă te aperi ca de un lucru periculos de acest epitet, de ce mi-l arunci mie?* (Scrisoarea părintelui Stăniloae din Bucureşti, 30 XII 1978).

Părintele Stăniloae continua să creadă că „spaţiul mioritic" este protector al fiinţei naţionale, că întoarcerea la valorile familiei şi spiritualităţii eliberării de patimi este calea de restaurare a ortodoxiei române. Omul rămâne victima unei cunoaşteri false (*gnoza*), adevărată piatră de poticnire, cauză a deficitului moral. El a ţinut la statura morală a ţării.

O mistică fără morală, o religie fără transcendenţă, o credinţă convertită în religiozitate, o pietate încropită, aşa ceva nu a îngăduit. Aşa ceva poate să se dezvolte acolo unde există o educaţie teologică mediocră a preoţilor şi credincioşilor, împotriva căreia s-a luptat toată viaţa. El a încurajat constituirea unui cerc de discipoli care să se extindă în rândul intelectualilor români nedecişi să recunoască excelenţa teologiei ortodoxe din propria lor ţară.

32. Pasiunile mele. Regretele mele

Numit profesor la Seminarul Teologic din Buzău, în anul 1957, mi-am dat seama că Biserica, restrânsă în organizarea unei catehizări ample şi publice, are nevoie de preoţi cu o mare pasiune didactică, capabili să umple Liturghia şi cultul în general, de substanţa lui catehetică şi dogmatică. Biserica Română avea o lungă tradiţie de transmitere a credinţei apostolice şi ecumenice prin intermediul *Catehismelor* şi *Cărţilor de învăţătură*.

Cum spaţiul liturgic şi eclezial erau oarecum asigurate căci Biserica avea libertatea de a celebra, de a comemora, de a jubila şi de a cânta, rămânea ca aceste privilegii să nu fie ratate printr-un cult lipsit de predică, cateheză şi învăţământ religios. În 1952 patriarhul Justinian a compilat o *Carte de învăţătură* tocmai cu acest scop. Biserica Romano-Catolică

pregătea noi catehisme, care s-au inspirat din deciziile doctrinale ale Consiliului Vatican II.

La Institutul Teologic din Bucureşti, înainte şi după plecarea la Geneva, am continuat să servesc pasiunea didactică. *Dicţionarul de Teologie* (publicat în mai multe ediţii) şi *Cursul de Teologie Dogmatică şi Ecumenică* (publicat în 1999) au fost scrise cu intenţia de a „apăra" credinţa care se lichefia încetul cu încetul. Frica pe care o inspira autoritarismul regimului făcea pe unii preoţi să renunţe la apologia Ortodoxiei.

O altă tendinţă era aceea de a celebra slujbele fără a învăţa ceva din ele. Am scris *Comentariu la Catehismul Ortodox* (Editura *Oastea Domnului*, Sibiu, 2000), tocmai pentru a promova emanciparea „teologică" a slujitorilor, a predicatorilor şi catehe ţilor populari. Subcultura teologică a unor stareţi şi duhovnici este alarmantă. Învăţământul teologic pentru adulţi, exegeza biblică pentru mireni sunt complet ignorate.

În timpul facultăţii am avut deja acces la reviste şi studii cu material „ecumenic": *Echos d'Orient, Istina, Irénikon, Oecumenica,* la recomandarea profesorilor Teodor Popescu, Ioan Coman, Liviu Stan. În 1957 am întâlnit la Buzău pe episcopul Antim Angelescu care mi-a descris în termeni elogioşi contribuţia şi atitudinea ecumenică a delegaţiei Bisericii Române la Conferinţa Interortodoxă de la Moscova din iulie 1948.

Împreună cu părintele Stăniloae am urmărit şi comentat pas cu pas Conciliul Vatican II (1962-1965). Am cunoscut destul de timpuriu cărţile şi studiile de *Simbolică* ale lui Ioan Mihălcescu (în versiune franceză), H. Andrutsos, Trembelas şi Nicolae Chiţescu. Desigur, impactul mitropoliţilor Justin Moisescu şi Nicolae Corneanu, al profesorilor Milan

Şesan şi Ioan Coman, a fost decisiv pentru pasiunea mea ecumenică.

De câţiva ani, mai multe Biserici Ortodoxe se frământă că nu găsesc nici spaţiu nici condiţii să participe efectiv la viaţa Consiliului Ecumenic al Bisericilor (1999). O comisie specială încearcă acum să reformuleze exigenţele şi condiţiile unei participări totale.

Între timp se întâmplă două mutaţii: structura Consiliului se lichefiază încetul cu încetul încât ea nu va mai putea să fie redresată ca să corespundă cu cerinţele ortodocşilor. Limitele şi restricţiile pe care ortodocşii le impun în ce priveşte ecumenismul sunt complet depăşite de ceea ce se întâmplă în realitate. Nici Consiliul, nici Ortodoxia închipuite de Comisia specială nu mai există în realitate. Nimeni n-are curajul să spună, dar turmentarea ortodocşilor este zadarnică, ipocrită, la care Consiliul asistă cu indiferenţă. E timpul să se rescrie alte exigenţe şi condiţii, de ambele părţi.

Ideea de hermeneutică teologică mi-a fost inspirată de faptul că părintele Stăniloae a însoţit traducerea *Filocaliei* de scholii, explicaţii, opinii, anume pentru a stabili o legătură între reflecţia teologică istorică şi experienţa contemporană. Istoria Bisericii şi a teologiei române din perioada războiului rece (1945-1998), n-a fost deloc examinată în mod critic. În schimb, sociologi, politicieni, istorici, jurnalişti, în majoritatea lor filomarxişti, au denunţat „civilizaţia ortodoxă" ca fiind incompatibilă cu democraţia, modernitatea şi integrarea europeană.

Pentru a corija această analiză sociologică unii au recurs la restaurarea Ortodoxiei într-o perspectivă fundamentalistă, conservatoare. Noi am folosit modul „Stăniloae" de a defini şi a comunica Tradiţia

Ortodoxă într-un context ecumenic. Ortodoxia aşteaptă o dinamică a modernităţii pe care o poate aduce o nouă hermeneutică a Tradiţiei, care presupune înnoirea liturgică şi a limbajului teologic.

Părintele Stăniloae a fost primul care a subliniat că maniera de comunicare a Ortodoxiei în Occident, prin filtrul culturii bizantine şi al filosofiei religioase ruse, înseamnă de fapt o îngustare a Ortodoxiei, o reducere a universalităţii acesteia. În fond, teologii occidentali au creat o Ortodoxie virtuală, pentru ei şi pentru interesele lor, care e depăşită de realitate. Universalitatea *ad litteram, de facto,* decurge din diversitatea ei polifonică.

E adevărat, din intenţia de a comunica *Crezul* către generaţia de azi şi de mâine, teologia ar putea deveni „contextualistă" în raport cu teologia normativă, „transculturală", care reproduce vechile catehisme. La această acuzaţie am răspuns că acelaşi articol de credinţă, aceeaşi afirmaţie dogmatică, pot fi formulate altfel în limbajul curent. Ce e rău în reinterpretarea unor expresii care şi-au pierdut facultatea de a comunica? Puterea Ortodoxiei nu stă în cuvinte, ci în forţa lor de a inspira credinţa şi sinergia personală. În plus, exegeza Tradiţiei ne ajută să deschidem noi porţi de dialog cu celelalte Biserici. Am văzut că în discursul actual al Comisiei speciale nu se găseşte această intenţie, Comisie care a redus problematica ecumenică la o idee fixă, aceea de a defini frontiera între Ortodoxie şi erezie, de a găsi motive să nu se organizeze rugăciune comună. Or, inima crizei ecumenice este în altă parte, în recunoaşterea reciprocă.

Eu regret că am tolerat prea mult vociferările organizaţiilor de propagandă din Occident care au izolat şi chiar au anihilat mărturia

Bisericilor şi creştinilor din Estul Europei în timpul războiului rece. Ani de zile, situaţia Bisericii Ortodoxe Române a fost comunicată şi interpretată în Occident de reviste şi publicaţii catolice. „Cercetările" de azi consacrate politicii Patriarhiei Române sub regimul comunist şi după colapsul acestui regim, adevărate compilaţii de informaţii şi analize mediocre, acuză Patriarhia de cezaropapism bazat pe o ecleziologie care ar justifica supunerea Bisericii faţă de stat, naţionalismul şi antioccidentalismul, şi chiar ateismul.

Aceste studii (vezi: Olivier Gillet, *Religion et Nationalisme. Idéologie de l'Église Orthodoxe Roumaine sous le régime communiste.* Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 1997; Kaisamari Hintikka, *The Romanian Orthodox Church and the World Council of Churches,* 1961-1977. Helsinki: Luther-Agricola-Society, 2000), vor să impună teze anacronice: că Biserica Ortodoxă ar fi un obstacol major în procesul de tranziţie spre democraţie; că eclesiologia ortodoxă conţine un concept de „societate" care este total diferit de valorile creştine europene.

În momentul în care Occidentul redescoperă vocaţia Bisericii Române de a fi „punte între Orient şi Occident", aceste teze devin nu numai paraeclesiologice, ci şi lipsite de responsabilitate, dacă se are în vedere *Pactul de stabilitate* în Europa de Sud-Est. Acuzaţia că participarea Bisericii Române la Consiliul Ecumenic, după 1961, ar fi fost o simplă tactică politică impusă din afară, sub impulsul Bisericii ruse, serveşte doar celor ce protestează contra Consiliului şi care vor să se retragă din viaţa acestuia.

Regret că asist, după cincizeci de ani de experienţă ecumenică, la eliminarea radicală

(*tabula rasa*) **a structurii, stilului şi etosului, din trecut, ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor**, sub pretextul că se face un spaţiu mai mare şi mai confortabil participării Bisericilor Ortodoxe. Am convingerea că „Comisia Specială" care tratează acest subiect (comisia s-a întâlnit la Morges, Elveţia, 6-8 decembrie 1999 şi la Cairo, Egipt, 23-25 octombrie 2000), se învârte în gol, repetând postulatele (motivele teologice şi bazele eclesiologice) care lărgesc prăpastia dintre Ortodoxie şi Protestantism, considerate *a priori* ca fiind incompatibile. Aceste postulate sunt deja elaborate în documentul pregătitor pentru Adunarea Generală de la Harare: *Orthodox Reflections on the Way to Harare* (editat de Thomas Fitzgerarld şi Peter Boutenef, în 1998).

Criza dintre ortodocşi şi protestanţi în cadrul Consiliului Ecumenic este întreţinută de argumente inedite din istoria Consiliului. De exemplu:

- "Sindromul Canbera", adică acele teme controversate promovate de Consiliu, cum ar fi homosexualitatea, hirotonia femeilor, folosirea limbajului inclusiv, care după ortodocşii prezenţi la Canbera, ameninţă unitatea Bisericilor;
- Concepţia „tabula rasa" susţinută de noua conducere a Consiliului, după care vechile structuri ale Consiliului n-au un caracter obligatoriu şi permanent, câtă vreme nu sunt legitimate de Bisericile membre;

Eclesiologia fundamentalistă şi exclusivistă este impusă de o nouă generaţie de teologi ortodocşi (în special ruşi şi greci) care, în situaţia misionară şi culturală postcomunistă, preferă întoarcerea la situaţia dinainte de angajarea în Mişcarea Ecumenică.

Singura noutate în concepţia Comisiei Speciale este conivenţa stranie de a dezlega Consiliul de vechile structuri, parcă pentru a da credit unor frustrări personale, parcă pentru a justifica retragerea unor Biserici din Consiliu. În analiza comisiei nu apare o dinamică a modernităţii; dimpotrivă, ea propune un număr de restricţii şi cauţiuni care, de fapt, vor frâna orice progres. De pildă, problematica falsă a rugăciunii cultului comun.

Ortodocşii ar accepta aceasta doar în virtutea principiului iconomiei fără să recunoască prin aceasta existenţa unei unităţi reale între Bisericile care se roagă împreună. De unde întrebarea (care se repetă de 50 de ani): *„Există spaţiu pentru alte „biserici" în eclesiologia ortodoxă? În ce fel acest spaţiu şi limitele lui pot fi descrise?"* Desigur, fiecare generaţie are dreptul să formuleze aceste întrebări, dar ele vor fi sufocate câtă vreme se porneşte de la postulate ireductibile: există două eclesiologii opuse operative (*Orthodox Reflections*, p. 148).

O consultaţie recentă interortodoxă a arătat că rugăciunea în comun cu ceilalţi creştini este nu numai posibilă, ci chiar obligatorie, din cauza Botezului nostru comun în numele Sfintei Treimi şi a credinţei noastre comune în Iisus Hristos, Mântuitorul nostru. Unii ortodocşi nu vor să vorbească despre Botez ca realitate spirituală în afară de Biserica Ortodoxă. Consultaţia a respins această teză, arătând că nu există bază teologică şi istorică solidă care să o justifice (*Orthodox Reflexions,* p. 143-144).

Pentru a repara „disatisfacţia cu viaţa Consiliului" se propune, printre altele, ca „familiile de Biserici" să aibă un rol mai important, iar membrii în comitetele de decizie ale Consiliului să fie aleşi dintre cei ce deţin „posturi semnificative" în Bisericile lor.

Argumentul suprem, repetat la fiecare capitol, este acelaşi: Consiliul Ecumenic al Bisericilor este un Consiliu de Biserici, nu un forum global al poporului lui Dumnezeu. Cu aceasta eclesiologia comuniunii, eclesiologia relaţională este pusă sub obroc.

Recunoaşterea reciprocă a Bisericilor pe temeiul Botezului comun, *de facto* singura metodă de a recunoaşte şi a manifesta universalitatea lor, apare ca o injurie. Comisia Specială a fugit de „logica instituţională" a Consiliului, dar a picat în fileul instituţional al Bisericilor. Există riscul de a instituţionaliza ecumenismul ţinându-l lipit de o eclesiologie neevoluată, anacronică. Dar nimic nu poate opri pelerinajul ortodocşilor spre unitate vizibilă cu ceilalţi creştini, stârnit din dorinţa de a da mărturie comună despre Hristos, căutând răspunsuri comune la problemele societăţii moderne, care sunt aceleaşi pretutindeni.

Regret de a fi crezut că lipsa de coeziune între parohiile ortodoxe române din Geneva (şi din alte centre europene) este o simplă „aberaţie temporară", „un abuz de tranziţie". În anumite momente şi evenimente, absenţa de unitate de aici este totală, înspăimântătoare. Ruptura dintre grupuri şi asociaţii pare incurabilă, implacabilă.

Nu există remuşcări nici chiar în locul destinat pocăinţei şi reconcilierii. Dincolo de faptul că fiecare parohie „spune" Liturghia în colţul ei, după partitură proprie, comunităţile care le sponsorizează ţin şi ele un discurs politic paralel, din care e absentă orice idee de comuniune. Şi pentru că nu iau distanţă faţă de identitatea lor politică, pe care o înţeleg în mod penibil *ad litteram,* ele nu privesc pe altele într-o perspectivă comună.

Singura metodă de a antrena parohiile din diaspora într-o dinamică de comuniune este aceea de a recentra Liturghia euharistică comună, care pune la încercare unitatea vizibilă a tuturor. În fiecare parohie există nu numai consilii care deţin funcţii semnificative, ci şi nuclee de credincioşi care se hrănesc cu Sfintele Daruri, capabili să devină mediatori şi „passeurs" între parohii.

Regret de a nu fi găsit argumente care să convingă instituţiile bisericeşti să se aplece mai mult spre grija pastorală *pentru tot poporul*. Evoluţia ţării între 1989-2000, evoluţie incontrolabilă spre sărăcie, corupţie, dictatură, violenţă, n-a beneficiat suficient de intervenţiile Bisericii. Biserica s-a întors către problemele ei, în mod firesc, solicitând asistenţă din resursele naţionale, uneori pentru a rezolva probleme ce puteau fi amânate: multiplicarea eparhiilor şi mitropoliilor, extinderea misiunii în diaspora, înmulţirea facultăţilor de teologie, îngroşarea costisitoare a administraţiei patriarhale şi episcopale.

Statul român, fără o Biserică înţelepţitoare, plină de compasiune şi de generozitate pentru toţi, nu va putea să facă faţă crizei politice interne actuale (decembrie 2000) şi presiunilor Uniunii Europene. O perioadă lungă de nepăsare în acest angrenaj al decăderii va fi fatală.

33. Dipticele mele

Ion şi Maria, cei doi drepţi, părinţii mei, care au trasat calea fiecărui copil după voia lui Dumnezeu, fără instrucţiuni şi fără presiuni. De unde au învăţat ei aceste principii biblice pe care le repetau fără încetare? „Dacă omul nu crede, nu va trăi,

dacă nu moare, nu va învia, dacă nu iubeşte, nu va fi sănătos". O mamă demnă, în rugăciune permanentă pentru copiii ei, „pe fiecare după numele său". Un tată generos de veghe asupra tuturor. Au camuflat meritele lor ca să ne lase nouă poartă de manifestare. Au părăsit lumea aceasta fără să le spun „La revedere", fără să le mulţumesc pentru rugăciunea cu care ne-au acoperit tot timpul. Pentru mama această ultimă rugă:

Murim împreună
în cupa candelei uscate
de când ne-ai părăsit;
Ulei şi aromate
vărsat-am zi şi noapte.

Dar mucul nu s-aprinde.
O rugă facem la icoana ta:
„Pică din lacrimile tale sfinte
să ardă iarăşi candela".

Vom şti atunci, copiii tăi,
că tu te rogi mereu, în veac;
Că nu s-a stins iubirea ta;
Tu vei muri când vom muri şi noi!
(Geneva, 15 noiembrie 2000)

În comuniunea lor intră fraţii şi surorile mele, care au evoluat prin munca şi suferinţa lor, la care am participat şi eu adesea. Minunile lor se cheamă familiile lor, de care toţi sunt mândri. Nimeni n-a vorbit până acum de meritele lor. Copiii lor au această datorie de recunoştinţă. Am amintit adesea, în descrierea anterioară, de Xenia şi de Vasile. De multe ori ne-am aflat împreună în spaţii de cult, în care ne-am împărtăşit de la acelaşi potir, şi în spaţii familiale,

de convieţuire şi de proximitate. Am visat cu toţii să transformăm casa de la Telega într-un foişor-cenaclu, unde toţi să vină şi să schimbe emoţii, reflecţii şi speranţe, unde toţi să-şi verse cazul şi necazul lor!

Unde sunt învăţătorii, duhovnicii, episcopii, colegii, pe care i-am cunoscut în ţară şi în străinătate, la înţelepciunea cărora am avut acces direct? Paradigma lor este părintele Stăniloae, o personalitate plină de har şi de emoţie, cu teologia lui calmă şi contemplativă, dar şi cu modernitatea lui impresionantă, cu verva lui polemică, inspirate de pământul lui natal, Ardealul. Am spus mereu că nici un trecut familial nu m-a predispus să scriu, să predic sau să celebrez. De la el am învăţat că meditaţia teologică este o clipă de graţie, că apologetica nu este o silnicie intelectuală, că magisteriul nu e o instanţă care pronunţă anateme.

Kety şi Andru merită o întreită binecuvântare şi recunoştinţă. Ea a realizat cu o determinare crâncenă, odată cu plecarea noastră din Bucureşti şi stabilirea la Geneva, în 1973, autonomia familiei, prin ruptura cu „spaţiul mioritic", invocat ca antidot la „asimilare". A fi în „diaspora" fără această ruptură radicală, spunea mereu, e o farsă, o ipocrizie. Ea a înţeles şi a facilitat misiunea mea ecumenică, misiune care adesea a mascat-o pe cea domestică şi care, în multe cazuri, a deşirat familii constituite.

Deşi practiciană într-un domeniu străin de teologie, Kety n-a fost indiferentă, distantă sau tăcută faţă de dezbaterile ecumenice de la Geneva. Dimpotrivă, critica ei severă, concretă, privind subiectele etice, umane, ecumenice, sau comparaţiile între confesiuni, au fost utile în dialogul local. Observa imediat discrepanţe şi ipocrizii: absenţa ortodocşilor din discuţiile publice, controversate (la TV), prezenţa lor remarcată la festivităţi şi ceremonii; flexibilitatea

pastorală a ortodocşilor în domeniul eticii conjugale, a practicii postului şi rugăciunii. Este alergică la teleghidajul din exterior (al parohiei), la ameninţări cu anateme, excomunicări, pedepse/sentinţă („Căsătoria religioasă care se oficiază în perioada de post nu va dura"). Fiică de preot tracasat de regimul trecut, n-a acceptat nici o aluzie la compromisurile preoţilor în alianţe cu acest regim.

Ea l-a aşezat pe Andru pe tronul familiei, aşa cum aşezi icoana pe amvonul din centrul bisericii. De fapt, e gestul lui Iisus Hristos care a asemănat Împărăţia lui Dumnezeu cu copilul curat. Şi astfel, Andru a devenit speranţa şi destinul nostru nu în sensul de moştenitor, nominal şi material, ci în sensul de martor de referinţă care poartă cu el o experienţă unică, originară, adică acea părintească iubire care mângâie şi învie, pe care o va transmite mai departe în familie, pe care o constituie cu Marina şi cu copiii lor. Toate succesele lor (diplome de licenţă şi de doctorat în medicină) sunt propriile ei victorii, toate examenele lui sunt probe pentru ea.

Acum, la această ANIVERSARE, îi dau înapoi tot ce-i aparţine:

RESTITUIRE
Nici pân'acum n-am apucat să-ţi spun
ce am trecut adesea cu vederea:
Că viaţa ta curată, la care mă închin
am luat-o pe furiş pe seama mea.

Nici pân'acum nu ţi-am cerut iertare
căci n-am spus sacrul adevăr:
El, e puiul tău, al tău odor şi viitor,
el stă mereu pe tronul tău.

Când restul vieţii se reduce,
de am răpit ceva din salba ta,
primeşte înapoi acum: coroană, nimb şi laude.
Zi un cuvânt, dezleagă-mă şi voi pleca.
(Geneva, 24 octombrie 2000)

Andru s-a format ca medic cu o intuiţie rapidă şi justă asupra stării particulare a pacientului, excelent diagnostician, preferat pentru cazuri accidentale, dar şi cu o dublă răbdare faţă de pacienţii transferaţi în săli de terapie intensivă. „O medicină atotputernică – spune el – poate duce la erori medicale grave, deoarece ignoră resursele naturale, poate ascunse, ale naturii umane şi nu lasă natura să se manifeste".

Corpul medical nu trebuie însă să abandoneze pacientul în voia sorţii lor. Am vizitat cu el mai mulţi bolnavi în fază terminală, internaţi în centrul special (LESCO) de la Callange-Bellerise. Eutanasia întrerupe procesul convertirii personale, al dezlegării lente de orice legătură. De la el am învăţat că terapia medicală este indivizibilă, atât pentru suflet cât şi pentru trup, că vindecarea este sinergetică, adică **pacientul** trebuie să devine **penitent** voluntar.

La aniversarea sa, rugăciunea aceasta:

Doamne, ascultă-mă acum!

Să-mi pui credinţa la încercare;
Mi-ai dat atâtea fără ca să-Ţi cer.
Îţi cer acum, lipsit de merit:
„Fă din feciorul meu, copilul Tău!"

Păstrează ochii Tăi asupra lui,
să nu-i retragi nicicând puterea TA.
Încântă-ți viața cu iubirea Ta,
„Fă din feciorul meu copilul tău!"

Prin mâna lui transmite viața Ta,
pe fruntea lui să pui cunună;
dacă învinge el, voi fi și eu biruitor,
„Fă din feciorul meu, copilul tău!"

(Geneva, 6 iulie 2000)

34. „Acum e timpul să aducem jertfă Domnului!"

Într-una din ecteniile de la Liturghie ne rugăm pentru „cealaltă vreme a vieții noastre", adică pentru restul existenței pământești, mai precis pentru prelungirea acestui rest. Am crezut că această rămășiță de viață este un scurt popas înainte de marele „sabat", în care Dumnezeu se pregătește să intre în turul nostru, intervine și chiar începe să lucreze în locul nostru: *„Vremea este ca Domnul să lucreze"*.

Din cauză că Anul Jubiliar 2000 cădea în „restul meu", m-am așteptat la multe surprize. Nu toate așteptările și ipotezele mele au fost confirmate. La început de secol și de mileniu diferite tendințe se încrucișează ca reflectoarele nocturne care vizau avioanele americane pătrunse în spațiul național, un spectacol halucinant văzut în regiunea Câmpina-Ploiești în anii 1942-1944.

Am așteptat cu nădejde nu numai iertarea necondiționată dintre Biserici, ci și deschiderea porților altarului pentru cei din „afară", care au veșminte de altă culoare, am așteptat adică comuniunea euharistică reciprocă. Bisericile au convertit așteptarea Jubileului

într-un exercițiu de chenoză, formulând serii de „mea culpa" pentru toate erorile din trecut.

Am convenit că ele au, înainte de orice, răspunderea să articuleze adevărul istoric despre propria lor istorie și despre istoria lor comună. Ce sens are însă „mea culpa" fără dezlegarea de a celebra împreună și libertatea de a îmbia Potirul tuturor celor botezați și sfințiți în numele Sfintei Treimi: „Sfintele, sfinților"?

Oricum am traduce acest verset (Psalmul 119,28), mesajul lui este clar: vine vremea când omul trebuie să predea ștafeta celui care așteaptă să o preia, ca într-o cursă olimpică. Teologul este atletul care și-a terminat porția de cursă pe culoarul său. La capătul forțelor el lansează pe cel dinaintea sa, asistentul, criticul, discipolul, editorul său, pentru ca acesta să continue cursa și eventual să o câștige.

Există asistenți, discipoli și teologi apropriați, de aceeași rasă teologică, hotărâți să continue același curent de interpretare care apare. Există critici prădalnici care n-au discernământ total pentru a tria imediat valorile ecumenice, care vor să sufoce orice înnoire. Adaug cu satisfacție că grație multor „colegi" din generația tânără, teologia română are un viitor.

Am intrat în mileniul al treilea cu două convingeri și speranțe:

Dumnezeu știe că vremea dată aici nu ne ajunge să ne mântuim sau să ne unim. Uneori ajungem să regretăm scurgerea vremii, să regretăm că am lăsat timpul să treacă, că am pierdut ocaziile sau am trișat cu șansele date. Omul este artizanul propriei sale înfrângeri și contradicții. Ce speranță mai există? Dumnezeu căruia îi pare rău de pasivitatea omului, iese în întâmpinarea acestuia și îi acordă un timp de prelungire, *extra-time*.

La sfârşitul celor 90 de minute cât durează meciul de fotbal, al patrulea arbitru apare cu un mic panou pe care sunt înscrise minutele de prelungire. E o inscripţie salvatoare de care ştiu să beneficieze geniile de pe teren. „Am egalat în minutul 92, a învins în minutul 93". Dumnezeu se bucură şi pentru mântuirea în *extra-time*. „Mila Ta mă va urma în toate zilele mele". Ruga noastră este: „Prelungeşte-ne nouă vremea vieţii spre a ne pocăi şi nu ne osândi pe noi spre tăiere ca pe smochinul cel neroditor".

Pocăinţa din timpul de îngăduire nu e însă un merit care să-L oblige pe Dumnezeu. Intru în mileniul acesta fără „mea culpa" formulată, fără să „satisfac" erorile mele cu indulgenţe plătite, ci aşteptând cu nădejde iertarea necondiţionată a păcatelor şi ştergerea datoriilor „faţă către faţă". Sper că Judecătorul va deschide porţile raiului şi celor care n-au răspuns la întrebarea: „De ce s-a întâmplat aceasta?"

Jertfa de la sfârşit este tocmai întrebarea fără răspuns: „Ce taină este aceasta, ce s-a făcut cu noi? Cum ne-am dat stricăciunii? Cum ne-am înjugat cu moartea?" Sper ca Părintele creator să deschidă braţele şi celor care, „învăluiţi de marea vieţii", n-au haină de nuntă, n-au mărire şi îndrăznire. Dumnezeu ştie că, „firea noastră este amestecată cu toate păcatele". „Cum ne-am înşelat, lipsindu-ne de frumuseţea noastră zidită după chipul Lui? „Dar nu ne părăsi pe noi până în sfârşit, Dumnezeul părinţilor noştri".

După timpul nostru, vine timpul Domnului, Care se roagă pentru noi, se luptă pentru noi şi iese biruitor în numele nostru. Timpul mântuirii personale nu e măsurat în mod mecanic, fără flexibilitate, fără perspectiva concretă a mântuirii. Nimic nu e jucat, nimic nu e pierdut înainte de finalul meciului. Însuşi Iisus se roagă pentru noi: „Stăpâne, lasă-l încă anul

acesta, căci între timp îi voi săpa la rădăcină, şi-l voi hrăni cu îngrăşăminte. Poate va da roade în viitor. Dacă nu, să-l tai" (Marcu 13,6-9).

Ne rămâne să-i mulţumim: „Ţie îţi mulţumim pentru toate: pentru intrarea noastră în lumea aceasta şi pentru ieşirea din ea" (*Vecernia din Duminica Rusaliilor*).

ANEXE:

ION BRIA
DATE BIOGRAFICE PRINCIPALE*

S-a născut în comuna Telega, județul Prahova, la 19 iunie 1929, al doilea din cei zece copii ai lui Ion Gheorghe Bria, maistru în exploatarea petrolului şi Mariei Bria, născută Ristea.

- 1936-1941: Şcoala primară nr. 2 din Telega-Vale; înscris la 15 septembrie 1936; Director: Constantin Popescu
- 1941-1943: Gimnaziul Comercial din Văleni de Munte
- 1943-1949: Liceul „Spiru Haret" din Ploieşti
- 1949 septembrie: examen de admitere la Facultatea de „Petrol şi Gaze", Bucureşti – admis
- 1950 august: Examen de admitere la Facultatea de Agronomie, Bucureşti – admis
- 1950 decembrie: examen de admitere la Institutul Teologic din Bucureşti - admis ca bursier al Arhiepiscopiei Bucureştilor. Rector: P.S. Episcop Teoctist, viitorul patriarh
- 1950-1954: Institutul Teologic din Bucureşti. Teza de licență în iunie 1954:

* Cfr. Pr. Lect. Dr. Nicolae Rozoiu, In memoriam, Pr. Prof. dr. Ion Bria (1929-2002) în Revista Teologică nr. 3/2002 (XII), pag. 57-76 şi Pr. Lect. Dr. Teofil Tia, Pr. Prof. univ. dr. dr. h. C. Ion Bria, Periplu bio-biobliografic, în Credința Străbună, nr. 7/2002 (XII), pag. 7.

„Infailibilitatea Bisericii" (rezumat în ***Ortodoxia*** XII (1960), nr. 3, p. 494-504) sub îndrumarea profesorului Nicolae Chițescu

- 1954 iulie: examen de capacitate preoțească la Arhiepiscopia Bucureștilor
- 1954-1957: cursuri de magisteriu la Institutul Teologic, specialitatea Teologie Dogmatică, sub îndrumarea preotului prof. Dumitru Stăniloae. Rector: Pr. Prof. Ioan Coman
- 1957 noiembrie - 1962 octombrie: profesor la Seminarul Teologic din Buzău. Director: Pr. Prof. Ioan Constantinescu
- 1959: sora sa Zenobia scoasă din Mănăstirea Ghighiu. Reprimită în Mănăstirea Zamfira, Prahova, sub numele de Maica Xenia, în 1990
- 1960 noiembrie: Institutul teologic: examen de admisibilitate la doctorat
- 1961 iunie: participă la cea dintâi adunare generală a Conferinței Creștine pentru Pace, Praga; președinte: Prof. Dr. J. L. Homadka. Delegația română condusă de I.P.S. Iustin al Moldovei, viitorul patriarh.
- 1962, septembrie 10: cerere de bursă la Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva. Certificate de recomandare de la profesorii Liviu Stan, Nicolae Chițescu, Vintilă Popescu
- 1962 octombrie - 1964 decembrie: Profesor (prin transfer de la Buzău) la Seminarul Teologic din București. Director: Pr. prof. Nicolae Buzescu

- 1962 octombrie - 1963 iunie: Studii de specializare în Misiologie la Colegiul anglican St. Augustin din Canterbury (bursă acordată de Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Geneva). Vezi: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXXI (1963), nr. 7-8, p.717-723. Audiat cursurile profesorilor A. Kenneth Cragg, Leslie Newbigin, Herbert Waddams.
- 1962 decembrie: corespondență cu pictorul George Rusu
- 1963 aprilie: Curs de formație ecumenică la Geneva organizat de Consiliul Ecumenic al Bisericilor, cu participarea Dr. W.A.Visser't Hooft, secretar general
- 1963 aprilie 1-14: seminarul ortodox despre cult, organizat de Institutul ecumenic de la Bossey. Președinți: Leon Zander și Nikos Nissiotis. Directorul Institutului: H. H. Wolf. Conferențiari: P. Evdokimov, O. Clement, B. Bobrinskoy, Mgr. Alexis (van der Mensbrugge).
- 1963 iulie 22: căsătorit cu Ecaterina Pungoci (fiica preotului Chiril Pungoci din Pitești), farmacistă
- 1964 mai : participă la a doua Adunare generală a Conferinței Creștine pentru Pace, Praga
- 1964 decembrie: numit în comisia mixtă de dialog cu Bisericile Ortodoxe Orientale (împreună cu L. Stan)
- 1965 ianuarie - 1966 august: Asistent (secția sistematică) la Institutul Teologic din București. Rector: Diac. Nicolae Nicolaescu

- 1965 ianuarie 31: hirotonit diacon în Biserica Sf. Ecaterina (paraclisul Institutului Teologic din Bucureşti), de Episcopul Antim Nica, vicar patriarhal.
- 1965 martie 26-29: Consultația de la Bucureşti organizată de Comisia "Credință şi Constituție" a Consiliului Ecumenic al Bisericilor (CEB) şi teologi ortodocşi şi reformați din România. Participă: L. Vischer, R. Slenczka, Stalder, St. Iuhasz, Birder, N. Mladin, D. Stăniloae, I. Coman, Isidor Todoran, Gr. T. Marcu.
- 1965 martie - depune proiectul de teză pentru obținerea titlului de doctor în teologie
- 1965 august 22-24: sesiunea de la Bucureşti a Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene (KEK), ales membru în grupul de studiu despre Ecclesiologie
- 1966 martie-iunie: studii de specializare în Istoria dogmelor la Facultatea St. Chad din Durham; bursa acordată de Biserica Angliei în cadrul unui schimb de burse cu Patriarhia Română
- 1966 iunie 21-28: vizita Patriarhului Justinian în Biserica Angliei la invitația arhiepiscopului Michael Ramsey de Canterbury
- 1966 august 31: patriarhul Iustinian decide încetarea angajării la Institutul Teologic ca urmare a raportului prof. N. Chițescu (nr. 2547), prorector. Responsabil cu programul bursierilor străini.
- 1966 iunie 18: scrisoarea Părintelui D. Stăniloae (trimisă la Londra) prin care

solicită să i se procure lucrarea lui T. F. Torrance: "La portée de la doctrine du St. Esprit".
- 1966 septembrie - 1969 iunie: transferat ca redactor la redacția revistelor teologice, din Editura Institutului Biblic. Director: Pr. Ioan Gagiu
- 1967 aprilie 22: decesul Părintelui Chiril Pungoci
- 1967 aprilie: depune teza de doctorat (cu referate din partea lui D. Stăniloae, N. Chițescu, I. Todoran, N. Mladin).
- 1967 noiembrie: numit corespondent pentru revista Herder - Corespondence, Dublin
- 1967 noiembrie: întreține relații cu *The British and Frolign Bible Society*, prin Rev. Bernard Tidball, secretar pentru Europa, până în octombrie 1969.
- 1968: coordonează tipărirea Bibliei (ediția 1968) pe hârtie trimisă de Societățile Biblice din Londra.
- 1968 aprilie 1-5: participă la a treia adunare generală a Conferinței Creştine pentru Pace, Praga
- 1968 iunie 18: susținerea tezei de doctorat în teologie: „Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creştine". Referent principal: Prof. N. Chițescu. Preşedintele comisiei: Episcop Dr. Antim Anghelescu al Buzăului. Vezi: *Studii Teologice*, XX (1968), nr. 1-2, p. 3-170; rezumat în lb. franceză în *Istina* 2 (1969), p. 221-237
- 1968 iulie: membru în The Board of the Ecumenical Institute, Bossey (director: Prof.

Nikos Nissiotis), ales de Adunarea generală din Upsala pe perioada 1969-1975

- 1968 octombrie: re-angajat pe postul de asistent (secția sistematică) la Institutul Teologic din București
- 1970 aprilie: corespondent al Asociației "The Anglican and Eastern Churches Association", Londra. Secretar: Brother Cuthbert Fearon
- 1970 mai 2-6: Lund, Suedia, Consultația Federației Mondiale a Studenților Creștini
- 1970 iulie 6: se naşte fiul său Alexandru, la Bucureşti
- 1970 septembrie: delegat la întâlnirea dintre teologii ortodocşi şi luterani de la Sibiu
- 1970 septembrie 21-26: Conferința Federației Mondiale Luterane pentru păstori şi teologi, Poiana Braşov
- 1970 octombrie 1-7: membru în Comisia interortodoxă pentru dialogul cu Biserica Anglicană, Chambesy, Elveția, din care făceau parte: mitropoliții Basil Krivosein, Athenagoras de Thyatira, Emilianos Timiadis, profesorii John Romanides, N. Nissiotis, Gosevici, D. Allchin.
- 1971 februarie: participă la conferința „Euharistie şi Ecumenism", organizată de CEB la Turku, Finlanda
- 1971 aprilie 25 - mai 3: Adunarea Nyborg VI a Conferinței Bisericilor Europene, cu tema: „Slujitori ai lui Dumnezeu, slujitori ai oamenilor". Secretar general: Glen G. Williams.

- iunie: Conferința panortodoxă preconciliară, Chambésy, Geneva
- 1971 septembrie: numit conferențiar la catedra de catehetică şi omiletică, vacantă prin pensionarea profesorului N. Balcă.
- 1971 noiembrie 1: Scrisoarea Patriarhului Justinian către Dr. Eugen Carson Blake, secretarul general al Consiliului Ecumenic, în care recomanda numirea profesorului Ion Bria în personalul Consiliului de la Geneva
- 1972 aprilie: hirotonit preot de patriarhul Justinian în Biserica Sfântul Spiridon din Bucureşti
- 1972 septembrie: numit membru în comisia de redactare a "Cărții de Învățătură Ortodoxă". Preşedinte: Episcop Vasile al Oradiei
- 1972 decembrie: participă la Conferința mondială misionară „Mântuirea astăzi", Bangkok, Tailanda. (*Biserica Ortodoxă Română,* 1973, nr. 1-2, 92-99)
- 1973 ianuarie 26: Comitetul Central al CEB, întrunit la Bangalool, aprobă numirea Prof. Bria în personalul de la Geneva; Dr. Philip Potter semnează contractul de muncă pe termenul 1 aprilie 1974 - 31 martie 1976.
- 1973 aprilie 7: Numit secretar executiv pentru „Studii şi relații ortodoxe" în Comisia „Misiune şi Evanghelizare" a Consiliului Ecumenic. Director al Comisiei: Dr. Emilio Castro; secretar general: Dr. Philip Potter. Se stabileşte cu familia la Geneva.
- 1973 mai: i se acordă rangul de iconom stavrofor şi crucea patriarhală

- 1973 iunie 12: cea dintâi scrisoare a părintelui Stăniloae după stabilirea la Geneva.
- 1974 aprilie 1-7: *Koinonia.* Colocviu între teologii ortodocşi şi catolici, organizat de Fundaţia "Pro Oriente", la Viena.
- 1974 iunie: organizează Consultaţia ortodoxă: „A mărturisi pe Hristos azi", Cernica, Bucureşti; Preşedintele Consultaţiei: Prof. Nikos Nissiotis
- 1974 iunie 28: solicită titularizare pe postul de profesor la catedra de *Teologie Dogmatică*
- 1974 iulie 8-12: Comisia de dialog ortodoxo-anglican se ţine la Garden City, New York
- 1974 iulie: vizita la Oficiul CEB de la New York şi la episcopia română de la Vatra, Detroit. Episcop Valerian Trifa.
- 1974 septembrie: Adunarea Conferinţei Bisericilor Europene, Engelberg. Preşedintele delegaţiei Bisericii Române: Mitropolitul Justin al Moldovei, Iaşi
- 1975 septembrie: organizează Conferinţa ortodoxă: „Misiune prin Liturghie", Etchimiadzin, Armenia
- 1975 decembrie: Adunarea Generală a Consiliului Ecumenic, Nairobi, Kenya
- 1976 august: membru în Comisia interortodoxă de dialog cu anglicanii, Moscova
- 1976 august: Congresul Facultăţilor de teologie ortodoxe, Atena

- 1976 septembrie: Consultaţia „Rolul femeilor în Biserica Ortodoxă", Agapia, România
- 1977 martie: după cutremur, o echipă a CEB vizitează oraşele Bucureşti şi Roşiorii de Vale.
- 1977 septembrie: Consultaţia „Locul Bibliei în Liturghia ortodoxă", Praga
- 1977 noiembrie 21: concurs pentru *Catedra de Teologie Dogmatică şi Îndrumări Misionare* de la Institutul Teologic din Bucureşti. Rector: Mircea Chialda; (Comisia: N. Chiţescu, O. Bucevschi, C. Pavel, Ene Braniştе) Subiectul prelegerii: ***Glosolalia.***
- 1977 decembrie: corespondenţă cu Părintele Arhim. Cleopa de la Sihăstria
- 1978 ianuarie 1: după concurs este numit (decizia Patr. Iustin nr. 59 din 15 decembrie 1977) profesor titular la Catedra de *Teologie Dogmatică şi Îndrumări Misionare*
- 1978 octombrie: Conferinţa Comisiei „Credinţă şi Constituţie" a Consiliului Ecumenic, Bangalore, India
- 1978: Formularea tipologiei misionare: „The Liturgy after the Liturgy" (*International Review of Mission* (Geneva) LXVII(1978), nr. 265, p. 86-96)
- 1978: scrie "Omagiu Părintelui Dumitru Stăniloae": *Ortodoxia* XXX(1978), nr. 4, p. 638-647. Versiune franceză: *Contacts* (Paris) 31(1979), nr. 105, p. 64-74. Despre teologia Părintelui Stăniloae, vezi: „The Creative Vision of D. Stăniloae", *The Ecumenical Review* 33(1981), nr. 1, p. 53-

59 şi „Spaţiul nemuririi", Iaşi, Ed. Trinitas, 1994

- 1979 mai: Conferinţa ortodoxă „Monahismul şi misiunea Bisericii". Mănăstirea Amba Bishoy, Egipt. Moderator: papa Shenonda al Bisericii Copte.
- 1979 iulie: Conferinţa mondială: „Credinţă, Ştiinţă şi Viitor", Massachusetts, Institute of Theology, Cambridge, USA. Participă Daniel Ciubotea. Moderator: Paul Abrecht
- 1979: publică *L'Ortodoxie. Hier-demain* (în colaborare), Editions Buchet Chastel, Paris
- 1979 iulie: propune organizarea unui Seminar Ecumenic despre Ortodoxia Română (SEDOR). Corespondenţă cu patriarhul Iustin şi episcopul Antonie, vicar patriarhal.
- 1979 septembrie: depune spre publicare manuscrisul *Dicţionarului de Teologie Ortodoxă la Editura Institutului Biblic.* Director: Pr. Bartolomeu Anania
- 1980 martie 1: trece la cele veşnice tatăl său, Ion Gheorghe Filip Bria
- 1980 mai: Conferinţa mondială misionară: „Să vină Împărăţia Ta", Melbourne, Australia
- 1980 septembrie: Consultaţia „Predicarea şi catehizarea în Biserica Ortodoxă", Mănăstirea Zica, Yugoslavia
- 1980: publică volumul: *Martyria - Mission. The Witness of the Orthodox Churches Today,* Geneva: WCC Publications, prefaţă de Dr. Emilio Castro.

- 1981: publică Dicţionar de Teologie Ortodoxă, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic. Prefaţă de Pr. Prof. D. Stăniloae. Recenzie de Dan Ilie Ciobotea, în *Contacts*, XXXIV (1982), nr. 119, p. 277-281
- 1981 februarie-august: corespondenţă cu scriitorul şi filosoful Petru Dumitriu, Frankfurt am Main
- 1981 mai: organizează Consultaţia: „Participarea ortodoxă la Consiliul Ecumenic", Sofia, Bulgaria
- 1981 mai: sesiunea Comisiei "Misiune şi Evanghelizare" la Bucureşti. Moderator: Jacques Manry, Paris, France.
- 1981 iunie: vizita Părintelui D. Stăniloae la Geneva, la invitaţia Consiliului Ecumenic; conferenţiază la Geneva şi Neuchâtel.
- 1981 octombrie 21-25: vizita oficială a patriarhului Iustin la sediul CEB, Geneva
- 1982 ianuarie: participă la Conferinţa de la Lima (Peru) a Comisiei „Credinţă şi Constituţie" pentru adoptarea documentului: „Botez, Euharistie, Slujire"(BEM)
- 1982: Conferinţa panortodoxă preconciliară, Chambésy
- 1982 mai: Curs în cadrul Catedrei de Ecumenism de la Facultatea de Teologie din Lyon: "Ecclesiologie: Preocucupations et mutations actuelles" (*Unité Chretienne*, nr. 70, mai 1983, p. 46-88)
- 1983 aprilie 6-13: Ecumenical Team Visit (S. Amirtham, R. Traitler, I. Bria) în România

- 1983 august: Adunarea generală a Consiliului Ecumenic (a 6-a), Vancouver, Canada
- 1984 noiembrie: membru în juriul de teză pentru titlul de doctor în teologie, la Facultatea din Lausanne, prezentată de Emilio Castro. Director de teză: Prof. Klauspeter Blaser
- 1985 iunie: Symposion interortodox despre BEM, Holy Cross, Brookline, Mass.
- 1980 - 1985: Secretar al Comisiei de dialog dintre ortodocşi şi catolicii din Elveţia, comisie care a elaborat un document despre căsătoriile mixte
- 1985 august 9-17: sesiunea Comitetului Central al CEB la Buenos Aires, Argentina. Vizită în Brazilia, la mormântul pictorului G. Russu în cimitirul din Curitiba.
- 1985 semptembrie 20-26: vizita oficială a lui Emilio Castro la Bisericile membre din România (Bucureşti, Sibiu, Cluj)
- 1986: două articole despre Contribuţia Ortodoxiei la Mişcarea Ecumenică pentru *The Ecumenical Review* (vol. 38, 1986, nr.1, p. 216-227) şi *International Review of Mission* (vol. LXXV, 1986, nr. 299, p. 270-278)
- 1986 octombrie: organizează Consultaţia: „Spiritualitatea monastică", Lovnica, Yugoslavia
- 1987 octombrie: Seminarul „Înnoirea prin iconografie", Chevetogne, Belgia
- 1987: publică volumul: *Credinţa pe care o mărturisim*, EIBMBOR, Bucureşti

- 1987 ianuarie 1: Director al unităţii "Înnoire şi viaţă parohială". Secretar general: Dr. Emilio Castro
- 1987 iunie 1-7: membru în delegaţia Consiliului Ecumenic care a vizitat Biserica Ortodoxă Coptă, Cairo, Egipt
- 1987 martie: numit în comitetul regional al Societăţilor Biblice Unite Londra (secretari generali: Ubrich Fick, Hans Florin). Comitatul se va întâlni la Bucureşti, 16-18 martie 1988.
- 1987 octombrie 14: scrisoare adresată Patriarhiei Române privind restricţiile impuse Bisericilor din România de către Departamentul Cultelor ("International Concern on Romania situation")
- 1988 august 10-20: Comitetul Central al CEB reunit la Hanorer adoptă o "Recomandare pentru România"
- 1988 noiembrie: Seminarul „Poporul (*laos*) lui Dumnezeu şi înnoirea comunităţii", Praga. Moderator: Petros Vassiliadis, Tesalonic
- 1988 decembrie 1 şi 21: scrisori trimise Patriarhiei Române cerând comentarii asupra situaţiei din România, necesare CEB
- 1988 noiembrie 28: Andru Bria devine cetăţean elveţian în cantonul Geneva
- 1989: Destinul Ortodoxiei, EIBMBOR, Bucureşti
- 1989 mai: Adunarea ecumenică europeană: „Pace cu dreptate", Basel, Elveţia
- 1989 iulie 8-12: vizita în România cu o delegaţie a Consiliului Ecumenic, condusă

de Pastorul Jacques Maury, Biserica Reformată din Franța

- 1989 iulie: Sesiunea Comitetului Central, Moscova
- 1990 februarie: vizită în România. Întâlnirea cu patriarhul Teoctist (în spitalul Elias din Bucureşti) şi cu episcopul Roman, la mănăstirea Radu-Vodă.
- 1990 mai: Consultația: „Rolul preotului în parohie", Aleppo, Siria
- 1990 iunie 30: renunță la postul de profesor la Institutul Teologic Bucureşti
- 1990 august: trimite Editurii "Enciclopedia" (director Maricel Popa) manuscrisul cărții *Iisus Hristos.*
- 1990 octombrie 18: primeşte titul de „Doctor honoris causa" acordat de Facultatea de Teologie din Preşov, Universitatea Kosice, Slovakia
- 1991 februarie: Adunarea generală (a 7-a) a Consiliului Ecumenic, Canberra, Australia
- 1991 octombrie: Seminarul „Înnoire în cultul ortodox", Bucureşti
- 1991: publică volumul: *The Sense of Ecumenical Tradition*, Geneva, WCC Publications
- 1991: contribuie la *Dictionary of Ecumenical Movement* (Geneva, WCC Publications), art.: Mysticism, Saints, Witness
- 1992 ianuarie: vizitează Biserica Ortodoxă din Etiopia, împreună cu Dr. Emilio Castro.
- 1992 iulie: consultația despre uniatism organizată de CEB la Geneva

- 1992 iulie: trimite *Cursul de Teologie practică misionară ortodoxă* la Editura Institutului Biblic (director: D. Soare)
- 1992 noiembrie 15: trece la cele veşnice mama sa, Maria Bria, născută Ristea
- 1992: publică volumul: *Iisus Hristos*, Bucureşti, Editura Enciclopedică. Carte publicată cu sprijinul Societăților Biblice Unite, Londra
- 1992 martie 19-25: sesiunea Comitetului Executiv, Santiago, Chile
- 1992 noiembrie: stabileşte relații între Asociația misionară "Oastea Domnului" din Sibiu si CEB
- 1993 iunie 30 - iulie 4: Ormylia, Halkidiky, Grecia, symposionul: „Ortodoxia şi noua realitate europeană"
- 1993 august: Conferința mondială "Credință şi Constituție", Santiago de Compostella, Spania
- 1993 august: contribuie la restaurarea Mănăstirii Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus.
- 1993 octombrie 15: scrie în "Vestitorul Ortodoxiei" articolul: *La moartea Părintelui Stăniloae*
- 1994: reeditează: *Dicționar de teologie ortodoxă*, EIBMBOR, Bucureşti, ediția a II-a
- 1994 iunie: încetarea activității la Consiliul ecumenic (pensie de vârstă)
- 1994 august 30: scrisoarea Sfântului Sinod la terminarea activității la CEB, Geneva (aprilie 1973 - iunie 1994)
- 1995: publică *Ecumenical Pilgrims* (editor), Geneva, WCC Publications

- 1995 octombrie: este invitat şi acceptă postul de profesor-asociat la Facultatea de Teologie „Andrei Şaguna" din Sibiu, Catedra de *Teologie Dogmatică şi Ecumenică.* Decan: Pr. Prof. Mircea Păcurariu
- 1995 iulie: Consultaţia ortodox-evanghelică, Alexandria, Egipt
- 1995: publică volumul *Ortodoxia în Europa. Locul spiritualităţii române*, Iaşi: Ed. Trinitas, recenzie de Mircea Basarab, Munchen, în *Ortodoxes Forum*, vol. 2, 1997, p. 250-252
- 1995 iulie: trimite editurii Institutului Biblic monografia: *L'Église Orthodoxe en Roumanie. Regards sur son histoire, sa culture, sa mission.*
- 1995 octombrie: participă la festivităţile de la Bucureşti - 110 ani de autocefalie, 70 de ani de patriarhat
- 1995 octombrie: propune organizarea unui simpozion "Dumitru Stăniloae" şi înfiinţarea Asociaţiei Teologice "Dumitru Stăniloae"
- 1996 februarie 29: Andru Bria primeşte Diploma de medic din partea Facultăţii de Medicină din Geneva
- 1996 aprilie: invitat de Societatea de Studii Ecumenice din Tesalonic pentru un ciclu de conferinţe despre „Ecumenical Vision"
- 1996 ianuarie: participă la Conferinţa „Evanghelia şi Cultura", Addis Ababa, Ethiopia. Coordonator: Pr. Dr. Ioan Sauca

- 1996: publică *Curs de Teologie Dogmatică şi Ecumenică*, Sibiu, Ed. Universităţii „Lucian Blaga"
- 1996: publică volumul *The Liturgy after the Liturgy* (Geneva: WCC Publications)
- 1996: publică volumul *Liturghia după Liturghie*. Bucureşti, Editura Athena
- 1996 octombrie: seminarul organizat de CEB şi Facultatea de Teologie din Sibiu cu tema: „Contribuţia Bisericii Ortodoxe la regenerarea oraşelor" la Braşov
- 1997 aprilie 9: naturalizare în calitate de cetăţean genevez, cu loc de origine în comuna Le Grand-Saconnex, cantonul Geneva
- 1997 mai 8-14: participă la conferinţa "Mission 2000 - Vision an Challenge", organizată de CEB la Centrul La Longerarie, Morges, CH. Coordonator: Pr. Ioan Sauca.
- 1997: pentru University Emory Schooly Land. Atlanta, Georgia (Dr. John Witte, Jr.) scrie o serie de articole despre *Evanghelism, Proselytism and Religion, Freadrom in Romania.*
- 1997 iunie 28: căsătoria religioasă a lui Andru şi Marinei (Diaz) în capela Institutului ecumenic din Bossey. Celebrant Pr. Prof. Dr. Ioan Sauca.
- 1998 aprilie: Seminarul organizat de Consiliul Ecumenic la Iaşi, cu tema: „Ecumenismul în România"
- 1998 mai: seminarul organizat de CEB la Bucureşti cu tema: „Misiunea urbană în România de azi"

- 1998 mai: Consultația ortodoxă „Înnoirea liturgică şi unitatea văzută a Bisericii", New Skete Monastery, Cambridge, Mass, USA
- 1998 septembrie: reprezintă CEB la reuniunea internațională „Oameni şi religii" organizată de Communità di S. Egidio (Roma), la Bucureşti
- 1998 decembrie 1-14: Adunarea generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor (a 8-a), Harare, Zimbabwe; participă în calitate de consultant pentru unitatea I. Vezi *Jubilée,* nr. 6, dec. 10, 1998.
- 1999 ianuarie 24: mesaj transmis în Catedrala Sf. Petru din Geneva în cadrul Serviciului ecumenic (săptămâna de rugăciune pentru unitatea creştină), la care a luat parte Abbé Pierre şi Dr. Konrad Raiser, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor
- 1999 februarie 1-4: Consultanța interortodoxă organizată de Societățile Biblice Unite la Larnaca, Cypru
- 1999 martie: publică *Tratat de Teologie Dogmatică şi Ecumenică*, Bucureşti: Ed. *România Creştină*
- 1999 aprilie: Atelier Oecuménique de Theologie (AOT), Geneva, cooptat ca teolog ortodox în comitetul de direcție
- 1999 mai: *100 Mots sur la Missiologie*, co-editor al dicționarului cu acest titlu editat de Asociația francofonă de Misiologie (AFOM), la Paris
- 1999 mai 7-9: vizita ecumenică a Papei Ioan-Paul al II-lea la Bucureşti, la invitația Patriarhului Teoctist al României. Asistă la

şedința Sinodului din 8 mai şi la Liturghiile din 9 mai
- 1999 iunie 23: „Conducător ştiințific" la teza de doctorat: „Dezvoltarea teologică în Tradiție. Viziunea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae. Sinteze moderne şi contextul lor", susținută la Facultatea de Teologie din Sibiu de Pr. Asist. Nicolae Moşoiu
- 1999 septembrie: conferința interreligioasă "Rolul religiilor în secolul al 21-lea", organizată de Fundația Charles Leopold Meyar, Geneva, la centrul Le Cenacle.
- 1999 decembrie: editează cursul *Hermeneutica teologică. Dinamica ei în structurarea Tradiției.*
- 2000 februarie 2-10: conferința "Educația teologică Ortodoxă şi temele ecumenice", organizată de CEB, Atena, Mănăstirea Pendeli.
- 8 noiembrie 2000: Invitat în comisia de susținere a tezei: *Chiesa e cultura nella pastorale italiana contemporanea,* la Institutul de Teologie Pastoral-Misionară din Padova, de către doctorandul Cristian Tia. Preşedinte al comisiei: Pr. prof. dr. docent Luigi Sartori, Preşedintele „Asociației Naționale a Teologilor Catolici din Italia".
- 7-9 noiembrie 2000: are o suită de întrevederi cu arhiepiscopul romano-catolic Antonio Mattiazzo, episcop de Padova.
- 8 octombrie 2001: prezent în calitate de conducător ştiințific al tezei de doctorat: *Exegeza (teologia) religiei în misiologia*

occidentală contemporană în comisia doctorală de la Facultatea de Teologie din Sibiu (al doilea doctor în teologie sub coordonarea sa ştiinţifică: preotul Cristian Tia de la Alba Iulia)

- 21 noiembrie 2001: se nasc gemenele Zoé şi Noémi, fiicele lui Andru şi ale Marinei, nepoţele mult aşteptate;
- ianuarie 2002: începe colaborarea cu revista *Credinţa Ortodoxă* de la Alba Iulia, deschizând rubrica: *Cuvinte pentru Ortodoxie.*
- Se stinge din viaţă pe neaşteptate, în urma unui stop cardiac, şi este înmormântat în ziua de 8 iulie, la Mănăstirea Cernica, foarte aproape de mormântul unde-şi doarme somnul veşnic părintele Dumitru Stăniloae, mentorul său. La înmormântare oficiază un sobor de şapte episcopi şi nenumăraţi preoţi, având protos pe Î. P. S. Daniel Ciubotea, mitropolitul Moldovei şi Bucovinei.

2. BIBLIOGRAFIE
(selectivă)

a) Cărţi tipărite:

1. **Infailibilitatea Bisericii** (teză de licenţă). Rezumat în ***O***. 12(1960), nr. 3, p. 494-504.
2. **Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor** (teză de doctorat), ***S.T.*** (1968) 20, nr. 1-2, p. 3-170. Concluziile (în lb.franceză), în *Istina* (Paris), nr. 2, 1969.
3. **Orthodox Contributions to Nairobi** (Editor), Geneva: WCC Publications, 1975. Versiunea franceză: "La réflexion orthodoxe pour Nairobi" în *Contacts,* XXVII (1975), n°92, 361-433.
4. **L'Orthodoxie. Hier-Demain** (în colaborare cu M. A. Costa de Beauregard) Paris: Buchet/Chastel, 1979.
5. **Martyria-Mission. The Witness of the Orthodox Churches today** (editor), Geneva: WCC Publications, 1980.
6. **Autre Visage de l'Orthodoxie: L'Église de Roumanie**, Geneva: Conseil Oecuménique des Églises, 1981.
7. **Dicţionar de Teologie Ortodoxă**, Bucureşti: EIBMBOR, 1981 (prefaţă de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae).

8. **Jesus Christ - the Life of the World** (Editor), Geneva: WCC Publications, 1982.
9. **Curs de Teologie şi practică misionară ortodoxă**, Geneva: Consiliul Ecumenic al Bisericilor, 1982.
10. **Curs de formare misionară şi ecumenică**, Geneva: CEB, 1984.
11. **The Witness of St.Methodius. Orthodox Mission in the 9th Century** (Editor), Geneva: WCC Publications, 1985.
12. **Go Forth in Peace. Orthodox Perspectives on Mission**, Geneva: WCC Publications, 1986. Traducere în limba sârbă de Diacon Radomir Rakic, Belgrad, Ed. Patriarhiei Sârbe, 1989.
13. **Credinţa pe care o mărturisim**, Bucureşti: EIBMBOR, 1987.
14. **Destinul Ortodoxiei**, Bucureşti: EIBMBOR, 1989.
15. **Mărturia Creştină Ortodoxă** (în limba greacă), în colaborare cu Petros Vasiliadis, Thessaloniky: Tertios 1989.
16. **People Hunger to be near God** (Editor), Geneva: WCC Publications 1990.
17. **The Sense of Ecumenical Tradition**, Geneva: WCC Publications, 1991.
18. **Iisus Hristos**, Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1992.
19. **Regards sur l'Orthodoxie** (în colaborare cu Mgr. Daniel Ciobotea), Geneva, CEB, 1993.
20. **Dicţionar de Teologie Ortodoxă** (ediţia a II-a), Bucureşti: EIBMBOR, 1994.
21. **Ecumenical Pilgrims** (Editor), Geneva: WCC Publications, 1995.

22. **Romania. Orthodox Identity at a Crossroads of Europe**, Geneva: WCC Publications, 1995.
23. **Spaţiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu**, Iaşi: Trinitas, 1995.
24. **Ortodoxia în Europa. Locul spiritualităţii române**, Iaşi: Trinitas, 1995 (prefaţă de Î. P. S. Mitropolit Daniel Ciobotea).
25. **Teologia Dogmatică şi Ecumenică**, Sibiu: Universitatea „Lucian Blaga", 1996.
26. **The Liturgy after the Liturgy. Mission and witness from an Orthodox Perswpective**, Geneva: WCC Publications, 1996.
27. **Liturghia după Liturghie**, Ed. Athena, Bucureşti, 1996.
28. **Tratat de Teologie Dogmatică şi Ecumenică**, Ed. *România Creştină* Bucureşti, 1999; prefaţă de P. S. Episcop Prof. Dr. Irineu Slătineanul.
29. **Comentariu la catehismul ortodox** în 12 sinteze catehetice, Geneva, 2000.
30. **Dictionnaire oecuménique de missiologie. Cent mots pour la mission** (Coeditor) Paris-Genève-Yaoundé: ed. *du cerf, labor et fises, CLE Yaoundé,* 2001, p. 400.
31. **Spre plinirea Evangheliei. Dincolo de apărarea Ortodoxiei: exegeza şi transmiterea Tradiţiei,** Alba Iulia: ed. *Reîntregirea,* 2002.
32. **Teologia Ortodoxă Contemporană,** Iaşi, ed. Trinitas, 2003.
33. **Al doilea Botez. Itinerarele unei credinţe şi teologii de deschidere,** Alba Iulia, ed. *Reîntregirea,* 2005.

b) Cursuri şi prelegeri universitare:

1. *Teologia Ortodoxă Română Contemporană*, ***G.B.*** 30(1971), nr.1-2, 49-72.
2. *Spiritul teologiei ortodoxe*, ***O.*** 24(1972), nr.2, p. 177-194.
3. *Iisus Hristos - Dumnezeu adevărat şi om adevărat,* ***O.*** 25(1973), nr.1, p. 218-252
4. *Curs de teologie şi practică misionară ortodoxă*, Geneva: CEB, 1982, 134 p. (rezumat în „Mărturia creştină în Biserica Ortodoxă", ***G.B.*** 41(1982), nr.1-2, p.70-109)
5. *Introducere la teologia şi practica misionară ortodoxă*, Bucureşti 1982, mss.
6. *Écclesiologie. Preocupations et mutations actuelles*, ***Unité Chrétienne*** (Lyon) 70 (1983), p. 45-88.
7. *Curs de formare misionară şi ecumenică*, Ed. Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Geneva, 1984, 191 p.
8. *Învăţătura ortodoxă despre viaţa (lumea) viitoare*, ***O.*** 36(1984), nr.1, p.9-28.
9. *Dogma Sfintei Treimi*, ***S.T.,*** 43(1991), nr.2, p. 3-48.
10. *Iisus Hristos - Dumnezeu Mântuitorul. Hristologia*, ***S.T.*** 43(1991), nr. 2, p. 3-52.
11. *Biserica Ortodoxă Română şi Consiliul Ecumenic al Bisericilor* (1961-1991), ***B.O.R.*** 109(1991), nr. 10-11, p. 66-82.
12. *Ortodoxia şi semnificaţia ei - azi*, ***S.T.*** 44 (1992), nr.1-2, p. 3-17.
13. *Spiritualitate pentru timpul nostru*, ***S.T.*** 44(1992), nr.3-4, p. 3-24.

14. *Imaginea Ortodoxiei de azi. Stil vechi şi stil nou*, ***Ikon*** 1(1995), p. 9-21.
15. *Curs de Teologie Dogmatică şi Ecumenică*, Sibiu: Universitatea „Lucian Blaga", 1997, 358 p.
16. *Biserica Una Sancta. De la convergenţele ecumenice la comunitatea conciliară,* ***R.T.*** 7 [79] (1997), nr. 3, p. 7-68.
17. *Hermeneutica teologică* (curs post-universitar), Sibiu, 1999, 117 p.
18. *Cuvinte din CUVÂNT. Aforisme, schiţe şi incursiuni critice în teologia ortodoxă,* Geneva, 1999 (manuscris).

c) Studii şi articole:

1. *Simţirea tainică a prezenţei harului după Sf. Simeon Noul Teolog*, ***S.T.*** 8(1956), nr.7-8, p. 470-486.
2. *Sinergia în teologia ortodoxă,* ***O.*** 8(1956), nr.1, p. 29-43.
3. *Aspectul dogmatic al Sfintei Liturghii*, ***O.*** 9(1957), nr. 3, p. 406-428.
4. *Cunoaşterea lui Dumnezeu după Sf. Maxim Mărturisitorul*, ***S.T.*** 9(1957), nr. 5-6, p. 310-325.
5. *Teolog şi Teologie*, ***G.B.*** 17(1958), nr. 1-2, p.168-172.
6. *Certitudinea mântuirii*, ***G.B.*** 17(1958), nr. 10, p. 949-959.
7. *Aspectul comunitar al dumnezeieştii Euharistii*, ***S.T.*** 11(1959), nr. 7-8, p.417-427.
8. *Certitudinea mântuirii*, ***S.T.*** 12(1960), nr.5-6, p. 410-419.

9. *Infailibilitatea Bisericii - temei dogmatic al unirii*, **O.** 12(1960), nr. 3, p. 494-504.
10. *Harul Botezului şi viaţa duhovnicească creştină*, **G.B.** 19(1960), nr. 11-12, p. 935-944.
11. *Duhul Păcii*, **O.** 13(1961), nr.4, p. 640-644.
12. *Enciclica patriarhilor ortodocşi de la 1848 şi apărarea Ortodoxiei*, **M.M.S.** 37(1961), p. 71-77.
13. *Epistemologia lui Maxim Mărturisitorul* (în limba germană), Bibliotheca Classica Orientalia (Leipzig), nr. 6, 1961, p. 366-368.
14. *Tradiţia ortodoxă după Enciclica Patriarhilor Ortodocşi de la 1848*, **O.** 13(1961), nr. 2, p. 314-320.
15. *Infailibilitatea şi primatul papal în discuţia primului Sinod Vatican*, **O.** 14(1962), nr.3, p. 454-459.
16. *Sinodul al doilea de la Vatican*, **O.** 14(1962), nr.1-2, p. 269-280.
17. *Probleme teologice şi practice în teologia anglicană*, **M.B.** 13(1963), nr.5-8, p. 278- 295.
18. *Constantinopol şi Canterbury*, **M.M.S.** 39 (1963), nr. 3-4, p. 175-183.
19. *Actuala configuraţie geografică şi confesională a Comuniunii anglicane*, **O.** 15(1963), nr.1, p. 128-140.
20. *Revelaţia dumnezeiască*, **G.B.** 23(1964), nr. 3-4, p. 183-187.
21. *Despre refacerea unităţii creştine*, **G.B.** 23(1964), nr.3-4, p.20-213.
22. *Vizita Patriarhului Justinian la Biserica Angliei şi la Consiliul Ecumenic al Bisericilor (CEB)*, **M.O.**, 18(1966), nr. 9-10, p. 883-889.
23. *"Iată, Eu fac toate lucrurile noi"* (Apoc.21,5). Tema principală a celei de a IV-a Adunări

generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor (Upsala, 4-20 iulie 1968), **O.** 19(1967), p. 461-470.
24. *La împlinirea a 1100 de ani de la Enciclica patriarhului Fotie al Constantinopolului către patriarhii răsăriteni*, **O.** 19(1967), nr.4, p. 608-614.
25. *Pacea lumii şi umanismul creştin*, **S.T.** 19(1967), nr.7-8, p. 411-417.
26. *Ştiri din Biserica Catolică, Biserica Angliei*, CEB, **M.O.**, 19(1967), nr.1-2, p. 148-151.
27. *Despre „caracterul" sacramental şi despre „efectul" ecclesial al Tainelor*, **O.** 19(1967), nr. 1, p. 146-149.
28. *Perspective ale reexaminării vechilor diferende interconfesionale*, **O.** 19(1967), nr.3, p. 477-481.
29. *Sesiunea Comitetului Central al CEB* (Harasclin, aug. 1967), **B.O.R.** 85 (1967), nr. 9-10, p. 923-928.
30. *Consideraţii asupra teologiei protestante după 450 de ani de la Reformă*, **S.T.** 19(1967), nr. 9-10, p. 555-564.
31. *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creştine* (teză de doctorat), **S.T.** 20 (1968), nr.1-2, p. 3-170.
32. *Ecclesiologia comuniunii*, **S.T.** 20(1968), nr. 9-10, p. 669-681.
33. *Problema „revendicărilor fundamentale" ale Ortodoxiei faţă de catolicism*, **O.** 20(1968), nr. 3, p. 499-502.
34. *Opinii teologice anglicane în legătură cu Filioque*, **O.** 21(1969), nr. 2, p. 334-336.
35. *Atitudini ecumenice ale Bisericii Ortodoxe Române în anul 1968*, **O.** 21(1969), p. 137-155.

36. *Conferința teologică interconfesională de la Cluj (mai 1969): Sensul activ al speranței*, ***O.*** 21(1969), nr.1,p. 382-403.
37. *Intercommunion et Unité*, ***Istina*** 14(1969), p. 220-237.
38. *Sensul activ al credinței.Conferința teologică interconfesională de la București* (martie 1969), ***O.*** 21(1969), nr. 2, p. 216-240.
39. *Sensul activ al speranței creștine*, ***G.B.*** 28(1969), nr. 7-8, p. 777-787.
40. *Slujirea creștină în lumea contemporană*, ***M.M.S.*** 45(1969), nr. 3-4, p. 145-154.
41. *Conferința Federației Mondiale Luterane pentru Bisericile Minoritare Europene cu tema: „Comunitatea și păstorul într-o lume matură"*, ***O.*** 22(1970), nr. 3, p. 469-474.
42. *Discuții teologice între teologi ortodocși și teologi necalcedonieni*, ***O.*** 22(1970), nr.2, p. 205-225.
43. *Contribuția teologiei ortodoxe române la studierea anglicanismului*, ***O.*** 22(1970), nr.2, p. 304-310.
44. *Un obstacol în calea ecumenismului: prozelitismul confesional*, ***B.O.R.*** 88(1970) nr. 9-10, p. 1053-1063.
45. *Sensul activ al iubirii creștine.Conferința teologică interconfesională de la Sibiu* (decembrie1969), ***O.*** 22(1970), nr.1, p. 62-76.
46. *Tensiunea dintre Scaunul papal și Bisericile Romano-Catolice*, ***S.T.*** 22(1970), nr. 1-2, p. 60-69.
47. *Sfânta Scriptură și Tradiția. Considerații generale*, S.T. 22(1970), nr. 5-6, p. 384-405.
48. *Probleme și preocupări în Mișcarea ecumenică de azi*, O. 23(1971), nr. 3, p. 487-499.

49. *Slujirea în teologia contemporană*, O. 23(1971), nr. 2, p. 283-291.
50. *Teologia ortodoxă română contemporană*, G.B. 30(1971), nr.1-2, p. 49-72.
51. *Teologia Dogmatică în Biserica Ortodoxă Română, în trecut și azi* (în colaborare), O. 23(1971), nr.3, p. 205-225.
52. *Teologie și Biserică la Sf.Trei Ierarhi*, S.T. 23(1971), nr. 1-2, p. 74-84.
53. *La théologie du service et le service de la théologie*, conferință prezentată la Adunarea Nyborg (KEK), 26 aprilie - 3 mai 1971.
54. *Călăuză biblică*, anexă la Noul Testament, ediția 1972, București, EIBMBOR.
55. *300 de ani de la apariția Mărturisirii lui Dositei, patriarhul Ierusalimului*, O. 24(1972), nr. 4 p. 617-621.
56. *Biserica și Sinodul Ecumenic*, G.B. 31(1972), nr. 5-6 p. 528-532.
57. *Izvoarele credinței ortodoxe*, G.B. 31(1972), nr.7-8, p. 952-960.
58. *A Look at Contemporary Romanian Dogmatic Theology*, ***Sobornost***, nr.5 (1972), p. 330-336.
59. *Preoție și Biserică*, O. 24(1972), nr. 4, p. 523-534.
60. *Slujirea Cuvântului*, G.B. 31(1972), nr. 1-2, p. 50-58.
61. *Spiritul teologiei ortodoxe*, O. 24(1972), nr. 2, p. 177-194.
62. *Coordonate ale teologiei ortodoxe române*, S.T. 25(1973), nr. 5-6, p. 318-327.
63. *Declarația „Mysterium Ecclesiae" cu privire la învățătura catolică despre Biserică*, O. 25(1973), nr.4, p. 603-612.

64. *Iisus Hristos - Dumnezeu adevărat şi om adevărat*, O. 25(1973), nr. 2, p. 218-252.
65. *Învăţătura ortodoxă despre Dumnezeu - Sfânta Treime*, G.B. 32(1973), nr. 1-2, p. 204-225.
66. *Tradiţie şi dezvoltare în teologia ortodoxă*, O. 25(1973), nr.1, p. 18-38.
67. *Conferinţa misionară mondială „Mântuirea astăzi"* (Bangkok, 1973), B.O.R. 91(1973), nr. 1-2, p. 92-99.
68. *Heil und Heiligkeit, Farbe bekennen. Missionjahrbuch der Schweiz*, 1973, Basel, p. 91-94.
69. *La portée de Nyborg VII dans les travaux oecuménique en Europe*, Carrefour pour les Eglises Europeennes, 1974.
70. *Living in One Tradition,* ***The Ecumenical Review*** 26(1974), p. 224-233.
71. *La théologie orthodoxe roumaine actuelle*, în De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours (Editions de l'Institut Biblique et de Mission Orthodoxe, Bucharest, 1974), p. 500-526.
72. *La Koinonia comme communauté canonique. Perspectives actuelles,* ***Istina*** 20(1975), p. 116-126.
73. *Confessing Christ Today, International Review of Mission* 64(1975), nr. 253, p. 66-94.
74. *The Church's Role in Evanghelism: Icon or Platform?,* ***International Review of Mission*** 64(1975), p. 243-250.
75. *Biserică şi popor în istoria Ortodoxiei,* ***Învierea*** (Geneva), 2(1975), p. 9-13.
76. *L'engagement oecuménique de l'Orthodoxie. La Reflexion orthodoxe pour Nairobi, în* ***Contacts***, 27(1975), nr. 92, p. 361-433.

77. *Concerns and Challenges in Orthodox Ecclesiology Today,* ***Lutheran World***, nr. 3(1976), p. 188-191.
78. *Introducere în ecclesiologia ortodoxă*, S.T. 28(1976), nr. 7-10, p. 695-704.
79. *Renewal of the Tradition through Pastoral Witness,* ***International Review of Missions*** 65(1976), p. 182-185.
80. *La Teologia Ortodossa Rumena attuale,* ***Oikoumenikon*** 16(1976), nr. 3, p. 165-202.
81. *Orthodoxie: Culte et liturgie,* ***Le Christianisme au XXe siècle*** 36(1977), p. 1.
82. *L'espoir du Grand Synode Orthodoxe,* ***Revue Theologique de Louvain*** 1(1977), p. 51-54.
83. *Diaspora, mission et ecclesiologie,* SOP (Service Orthodoxe de Presse), Paris, 15(1977), p. 8-10.
84. *The Romanian Orthodox Church,* ***One World*** 24(1977), p. 14-15.
85. *L'Eglise Orthodoxe Roumaine,* ***Conscience et liberté***, 13(1977), p. 71-78.
86. *L'Eglise en face de l'histoire,* ***Presence Orthodoxe*** (Paris), 37,38,39(1977), p. 40-51.
87. *Our Liturgy is a Missionary,* ***One World*** 29(1977), p. 21.
88. *Identitate şi ecumenism,* ***S.T.*** 30(1978), nr. 9-10 p. 743-747.
89. *Prezenţa şi lucrarea Sfântului Duh în Biserică,* ***O.*** 30(1978), nr. 3, p. 488-496.
90. *Un spirituel roumain, le Père Cleopas,* ***S.O.P.*** 23(1978), 5 p.
91. *Contribuţii ortodoxe la teologia ecumenică de azi,* ***S.T.*** 31(1979), nr. 5-10, p. 357-366.
92. *Ecclesiologia pastorală,* ***S.T.*** 31(1979), nr. 1-4, p. 316-323.

93. *Omagiu Părintelui Dumitru Stăniloae la aniversarea a 75 de ani*, **O.** 30(1978), nr. 4, p. 638-647.
94. *Hommage au Père Dumitru Stăniloae,* ***Contacts*** 31(1979), nr. 105, p. 64-74.
95. *Experiența lumii în teologia ortodoxă actuală*, ***B.O.R.*** 98(1980), nr. 9-10, p. 1007-1010.
96. *The Liturgy after the Liturgy, în* ***Martyria/Mission*** (Geneva: WCC, 1980), p. 66-71.
97. *Pour situer la théologie du Père Stăniloae,* ***Révue de théologie et de philosophie*** 112(1980), p. 133-137.
98. *Rolul și responsabilitatea Ortodoxiei în dialogul ecumenic*, **O.** 32(1980), nr.2, p. 366-377.
99. *La situation religieuse en Roumanie: Un point de vue orthodoxe roumain*, Service de Presse Reforme 181(aprile 1980).
100. *Autre visage de l'Orthodoxie. Église de Roumanie. Son importance historique et culturelle. Ses preoccupations theologiques et pastorales* (Geneva 1981).
101. *Biserica Ortodoxă și mărturia creștină,* ***B.O.R.*** 99(1981), nr .1, p.59-66.
102. *The Creative Vision of Dumitru Stăniloae. An Introduction to his Theological Thought,* ***The Ecumenical Review*** 33(1981), nr. 1, p. 53-59 (retipărit în vol. *Persoană și Comuniune* - editor Ioan I. Ică - Sibiu 1993, p. 74-81; versiunea în lb. greacă în ***Synaxis*** (Atena), 19(1986), p. 33-39).
103. *Doner a la Theologie sa place authentique,* ***Romanian Orthodox Church News*** 11(1981), nr. 4, p. 95-97.

104. *Evolution et originalité de l'Église locale de Roumanie, Église locale et Église universelle* (Études Theologiques I, Les Éditions du Centre Orthodoxe, Chambesy, 1981).
105. *La signification missionaire de l'Eucharistie*, ***S.O.P.*** 62 (nov.1981), p. 15-20.
106. *Ortodoxia este credința Bisericii universale*, ***M.B.*** 31(1981), nr. 11-12, p. 752-754.
107. *Cumpăna teologiei și culturii române,* ***Comuniunea românească*** (Detroit), ianuarie 1980 - aprilie1981, p. 16-21.
108. *Ortodoxia românească: nostalgie și transfigurare. O lecție de sfințenie din Moldova: Părintele Cleopa,* ***Comuniunea românească*** (Detroit), aprilie 1981, p. 16.
109. *Une réflection sur le temoignage de la vie monastique*, ***S.O.P.,*** nr. 39, juin 1979, p. 10-15.
110. *Tabor et Golgotha. On the Path to the Kingdom*, ***I.R.M.,*** vol.69(1980), p. 78-82.
111. *Le temoignage des Églises orthodoxes aujourd'hui*, ***S.O.P.*** 57 (aprilie 1981), p. 17-23.
112. *"Vie împărăția Ta". Note și comentarii pe marginea Conferinței mondiale de Misiune și Evanghelizare de la Melbourne* - Australia, 14-24 mai 1981, ***S.T.*** 33 (1981), p. 130-141.
113. *Theologia in its proper place,* ***Romanian Orthodox Church News*** 11 (1981), nr. 4, p. 91-93.
114. *Eucharistie et Evanghelisation, Lettre mensuelle sur l'evanghelisation* (COE, Geneve), nr. 3-4(1981), p. 2-6.

115. *Ortodoxia, pentru ce o păstrăm?*, ***Biserica Românească*** (Milano), ianuarie-martie 1981, p. 5-7.

116. *Biserica şi Liturghia*, ***O.*** 34(1982), nr. 4, p. 481-491.

117. *Mărturia creştină în Biserica Ortodoxă: aspecte, posibilităţi şi perspective actuale*, ***G.B.*** 41(1982), p. 70-109.

118. *Ortodoxia românească în comunitatea ecumenică*, ***M.B.*** 32(1982), p. 170-173.

119. *Ecclesial Unity in the Ecumenical Movement: Theology and Expectations*, ***The Greek Orthodox Theological Review***, 26(1981), p. 314-324.

120. *Le concile orthodoxe et son contexte oecumenique*, ***Episkepsis***, 246(1981), p. 8-14.

121. *Unité des chretiens et mission de l'Eglise*, ***Spiritus*** (Paris), 88(1982), p. 293-300.

122. *Reflecţii şi consideraţii asupra activităţii Facultăţii şi Institutului de Teologie din Bucureşti*, ***S.T.***, 1-2(1982), p. 10-21.

123. *Celebrating Life in the Liturgy, în vol.: Jesus Christ - The Life of the World*, Geneva: WCC Publications 1982, p. 85-88.

124. *L'Unité de l'Église et le renouveau de la communauté humaine*, ***Istina*** 27(1982), 1, p. 24-32.

125. *Cine sunt creştinii în lume?*, ***Mărturia Ortodoxă*** (Haga), 1(1982), nr.1, p. 29-30; 92-95.

126. *"Liurghia după Liturghie". Descrierea noţiunii şi programului în* ***Acting in Faith. The WCC since 1975,*** editor Leon Howell, WCC Publications, 1982.

127. *Les Femmes sont les collones de l'Église*, ***La Vie Protestante***, 22 ianuarie 1982, p. 1-3.

128. *Pastoraţie şi pietate liturgică*, ***Telegraful Român*** (Sibiu), 1982, nr.20, p. 21-22.

129. *Le Conseil Oecumenique des Églises. L'engagement des Églises orthodoxes*, ***Lumière et Vie*** (Lyon), 162(1983), p. 59-68.

130. *Integritatea Bisericii Ortodoxe Române*, ***Mărturia Ortodoxă*** 2(1983), nr. 5, p. 51-60; şi în Romanian Communion, 11(1983), nr. 23-24, p.15-25.

131. *People of God*, ***Calendarul Ortodox Credinţa*** (Detroit), 1983, p. 101-102.

132. *Eschatologie* în ***Oekumene - Lexikon***, Verlag Otto Lembek - Josef Knecht, Frankfurt am Main 1983, p. 342-344.

133. *Dimensiunea hristologică a iconomiei mântuirii*, ***O.*** 35(1983), p. 236-244.

134. *Iisus Hristos într-o viziune cosmică*, ***M.B.*** 33(1983), p. 288-293.

135. *Ortodoxia şi mişcarea ecumenică*, ***M.B.*** 33(1983), p. 503-508.

136. *Spiritualitate şi morală*, ***B.O.R.*** 101(1983), nr. 9-10, p. 674-678.

137. *Starea de rugăciune*, ***O.*** 35(1983), p. 528-532.

138. *Învăţătura ortodoxă despre viaţa viitoare*, ***O.*** 36(1984), p. 9-28.

139. *Théologie de la mission: themes actuels, questions a approfondir*, ***S.O.P.*** 85 (februarie 1984), p. 17-21.

140. *La Théologie Ortodoxe aujourd'hui en Roumanie. La Theologie dans l'Église et dans*

le Monde, (Les Études Theologiques de Chambesy, 4) Chambesy - Genève, 1984, p. 167-175.

141. *Reflections on Mission Theology and Methodology,* ***International Review of Mission***, 73(1984), nr. 289, p. 66-72.

142. *L'Orthodoxie: entre Tradition et Vie, In Necessaris Unitas. Melanges offerts a Jean Louis Leuba*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1984, p. 35-43.

143. *Un solo corpo in Cristo. La testimonianza comune dei cristiani,* ***L'Osservatore Romano***, 19 ian.1984, p. 5.

144. *Unitate - nume divin,* ***Romanian Communion*** 12(1984), nr. 25-26, p. 12.

145. *L'Orthodoxie à l'est de l'Europe, Églises en Europe de l'Est.* Dossier publié par l'EPER, Juillet 1984, p. 6-9.

146. *La Résurrection. Bonne Nouvelle et témoignage,* in "Lettere mensuelle sur l'Évangélisation" (COE), avril 1984, p. 1-5.

147. *Despre Biserica Ortodoxă locală,* ***Credința. Calendar*** 1984 (Detroit), p. 95-97.

148. *La reception du BEM. Une orientation theologique orthodoxe, Bapteme, Eucharistie et Ministere. Une etape decisive vers l'unité chretienne?,* Université de Geneve, 1984, p.70.

149. *Interpretarea teologiei patristice,* ***S.T.*** 27 (1985), nr.5-6, p. 347-355.

150. *Receptarea convergențelor în credință rezultate din dialogul ecumenic,* ***S.T.*** 37(1985), nr. 1-2, p. 127-134.

151. *Misiunea Bisericii la națiuni,* ***Telegraful Român*** (1985), nr.19-20, p. 3.

152. *Plinătatea trupului - Biserica,* ***Telegraful Român,*** nr. 33-34, 1985.

153. *La Teologia Ortodossa Romena,* ***Biserica Românească*** (Milano), 37 (1985), p. 19-24.

154. *Taina mântuirii în Hristos,* ***Telegraful Român*** (serie de articole), 34-48 (1985) 1-2 (1986).

155. *Cetatea în Biserică,* ***Telegraful Român*** 37-40 (1986).

156. *La „reception" des resultats des dialogues,* ***Études Theologiques*** nr. 5, Chambesy 1986, p. 286-293.

157. *Translation of the Bible and Communications of Faith Today. Translations of the Holy Scripture in the Orthodox Church,* Thessaloniky 1986, p. 123-130.

158. *Metoda teologică în dogmatica ortodoxă,* ***O.*** 38(1986), nr. 4, p. 23-31.

159. *Centenarul autocefaliei,* ***Îndrumător bisericesc,*** 1986, Alba Iulia, p. 99-101.

160. *Dr. W.A.Visser't Hooft* (1900-1985), ***O.*** 28(1986), nr. 3, p. 154-160.

161. *L'Orthodoxie et le Mouvement Oecumenique. Contribution orthodoxe au domaine de la mission,* ***Études Theologiques*** nr. 6, Éditions du Centre Orthodoxe de Chambesy, 1986, p. 201-215.

162. *Patriarhul Justin al Bisericii Ortodoxe Române,* ***B.O.R.,*** (1986), nr. 7-8, p. 13-15.

163. *Transfigurarea umanului și a creației în credința și cultul icoanelor,* ***Telegraful Român*** 9-12(1987).

164. *Unity and Mission. From the Perspective of the Local Church. An Orthodox*

view, ***The Ecumenical Review*** 39 (1987), nr. 3, p. 265-270.

165. *The Eastern Orthodox in the Ecumenical Movement*, ***The Ecumenical Review*** 38(1986), nr. 2, p. 216-227.

166. *Symbolic Values in the Contemporary Experience of Orthodoxy*, ***International Review of Mission*** 75(1986), nr. 299, p. 270-278.

167. *Ortodoxia şi Mişcarea ecumenică. Speranţe şi dificultăţi*, ***Telegraful Român,*** 1-15 martie 1986.

168. *Teologie şi cultură*, ***Telegraful Român,*** nr. 43-44, 45-46/1986.

169. *Lumea care va să vină. Împărăţia lui Dumnezeu*, ***Telegraful Român,*** nr. 5-6, 7-8, 1987.

170. *Mari teologi români: Ioan Coman*, ***O.*** 39(1987), nr. 1, p. 157-160.

171. *Taina mântuirii în Hristos*, ***Îndrumător bisericesc,*** Bucureşti: Editura Arhiepiscopiei, 1987, p. 35-58.

172. *Mission and Secularization*, ***International Review of Mission*** 77(1988), nr. 305, p. 117-130.

173. *Faith and Worship*, ***One world*** (Geneva), decembrie 1988, retipărit în ***Ecumenical Trends*** 18 (1989), nr. 2, p. 25-27.

174. *Cuvântul lui Dumnezeu în limba română*, în ***Dacoromania*** (Freiburg-Munchen), 7 (1988), p. 45-57.

175. *Un mare teolog ortodox, intelectual român şi gânditor ecumenic: Părintele Ioan Coman (1902-1987)*, ***O.*** 40(1988), nr. 1, p. 144-148.

176. *Preoţia în perspectivă ecumenică*, ***Îndrumător bisericesc,*** Timişoara, Editura Mitropoliei, 1988, p. 81-85.

177. *Consiliul Ecumenic al Bisericilor (1948-1988)*, ***Telegraful Român,*** nr. 47-48, 1988.

178. *Ogni Giorno è Pentecoste*, ***La Parola*** (Società Biblica in Italia, Roma), 5 (1990), nr. 1, p. 1.

179. *Cealaltă înfometare*, ***B.O.R.***, 108 (1990), nr. 1, p. 49-52.

180. *Pentru o teologie critică şi creatoare*, ***Vestitorul Ortodoxiei*** (V.O.) (Bucureşti), 1990, nr. 9-10.

181. *Educaţia religioasă şi importanţa ei - astăzi*, ***V.O.R.***, (1990), nr. 17-18, p. 4-6.

182. *Încrederea în poporul Bisericii*, ***V.O.,*** (1990), nr. 19-20, p. 1-2.

183. *Ecumenism - responsabilitatea ortodocşilor*, ***V.O.*** 1 (1990).

184. *Semne şi minuni ale iubirii*, ***B.O.R.,*** 108 (1990), nr. 1-2, p. 80-82.

185. *Teologia română contemporană*, ***S.T.*** 42 (1990), nr. 1, p. 142-143.

186. *Demnitatea omului*, ***S.T.,*** 42 (1990), nr. 2, p. 3-5.

187. *Teologia faţă în faţă cu Biserica de azi*, ***S.T.*** 42(1990), nr. 1-2, p. 3-6.

188. *Spiritualitate pentru timpul nostru*, Geneva: CEB, 1990; reed. în ***S.T.*** 44(1992), nr. 3-4, p. 3-24.

189. *Orthodox Input to the Canberra Theme*, în: ***Come Holy Spirit, Renew the Whole Creation*** (Editor Gennarios Limouris), Holy

Cross Orthodox Press, Brookline, Mass., 1990, p. 20-26.
190. *Teologia şi puntea metafizicii*, **O.** 41(1990), nr. 2, p. 175-180.
191. *Părintele Stăniloae*, **V.O.**, nr.19-20, p. 2.
192. *Convertirea*, **V.O.**, nr. 53-54, 1991.
193. *Renewal in Mission*, ***International Review of Mission*** 80(1991), nr. 317, p. 55-59.
194. *Towards an ecumenical Spirituality*, ***One World*** 169 (1991), p. 13-14.
195. *Creştinismul românesc în Europa de azi*, **B.O.R.** 109(1991), nr. 4-6, p. 40-43.
196. *Le schisme n'a plus de raison*, ***Itineraires*** (Geneva), 6 (1991), p. 18-19.
197. *Istoria nu se opreşte aici*, **V.O.** (1991), nr. 45-46, 15-30 iulie.
198. *Ecumenism in Time*, în ***One Worl,*** nr. 167, iulie 1991.
199. *Persecuţia s-a întors împotriva ei*, **V.O.** (1991), nr. 51-52.
200. *Uniatismul în România*, **B.O.R.** 109 (1991), nr. 1-3, p. 29-32.
201. *Pe eşichierul istoriei (Ste skakiera tes istorias)*, ***Synaxy*** (Atena) 40 (1991), p. 17-22.
202. *Roumanie: une histoire et une esperance qui s'accomplissent*, SOEPI iulie/august 1992, p.13-16 (versiunea engleză: *History and Hope in Romania*, ***One World*** (WCC, Geneva), nr. 177, july, 1992, pp. 6-7.
203. *Portretul Ortodoxiei (He eikona tes Orthodoxies)*, ***Kath'Odon*** (Tesalonic), 1(1992), p. 27-30.
204. *Changes in Romania*, ***One World***, iulie 1992, p. 6-7.

205. *A Fresh Breath of Spirituality*, ***The Ecumenical Review*** 44(1992), nr. 4, p. 429-432; retipărit în: ***Orthodox Visions of Ecumenism*** (Editor Gennadios Limouris), Geneva: WCC Publications, 1994, p. 213-216.
206. *Epifania - extinderea lui Dumnezeu pe pământ*, **V.O.,** nr. 63, 1-15 ian. 1992.
207. *Spectrum of Ministry. An Orthodox Perspective*, Ministerial Formation (WCC Geneva), 60(1993), p. 21-28.
208. *La moartea părintelui Stăniloae*, ***Candela*** (Stockholm) 20 (1993), p. 6-11.
209. *Dynamics of Liturgy in Mission*, ***International Review of Mission*** 82(1993), nr. 327, p. 317-325.
210. *El Consejo Ecumenico de las Iglesias y el dialogo teologico con la Iglesia Catolica Romana, Al Servicio de la Unidad...* ***Sociedad de Education Atenas***, Madrid, 1993, p. 281-286.
211. *La moartea Părintelui Stăniloae*, **V.O.,** 15 octombrie 1993, p. 6.
212. *Biserică, Naţiune, Limbă*, **V.O.,** 1993, p. 5 (vezi: ***Învierea***, Timişoara, 1 aprilie 1993, p.1).
213. *Cultura creştină - un comandament misionar actual*, în "Persoană şi Comuniune". Prinos de cinstire Părintelui Dumitru Stăniloae (1903-1993), Sibiu, 1993, p. 214-222.
214. *Ecclesiologia ortodoxă* (în lb. greacă), ***Kath'Odon*** 4(1993), p. 25-36.
215. *Ortodoxia*, ***Candela*** 20 (1993), nr. 2-3, p. 2-4.
216. *Challenge to the Orthodox Ecclesiology in the New European Situation*, în

"Construction of a Common European Home" (Editor John S.Pobee), WCC, Geneva, 1993, p. 51-86.

217. *Nueva Evangelizacion y Ecumenismo en la Europa del Este,* ***Renovacion Ecumenica*** (Salamanca), nr. 110-111, 1994, p. 41-47.

218. *Ecclesiologie et sociologie. Le defi de l'Europe post-communiste et l'enseignement social chretien* (Editor Francis Fost), Éditions Universitaires Fribourg, 1994, p. 69-75.

219. *Romania: Orthodox Theological Education from 1948 to the present,* ***The Catholic World,*** vol.237, 1994, p. 17-23.

220. *Le sens de renouveau dans l'Orthodoxie*, în Nikos Nissiotis, "Religion, Philosophy and Sport in Dialogue. In memoriam", Atena, 1994, p. 183-191.

221. *Episcopul, Biserica , poporul,* ***Îndrumător pastoral*** 1994 (Slobozia), 1994, p. 82-88.

222. *Venite, adoremus*!, ***Candela*** 21(1994), nr. 4, p. 5-7.

223. *Întoarcerea la Dumnezeu. Tema mileniului al III-lea creştin,* ***V.O.*** (1994), nr.122, septembrie, p.1.

224. *Un eveniment de ediţie: Biblia comentată (de Arhiep. Bartolomeu Anania),* ***Renaşterea,*** (Cluj), nr. 1, ian. 1944.

225. *Starea de rugăciune,* ***Martyria,*** nr. 8, iulie, 1994.

226. *Reconstruirea ecumenismului local în România,* în ***V.O.,*** nr. 143-144, 1995.

227. *Imperativul unităţii tuturor creştinilor. Unitatea văzută a Bisericii universale,* ***V.O.***, 16-30 iunie 1995.

228. *Exigenţele şi speranţele ecumenismului,* ***V.O.***, iulie 1995.

229. *Unitatea Bisericii - tema misiunii creştine de azi,* ***V.O.,*** nr.140, august 1995.

230. *Sinteză ortodoxă a teologiei dogmatice,* ***R.T.*** 5[77](1995) nr. 3, p. 3-22.

231. *Troisieme millenaire: une rencontre pan-chretienne s'impose,* ***Choisir*** (Geneva), 429 (1995), p. 17-24.

232. *New Typology for Gospel and Culture Syntax,* ***International Review of Mission*** 84 (1995), nr. 334, p. 273-283.

233. *Building up the Church: A Demanding task*, în "Theology, Ministry and Renewal of God's People" (Editor John Pobee), Geneva: WCC Publications, 1996, p. 26-32.

234. *Steaua Magilor. Memoria Întrupării lui Hristos,* ***Candela*** 23 (1996), nr. 3-4, p. 3-4.

235. *Despre metodica predării religiei,* ***Chemarea Credinţei*** (1995), nr. 29-30.

236. *The Everyday Encounter between Gospel and Culture*, în "Ortodoxy and Cultures" (Editor Ioan Sauca), Geneva: WCC Publications 1996.

237. *Proclaiming Christ Today, Orthodox-Evangelical Consultation* (Alexandria, 1995), Geneva: WCC Publications, 1996, p. 16-29.

238. *Theology for Theology or Theology for Unity, Renewal and Mission?,* Teologie, Slujire, Ecumenism (extras din ***R.T.***, 6[78](1996), nr. 3-4, p. 184-192.

239. *Taina lui Hristos Pascal,* ***Telegraful Român,*** nr. 13-16, 1996.

240. *Time to Unfold Orthodox Theology. Problems and Resources in Contemporary*

Trends, Ministerial Formation (WCC Geneva), 73(1996), p. 16-23.

241. *Credința personală și practica slujbelor,* ***Iisus Biruitorul*** (Sibiu), iulie 1996.

242. *Lectio Divina,* ***Iisus Biruitorul***, august 1996.

243. *Spovedania: a redeschide poarta spre Dumnezeu,* ***Iisus Biruitorul,*** septembrie 1996.

244. *Unde este Iisus istoric?,* ***Iisus Biruitorul,*** octombrie 1996.

245. *Biserica ortodoxă și cultura politică,* ***Iisus Biruitorul***, noiembrie 1996.

246. *Neu-Evangelisierung Europas. Orthodox Anfragen,* ***Una Sancta*** 52(1997), nr. 2, p. 99-107.

247. *Dumnezeu nu închide cerul nimănui,* ***Iisus Biruitorul***, ianuarie 1997.

248. *Teologia și Biserica,* ***Iisus Biruitorul,*** mai 1997.

249. *Postmodernism: An Emerging Mission Issue,* ***International Review of Mission*** 86 (1997), nr. 343, p. 417-423.

250. *Via Stăniloae în teologia română,* ***V.O.,*** 1-15 septembrie 1997.

251. *Christians and Europe. An Orthodox reflections,* ***Epworth Review*** 25 (1998), nr. 1, p. 62-67.

252. *"Martyrium", Lexicon Missions-Theologischer Grundbergriffe*, Karl Muller-Theo Sundmeier ed., Dietrich Reimer Verlag, Berlin 1987, p. 267-270 (versiune în lb.engleză în: "Dictionary of Mission", Orbis Book, Maryknoll, N.Y., 1997, p. 292-295.

253. *Dinamica Învierii în istoria și misiunea Bisericii,* în vol.: "Ortodoxia și unirea tuturor"

(în lb. greacă), Ed. Mănăstirii Koutloumous, Karyes, Mount Athos, 1997, p. 119-125.

254. *Biserica - Una Sancta, în lumina Tradiției ortodoxe,* ***R.T.*** 7(1997), nr. 3, p. 3-68.

255. *Ce sentiment inspiră jubileul creștinismului, anul 2000?,* ***V.O.,*** nr. 195, 1-15 ianuarie 1997, p. 5.

256. *Ce este misiunea?,* ***Iisus Biruitorul,*** 8 (1997), septembrie, p. 8.

257. *„Dar voi cine ziceți că sunt Eu?" Experiența contemporană a lui Hristos,* ***Iisus Biruitorul***, noiembrie 1997, p. 8.

258. *Mărturisirea de credință în tradiția ortodoxă,* ***O.*** 99(1997), nr. 3-4, p. 3-20.

259. *Discreția în evlavia personală, disciplina în viața parohială,* ***Iisus Biruitorul,*** (Sibiu), noiembrie, 1997.

260. *Prefață la "The Experience of God"* (Dogmatica de D. Stăniloae, traducerea Ioniță Barringer), vol. 2, în iunie 1998.

261. *Regeneration of Christian Mission in Urban Context in Romania,* (Brașov Report 1966), în ***I.R.M.,*** LXXXVI (1976), n°343, pp. 475-481.

262. *The Orthodox Church in Post-Communist Eastern Europe,* ***The Ecumenical Review,*** vol. 50, nr. 2, aprilie 1998, p. 157-163.

263. *Celebrer le Jubilé du Conseil Oecumenique des Églises,* ***La Lettre RECG*** (Geneva), nr. 9, iunie 1998, p. 14-19.

264. *Strategia misionară a Bisericii,* ***Iisus Biruitorul***, nr. 23, 1-7 iunie și nr. 24, 8-15 iunie1998.

265. *Die Orthodoxe Kirche im nachkommunistichen Osteuropa*, ***Junge Kirche*** (Bremen), 6 iulie 1998, p. 335-343.

266. *Identitatea ecclesială ortodoxă în perspectivă ecumenică*, ***Lumină Lină*** (New York), 3(1998), nr. 3, p. 7-21.

267. *Lecție de sfințenie din Moldova - Părintele Cleopa,* ***V.O.***, nr. 221-222, 15 martie 1999.

268. *Modernitate/postmodernitate la creştinismul contemporan. Argumentare istorică,* ***Lumină Lină*** (New York), 4 (1999), nr. 3, p. 13-16;

269. *Experiența modernității în România,* ***Lumină Lină,*** nr. 4, 1999.

270. *Cel ce are urechi de auzit să audă,* ***Credința străbună,*** nr. 10 (2001), p. 1;

271. *Predecesorii. Viziunea lor ecumenică,* ***Credința străbună,*** nr. 11 (2001), p. 3;

272. *Cuvinte pentru ortodoxie. Lexicul teologiei ortodoxe de azi,* ***Credința străbună,*** nr. 3 (2002), p. 1;

273. *Istoricul teologiei române în învățământul universitar,* ***Credința străbună,*** nr. 4 (2002), p. 3;

274. *Binecuvântările învierii,* ***Credința străbună,*** nr. 5 (2002), p. 3;

275. *Viziunea biblică a Bisericii,* ***Credința străbună,*** nr. 6 (2002), p. 3;

276. *Preotul – „discipolul iubit. Voturile preotului înscrise în hirotonia sa de către episcop,* ***Credința străbună,*** nr. 7 (2002), p. 3;

277. *„Fă să înceteze dezbinarea bisericilor!"*, în ***Credința Ortodoxă,*** nr. 1/2002 (VII), p. 8-13;

278. *Dumnezeu – „mai presus-de-ființă" – Treime – „de-o-ființă și nedespărțită"*, în ***Credința străbună,*** nr. 8/2002 (XII), p. 3.

279. *Trimiterea și venirea Duhului Sfânt peste noi,* în ***Credința Ortodoxă,*** nr. 2/2002 (VII), p. 8-14;

280. *„Lumina care luminează în întuneric și întunericul n-a biruit-o"*, în ***Violență în numele lui Dumnezeu? Un răspuns creştin*** *(Simpozion internațional organizat de Facultatea de Teologie din Alba Iulia),* ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2002, p. 55-61.

Referințe biografice și bibliografice

Tineri teologi români în străinătate, ***B.O.R.,*** 81(1963), nr. 7-8, p. 717-723.

Romanian Orthodox Church News III (1973), nr. 2, p. 12-14.

Ortodoxia, 23(1971), nr.3, p. 345-347.

Sobornost 5 (1972), p. 333-334.

De la theologie orthodoxe roumaine. Bucharest: Éditions de l'Institute Biblique, 1974, p. 260-261, 272-284.

Studii Teologice 34 (1982), nr. 1-2, p.111-113.

Ronald G. Roberson, *Contemporary Romanian Orthodox Ecclesiology. The Contribution of Dumitru Stăniloae and Younger Colleagues.* Pontificium Institutum Orientale, Roma, 1988 (vezi cap.: „The Reception of Dumitru Stăniloae's ecclesiology", care cuprinde o secție despre Părintele Profesor Ion Bria, inclusiv bibliografia).

Pr. Prof. Univ. Acad. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București: Univers Enciclopedic, 1996, p. 62-64.

Leon Howel (editor), *Action in Faith. The World Council of Churches since 1975.* WCC Publications, Geneva, 1982; Ch. Orthodox Involement, pp. 25-26.

Abrevieri (reviste şi edituri):

IRM - International Review of Mission (Geneva)

S.T. - Studii Teologice (Bucureşti)

O. - Ortodoxia (Bucureşti)

EIBMBOR - Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

G.B. - Glasul Bisericii (Bucureşti)

BOR - Biserica Ortodoxă Română(Bucureşti)

MO - Mitropolia Olteniei (Craiova)

CEB - Consiliul Ecumenic al Bisericilor

V.O. - Vestitorul Ortodoxiei

M.B. - Mitropolia Banatului (Timişoara)

MMS - Mitropolia Moldovei şi Sucevei(Iaşi)

RT - Revista Teologică (Sibiu)

SOP - Service Orthodoxe de Presse (Paris)

3. CUVINTE
despre părintele profesor Ion BRIA

Cuvântul părintelui profesor Dumitru Stăniloae

"Echilibrul între alte tensiuni ale Ortodoxiei, născute sau accentuate în timpul din urmă în faţa complexelor probleme ce i le pune relaţia cu lumea de azi, îl caută şi în parte îl află cu moderaţie, dar şi cu o remarcabilă capacitate de sesizare şi îmbinare a nuanţelor, ca rod al unei gândiri mature, Părintele Profesor Ion Bria în partea a treia a cărţii dedicată „vieţii" de azi a Ortodoxiei, în înţelesul amplu al ei. Prin aceasta, P.C. Sa a pus în evidenţă modul în care Ortodoxia îşi descoperă sau îşi vădeşte actualitatea pentru lumea de azi. Unele aspecte ale Ortodoxiei, care păreau la începutul timpului nostru „la o analiză superficială" ca imobile, ca incapabile să răspundă cerinţelor lumii de azi, se redescoperă - după remarca folositoare a părintelui Ion Bria - ca nişte „realităţi profunde" cu o importantă „semnificaţie spirituală" pentru omenirea contemporană: „L'ascetisme reprend soudain sa place, afin de montrer l'horreur d'une vie abimée dans la consommation et la possesion. L'ascèse redevient une discipline d'affirmer le salut du monde et de contracarrer la destruction de la nature" (p.190).

Experienţa vieţii în Dumnezeu este în acelaşi timp „personală şi eclezială", cea personală trăindu-se în rugăciunea lui Iisus şi în responsabilităţile multiple faţă de oameni, cea eclezială în Liturghie. Venirea Sfântului Duh în Liturghie face din aceasta o sărbătoare a comuniunii cu Dumnezeu şi cu cei împreună credincioşi, o trăire anticipată a bucuriei eshatologice.

Dar Ortodoxia trăieşte cu aceeaşi intensitate crucea ca asceză şi ca putere spirituală de desăvârşire personală şi de înlăturare a piedicilor ce stau în calea comuniunii (p.201).

Preocupat de fenomenul contemporan că un mare număr de oameni, cu toate că vor să rămână fideli Bisericii, şi-au slăbit obişnuinţa de a se aduna regulat la Liturghie, părintele Ion Bria socoteşte că Biserica păstrând Liturghia, trebuie să găsească modul de a prelungi duhul Liturghiei în viaţa largă a credincioşilor şi în responsabilităţile lor familiale şi sociale. (La „Liturgie après la Liturgie"): „La spiritualité de demain sera une spiritualité de type charismatique qui engagera la personalité du chrétien en face de Dieu, mais qui cherchera aussi a integrer le monde dans un context personnel et social comme une nouvelle realité" (p. 202-203).

În faţa Statelor de azi care nu se mai consideră obligate să susţină Biserica prin mijloace lumeşti, precum şi în situaţia actuală când în multe părţi un popor sau altul nu mai aparţine unei singure Biserici şi deci o Biserică sau alta nu mai deţine în exclusivitate rolul de a crea şi susţine un popor sau altul într-o unitate spirituală şi culturală, Părintele I. Bria nu socoteşte că Bisericile trebuie să se retragă cu totul într-un plan dincolo de orice putinţă de influenţare spirituală şi culturală a popoarelor, ci că Bisericile de pe teritoriul unui popor sau altul trebuie să se apropie între ele pentru a contribui la menţinerea unei anumite unităţi culturale în duhul unei spiritualităţi în oarecare măsură unitare a respectivului popor. Dar aceasta o pot face numai dacă pun accentul mai puţin pe aspectele lor exterioare polemice, făcând transparent fondul lor mistic, care prin firea lui este destul de comun. Situaţia aceasta nouă în care încep să se afle tot mai mult

Bisericile, e astfel un factor de impulsionare a spiritului ecumenic între Biserici: „L'aspect exterieur de l'Église, ses structures institutionnelles et canoniques, quelque necessaires qu'elles soient, doivent rester transparentes pour laisser voir la realité mystique et invisible de l'Église" (p. 239).

Dar cum părintele Ion Bria insistă asupra rolului pe care-l are Liturghia ca mediu de supremă trăire comunitară în Dumnezeu şi deci de iradiere în viaţa dinafară, precum şi în general asupra intensităţii şi profunditătii deosebit de accentuate a trăirii în Dumnezeu în cadrul Ortodoxiei, se poate spune că în concepţia P. C. Sale realitatea mistică a lui Dumnezeu are cea mai mare transparenţă în Ortodoxie şi ea e deci cea mai capabilă să facă pe Dumnezeu iradiant în lume ca factor de restaurare şi susţinere a comuniunii între creştini şi în general între oameni, într-o lume tot mai ameninţată azi cu sfâşierea de pasiunile individualiste, sau de pericolele opririi lor prin tentative de a instaura între oameni o unitate silnică ce-i reduce la starea de mase lipsite de libertate.

Tensiunile care sunt impuse Ortodoxiei de lumea cu atâtea tendinţe noi, complexe şi pasionate, sunt însă cu mult mai multe decât cele enumerate (mai amintim de exemplu tensiunea între caracterul etnic-local şi misiunea universală tot mai mult simţită ca o datorie de către Ortodoxie; deschiderea ecumenică şi necesitatea păstrării identităţii la fel de puternic trăite de ea; acceptarea îmbogăţirii prin noi culturi etnice şi istorice şi neidentificarea cu ele, sau mai bine-zis necesitatea receptării lor ca mijloace mereu noi de exprimare, odată cu necesitatea depăşirii lor; problemele antinomice puse de diaspora etc.). Părintele I. Bria are curajul să le privească pe toate în faţă, făcând din această parte a cărţii o expunere palpabilă,

de mare actualitate. Căci P.C.Sa ne dă prin aceasta un tablou cu mult mai realist, mai complex şi mai dinamic al Ortodoxiei, decât cel al unei odihne fericite a ei într-o armonie în care necesităţile antinomice sunt simplificate, în care totul apare luminos şi uşor de rezolvat. Conştient de adâncimea şi seriozitatea acestor necesităţi antinomice, autorul se fereşte, de aceea, de a oferi soluţii care până la urmă s-ar dovedi ineficace, prezentând aceste tensiuni ca teme de meditaţie în continuare, sau ca teme pentru a căror rezolvare trebuie să mai aşteptăm răspunsurile ce le poate uşura desfăşurarea viitoare a istoriei.

Dar şi în aceasta se remarcă spiritul ponderat al autorului, dar în acelaşi timp viu şi conştient de adâncimea şi complexitatea problemelor, care sunt puse de lumea de azi şi Ortodoxiei, deşi poate nu în forma acutei radicalităţi cu care sunt puse celorlalte unităţi ecclesiale creştine.

(Extras din recenzia scrisă de Prof. D. Stăniloae la cartea: *L'Orthodoxie. Hier, Demain*, par M. A. Costa de Beauregard, Theologue de Foucauld et Père Ion Bria. Éditions Buchet-Chastel, Paris, 1979).

ooo

"Prea Fericitul Patriarh Justinian a restabilit echilibrul acestei cumpene, preocupându-se în acelaşi timp de comunitatea umană, indisolubil legată de Dumnezeu în Biserică. Întrucât pentru aceasta era necesară o anumită insistenţă în reîmprospătarea preocupării de fiii Bisericii şi de lume, cam neglijate înainte, s-a putut naşte impresia că Prea Fericitul Patriarh Justinian şi teologia ortodoxă română s-au preocupat în acest timp mai mult de problemele lumii. Dar interesul pentru lume a fost mereu întemeiat pe

credinţa în Dumnezeu, ceea ce nu s-a întâmplat în preocuparea creştinismului occidental, în ultimul deceniu. De aceea creştinul din Occident care mai vrea să citească teologie adevărată şi să aibă o interpretare a lumii în spirit creştin şi să întemeieze slujirea creştină a lumii pe învăţătura creştină, se îndreaptă adeseori spre scrisul teologic ortodox.

Nu e mai puţin adevărat că pastoraţia şi teologia ortodoxă au primit viaţa nouă din preocuparea cu credincioşii şi cu lumea. Însăşi înţelegerea lui Dumnezeu, a întrupării Fiului lui Dumnezeu, a operei Lui de mântuire în general, au devenit mai vii, mai largi, mai profunde prin aprofundarea şi înţelegerea omului concret şi a lumii, a sensului lor, a destinaţiei lor, a mişcării lor spre ţinte superioare de dreptate şi frăţietate.

Eshatologicul n-a mai fost considerat ca o categorie care ne aşteaptă pasiv şi străin, la sfârşit, ci a fost văzut ca o forţă care lucrează încă în cursul istoriei, conducând-o spre perfecţiunea lui, dându-i un sens.

Toţi teologii ortodocşi români - într-un fel sau altul - şi-au adus contribuţia la apropierea teologiei de viaţă, la această deschidere a ei spre năzuinţele contemporane spre pace, spre dreptate, spre frăţietate ale omenirii (Pr. Prof. I. Coman, Pr. Prof. D. Stăniloae, Pr. Prof. Liviu Stan, ***Diac. Asist. I. Bria***, Diac. Prof. O. Bucevschi, Pr. Prof. I. Belu, Pr. Prof. Gr. Marcu, Pr. Prof. C. Sârbu, Prof. C. Pavel), ca să nu mai vorbim de importanta contribuţie a ierarhilor, din care amintim îndeosebi pe cea a I.P.S. Mitropolitul Iustin al Moldovei şi a I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

Teologia ortodoxă română a dat o accentuată atenţie problemelor ecumenice şi o va face şi de aici înainte, pentru a arăta calea adevărată pe care are să se

îndrepte mişcarea ecumenică în străduinţa ei spre unirea Bisericilor. Teologia ortodoxă română a urmărit şi în trecut cu interes problematica teologică a celorlalte Biserici şi a folosit ceea ce era pozitiv în gândirea şi în rezultatele ei.

O expunere sintetică a raportului teologic al Bisericii noastre cu celelalte Biserici a oferit ***Diac. Asist. Ion Bria*** în lucrarea: „Aspectul Dogmatic al Unirii Bisericilor".

Biserica Ortodoxă Română şi-a clarificat poziţii cumpănite faţă de toate celelalte Biserici.

Teologia noastră are misiunea să arate în forme mai adaptate Occidentului superioritatea credinţei apostolice păstrată în Orient, ceea ce a făcut în parte şi până acum, atrăgând atenţia specială a multor personalităţi ecumenice din Occident asupra rolului special pe care-l poate avea ortodoxia românească în ecumenism.

(Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică în Biserica Ortodoxă Română în trecut şi azi*, în ***O.*** 33(1971), nr. 3, p. 364)

Pagini de corespondenţă

Bucureşti, 22 decembrie 1977

Iubite Părinte Bria,

Am admirat paginile de filocalie contemporană haghiografică scrise despre Părintele Cleopa.*)

Sunt convins că numai Frăţia Ta ai putea realiza o sinteză a scrisului meu teologic, complexă şi subtilă, care să fie o nouă creaţie în teologia românească şi poate (dacă ar fi scrisă într-o limbă de circulaţie) în teologia ortodoxă în general.

Pr. Prof. D. Stăniloae

*) E vorba de articolul: „*O lecţie de sfinţenie din Moldova: Părintele Cleopa*", publicat în ***Comunitatea Românească*** (Detroit), nr. 16, aprilie 1981 şi în ***Vestitorul Ortodoxiei***, nr. 221-222, 15 martie 1999. Versiunea franceză fusese publicată în *S.O.P.* (Service Orthodoxe de Presse), Paris, nr. 24, Janvier 1978, 12-15.

București, 10 iunie 1978

Iubite Părinte Bria,

Am citit articolul pe care l-ai scris despre mine pentru CONTACTS *

E un contur spiritual veridic al modestei mele activități și persoane. L-am trimis la Frăția ta prin Relațiile externe ale Patriarhiei Române. Dacă nu sosește cumva, folosește textul francez pe care spui că l-ai și trimis la Clement...

Cred că numai Frăția ta ai fi în măsură să creezi o operă - dezvoltând personal - despre începuturile teologiei românești cu profil propriu puse de mine.

Te îmbrățișez cu drag,

Pr. D. Stăniloae

P. S. Uitasem să-ți mulțumesc pentru eseul scris cu atâta iubire despre mine... Te rog transmite mulțumiri lui Clement despre gândul aniversării. În România nu se gândește nimeni la aceasta. Omagii Stimatei Doamne și succese copilului. Când vii în țară, voiesc numaidecât să te văd. D. Stăniloae.

*) Articol omagial: „Hommage au Père Dumitru Stăniloae pour son soixante-quinzieme anniversaire", ***Contacts*** (Paris), XXXI (1979), no.105, p. 64-74

București, 30 decembrie 1978

Iubite Părinte Bria,

Recitind articolul Frăției tale despre smerita mea activitate teologică, în formă tipărită, frumusețea și bogăția lui de idei mi-au strălucit în și mai multă lumină. Nu știu ce să admir mai mult în el: justețea sistematizărilor aspectelor scrisului meu, sau poezia expresiei prin care caracterizezi acest scris; redarea conținutului acestui scris într-un mod în care mă recunosc și aportul de gândire personală în interpretarea lui; nivelul serios teologic la care se desfășoară și vibrația unei simțiri de caldă iubire personală...

Socotesc că ești singurul în stare să faci o interpretare de nivel a scrisului meu, căci ești singurul care gândești personal, creator, singurul teolog român din generațiile de după mine, frământat de probleme și cu resurse de exprimare nouă, subtilă, poetică. Poate că dacă ai întreprinde o astfel de lucrare mai extinsă, care ar vrea să fie și o ducere mai departe a gândirii teologice românești - ai face un mare serviciu operei de-a face cunoscut spiritul creator al Ortodoxiei românești.

Anca Manolache mi-a vorbit și ea cu entuziasm de articolul Fr.Tale.

Pr. D. Stăniloae

București, 6 februarie 1979

Iubite Părinte Bria,

Ți-am mai scris, îndată după Crăciun, ca să-ți mulțumesc pentru articolul omagial * scris cu atâta căldură și pătrundere despre viața și gândirea mea teologică. Dar întrucât prietenul Nesser mi-a spus că nu-l primiseși când a plecat el de acolo, îți scriu din nou, repetând mulțumirile mele.

Rămân mereu ferm convins că ești singurul teolog de după mine care gândești viu, original, capabil de alte și alte intuiții și largi și personale sinteze. Fiecare din ceilalți are câte o însușire: hărnicie, logică, simțire. Frăția Ta le ai pe toate. Ai întreaga complexitate a unui teolog.

Îmi permit să te îndemn din nou să folosești acest multiplu dar cu toată responsabilitatea pentru el, dând niște sinteze mai ample dar și scriind cât mai mult. Căci ai și o mare fecunditate, prin gândirea ce fierbe continuu în D-ta.

Cred că D-ta ai fi în stare să faci și o sinteză amplă despre teologia mea, pe care nu văd care altul dintre colegii români ar putea-o face. Poate dacă ai vorbi cu O. Clement, el ar putea face rost și de publicarea ei în franceză.

Desigur, că acesta ar fi un prilej pentru a aduce propria D-tale contribuție originală, pentru a duce mai departe teologia românească.... Nu lăsa să treacă anii fără să dai teologiei române ceea ce așteaptă de la D-ta. Omagii stimatei Doamne. Binecuvântări copilului.

Pr. D. Stăniloae

*) E vorba de articolul: *„Omagiu Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae la aniversarea a 75 de ani de viață"*, în ***Ortodoxia***, XXX (1978), nr. 4, p. 638-647. Versiunea originală în limba franceză, publicată în ***Contacts*** (Paris), 31(1979), n°105, p. 64-74.

București, 21 iulie 1979

Iubite Părinte Bria,

Am primit scrisoarea Frăției Tale în legătură cu „Seminarul despre Teologia ortodoxă română". *) Admir continuu spiritul Frăției Tale de inițiative organizatorice creatoare și de capacitatea de-a le duce la îndeplinire. De asemenea sunt mișcat de dovezile de afecțiune și prețuire ce le arăți continuu modestei mele lucrări în ogorul teologiei românești.

Am văzut și adresa către autoritatea bisericească împreună cu schița de proiect a Seminarului. Sunt curios să văd răspunsul. Lunga mea experiență mă face să mă îndoiesc de un răspuns pozitiv dat fiind că se vor gândi că e în cauză și persoana mea...

Socotesc însă mai ușor realizabil proiectul unui volum publicat la Geneva într-o limbă străină. Cel mai sigur de reușită și în forma calitativă cea mai impunătoare ar fi dacă l-ai scrie singur. Ai dovedit prin volumul scris în colaborare cu cei doi francezi că poți să întreprinzi cu succes o astfel de lucrare. **)

Dacă ar fi să se apeleze și la alți colaboratori, m-aș gândi la Olivier Clement, la Nellas, Allchin, care mai știu câte ceva despre teologia mea; iar dintre români Ciobotea, care a făcut o teză de doctorat la Strassbourg de înaltă gândire și spiritualitate. Nu știu dacă H. Scherer, Neeser și Francis Gerber de la Neuchatel ar putea da ceva de nivel corespunzător. M-aș gândi și la alți teologi de renume, ca Nissiotis, Yannaras, Meyendorff, Schemann, Bobrinskoy, Potter, dar ei nu cunosc nimic din textele românești. Ar fi fost necesar

pentru o astfel de colaborare unele traduceri prealabile din scrisul meu.

Poate că aş scrie şi eu un eseu despre: "Caracterele sau accentele teologiei şi spiritualităţii româneşti"...

Omagii Stimatei Doamne şi succese copilului. Te îmbrăţişez,

Pr. Prof. D. Stăniloae

*) Proiectul cu privire la organizarea unui Seminar ecumenic despre Ortodoxia Română (SEDOR), propus în numele Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a fost trimis Patriarhului Justin în două reprize: iulie 1979 şi ianuarie 1980. Seminarul nu s-a ţinut din cauza că proiectul trebuia să obţină acordul prealabil al Institutului Teologic din Bucureşti

**) *L'Orthodoxie. Hier. Demain* (în colaborare cu M. A. Costa de Beauregard şi Theologue de Foucauld), Paris, Buchet/Chastel, 1979. Prefaţa de Mitropolitul Emilianos Timiadis, Geneva.

Bucureşti, 1 Sept 1980

Iubite Părinte Bria,

Am primit articolul Frăţiei Tale publicat în *Révue de Théologie et de Philosophie* *, cuprinzând analiza ideilor din „La dynamique du monde dans l'Église". Îţi mulţumesc pentru dragostea ce mi-o arăţi şi în acest studiu. D-ta ai darul de a interpreta creator şi deci în mod personal modesta mea contribuţie la teologia românească. Aceasta îmi produce cea mai mare bucurie. O simplă înşirare de citate din studiile mele ar bate pasul pe loc, sau chiar ar face mort ceea ce e viu în ele. Mă bucur că studiile mele au ajutat la precizarea unei noi personalităţi teologice româneşti.

De aceea, socotesc că n-ar fi o stopare a personalităţii Frăţiei Tale, dacă ţi-ai expune gândurile generate de studiile mele mai pe larg, extinzându-le şi asupra altor teme din ele. Poate că vreo 10 din astfel de studii ale Frăţiei Tale (două le ai deja) ar putea fi publicate acolo, într-o limbă de circulaţie universală....

Te îmbrăţişez,
Pr. D. Stăniloae

*) E vorba de studiul: „Pour situer la théologie du Père Stăniloae", în ***Révue de Théologie et de Philosophie***, n°112 (1980), p. 133-137.

București, 24 iulie 1992

Iubite Părinte Bria,

Mulțumesc pentru textul: „Spațiul metafizic" *) trimis, în care expui în mod concentrat conținutul scrisului meu teologic. Este minunat prin reflexiunile proprii ce le faci asupra acestui conținut și prin fidelitatea cu care rezumi temele lui. Mă bucur că spui că vrei să lărgești expunerea acestor teme. Dar mă voi bucura și mai mult pentru reflexiunile personale ce le vei spori în legătură cu ele. Căci doresc să văd că gândurile mele fecundează gândirea altora, și Frăția Ta ești cel mai înzestrat cu darul de-a face aceasta, ducând mai departe teologia noastră care ar fi necesar să răspundă trebuințelor omenirii contemporane și de mâine... .

N-am de făcut obiecții la cuprinsul studiului Fr.Tale. N-am decât cuvinte de laudă și de mulțumire... .

Cu toată
dragostea în Domnul,

Pr. D. Stăniloae

*) Textul a fost publicat sub titlul: „Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu", în viziunea teologică și spirituală a Părintelui Stăniloae (Cuvânt Înainte de I.P.S. Mitropolit Daniel al Moldovei și Bucovinei), Editura Trinitas, Iași, 1994.

5. A TRIBUTE TO PROF. ION BRIA ON THE OCCASION OF HIS RETIREMENT FROM THE WORLD COUNCIL OF CHURCHES (June 1994)

Dr. Konrad Raiser, secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (din anul 1992):

Îți mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea ta din 20 iunie prin care confirmi retragerea apropiată prin pensionare din personalul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Am intenția să-ți trimit un cuvât de apreciere pe care îl exprim acum ca răspuns la scrisoarea ta.

Prezența ta printre noi aici la Geneva în ultimii 21 de ani a fost unul din cele mai prețioase daruri ale Bisericilor Ortodoxe date vieții Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Dincolo de contribuția specifică pe care ai adus-o în primul rând în Comisia "Misiune si Evanghelizare", apoi ca Director al sub-unității "Înnoire și viață parohială", și în perioada recentă ca Director executiv al Unității 1 ("Unitate și Înnoire"), tu ai devenit pentru mulți dintre noi întruchiparea personală a ceea ce este cel mai bun din contribuția pe care Ortodoxia a adus-o și o va putea să o mai aducă la mișcarea ecumenică în efortul ei pentru unitatea și înnoirea Bisericii.

Ai fost întotdeauna o mărturie foarte credincioasă față de tradiția ortodoxă, dar în același timp mărturia ta a fost așa de transparentă și plină de inspirație încât uneori ne-ai făcut să uităm distanța care încă separă tradițiile noastre una față de alta. Munca ta creatoare de interpretare a Ortodoxiei celor din alte contexte, va continua în mod sigur să existe și va găsi

fără îndoială o continuare. Consiliul Ecumenic al Bisericilor îți datorează mulțumiri profunde, la care adaug gratitudinea mea personală pentru prietenia care s-a dezvoltat între noi.

Întorcându-te în țara ta de origine ca să împărtășești din vasta ta experiență și cunaoștere studenților de la facultățile de teologie, aș vrea să exprim în numele tuturor colegilor și prietenilor din Consiliul Ecumenic al Bisericilor și din mișcarea ecumenică, urările noastre cele mai bune ție și familiei tale. Binecuvântată să fie misiunea ta continuă, ca să fii în stare să păstrezi vie fervoarea ecumenică în Biserica Ortodoxă Română și dincolo de ea.

Geneva, 22 iunie 1994

Konrad R.
Secretar general

Dr. Emilio Castro, fost secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (1985-1992)

Totul a început la Bangkok (1972), după care a urmat munca la Geneva, dar mai ales prietenia, curentul de iubire care a circulat între noi, între soțiile noastre și copiii noștri. Da, am muncit împreună cu pasiune pentru a deschide un dialog misionar autentic cu Bisericile Ortodoxe. Am învățat mult, viața mea s-a îmbogățit grație ție, grație spiritului tău loial față de tradiția ta, dar deschis lumii. Ion, jobul „oficial" s-a terminat. Vocația, misiunea, sprijinul față de Consiliul Ecumenic rămân înaintea noastră. Aici ne vom reîntâlni.

Emilio Castro

ooooo

"Folosesc acest prilej pentru a vă spune cât de mult Comisia de "Misiune si Evanghelizare" ca și întreg Consiliul Ecumenic al Bisericilor, apreciază serviciile și contribuțiile Părintelui Bria. Fiind totdeauna membru credincios al Bisericii sale și fiu loial al României, el a fost în stare să intre în comunitatea pluralistică a personalului de la Geneva și să ne ajute să înțelegem mult mai bine Ortodoxia și contextul în care aceasta dă mărturie. Sunt încredințat și sigur că el a fost în același timp un bun interpret al Consiliului Ecumenic al Bisericilor față de Biserica Română. Merită să fiți mândri de Părintele Bria și noi socotim o onoare să-l avem în personalul nostru".

Emilio Castro, Directorul Comisiei de "Misiune și Evanghelizare"

(Extras din scrisoarea către Episcopul Antonie Ploieșteanul, vicar patriarhal, din 16 iunie 1976)

Dr. Wesley Ariarajah, fost secretar general adjunct al Consiliului Ecumenic

"Ai fost cel mai frecventat şi cel mai credibil „bridge" între Ortodoxie şi Protestantism în timpul anilor de serviciu la Consiliu. Ai devenit într-un fel o parte din această instituţie.

Îţi mulţumesc pentru prietenia personală şi pentru sfaturile drepte pe care mi le-ai dat în aceşti ani. Prezenţa ta în centrul ecumenic a fost o adevărată „Liturghie după Liturghie". Este o prezenţă foarte greu de înlocuit."

Wesley

Mitropolitul John (Zizioulas) de Pergamon, moderatorul Comisiei "Unitate şi Înnoire" (1991-1980).

"În numele Comisiei Unităţii I ("Unitate şi Înnoire") a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, dorim să-ţi trimitem cele mai călduroase salutări şi urări de la Crét-Bérard.

Comisia noastră se întâlneşte acum pentru prima dată fără prezenţa ta, de aceea am vrea să exprimăm aprecierilor şi gratitudinea noastră pentru funcţia ta de Director Executiv al Comisiei timp de mai mulţi ani.

Pentru devotamentul tău faţă de misiunea Comisiei, pentru lunga şi profunda ta experienţă în Mişcarea ecumenică şi pentru calităţile tale personale ca prieten şi colaborator la cauza sfântă a unităţii Bisericii, te rugăm să primeşti mulţumirile noastre călduroase.

Îţi dorim mulţi ani în serviciul continuu al Bisericii şi cauzei ecumenice, plini de binecuvântarea lui Dumnezeu pentru tine personal şi pentru familia ta.

28 ianuarie 1995

Mitropolitul John de Pergamon,
Moderatorul Unităţii I

Episcop Zacharias Mar Theophilus, membru în Comitetul executiv al Consiliului Ecumenic.

Fr. Ion Bria is an outstanding ecumenical leader with a blend of Eastern Spirituality, Christian transparency and human sincerity. His adoration for Christ, love for the Church, care for fellow beings makes him unique. His long untiring, purposeful service to Unit I has enhanced unity among Churches and enriched them with a new spirituality. His contibution to the spiritual formation of persons, organizations and Churches will remembered with gratitudine and appreciation. His cheerful; personal contacts would always lead one to intimacy, joy and peace. His disappearance from the corridors of WCC Office and the Church at large would be a great loss to the ecumenical growth and progress. I record my great appreciation and respect to that great loving person, Father Ion Bria.

16th June 1994

With Blessing.
Bishop Zacharias Mar Theophilus

Cardinal Cassidy, preşedinte al Consiliului Pontifical pentru promovarea unităţii creştine, Vatican

"Este o mare bucurie pentru mine să vă scriu această scrisoare prin care să exprim sinceră gratitudine, în numele meu personal şi în numele Episcopului Duprey şi al personalului Consiliului Pontifical pentru Promovarea Unităţii creştine, pentru minunata colaborare de care ne-am bucurat împreună în timpul anilor cât aţi fost în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

De contribuţia dumneavoastră la căutarea unităţii creştine în cursul acestor ani au beneficiat mulţi din întreaga lume. La terminarea serviciului în Consiliul Ecumenic am dori să vă facem cunoscut cât de mult am apreciat noi talentele şi darurile dumneavoastră, printre care a fost acea consacrare profundă în calitate de preot ortodox faţă de spiritualitate ca dimensiune necesară a unităţii pe care o căutăm.

Viaţa lui Dumnezeu-Sfânta Treime, Tatăl şi Fiul şi Sfântul Duh, să continue să vă întărească, să vă transfigureze şi să vă sfinţească pe voi şi familia voastră.

Edward Idris Cardinal Cassidy
Preşedinte

Vatican, 30 Iunie 1994

Chiara Lubich, fondatoarea mişcării de spiritualitate ecumenică numită *Focolare*, Italia.

Prea iubite prof. Bria,

Vă mulţumesc din inimă pentru scrisoarea dumneavoastră şi pentru caldele consideraţii faţă de mişcarea "focolarilor" şi faţă de responsabilitatea acestei mişcări în plan ecumenic.

Primisem câteva ştiri despre "Întrunirea asupra spiritualităţii", ţinută între 27 aprilie şi 4 mai la Iaşi, de la Consiliul Ecumenic al Bisericilor şi am fost încântată de frumoasele rezultate obţinute. Sunt fericită de a-mi exprima acum, faţă de dumneavoastră care aţi fost iniţiatorul şi principalul animator, felicitările şi întreaga mea bucurie.

Este un succes care premiază preţioasa dumneavoastră slujire la Consiliul Ecumenic al Bisericilor şi angajarea în plan spiritual. Dar recompensa cea mai frumoasă va veni în mod sigur de la Tatăl cel Ceresc, care a promis însutit celui care caută Împărăţia Sa.

Îmi face mare plăcere să mai primesc veşti prin intermediul Luziei şi a comunităţii noastre din Geneva.

Vă mulţumesc pentru rugăciuni. Vă asigur de asemenea, de ale mele pentru dumneavoastră şi pentru întreaga dumneavoastră familie.

Cu cele mai calde urări de bine,

Chiara Lubich

Sierre, 7 iulie 1994

Dr. Mary Tanner, moderator al Comisiei "Credinţă şi Constituţie" a Consiliului Ecumenic.

Am avut o mare plăcere să lucrez cu tine în ultimii ani în contextul noii structuri a Consiliului Ecumenic şi a Unităţii I. comisia "Credinţă şi Constituţie" îţi este recunoscătoare pentru sprijinul pe care l-a primit în munca ei, mai ales în ceea ce priveşte organizarea pentru a cincea Conferinţă Mondială "Credinţă şi Constituţie" (Santiago de Compostela, Spania, august 1993).

Îţi dorim toate binecuvântările cu ocazia pensionării, fiind siguri că vei continua contribuţia ta ecumenică importantă.

Primeşte salutările tuturor membrilor Comisiei "Faith and Order".

Dr. Mary Tanner

Madame Nenevi Seddoh, Église Evangelique du Togo, membru în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic (1991-1998)

Mon premier contact avec le Père Bria a qui je porte une affectueuse admiration remonte a la reunion de la Commission de l'Unité I qui a eu lieu a Evian en Mai 1992. Ce qui m'a frappée chez celui qui allait devenir le Directeur de la dite Unité est sa spontaneité, sa serenité en tante occasion et son humour qui mettent son interlocuteur à l'aise.

Le Père Bria m'a fait decouvrir d'horizons nouveaux dans le domaine de la spiritualité et je lui en suis aujourd'hui très reconnaissante.

J'espère que notre cher Directeur qui va, suivant la formule consacrée, d'une elegance tante administrative, „etre admis a faire valoir ses droits à la retraite", continuera de nous faire beneficier de son experience solide et de ses conseils.

Nenevi Seddoh

Moderator, Revd. Malcom G. Hanson B. A.,

The United Reformed Church, East Midlands Province. Nottingham.

Sunt foarte bucuros să adaug mulţumirile mele personale lui Ion Bria, pentru că ne-a ajutat pe mulţi dintre noi să explorăm şi să apreciem mai mult bogăţiile Bisericii Mondiale. Mai presus de orice, tu ai deschis porţile Bisericii Ortodoxe şi ale spiritualităţii acesteia, şi ai schimbat porţile în punţi ("turned doors into bridges"). Sunt în mod special recunoscător pentru oportunitatea de a fi fost părtaş cu tine la ceea ce a constituit pentru mine experienţa ce mi-a schimbat viaţa, în diverse întâlniri pe care le-am avut în Brazilia, Siria şi Canberra.

Îţi doresc binecuvântare şi bucurie cu ocazia pensionării.

Malcom G. Hanson

Prof. Jacques Nicole, directorul Institutului Ecumenic, Bossey (1991-1993)

Ce responsabilitate importantă şi necesară este aceea de a fi, timp de mai multe decenii, o punte între familiile ortodoxe şi protestante din Consiliul Ecumenic al Bisericilor! Aţi împlinit-o de o manieră magistrală, insistând asupra faptului că această descoperire trebuie să se facă în primul rând la nivelul comunităţilor locale.

Dumnezeu să binecuvânteze vocaţia voastră în serviciul unităţii, în Elveţia, în România!

Jacques Nicole

Jean Stromberg, director al biroului din New York al Consiliului Ecumenic.

"Casa" aceasta nu va fi acelaşi loc cald fără tine în ea. Ai fost totdeauna parte din acea echipă care a făcut din acest loc un alt cămin. Dar am încredere că scopurile noastre comune ne vor aduna din nou împreună pentru mulţi ani în multe părţi ale lumii. Îţi mulţumesc pentru multe lucruri: minunatul sens al umorului care a salvat multe situaţii, apoi felul în care foloseai cuvintele englezeşti, exprimând cu puţine cuvinte multe sensuri, o adevărată *economia* ! La fel şi cu cuvintele franţuzeşti: „café au lit". Mulţumesc pentru toate aceste momente de umor şi pentru tot ceea ce am învăţat de la tine. „Liturghia după Liturghie" a fost cel dintâi concept cu care m-am luptat ca redactor al Revistei de Misiune, care a fost urmat de o mare bogăţie de noţiuni.

Faţa ta a devenit faţa Ortodoxiei şi cred că n-aş fi putut avea o mai bună icoană a acesteia.

Jean Stomberg

Jean Fischer, fost secretar general al Conferinței Bisericilor Europene, Geneva

De câți ani am avut bucuria şi fericirea de a lucra împreună? În cursul acestei lungi perioade, în calitate de colegi în Consiliul ecumenic, schimburile şi conversațiile noastre au fost mereu bogate şi înțelepte. Perioada de tensiune şi de perplexitate cu privire la evenimentele din România, conivența în căutarea celor mai bune acțiuni de realizat, angajamentul fundamental pentru Mişcarea ecumenică şi claritatea misiunii Bisericii, cultura latină şi alte multe afinități ne-au permis să colaborăm în acest Centru ecumenic.

Conferința Bisericilor Europene pe care tu ai slujit-o şi ai ajutat-o îți exprimă gratitudinea şi recunoştința sa pentru cooperarea excelentă de care ea a beneficiat. Vei fi totdeauna binevenit la această conferință, pentru că noi dorim să continuăm colaborarea cu tine.

Jean Fischer

Sora Evangeline, comunitatea de diaconițe de Reuilly, Versailles, France

Mulțumesc lui Dumnezeu pentru omul de credință, de pace şi de convingere care ați fost timp de mai mulți ani în care eu v-am cunoscut în mod particular (sora Evangheline a fost co-moderator al curentului *Spiritualitate* în unitatea I). Ați fost o punte între viața parohială şi viața monastică. Ați fost, de asemenea, o față a Bisericii din România, care ne-a ajutat mereu să avem o speranță pentru ea şi să nu încetăm a o iubi.

Hristos înviat să vă însoțească, pe dumneavoastră şi pe familia dumneavoastră. Să reveniți în Franța. Cu afecțiunea mea respectuoasă şi profundă.

Sora Evangeline

Hans-Reudi Weber, fost director al Institutului Ecumenic din Bossey

Ai fost un pionier în Consiliul Ecumenic al Bisericilor în mai multe direcţii:

- când ai venit la Geneva (aprilie 1973), personalul Consiliului Ecumenic număra numai câţiva reprezentanţi din Bisericile Ortodoxe;
- ai fost printre primii care au venit din Europa Răsăriteană care era atunci încă radical separată de Vest şi adesea aproape uitată de europenii occidentali;
- ai venit să lucrezi în Divizia de "Misiune si Evanghelizare", o arie de studiu care era atunci aproape exclusiv "rezervată" protestanţilor şi catolicilor.

În legătură cu această ultimă funcţie păstrez o preţioasă şi recunoascătare amintire de colaborarea între noi. Ca fost vechi misionar protestant eram de mult nesatisfăcut de anumite metode ("approaches") misionare occidentale protestante şi catolice şi - lucrând în Indonezia cu C.I. Itty din Biserica Ortodoxă Siriană - am ajuns să cunosc lunga şi bogata tradiţie misionară a Bisericilor Ortodoxe.

Ceea ce m-a impresionat în tradiţia misionară ortodoxă este legătura intimă dintre cult şi misiune, acel "rayonnement" misionar al comunităţii liturgice. Ca protestant cunoşteam desigur importanţa traducerii Bibliei şi a propovăduirii biblice pentru vocaţia noastră

misionară, dar în tradiţia ortodoxă am descoperit de asemenea importanţa spiritualităţii mistice.

Prin intermediul conferinţelor şi publicaţiilor pe care le-ai pregătit am învăţat mai mult în acest domeniu şi sper ca aceste contribuţii specifice ortodoxe vor continua să aibă un impact asupra vieţii şi misiunii Consiliului Ecumenic al Bisericilor şi asupra Bisericilor membre.

Pensionarea nu înseamnă absenţă de muncă, ci muncă mai calmă, mai erudită. Pentru aceasta îţi doresc bucurie şi binecuvântarea lui Dumnezeu.

Hans-Ruedi Weber

Marlin van Elderen, editor, *The Ecumenical Review*, publicație oficială a Consiliului Ecumenic

Una din marile binecuvântări ale ecumenismului, în mod special pentru cei ce lucrează în acest centru ecumenic, este marea varietate de colegi de la care poți învăța ceva. Printre cei de la care am avut prilejul de a învăța în timpul ultimilor doisprezece ani, tu stai deasupra lor, nu numai ca unul de la care am învățat despre Ortodoxie în sensul larg şi cel mai bun! Nu numai lucrând cu tine, elaborând cărți şi articole, ci în mod particular din congenialitatea şi colegialitatea ta.

Marlin

Protopresbiter Georges Tsetsis, fost reprezentant al Patriarhiei Ecumenice pe lângă Consiliul Ecumenic

Cuvintele nu sunt suficiente pentru a exprima sentimentele mele în ajunul retragerii tale de la Consiliu.

Totuşi aş vrea să exprim aici cât de mult am apreciat lunga şi fructuoasa noastră colaborare şi parcurgere în Mişcarea Ecumenică. O colaborare fără ezitare şi un pelerinaj comun fără opriri pe calea de reconciliere a Orientului Ortodox cu Occidentul protestant şi catolic.

Momentele acestui urcuş sunt: Valamo, Sofia, Neapolis, San Antonio şi, bineînțeles, Geneva. Cu succese şi eşecuri, dar totdeauna cu o idee constantă. A avansa un pic. Cred că noi am avansat puțin pe acest parcurs, chiar dacă pentru aceasta am lăsat pe solul ortodox câțiva nostalgici.

Mulțumesc pentru prietenia şi disponibilitatea ta.

Père Georges

Fr. Vitalje Borovoy, fost reprezentant al Patriarhiei Moscovei pe lângă Consiliul Ecumenic

Cu respect şi dragoste profundă, sunt fericit să folosesc această ocazie pentru a-ţi spune în puţine cuvinte, cât de mult sunt dator prieteniei cu tine din timpul multor ani de slujire comună în Consiliul Ecumenic al Bisericilor.

Fr. Vitalje

Rev. Dr. George M. Kondothra, fost profesor la Institutul Ecumenic din Bossey.

Consiliul Ecumenic şi Grupul Ortodox vă vor simţi lipsa, deşi prezenţa dumneavoastră în Geneva va fi de mare ajutor în a modela un viitor pentru Mişcarea Ecumenică şi pentru relaţiile dintre Bisericile Ortodoxe şi Consiliu. Vă mulţumesc personal pentru atenţia pastorală dată teologilor tineri şi fără experienţă. A fost o binecuvântare să vă cunosc. Aş dori să mă rog pentru ca să oferiţi mulţi ani o orientare creatoare.

Fr. George

Catolicos Aram I (Keshishian), moderatorul Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (din anul 1991)

Îți mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea ta care mi-a ajuns acum câteva zile. Angajamentul tău față de viața și misunea Consiliului Ecumenic al Bisericilor pe parcursul multor ani va fi totdeauna amintit și apreciat de către toți. Noi toți suntem membrii aceleiași familii ecumenice globale. În diverse căi și forme noi toți slujim o singură cauză ecumenică. Sunt sigur că tuvei continua participarea ta activă în mișcarea ecumenenică.

Mulțumiri, încă o dată, pentru serviciile tale devotate în Consiliul Ecumenic.

Dumnezeu să binecuvinteze misiunea ta ecumenică.

Archbishop aram Keshisian

Beyrouth, 2 August 1994

Pr. Prof. Ioan Sauca, Institutul Ecumenic din Bossey

Nu intenționez ca aceste puține rânduri să fie cuvinte, gânduri și urări de despărțire pentru că sunt convins că veți rămâne un bun prieten și membru devotat al familiei ecumenice. Totodată, prin cele ce ați realizat, numele dumneavoastră va rămâne și pentru generațiile viitoare înscris în memoria istoriei mișcării ecumenice.

Profit însă de acest prilej de a vă adresa, încă o dată, sincere mulțumiri și gânduri de recunoștință pentru tot ce ați făcut și ați însemnat pentru mine. Dacă nu v-aș fi întâlnit, poate că altul ar fi fost drumul vieții mele. Dacă nu v-aș fi citit scrierile, sunt convins că alta mi-ar fi fost gândirea teologică. Prin dumneavoastră m-am „îndrăgostit" de teologia misionară și ecumenică. Prin dumneavoastră am învățat că dialogând cu alte confesiuni creștine ajungi să apreciezi pe alții, teologia și practica lor, dar și să înțelegi mai bine și mai profund propria teologie ortodoxă și ethosul ei.

Rog pe Dumnezeu să Vă dea mulți ani și putere de muncă pentru a pune pe hârtie rezultatul și concluziile experienței îndelungate pe care ați avut-o în câmpul ecumenic și să împrospătați și să înviorați prin intermediul acestora gândirea misionară și ecumenică a noii generații de teologi ortodocși.

Pr. Ioan Sauca

Iunie 1994

Dr. Philip Potter, secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (1972-1984)

"Consiliul Ecumenic al Bisericilor a beneficiat din plin de prețioasa colaborare a profesorului Ion Bria, care face parte din personalul nostru; el întrupează tot ce este mai bun în tradiția Bisericii Ortodoxe Române"

(Discurs cu ocazia vizitei Patriarhului Iustin Moisescu la Centrul Ecumenic din Geneva, în Octombrie 1981. Vezi: ***Biserica Ortodoxă Română,*** nr. 11-12, 1981, p. 1178-9).

CUVÂNT DE GRATITUDINE DIN PARTEA SFANTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMANE

Prea Cucernice Părinte Profesor,

Sfântul Sinod, în şedinţa sa din 13-14 iulie a.c., a luat cunoştinţă de încetarea activităţii Prea Cucerniciei Voastre în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor, la 30 iunie a.c., după mai mult de două decenii de activitate rodnică.

Şi cu acest prilej am apreciat iniţiativele şi activitatea pe care aţi desfăşurat-o în diferite rosturi importante ale Consiliului Mondial al Biserilor, prin organizarea unor seminarii şi conferinţe, precum şi prin publicarea de studii valoroase, rapoarte şi documente, menite a prezenta şi explica rolul şi locul Ortodoxiei în contextul ecumenic al ultimelor decenii şi mai ales a face cunoscute lumii eterodoxe caracteristicile definitorii ale Bisericii Ortodoxe Române şi contribuţia pe care aceasta a acordat-o ecumenismului şi o poate oferi în continuare.

Pentru întreaga activitate a P.C. Voastre, Vă transmitem călduroase mulţumiri din partea tuturor membrilor Sfântului Sinod şi a noastră personal. Totodată, ne exprimăm speranţa că veţi continua să slujiţi Biserica strămoşească şi Teologia românească dăruind din agonisinţa teologică, experienţa şi spiritul ecumenic dobândite în perioada cât aţi fost la Geneva şi de care lumea creştină are mare trebuinţă. Ne-am considera privilegiaţi să Vă putem întâmpina acasă, la vatra sfântă a Bisericii strămoşeşti, unde să ajutaţi la

strădania de renaştere spirituală a fiilor şi fiicelor ei în aceste vremuri de răscruce prin care trecem.

Rugăm pe Bunul dumnezeu să Vă dăruiască multă sănătate şi putere de muncă, atât P.C. Voastre cât şi familiei P. C. Voastre.

+ TEOCTIST
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române
Bucureşti, 20 august 1994

CUPRINS

Î.P.S. Andrei Andreicuţ, arhiepiscop al Alba Iuliei: Cuvânt înainte 5
Prefaţă 7
1. De ce a întârziat Dumnezeu? 11
2. De unde eşti originar? 17
3. De la sat la oraş 29
4. Probele universitare 38
5. Ortodoxia de la institutul teologic 51
6. „Dogmatica" cu părintele Stăniloae 71
7. Profesor la Seminarul din Buzău 78
8. Întâlnire cu Occidentul ecumenic 95
9. Ani de fericire şi ani de hărţuire 103
10. Unde este părintele Stăniloae? 106
11. Apologia tezei de doctorat 122
12. Naşterea lui a metamorfozat viaţa noastră 128
13. Geneva: Consiliul Ecumenic al Bisericilor 139
14. Geneva: Ortodoxia în contextul ecumenic 151
15. Profesor titular la Bucureşti 157
16. Geneva: servituţi către ţara mamă 162
17. Geneva: sfârşitul războiului rece 174
18. Adio, părinţii mei! 198
19. Stabilirea la Geneva. O nouă cetăţenie 203
20. Profesor *asociat* la Sibiu 210
21. Ultima aventură ecumenică 221
22. O nouă familie Bria 229
23. Întorşi acasă 235
24. Ierusalim 2000 238

25. Teologi români există 247
26. Liturghia după liturghie continuă 250
27. Un abuz de tranziție 256
28. Istoria credinței personale 259
29. Lineamenta 260
30. Aroganță a teologiei ecumenice? 265
31. Datorie de recunoștință părintelui Stăniloae 269
32. Pasiunile mele. Regretele mele 273
33. Dipticele mele 281
34. „Acum e timpul să aducem jertfă Domnului!" 286

Anexe: 291

Date biografice principale 291
Bibliografie (selectivă) 311
Cuvinte despre părintele profesor Ion Bria 339
Pagini de corespondență 345
A tribute to Prof. Ion Bria on the occasion of his retirement from the World Council of Churches (June 1994) 353
Cuvânt de gratitudine din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române 377